REŞAD EKREM KOÇU

İstanbul Tulumbacıları

DK

Reşad Ekrem Koçu, 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ekrem Reşad Bey (1877-1933), İstanbul Şehremaneti muhasebecilerinden Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanım'ın oğluydu.

1921'de Bursa Lisesi'ni bitiren Koçu, 1931'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Burada yaşamı ve eserleri üzerinde önemli etkiye sahip olan Ahmed Refik Altınay'ın önce öğrenciliğinde sonra da asistanlığında bulundu.

1933'te meşhur "Üniversite Reformu" birçok öğretim üyesiyle birlikte Altınay'ı da tasfiye edince hocasıyla birlikte üniversiteden ayrıldı. Emekliliğine kadar Kuleli Askeri, Pertevniyal ve Vefa liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 6 Temmuz 1975'te İstanbul'da öldü.

Reşad Ekrem Koçu birçok kitap ve henüz kapsamlı bir dökümü dahi çıkarılmamış olan yüzlerce makale yazdı. Bunlar arasında hemen akla gelenler *Kızlarağasının Piçi* (1933), *Hatice Sultan ve Ressam Melling* (1934), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (1947), *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952), *Osmanlı Padişahları* (1960), *Erkek Kızlar* (1962), *Dağ Padişahları* (1962), *Esircibaşı* (1962), *Forsa Halil* (1962), *Yeniçeriler* (1964), *Osmanlı Tarihinin Panoraması* (1964), *Fatih Sultan Mehmed* (1965), *Patrona Halil* (1967) ve *Kabakçı Mustafa*'dır (1968). Ayrıca son derece özgün bir çalışma olan *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*'nün de yazarıdır.

Bütün bu eserlerin yanı sıra, Koçu genellikle, büyük bir yayıncılık ve yazarlık macerası olarak anılan *İstanbul Ansiklopedisi*'yle özdeşleştirilir. Büyük kısmını bizzat ve bazen de takma isimler alarak yazdığı, resimlediği, kaynak bulduğu bu başeserini bitirmesi maalesef mümkün olmamış, ansiklopedi "g" harfinin ortalarında maddi yetersizlikler nedeniyle durmuştur.

Koçu'nun Türk tarihyazımındaki yeri çok önemlidir. "Tarihi sevdiren adam" olarak anılan hocası Ahmed Refik Altınay'ın yolundan gitti, o yolu genişletti, olağanüstü ayrıntıları yakalayan dikkat ve titizliğiyle büyük bir "hikâye etme" başarısı elde etti.

İstanbul Tulumbacıları

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri
Osmanlı Tarihinin Panoraması
Kösem Sultan
Topkapı Sarayı
Tarihimizde Kahramanlar
Fatih Sultan Mehmed
Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş
Osmanlı Padişahları
Yeniçeriler
Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü
Hatice Sultan ile Ressam Melling
Binbirdirek Batakhanesi: Cevahirli Hanımsultan
Tarihimizde Garip Vakalar

İSTANBUL TULUMBACILARI

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Ana Yayınevi, 1981
Doğan Kitap'ta 1. baskı / Ocak 2003
2. baskı / Mart 2016 / ISBN 978-605-09-3341-3
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer
Kapak görseli: © Bettmann Collection / Corbis
Baskı: Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No. 15 Beylikdüzü - İSTANBUL
Tel: (212) 422 79 29
Sertifika No: 20699

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

İstanbul Tulumbacıları

Reşad Ekrem Koçu

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Yangın tulumbalarından önce Türk İstanbul'un 270 yılı 19
Ahşap İstanbul 22

Yeniçeri Ocağı'na Bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı 25
Davud Gerçek Ağa 25
İlk yangın tulumbaları 28
Tulumbacı acemi oğlanları 31
Bostancı Tulumbacılar Ocağı 34
"Tulumbacı" sıfatının külhanilik, kopukluk, baldırı çıplaklık, bıçkınlık oluşu 36
Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kaldırılması 38
Yangıncılar 39
Asakir-i Mansure-i Muhammediye İtfaiye Taburu 40

Yeniçeri yangın tulumbacılarından portreler 43
Bir meddah hikâyesinin kahramanı: Bülbül İsmail 43
Yazarı bilinmeyen bir hikâyenin kahramanı: Tulumbacı acemi oğlanı Burçak Mustafa 49
Bir destanla övülmüş: Tulumbacı civelek Poyraz İsmail 50
Sultan III. Selim ile bir tulumbacı neferi 56
Çaylak Tevfik Bey'in uydurma yeniçeri tulumbacı tipleri 58

Belediye ve Mahalle Tulumbacılığı Teşkilatı 65
Mahalle ve belediye yangın tulumbacıları: Yangıncılar 65
Mahalle sandıkları tulumbacı koğuşları 67
Koğuş nizamı ve hayatı 69
Kılık, kıyafet ve tulumbacı mintanlarında rütbe işaretleri 71
Mintanın cazibesi 74
Sandıklarda takımlar ve yangına gidiş 76

Yangın yolunda 78
Tulumbacıların sandık naraları 82
Yangın bahşişi, bayram bahşişi 83
Güvey kapama 85
Tulumbacıların sünnet düğünleri 85
Soba birliği, çifte kardeşlik 87
Yangın dönüşü hamam âlemleri 89
Ramazanda hamam iftarları 90
Tulumbacılar hakkında başka hatıralar ve yazılar 90
Üsküdar sandıkları destanı 95
Tulumbacılık yolu 97
Tulumbacı kahvehaneleri 99
Çalgılı kahvehaneler 103
Çalgılı kahvehanelerin havası 105
Havayı bozanlar 107
Meşhur okuyucu tulumbacılar ve meşhur koşarlı tulumbacılar 110
Sandık kadrolarının tespitinde zor bir deneme 113
Üsküdar Daireliler 113
Üsküdar Karakollular 115
Doğalcılarlılar 115
Tulumbacı isimleri 116
Tulumbacı portreleri 125
Toygarlı Rıza 125
Kazdağlı Ahmed Durud 131
Çiroz Ali 135
Martdokuzu Ali 144
Yerebatanlı Küçük Ali 144
Arap Amber Reis 145
Deligâvur Angilidis 146

Yazmacı Kız Artin 149
Mahzun Bahaeddin 152
Mektepli Kız Basri 161
Bedri 162
Kafesçi Ahmed Bedri 164
Destancı Behçet 167
Kürt Bekir 169
Çeşmemeydanlı Yelkenci Laz Bekir 169
Yorgancı Ölü Besim 172
Bülbül Bilal 173
Yorgancı Bilal 176
Defterdarlı Köçek Cemal 178
Topuklu Cemal 179
Haddehaneli Cemil 180
Çingene Cevdet 182
Kadırgalı Kara Cezmi 184
Vahan Çuhaciyan 186
Dikran Çulhayan 191
Balıkçı Daniyal 195
Kayıkçı Laz Daniyal 197
Arap Davud 200
Çatmacı Davud 202
Mızıkalı Derviş 203
Hamamcının Dilaver 208
Kayıkçı Laz Dilaver 209
Sırık Hamalı Kürt Dilaver 213
İnce Dimitri 215
Trabzonlu Laz Dimitri 218
Destancı Edhem 219
Çingene Emin 222

Tunuslu Paşazade Emin Bey 223
Bahriyeli Arap Esad 225
Eşref Ağa 227
Langalı Benli Haçik 228
Razgradlı Derviş Halil 229
Arap Hasan 231
Poladhaneli Hıdır 232
İngiliz Hidayet 234
Arnavutköylü Sandalcı Hristo 237
Digo Hüseyin 239
Çerkez Hurşid Reis 241
Eyüplü Hüseyin Reis 242
Arap Hüsnü Reis 242
Kâhya İsmail 242
Zil İzzet 246
Küpeli Beyoğlu 247
Benli Mehmed 251
İnce Arap Mehmed 252
İncebacak Mehmed 252
Kabalak Mehmed 253
Pançik Mehmed 254
Sivri Mehmed 255
Susurluklu Mehmed 255
Topuklu Mehmed 256
Beygirci Mıstık Reis 258
Faytoncu Murad 258
Ablasıgüzel Mustafa 259
Altınbaş Mustafa 260
Arabacı İnce Mustafa 263
Edirneli Boyacı Mustafa 264

Hopalı Çakır Mustafa 266
Rizeli Mustafa 268
Yangıncı Mustafa 270
Sorguççu Numan 273
Kahveci Gürcü Nusret 275
Davutpaşa İskeleli Borucu Ramazan 281
Çeşmemeydanlı Terlikçi Rasim 285
Gürcü Reşid 288
Çerkez Reyhan 290
Arap Sadık 291
Sarı Saffet 291
Kopan Salih Reis 291
Balıkçı Sami 292
Edirneli Helvacı Selim 292
Sırrı Bey 295
Karabiber Süleyman 295
Barutçuzade Şahin Bey 298
Canbaz Şahpulad 299
Kozlucalı Tahir 300
Kahveci Kara Tufan 302
Edirneli Arabacı Deli Veysel 303
Yusuf Şah 306
İnce Arap, Kürt Bahadır, Hidayet 308
Tulumbacı Bahriye 311

Edebiyatımızda Tulumbacılık Üzerine Yazılar 319
Nabizade Nâzım'ın "Zehra" hikâyesi 321
Ahmed Rasim'in kalemiyle tulumbacılar 327
Osman Cemal Kaygılı'nın *Aygır Fatma* romanında çocuk tulumbacılar 337
Sermet Muhtar Alus'un tulumbacılar üzerine yazıları 333

Karagöz'de ve ortaoyununda tulumbacı 337

Perakende Notlar 339

Yangın kuleleri 341

Köşklüler 342

Ateş kayıkları 345

Yangın odaları 347

Resimler ve fotoğraflar 351

Köşklü portreleri 353

Kara Süleyman 353

Kürt Hasan 355

Kara Tosun 355

İtfaiye 359

Tarihçe 361

1968'de İstanbul Belediyesi İtfaiyesi 363

İtfaiye polisi 367

İtfaiye Okulu 368

Şehit İtfaiyeliler 368

Çavuş Şükrü Ateş 368

Nefer Hasan Ulusoy 369

Nefer Selahaddin Köşklü 369

Nefer Durmuş Balıkçı 369

Çavuş Şükrü Yalın 369

Nefer İbrahim Özdemir 370

Nefer Hüseyin Cengiz 370

Nefer Selahaddin Bitirim 370

Nefer İbrahim Üçtepe 370

Başçavuş Rifat Kangür 371

Nefer Yusuf Cesur 371

Nefer Mustafa Eraslan 371

İtfaiyeli portreleri 373

Rahovalı Bedri Onbaşı 372
Sücudî Eser 376
İtfaiye Müzesi 379
Müze için bir rehber denemesi 379

İstanbul Yangınları 383
Yangın tulumbalarının bulunmadığı devirlerdeki İstanbul yangınları 385
1633 Cibali yangını 385
1660 Ayazmakapısı yangını 387
1693 Ayazmakapısı yangını 390
1633-1718 arasındaki 25 yangın 392
Yeniçeri yangın tulumbacıları devrindeki İstanbul yangınları 395
1727 Kutucular yangını 395
1740 Babıâli yangını 396
1741 Ayasofya yangını 397
1750 Küçükpazar yangını 398
1756 Cibali yangını 398
1782 Cibali yangını 399
1720-1826 arasında yüz yıl sürmüş olan yeniçeri yangın tulumbacılığı devrinin yangınları 400
Belediye ve mahalle yangın tulumbacıları devrindeki İstanbul yangınları 403
1826 Hocapaşa yangını 403
1833 Cibali yangını 403
1865 Hocapaşa yangını 404
1870 Beyoğlu yangını 404
1911 Mercan-Aksaray yangını 406
Öbür yangınlar ve korkunç bir istatistik 410

Sözlük 417

Bu kitabı, bana İstanbul tulumbacıları hakkında çok kıymetli, çok zengin hatıralar ve notlar vermiş olan muhterem dostum Üsküdarlı halk şairi merhum Vâsıf Hoca'nın adına ithaf ediyorum, aziz ruhu şad olsun.

Reşad Ekrem Koçu

Yangın tulumbalarından önce Türk İstanbul'un 270 yılı

Büyük İstanbul, Türkler tarafından fethinden Cumhuriyet devrinde Vali Haydar Bey merhumun himmetiyle sağlam itfaiye teşkilatının kurulmasına kadar, sekizde, dörtte birini, üçte birini, hatta yarısını ve yarısından fazlasını mahveden; saatlerce, günlerce devam etmiş yangın afetleri geçirmiştir.

Müthiş yangınlarda Türk yapı sanatının nice bin güzel eseri yok olmakla kalmamış, evlerde, konaklarda ve saraylarda, milyarları, astronomik rakamları aşan maddi değerde bir milli servet mahvolmuştur.

Matbaadan evvelki devrin elyazması kitapları ve yazılı vesikalarıyla dolu kütüphanelerin de o ateş afetlerinde mahvolduğu düşünülürse, manzaranın dehşeti kat kat büyür.

İrfan hazinelerimizi ve milli servetimizi bir çırpıda yutup yok eden yangınlara karşı ilk koruyucu teşkilat 18. yüzyılın ortalarına doğru, Lale Devri'nde, büyük Türk veziri ve inkılap şehidi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Yeniçeri Asker Ocağı'na bağlı bir "Yangın Tulumbacıları Ocağı" kurulmak suretiyle alındı.

İstanbul'un fethinden Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kuruluşuna kadar 270 yıl geçmiştir. Bu 270 yıl boyunca yangınlar, semt semt, büyük şehrin asayiş ve inzibatı için tesis edilmiş yeniçeri kolluklarında, karakollarındaki neferler ile halk tarafından söndürülegelmiş, ilk çıktığı anda önlenemeyen ateşler de ahşap beldeyi sömürüp yutan birer kızıl ejderha olmuşlardır.

Yeniçeri Asker Ocağı 19. yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmud tarafından, tarihimizde "Vaka-i Hayriye" denilen kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılırken "Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı" da kaldırıldı.

Ondan sonradır ki İstanbul halkı tarafından her semte, mahalleye bir yangın tulumbası tedarik edilmiş ve bu suretle İstanbul'un dillere destan olan mahalle tulumbacılığı doğmuştur.

Yangın tulumbacılığı, pırpırı fakat pitoresk kılık ve kıyafetiyle koşarlı, uçarlı, civelek ve sırım gibi delikanlılar için çok çetin fakat cazip, öylesine cazip bir meşgale olmuştur ki kısa bir zaman içinde tabaka tabaka, boy boy İstanbul çocuklarını ve gençlerini sarmış, büyülemiş, ıstılahlarıyla, argosuyla zengin bir edebiyata sahip olmuştur.

İşte efendim, bu kitap, o âlem üzerine milli kütüphanemize konulan ilk eser oluyor.

İstanbul tulumbacıları üzerine şimdiye kadar yazılanlar yalan ve yanlış, sakat ve güdük şeyler olmuştur. Bu yapraklarla huzurunuza, en azından otuz yıllık bir çalışmanın verimiyle çıkıyorum.

Teşkilatıyla, âdet ve ananeleriyle, koğuş nizamları ve hayatıyla, çalgılı kahvehaneleri ve buralardan doğmuş koşmaları, semaileri, ayaklı mânileri ve destanlarıyla, destanlara geçmiş aşk ve cinayet vakalarıyla, o renkli, sesli âleme girmeden tarihi bir başlangıca muhtacız.

İstanbul'da ilk yangın tulumbası, yukarda da kaydettik, büyük vezir Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı zamanında yapıldı. İstanbul'un fethinden Nevşehirli'nin sadareti zamanına kadar, yangın tulumbası bilinmeden geçen 270 yıl içinde yangınlara karşı alınan tedbirleri Hicri 13 Muharrem 987 (Miladi 12 Mart 1579) tarihli bir ferman gayet açık olarak toplamıştır.

Eski devlet teşkilatında İstanbul adliyesinin baş hâkimi olan İstanbul kadısının ikinci ve çok önemli işi İstanbul'un günlük hayatının nizamına nezaret, İstanbul belediye başkanlığıydı. Bu bakımdan yangın afeti İstanbul kadılarını dehşetle düşündüren meselelerin başında gelir. Yangın tulumbasının bilinmediği devirde yangına karşı ne gibi tedbirlerin alınacağını bildiren Hicri 987 (Miladi 1579) tarihli ferman bu münasebetledir ki İstanbul kadısına hitaben yazılmıştır; bu kıymetli vesikanın bugünkü dilimize çevrilmiş sureti şudur:

"İstanbul kadısına hüküm ki,

"İstanbul arada sırada yangınsız olmuyor. Yangını çıkar çıkmaz önlemek için ne gerekirse, her şeyden mühimdir. İstanbul ahalisinden herkes, evinin damına kadar ulaşacak bir merdiven bulundura-

caktır. Ve yine herkes, evinde bir büyük fıçı dolusu su bulunduracaktır. Bir yerde yangın çıktığı gibi, oradan kimse kaçmayacaktır. Herkes adamları ve komşularıyla, yeniçeriler ve sair halk yetişinceye kadar, yangını söndürmeye çalışacaktır. Her iki üç ayda bir, bilhassa yangın tehlikesine fazla maruz bulunan yerler teftiş edilecektir. Evlerinde merdivenleri ve su dolu fıçıları bulunmayanlar tutulup subaşıya teslim edilecektir ve cezaya çarptırılacaklardır."

Bu fermandan açık olarak öğreniyoruz ki Türk İstanbul'un tarihinde ilk 270 yıl içinde yangın afetine karşı evvela şehir halkı tedbirli bulunmaya mecbur kılınmıştır; dolayısıyla, ateşi çıktığı yerde hemen bastırmak, söndürmek vazifesi de o yerin, o semtin halkına verilmiştir. Yine bu fermandan öğreniyoruz ki yangın ateşi fıçılar içinde bulundurulan veya civardaki kuyulardan, sarnıçlardan çekilen sularla ve suyu ateşe elle, kova kova dökmek suretiyle söndürmeye çalışılmıştır.

Bu şartlar içinde, binaların çoğu ahşap olan İstanbul'da yangınlar, çıktığı anda bastırılamadığı takdirde, birer afet olmuşlardır.

İstanbul'un asayiş ve emniyeti Yeniçeri Asker Ocağı'nın elindeydi; semt semt kurulmuş yeniçeri kollukları da o zamanın polis karakolları yerindeydi. Bütün ocağın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağası ile kollukların zabiti olan çorbacıların ve çorbacıların emrindeki yasakçıların günlük vazifelerinin başında da yangın ateşine karşı çok dikkatli olmak gelmiştir.

Yukardaki fermanda görüldüğü gibi, meskenlerde yangınlara karşı alınması mecburi tedbirlerin teftişinden başka, mesela demirciler, kahveciler, kalaycılar, aşçılar, gemi kalafatçıları, fırıncılar, hamamcılar gibi işleri, sanatları ateşle olan esnaf ve zenaat erbabı da daimi ve sıkı bir kontrol altında bulundurulurdu.

Yeniçeri Asker Ocağı'nın kaldırıldığı tarihe kadar İstanbul'un eski idari teşkilatında yeniçeriler, şehrin kara zabıtasını, yani günümüzün polisini temsil ediyordu. İstanbul'un deniz polisi yerinde de bir Bostancı Asker Ocağı vardı. Bostancı Ocağı'nın baş vazifesi padişahın daimi ikametgâhı olan Topkapı Sarayı'nın muhafazasıydı, ikinci ek vazifesi de Beşiktaş'tan Rumelikavağı'na, Anadolukavağı'ndan da Marmara kıyısında Bostancı'ya kadar; yine Marmara kıyısında Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar Boğaziçi'nin ve Marmara ya-

lısı boyunun asayiş ve emniyetine bakmaktı. Bu asker ocağının en büyük amiri olan bostancıbaşı ağa, doğrudan padişaha bağlıydı. O yalı boylarındaki köy ve semtlerde de bostancı kollukları, karakolları kurulmuştu ve her birinde "usta" unvanını taşıyan bir zabit ile kâfi miktarda bostancı neferleri vardı. Oralarda çıkacak yangınlara karşı da semt halkıyla beraber bostancılar vazifelendirilmişti.

Ahşap İstanbul

Yangın tulumbasının mevcut olmadığı devirde ateş afetiyle mücadele, yangınlar için suret-i mahsusada bulundurulan büyük fıçılardaki sular ile kuyulardan, sarnıçlardan, havuzlardan, çeşmelerden alınan suları kovalarla ateşe dökmekten ibaretti. Ateş çıktığı yerde derhal söndürülüp bastırılmazsa, kol kol yayılıp büyüdükten sonra, pek tabiidir ki artık kova kova su dökmekle önlenemezdi; o zaman halk, Yeniçeri, Bostancı ve sair asker ocakları efradı son çareye başvururlardı; yangının rüzgârla gidiş, yayılış istikametine göre, ateşin henüz gelmediği yerlerde kolay tutuşabilecek binaları, geniş saçakları, cumbaları, şahnişinleri yıkıp indirirler, ateşin önüne bir boşluk açmaya çalışırlardı.

Tepelerden mürekkep dalgalı bir yarımada üzerinde kurulmuş büyük bir ahşap şehir olan İstanbul'da en tehlikeli yangınlar yalı boylarından, bilhassa Haliç kıyılarından çıkan yangınlar olurdu; hele sertçe bir poyraz rüzgârı da eserse, ateş yamaçlardaki binaları yalar yutar, koca mahalleler birkaç saat içinde kül olurdu.

Büyük şehrin Haliç'e bakan yüzü gayetle sıkışık iskân bölgesiydi ve sokaklar gayetle dardı; öylesine ki, ahşap evlerin üst katlarındaki cumbalar yüz yüze yaklaşır, sokaktan geçenler gökyüzünü incecik bir şerit halinde görürdü. Karşılıklı iki evde oturanlar birbirlerine cumba pencerelerinden kahve, şerbet ikram ederlerdi; mizah edebiyatımıza geçmiş fıkradır: İki komşu kadın lades tutuşmuş, pencereden konuşurlarken biri, kundaktaki çocuğunu uzatarak, "Ocakta tencere vardı, yanık kokusu geldi, çocuğu tutuver de gidip bakayım" demiş ve komşusu çocuğu alınca, "Lades!.." der demez aldanan kadın ellerindeki bebeği sokağa bırakıvermiş.

İstanbul'da ahşap yapı, Sultan Bayezid zamanında şehri hemen

baştan başa yıkan ve tarihimizde de "küçük kıyamet" diye anılan 14 Eylül 1509 zelzelesinden sonra rağbet görmeye başladı ve İstanbul kısa bir zamanda muazzam bir ahşap şehir oldu. Evlere, konaklara, saraylara süslü saçaklar, cumba ve şahnişin çıkıntıları yapılmış, içleri aydınlık, rahat, muhakkak ki sıhhi, güzel güzel bu yeni meskenler şehre tatlı bir sıcaklık, şirinlik vermişti.

Kâgir yapıların mermer sütunlarına, zarif kemerlerine, azametli ve sanatlı merdivenlerine camilerde, medreselerde, hanlarda devam edildi; fakat meskende ahşap yapı Türk'ün ruhunu da çok okşadı. Renkli, nakışlı, altın yaldızlı, oymalı şirin ahşap meskenler hem de kâgir binalara nispetle daha ucuza mal oluyordu. Taş binalarda rengârenk kabartma çiçeklerle, cennet bahçeleri halinde tavanlar, duvarlarda lake kaplamalar, ceviz ve gül ağacı kaplamalar, yaldızlı oymalı ince zarif ağaç sütunlar, kuş kafesi gibi cumbalar, şahnişinler, kalem işleriyle süslü ve altın yaldızlı geniş saçaklar, renkli ve yaldızlı pencere kafesleri yapıldı ve ahşap kâşanelerin dışları da ayrıca beyaza, pembeye, limonküfüne, kanarya sarısına boyandı. Öyle ki o ahşap yapıların pitoresk letafeti bir taş binada asla elde edilemezdi. Bu letafetin gördüğü rağbete, ateş afeti karşısında bir de tevekkül eklendi ve büyük cehennemi yangınların hiçbiri İstanbul halkını kâgir yapıya döndürmedi ve hükümet de bir ahşap yapı yasağı koymadı.

Büyük ahşap İstanbul iki buçuk asır boyunca yandı yandı kül oldu ve her büyük yangından sonra çabucak imar edildi; yine yandı, yine yapıldı ve halk ateş afetine öylesine alıştı ki dilimize "Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını" diye bir darbımesel girdi.

Ateşe karşı bir manevi sigorta kuruldu; güzelliğinin seyrine doyum olmaz ahşap binaların cephelerine, en yüksek yere, saçak altına, değerli hattatların elinden çıkmış ve yaldızlı çerçeveler içinde "Ya Hâfız" ve "İsm-i Celal" levhaları konuldu. Bulunduğu yere ateş girmez denilerek her evde muhakkak ki bir "Hilye-i Muhammedî" levhası bulundurduldu. "Padişah yangına gelirse ateş söner..." denildi; padişahlar gece yataklarından kalkarak, yerine göre atla, kayıkla yangına gittiler. Sadrazamlar, devlet erkânı üçer dörder atlarını geceleri daima eyerli bulundururlardı; o acı "Yangın var!.." haberi gelince padişahtan evvel yangına koştular; askerden olsun, halktan olsun yangını söndürmeye canla başla atılanlara ihsanlar dağıtıl-

dı. Yangın felaketzedelerine meskenleri ihya edilinceye kadar camiler, medreseler ikametgâh olarak tahsis edildi; o afetten kurtulmuş kibar konakları ve sarayları kapılarını açarak o biçareleri aylarca misafir etti, fakat ahşap yapıdan vazgeçilmedi.

Her büyük yangın yalnız binaları değil, binaların içinde, çeşitli Türk sanatlarının bahalarına kıymet biçilmez eserlerini de mahvetti. Muhteşem ev eşyası, incili ve sırmalı; bugün son kalıntıları antikacı vitrinlerinde duran ve müzelerde teşhir edilen zengin sandık eşyası, mücevherler, mücevher değerinde nadide elyazması kitaplar; büyük sanatkârların elinden çıkmış yazılar, asırların yadigârları mahvoldu.

Tarih kaynaklarımızda büyük yangınların İstanbul'u nasıl mahvettiğini okurken, bütün bu kıymetler düşünülmeli, tahayyül edilmelidir, ancak o zamandır ki dehşetimiz çok artar. "İki göç bir yangına bedeldir" diye bir atasözümüz vardır; yangınlar beldesi İstanbul'un halkı asırlar boyunca muhacir hayatı sürmüştür denilirse hataya düşülmez sanırım.

İstanbul'un büyük yangınları umumiyetle Haliç boyunda, ayaktakımının oturduğu semtlerden çıkmıştır. Bir kalafat yerinde tutuşan fundalar, bir bekâr odasında devrilen bir şamdan, tütün tiryakisi bir bekâr uşağının yatak içinde çubuk içmesi ve çubuğunu söndürmeden uyuması, koca şehrin cayır cayır yanması, İstanbul'un üçte birinin, yarısının, hatta dörtte üçünün mahvolması için kâfi gelmiştir.

Şiddetli bir poyrazla ateş kol kol yayıldıktan, yangın büyüdükten sonra halk mal ve can kaygusuna düşer, büyük ahşap şehrin içini mahşer yerinden örnek feryad ü figan kaplardı. Bu acı sesler, rüzgârla savrulan kıvılcım yumakları ve ejderha dili alevler arasında gökyüzüne direk direk yükselirdi.

Haliç kıyısında Balat, Cibali yahut Ayazmakapısı yanarken rüzgârın alıp götürdüğü iri bir çivi Sultanselim'deki bir konağın saçağına, çatısına kızıl bir hançer gibi saplanır, orası da yanmaya başlardı; oradan uçmaya başlayan yalımlı bir tahta parçası Karagümrük'ü tutuştururdu.

Büyük şehrin her devirde serserileri, haneberduşları da eksik olmamıştır; ateş afeti karşısında şaşırmış halk arasına karışırlar, yanan evlerden, konaklardan eşya talanına başlarlardı; İstanbul haneberduşları argosunda, yangının adı "kızıl bayram"dı.

Yeniçeri Ocağı'na Bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı

Davud Gerçek Ağa

İstanbul'da yangınlara karşı ilk yangın tulumbasını yapan ve bunu bir Tophane yangınında bizzat kullandıktan sonra büyük faydasını bilfiil gösterip ispat eden, Davud Gerçek Ağa adında bir Fransız mühtedisidir.

Büyük vezir Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa bu icat üzerinde ehemmiyetle durmuş, Yeniçeri Ağalığı'na bağlı bir Yangın Tulumbacıları Ocağı kurularak bu teşkilatın başına da "ağa" unvanıyla Davud Gerçek Ağa tayin edilmiştir.

Yeniçeri Asker Ocağı'nın teşkilatı bu yazıların konusu dışında kalır. Şu kadar söyleyelim ki Yeniçeri Asker Ocağı'nın kadrosu acemi efradın toplandığı "Acemi Oğlanlar Ocağı" denilen ocakta yetiştirilen gençlerle beslenirdi. Yine Yeniçeri Ağalığı'na bağlı bir de Yangın Tulumbacıları Ocağı kurulunca, yangın tulumbacılığı ateşli gençlik harcı olduğu için ilk yangın tulumbacıları acemi oğlanlar arasından seçilerek alındı. Onun içindir ki biz bu yazılarda Yeniçeri tulumbacılardan bahsederken bazen "acemi oğlanı tulumbacılar" tabirini de kullanacağız.

1720 yılında kurulmuş olan bu teşkilat, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar devam etmiştir. Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı 106 yıl yaşamıştır. 1826'da, yeniçerilerin kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı Vaka-i Hayriye'de Yeniçeri Tulumbacıları Ocağı da kaldırıldıktan sonradır ki İstanbul halkı tarafından her semtte, her mahallede bir yangın tulumbası tedarik edilmiş ve İstanbul'un dillere destan olan mahalle tulumbacılığı başlamıştır.

İstanbul'da, dolayısıyla Türkiye'de ilk yangın tulumbacılığının kurucusu ve yeniçeri yangın tulumbacılarının ilk ağası Davud Gerçek Ağa 1733 yılına kadar bu vazifede kaldı. Kabir taşındaki uzun kitabe ilk yangın tulumbacılığı teşkilatının adeta tarihçesi gibidir. Bu kitabenin bugünkü dilimize çevrilmiş sureti şudur:

"Dergâh-ı Âli Yeniçeri Tulumbacıbaşı Davud Gerçek ruhu için fatiha...

Aslında Frengistan'dan olup kendisine hidayet ve İslam ile beşaret olundu. On nefer iyal ve evladı ile İslamiyet arzusu ile Hicri 1128'de (Miladi 1715-1716) gelip Galata'da sakin oldu. Kendisini, cevahirci Marşan namındaki Frenk Fransa elçisine gammazladı, ele geçirip zehirlemek murat ettiler, mümkün olmayıp halâsından sonra Kaptan İbrahim Paşa ile gönüllü olarak Venedik seferine gitti. Azim yararlığı görüldü. Elinin çabukluğu ve marifeti ile 1.965 pare topu kısa zamanda nişanlayıp atarak üzerine gelen gemilerin direğini sindirip ve bazısını batırıp mahareti meydana çıktı, İstanbul'a dönünce din-i Muhammediye ile meşgul oldu.

Tersane önünde afet erişip yanan bir kalyonu görünce hemen bir yangın tulumbası icat etti. Hicri 1130 tarihinde (Miladi 1718) Tüfenkhane'de çıkan büyük yangında tulumbası Ağakapısı'nı (Yeniçeri Ağalığı Sarayı) kurtardı. Aynı tarihte Tophane yangınında da nice faydası görülünce 1132 senesinde (Miladi 1720) vezir İbrahim Paşa tarafından 120 akçe yevmiye ile tulumbacıbaşı tayin edilip yeniçerilerden 50 adet nefer yevmiye 15 akçe ile tulumbacı ayrıldı. Yevmiye 30 akçe ile bir çorbacı (tabur kumandanı), 26 akçe ile bir çavuş, 24 akçe ile bir çavuş yamağı, 20 akçe ile kâtip ve 60 akçe ile bir ocak kethüdası (ağa yardımcısı, ikinci ağa) tayin olundu. Kışla ve bina verildi. Neferleri 150 adede çıkarıldı ve ortalarına (taburlarına) yevmiye 10 okka et, 75 çift ekmek tayin edildi. Yevmiye 90 akçe nöbetçi taamiyesi verildi. Hortum ve tulumbalar bedeli olarak ağalığa yevmi 40 akçe zam yapıldı. Neferlerinden biri cebeci tulumbacı ağası, biri topçu tulumbacı ağası, biri de topçu tulumbacıbaşısı oldu. Sene 1146 (1733)."

Bu kabir taşı Haseki Kadınlar Hastanesi'nin batısına rastlayan kapısı karşısındaydı.

O devrin vakanüvisi Küçükçelebizade İsmail Âsım Efendi, Ger-

çek Davud Ağa ile ilk tulumbacılık teşkilatından, Hicri 1137 (Miladi 1724) senesi vakaları arasında Gedikpaşa Hamamı ile Gedikpaşa Mescidi'ni ve civarını yakan bir yangından sonra bahsediyor: "Zikr-i ahval-i Gerçek Davud ve sebeb-i zuhur-ı tulumbacıyan" serlevhasını taşıyan bu bendin bugünkü dile çevrilmiş sureti şudur:

"İstanbul'un binaları ahşap, birbirine bitişik, kat kat yüksek ve sokakları da gayet dar olduğundan eliyazübillahi teâlâ (Ulu Tanrı korusun) bir yerde yangın çıkması yakın ve uzak şehir ahalisinin şurunu alıp ateşin çıktığı yerin etrafındaki ev ve dükkânları yıkmadan gayri yangın söndürülemezdi. Yangınların ekserisinde nice haneler yıkılır, viran ve nice kâşaneler yanıp kül olurdu. Nice zenginlerin haneleri birkaç saatte kül olurdu. Nice zenginlerin birkaç saatte kül olan haneleri yüzünden öksüz oldukları görülürdü. Zikredilen tulumbalar icat edilip kullanmak üzere neferler ayrılıp tertip olduğu zamandan beri, elhak, nice yangınlar çıktığı yerde söndürüldü, nicesinin de şer ve zararı zaruri olarak yanlardaki birkaç haneye sirayet ile kaldı. Pir ve civan, fakir ve kâmuran tulumbanın icadına şükretmektedir.

Tulumbanın Devlet-i Aliye'de zuhuruna önayak olan Gerçek Davud Ağa namında bir merd-i mühtedidir. Aslı Fransalı iken Felemenk diyarına gitmiş ve biraz eyyam orada ikamet ettikten sonra din-i İslam'a meyil ve muhabbet ve on nefer ehl ü iyali ile 1128'de (Miladi 1715-1716) İstanbul'a gelip Galata'da yerleşmiştir. Kandiye valisi iken vefat eden İbrahim Paşa'nın kaptanpaşalığı zamanında donanma-yı hümayun ile Venedik seferine gitmiş, Venedik donanması ile yapılan deniz muharebesinde topçuluktaki sürati ve nişancılığı sebebi ile İbrahim Paşa'nın iltifat ve ihsanına nail olmuş, İstanbul'a avdetinde de oğlu ve iyali ile İslamiyet'i kabul ederek Gerçek Davud ismi ile şöhret bulmuştur.

Bu Davud Ağa nice sanatta mahir ve görülmemiş şeyler icat etmeye muktedir idi. Yangını süratle söndürmek için bir tulumba icat etti ve çıkan yangınlara kendi başına gitti. Bilhassa Tophane yangınında tulumbası ile ateşin söndürülmesine çok yardım ettiğinden Sadrazam İbrahim Paşa'nın nazar-ı dikkatini çekti. Yeniçeri Ocağı'nda acemi oğlanlara yamak olmak üzere bir Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kurulmasını padişaha arz etti. Padişahın izni ile

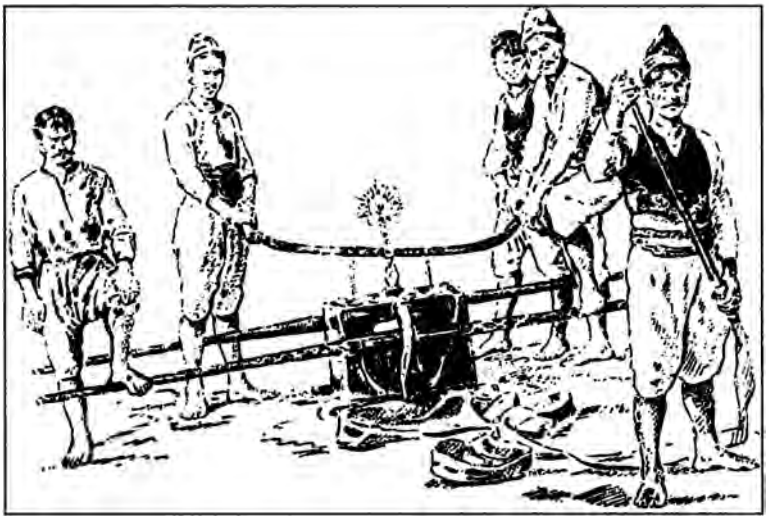
1132 (Miladi 1720) senesinde Davud Ağa 120 akçe yevmiye ile ağa tayin edildi ve yevmiye 60 akçe ile bir kethüda, 20 akçe ile bir kâtip, 26 akçe ile bir çavuş yamağı, 30 akçe ile bir odabaşı ve 15'er akçe yevmiye ile 50 nefer tulumbacı tayin edildi. Geceleri yangın nöbetçilerinin taamiyesi, tulumba sakalarının hususi elbiseleri, bahşişleri ve tulumbacı neferlerinin başlarına geçirdikleri bakırdan külahların (tasların) tamiri için de 90 akçe tayin edildi. Davud Ağa bir müddet sonra hortumlar da icat etti, bu suretle suyu uzaktan tedarike ve yüksek yerlere çıkarmaya muvaffak oldu. Hortumların imali için Tulumbacı Ocağı'na 64 nefer daha ilave olundu, hortumların masrafı için de tulumbacıbaşı ağaya 40 akçe zam olundu. Neferler için günde 10 okka et ve 75 çift fodula (ekmek, asker tayını) tahsis edildi."

İlk yangın tulumbaları

Gerçek Davud Ağa'nın yaptığı ilk yangın tulumbası İstanbul Belediyesi İtfaiye Müzesi'ndedir. Suyu arka sakaları ve atlı sakalarla taşınıp doldurulan ve işi ateşe sadece su basmak olan 130 kilo ağırlığında bir tulumbadır. Eski belediye mektupçusu rahmetli Osman Nuri Ergin *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* adındaki eserinde, "Gerçek Davud'un ilk imal ve istimal ettiği tulumba gayet battal ve şimdiki tulumbalardan pek farklı olduğu şüphesizdir. Çardak tabir olunan üst kısmı 120 kilodan fazla ağırlıkta madeni borulardan müteşekkil olduğu için sonraları terk edilerek daha basit ve hafif şekli yapılmaya başlanmıştır. Gerçek Davud'un tulumbasına 'didon' ve onun değiştirilmiş şekli olan şimdiki tulumbalara 'didon bozması' denilmektedir..." diyor.

Vakanüvis Küçükçelebizade İsmail Âsım Efendi'nin kaydettiği hortumlar, suyu bulunduğu yerden tulumba sandığına çekmek için değil, sandıktaki suyu ateşe basmak için kullanılan hortumlardır. Bizi bu hükme vardıran Vakanüvis Vâsıf Efendi'nin Hicri 1168 (Miladi 1753) yılı vakaları arasında kaydettiği fevkalade şayan-ı dikkat bir fıkra olmuştur. "İcad-ı Tulumba-i Nev" (Yeni Tulumba İcadı) serlevhasını taşıyan bu bendin bugünkü dile çevrilmiş sureti şudur:

"Evvelce icat olunan tulumbalar yangına yakın çeşmeler bulunursa işe yarardı. Çeşmelere uzak yerlerde yangın çıkarsa, tulumba-

İlk yangın tulumbalarından biri.

ya arka sakalarının veya atlı sakaların su taşıması icap ederdi. Su gelinceye kadar birçok yerler yanardı. Bostancılar tulumbacıbaşısı bu zorluğu kaldırmak için yeni icat bir tulumba yaptı ve bir dilekçe vererek tulumbasının uzak çeşmelerden su taşınmasına ihtiyaç göstermeden işleyebileceğini bildirdi. Şöyle ki, İstanbul'un hemen her evinde bir kuyu vardır; bu tulumbanın hortumu kuyuya, su bitince hortum diğer bir kuyuya sarkıtılıyordu. Dilekçesi kabul edildi. Yeni icat tulumbaların imaline müsaade olundu. Lazım gelen masraflarının miriden ödenmesi emrolundu. Filhakika bu yeni icat tulumbaların yangınlarda faydası görülerek çoğaltılması için Tulumbacı Ocağı'na ve sair yangın söndürmeye memur olanlara emrolundu..."

Vâsıf Efendi'den öğreniyoruz ki, Gerçek Davud Ağa'nın tulumbası kuyuların ve sarnıçların suyundan istifade edememektedir; suyu arka sakaları veya atlı sakalar tarafından taşınmaktadır. Ateş civarında çeşme olmayınca sakalar uzaklardaki çeşmelerden su getirinceye kadar yangın genişlemektedir, yani sandık haznesine doldurulan suyu ateşe basan bir "basma tulumba"dır; hortumlar yakın çeşmelerin ağzına bağlanmakta, su, tulumbanın emmesiyle değil, kendi akış tazyikiyle sandığa, hazneye gelmektedir. Yeni icat tulumba ise, vakanüvis açıkça yazıyor, bir "emmebasma tulumba"dır. Ne kadar yazıktır

ki bu ilk emmebasma yangın tulumbasını icat eden bostancılar tulumbacıbaşısının adı kaydedilmemiştir.

Eski askeri teşkilatta Yeniçeri, Topçu, Cebeci, Bostancı gibi asker ocaklarının en küçük birlikleri orta (tabur) idi. Ortalar da birinci, ikinci, üçüncü ve ilaahirihi rakamlarla isimlendirilmişti. İstanbul'daki yeniçeri ortalarının her biri büyük şehrin bir semtinin muhafazası, asayiş ve inzibatıyla vazifelendirilmişti. Bostancıların vazifesi de başta Topkapı ve Üsküdar saray-ı hümayunları gelmek üzere İstanbul civarındaki miri kasır, yalı ve sahilsaraylar ile bahçelerin; Marmara'da Küçükçekmece'ye ve Anadolu yakasında Bostancı'ya ve Adalar'a; Boğaziçi'nde de Anadolukavağı ile Rumelikavağı'na kadar şehrin sahillerinin, İstanbul denizlerinin muhafazasıydı. Şehrin içindeki semtlerde yeniçerilerin, iskelelerinde de bostancıların "kolluk" denilen karakolları vardı.

Yeniçeri Ocağı'na bağlı ve acemi oğlanlara yamak olarak bir Tulumbacı Ocağı kurulur iken bütün yeniçeri ve bostancı kollukları-na birer yangın tulumbası konmuş ve bir tulumbacı takımı yerleştirilmiştir; her tulumbacı takımının başına da son devir mahalle sandıklarının reisleri gibi "odabaşı" unvanıyla bir zabit tayin edilmiştir. Ayrıca Cebeci, Topçu, Tersane ocaklarının kışlalarına da ihtiyaçlarına göre, bir veya birkaç yangın tulumbası konmuş ve o ocakların neferlerinden bir kısmı tulumbacı olarak ayrılmıştır. Bütün tulumbacılar da "tulumbacıbaşı ağa"nın emrine verilmiştir. Bu suretle yeniçeri ağası, bostancıbaşı ağa, asesbaşı ağa, subaşı ağa gibi tulumbacıbaşı ağa da İstanbul şehrinin asayişine memur büyük zabitlerden biri olmuştur.

Herhangi bir sebeple tutuşan bir yangın tulumbası hakkında hezel yollu yazılmış şu kıta her kollukta bir yangın tulumbası bulunduğunu açık olarak göstermektedir:

Çün alet-i itfa idi tulumba
Kolluk neferi ona hâdim olacaktı
Olur o olacak çare nedir hükm-i kazaya
Kollukta tulumba tutuşup kolluğu yaktı...

Tulumbacı acemi oğlanları

Yeniçeri Ocağı'na bağlı ve acemi oğlanlarına yamak bir Tulumbacı Ocağı'nın kuruluşu, Devşirme Kanunu'nun kaldırılmasından çok sonradır.

Önemle kaydediyorum, yangın tulumbacılığının çıktığı tarihte yeniçeriler ve acemi oğlanları, artık eskisi gibi imparatorluğun gayrimüslim tebaasından toplanmış değillerdi. Halkın bilhassa ayaktakımından çıkmış, acemi oğlanı yazılmış, acemi oğlanı olarak gereken talim ve stajı gördükten sonra yeniçeri olmuş kimselerdi.

Acemi oğlanı olabilmek için boylu boslu, sağlam bir vücut yapısına sahip olmak, pençeli ve ayağına da koşarlı, uçarlı olmak şarttı. Şehbazlık yolunda sırım gibi, tığ gibi bu seçkin gençler, Vezneciler'den Şehzade Camii önüne giden yol üzerinde, caminin karşısında bulunan ve "Eski Odalar" diye anılan yeniçeri kışlası-

Tulumbacı acemi oğlanları.

nın yanındaki kışlalarında sıkı, sert bir talim ve terbiye görerek yetiştirilirdi; Yeniçeri Ocağı nefer kadrosunda açılan boşlukları doldurmak üzere de oradan Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı. Tulumbacılık başladıktan sonra yeniçerilerin çoğunun gençliklerinde, acemi oğlanlıklarında, muhakkak tulumbacılık yapmış oldukları söylenemez. Bilakis, Acemi Oğlanlar Ocağı'na ayrılan yamak ve Tulumbacı Ocağı'na ayrılan acemi oğlanları bütün ömürlerini yangın tulumbalarında geçirirlerdi, yeniçeri olamazlardı. Tulumbacıların yeniçeriliği, bir yamaklıktan ibaretti. Tulumbacılık için gençlik, kuvvet, gözpekliği, ayağına koşarlılık, uçarlılık şarttı.

Tulumbacıbaşının ikametine tahsis edilen miri konak da Şehzadebaşı'nda, acemi oğlanlar kışlası ve acemi oğlanlar hamamının karşısındaydı. Bugün acemi oğlanlar kışlası mevcut değildir. Acemi oğlanlar hamamı, İstanbul'da yeniçerilere ait tek bina, dolayısıyla hem tarihi hatırası, hem de bir kışla hamamı örneği olarak mimari kıymeti çok büyük bir yapı olarak yerinde durmada ve bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir. Fakat tapu senedini cebinde taşıyanların pek değerli olan yerde bir apartman veya iş hanı yaptırma hırsına harcanması tehlikesi her zaman için mevcuttur. Hak, kem nazardan, şeytan iğvasından ve kör kazmadan saklasın.

Bir yangında yanmış olan Tulumbacıbaşı Konağı'nın yerinde bir zamanlar, büyük şehrin nefs-i İstanbul tarafında ilk apartmanı olan Letafet Apartmanı yapılmıştı; bu büyük ahşap bina 1957-1958 arasında istimlak edilerek yıktırılmış ve yeri caddeye katılmıştır.

Geçen asırda yaşamış yazarlardan Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, milli kütüphanemizin belli başlı tarih kaynaklarından biri olan *Hadikatü'l-Cevamî* adındaki meşhur eserinde acemi oğlanlar kışlasındaki mescitten bahsederken, "Bitişiğinde Yeniçeri Ocağı'nın fodla fırını ve karşısında tulumbacılar kârhanesi ve kışlası vardır. Bunlar Sultan III. Ahmed'in vakfıdır. Tulumbacı neferleri yangınlarda başlarına kalaylı tas giyerler, tasların üzerinde neferin kaçıncısı olduğu rakam ile yazılmıştı" diyor.

Yeniçeri Ocağı'na bağlı bir Yangın Tulumbacıları Ocağı kurulur iken Osmanlı imparatorlarının İstanbul'da daimi ikametgâhları olan Topkapı Sarayı'nda çıkacak bir yangına karşı da tedbir alındı. Tulumbacı Ocağı'nın kurucusu Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın

Acemi oğlanı tulumbacılardan bir fenerci ve borucu.

şehit edildiği 1730 ihtilalinden sonra Sultan III. Ahmed'in yerine tahta oturan Sultan I. Mahmud zamanında, acemi oğlanı tulumbacıların saraya girmeleri uygun görülmemiş, saray içinde, efradı bostancı neferlerinden seçilmiş bir "Bostancı Tulumbacılar Ocağı" kurulmuştu.

Bostancı Tulumbacılar Ocağı

Efradı sarayın muhafızları arasından seçilen Bostancı Tulumbacılar Ocağı'nın başına "bostancı tulumbacıbaşısı" unvanıyla bir ağa, zabit tayin edildi; zabitleriyle birlikte bostancı tulumbacıları, bostancıbaşı ağanın emrine verildi. Vakanüvis Vâsıf Efendi'nin emmebasma yangın tulumbasının mucidi olarak kaydettiği, fakat maalesef adını yazmadığı işte bu saray tulumbacılarının kumandanı, ağasıdır.

Saraydaki Bostancı Tulumbacılar Ocağı'nın neferleri için sahilde Sirkeci iskelesi civarında bir mescit yapılmıştı. Bu mescit *Hadikatü'l-Cevami*'de "Tulumbacılar Ocağı Mescidi" adıyla gösterilmiştir ve bu münasebetle şu malumat verilmektedir:

"Bu mescidin bânisi Sultan I. Mahmud'dur. Saraya yangın isabet ettikte defi için bostancılardan bir tulumbacı ocağı kurulmuş ve bu mescidin bulunduğu yere iskân edilerek müstakil ocak olmuştur."

Yine aynı eserde, sahildeki bu mescide yalnız tulumbacı bostancı neferlerinin gittiği, ağalarının namaz vakitlerinde kendi neferlerine katılmayıp sarayın muhafazasına memur diğer bostancı ocaklarının zabitleriyle beraber yine o civarda bulunan Yeşilkiremitli Mescit'e gittiği yazılıdır.

Bütün İstanbul denizlerinin, Marmara'nın, Haliç'in, Boğaziçi'nin zabıta amiri, muhafızı olan bostancıbaşı ağaların İstanbul sahillerinin içinde oturan kiracıların kimler olduğunu isimleriyle, işleri ve memuriyetleriyle bilmesi bir zaruret olarak görülmüş, bunun için de bostancıbaşılar gereken bilgiyi bir deftere yazdırarak toplamışlardı. "Bostancıbaşı defteri" adı verilen bu defterler her yıl yeni olarak tanzim edilir, yazılırdı. Yaprakları dama tahtası gibi göz göz bölünmüş olup her gözün içine yalnız bir isim yazılırdı. Padişah saltanat kayığıyla deniz gezisine çıktığı zaman, kayığın dümen palasını bostancıbaşı ağa tutardı. Bostancıbaşı defteri de padişahın maiyetindeki kimselerden birinin önüne konulurdu.

Padişah merak edip de bir yer soracak oldukta o zat hemen deftere bakar, mesela, "Osman Beşe kulunuzun kahvehanesidir... Kuyumcu İstepan zimminin hanesidir... Halil Hamid Paşa oğulları kullarınızın yalısıdır..." diye cevap verirdi.

Bostancıbaşı defterlerinin sınırı, Rumeli yakasında Yalı Köşkü'n-

den Haliç'in bitiminde Bahariye karşısında Karaağaç'tan yukarı Boğaz'da Rumelikavağı'na, Anadolu yakasında yukarı Boğaz'da Anadolukavağı'ndan liman ağzında Haydarpaşa'ya kadardı. Sultan II. Mahmud'un ilk saltanat yıllarında tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde, Bostancı Tulumbacılar Ocağı'nın yeri şöyle tespit edilmiştir:

"Yalı Köşkü, yanında Bostancılar Ocağı, yanında tebdil-i hümayun nöbet ahırı, yanında Silahtar Abdullahağa Çeşmesi, yanında kızlarağasının nöbet ahırı, yanında Taşçılar iskelesi, yanında sadrazam kayıkhanesi, yanında Yeşilkiremitli Mescit, yanında Bıçakçılar Ocağı iskelesi, yanında Bıçakçılar ve Nakkaşlar ocakları, yanında Harem-i Hümayun kayıkları kayıkhanesi, yanında Bostancı Kol Kayığı iskelesi, yanında beylik mavunacılar koğuşu ve mavunacılar kahvehanesi, yanında Attarlar Kâhyası Ömer Ağa'nın kayıkçı kahvehanesi, yanında bostancı tulumbacılarının mescidi, yanında bostancı tulumbacılarının kahvehanesi, yanında Odun Meydanı, yanında sadrazam kayıkçıları koğuşu, yanında çeşme, yanında beylik anbar, yanında Kuşçubaşı Camii, yanında saray kireçhanesi, yanında sarayın saman, arpa ve bakır anbarları, yanında Selimpaşa Camii, yanında İstanbul Ağası iskelesi, yanında Odun Meydanı, yanında Bostancı Kara Hasan'ın kayıkçı kahvehanesi, yanında bir sıra yemişçi dükkânları, yanında Bursa-Mudanya kayıklarının iskelesi, yanında bir sıra yemişçi dükkânları, yanında kayıkçı kahvehanesi, yanında gümrük..."

Görülüyor ki bostancı tulumbacıları koğuşu bu sahil parçasının hemen tam ortasındadır. Koğuşlar, kahvehaneler, dükkânlar, kayıkhaneler hepsi ahşaptır. Kahvehanelerin, kayıkhanelerin ve dükkânların hepsinin üstünde de bekâr odaları bulunmaktadır ve yangın çıktığı zaman da eğer şiddetli poyraz eserse, derhal büyüyerek bir ateş afeti halini alması muhakkaktır.

Evvelce gereken tafsilatla anlattık ki İstanbul için en tehlikeli yangınlar daima bu yalı boyunda çıkmıştır. Koğuşlarının yeri açık olarak gösteriyor ki bostancı tulumbacıları yalnız sarayda çıkacak bir yangın için kurulmamış, bu tehlikeli bölgede çıkacak yangınlara ilk koşacak tulumbacılar da onlar olacaktır. Demirkapı'dan ta Ayvansaray'a kadar ve limanın karşı tarafında çıkacak her yangın-

da da kayıklarla ilk yetişecek tulumbacılar da yine onlardır. Tereddüt etmeden, Bostancı Tulumbacılar Ocağı için bir "deniz itfaiyesi"ydi de diyebiliriz.

"Tulumbacı" sıfatının külhanilik, kopukluk, baldırı çıplaklık, bıçkınlık oluşu

Yeniçeri-acemi oğlanı tulumbacılar hakkında tarih kaynaklarımızda pek az kayıt vardır. Bizim görüp toplayabildiklerimiz şunlardır:

Hicri 1233 yılında rebiülevvel ayından şevvale kadar geçen altı ay içinde (Miladi Ocak-Haziran 1818) kaza veya kasıt eseri, İstanbul'da büyük küçük 73 yangın olmuştur, ay başına 12 yangın düşer, ki âdeta bir afet rekorudur. Müverrih Cevdet Paşa kendi adına nispetle anılan meşhur tarihinde bu yangınlar arasında yeniçeri tulumbacılarından bahsediyor, fakat kılık ve kıyafetlerini ve içlerinde şöhret sahibi olanların isimlerini kaydetmiyor.

Mesela ramazan ortasında teravih namazı vaktinde Odun Kapısı içinde bir boyacı dükkânından çıkan bir yangın için, "Etrafa süratle yayıldı; meğer oralardaki barutçu dükkânlarında külliyetli barut varmış, ateş oralara ulaşınca, memurlar yıkmak ile ve tulumba sıkmak ile meşgul iken birden barutlar ateş alıp parladı; öte tarafından barut ile dolu büyük variller dükkânlardan çıkarılıp, yuvarlanarak kaçırılırken gökyüzünden düşen kıvılcımlardan onlar da ateş aldı, infilak etti, tulumbacı neferlerinden ve zabitlerinden ve sair memurlardan ve ahaliden seksen kişi yanarak telef oldu..." diyor.

Bir Kadırga yangını kaydında da yeniçeri tulumbacılarının zenginlerden para alıp onların evlerini suret-i mahsusada koruduklarını yazılıyor.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulacak olan mahalle tulumbacılığı teşkilatında bazı sandıkların, vazifeleri yangının yayılmasını önlemek, ateşi söndürmeye çalışmak iken para alarak yalnız bir iki konağı kurtarmaya çalışmaları, Cevdet Paşa'nın notundan anlaşılıyor ki bu yeniçerilik devrinden kalmış kötü bir gelenektir. Müverrih paşa, "Şevvalin on birinci günü Kadırga limanında büyük bir yangın çıktı, bir kolu Kumkapı tarafına gitti. O cihette pek

çok zengin, Ermeni kilisesini kurtarmak için ortaya pek çok para döktüler. Ekseri zabitan ve neferler o tarafa seğirtmekle yangının Usturacılar tarafına yayılan kolu karşısında pek az tulumba kaldı ve yangının bu kolu gittikçe büyüdü, ertesi gece yarısına kadar devam ederek Okçularbaşı Çarşısı'nı tamamen yakıp Beyazıt Meydanı'nda söndü..." diyor.

Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud zamanlarında yaşamış ve Yeniçeri Ocağı'nın bir haşarat yatağı halini aldığı o devir üzerine muazzam bir vakayiname yazıp bırakmış olan Cabî Said Efendi eserinde, İstanbul'un zabıta vakalarına da çok yer ayırmıştır. Bu arada yeniçerilerin ve bilhassa yeniçeri-acemi oğlanı tulumbacıların rezilane ayyaşlıklarından, koğuşlarına, bekâr odalarına uygunsuz kadın ve oğlan kapatmalarından, yollarda rastladıkları ırz ehli kadınları ve tüysüz yakışıklı delikanlıları bıçak çekerek cebren ve kahren odalarına götürmelerinden, fuhuş yolunda türlü türlü rezaletlerinden bahseder ve onlar hakkında daima, "Kulaklı bıçak ile gezer tulumbacı iti... Hamam külhanında yatar, sokakta itleşip çamura batar tulumbacı kopuğu..." gibi ağır tabirler kullanır.

Vakanüvis Lütfi Efendi ise yeniçeri-acemi oğlanı tulumbacıları biraz daha etraflıca anlatıyor:

"Yeniçeri tulumbacılarının neferleri, hemen bütün İstanbul esnafı ocağa kayıtlı olduğu için esnaf delikanlılarının eşbehlerindendi. Yangın zuhurunda bu tulumbacı neferatı başlarında çorba tası gibi kalaylı ve üzerleri neferlerin kaçıncısı ise nişanlı taslarla etraftan koşuşarak tulumbaları ile yangına dalıverirlerdi. Sair vakitlerde başlarında tandır kadar koca bir sarık ve omuzlarında 'kartalkanat' tabir ettikleri kırmızı kaput ve baldırı çıplak, ayakları yalın, yalın ayaklarına yemeni giyerlerdi; Yeniçeri Ocağı ile beraber bunlar da dağıtıldı..." diyor.

1826'da Yeniçeri Ocağı'yla beraber yeniçeri tulumbacılar da kalktıktan sonra aleyhlerinde çok şey yazılmıştır. Bu arada tulumbacıların yangınlarda yağmacılık yaptıkları da söylenmiş, hatta yangına büyük şehrin haneberduş haşaratı gibi "kızıl bayram" dedikleri de kaydedilmiştir.

Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kaldırılması

Daha önce de kaydetmiştik, Hicri 1132 (Miladi 1720) yılında kurulmuş olan Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı, yeniçeriliğin kaldırıldığı Hicri 1241 (Miladi 1826) yılına kadar 106 yıl yaşamıştır.

Yeniçeri Ocağı, tarihimizde "Vaka-i Hayriye" denilen kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılırken, bütün yeniçeriler arasında tulumbacılar da fermanlı olmuş, ilk çarpışmalarda ölmeyen veya kaçarak izini tamamen kaybettiremeyenler aman verilmeyerek idam olunmuşlardı. Yeniçeri kolluklarındaki yangın tulumbaları toplanmış, bir depo haline getirilen Tulumbacıbaşı Konağı'na yığılmıştı.

Son tulumbacıbaşı ağa da yakalanıp idam olunan yeniçeriler arasındadır. Vaka-i Hayriye üzerine *Üss-i Zafer* adında bir eser yazmış olan Sahaflarşeyhizade Mehmed Esad Efendi bu son tulumbacıbaşı ağanın idamını şöyle anlatıyor:

"Sadrazam yangın tulumbalarının tamir ve imali bahanesi ile hazineden açıktan açığa külliyetli akçeler alan ve bundan evvelki yeniçeri ihtilalinde de eli olan tulumbacıbaşı dedikleri fâsık ve fâcire:

'Baka ağa!.. Vazifen yangını süratle söndürmektir, yeniçeri kışlaları tutuştukta niçin gitmedin?' dedi.

O eşkıya sergerdesi hayretle gülerek:

'Efendim... O makule yangın söndürülmeyip başka bir yanından daha tutuşturulmak devlete sadakatten gelir..' deyince, sadrazam:

'Eğer sen lazıme-i diyaneti bilse idin ve devlete sadık adam olsa idin emirülmüminin olan padişahımızın davetine uyarak Sancak-ı Şerif altına gelirdin... Padişah-ı İslam üzerine isyanın hükm-i şer'isi ne ise meseleyi var git müftüye anlat!..' dedi.

Haini Babıâli'de maktel ittihaz olunan odaya gönderdi, vardığı gibi cellatlar kârını itmam ettiler. Son deminde cellatlara:

'Boğun yiğitler!..' kelamından başka şey söylemedi, gayret-i batıla ile can verdi.

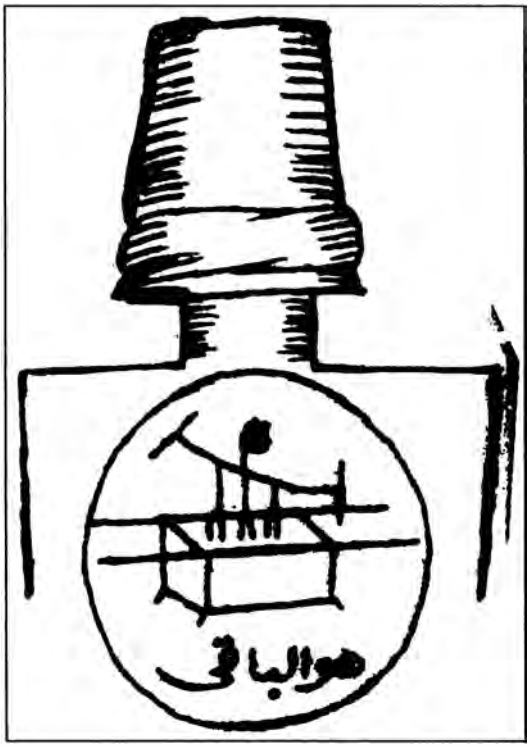
Cesedi dışarı atılınca birikmiş olan halk sürükleyerek mahut çınarın altına götürdüler, kılıç ve hançer üşürerek paraladılar..."

Niçin ehemmiyet verip kaydetmezler bilmiyoruz, Esad Efendi de bu son tulumbacıbaşı ağanın adını yazmamıştır.

Yangıncılar

Vaka-i Hayriye'den, yeniçeri yangın tulumbacılarının kaldırılmasından kırk sekiz gün sonra büyük Hocapaşa yangını oldu. Bu afet yangın tulumbacılık teşkilatının süratle ihyası için hükümeti harekete geçirdi. İstanbul halkı da bu işte hükümete yardım etti. İlerde tafsilatıyla anlatacağım, hükümetten müsaade alınarak, mahallelerin gençleri tarafından kullanılmak üzere her mahalle çarçabuk bir yangın tulumbası yaptırdı. Fakat "tulumbacı" adı yeniçerilik hatıralarına bağlı olduğundan mahallelerde yangın tulumbası sandıkları etrafında toplanan gençlere "tulumbacı" yerine "yangıncı" denildi. Ve Sultan Mecid zamanında yeniden kullanılmıştır.

Önemle hatırlatırım, yeniçeri yangın tulumbacılarının hepsi, vakanüvis Lütfi Efendi'nin de açıkça yazdığı gibi İstanbul esnafı-

Bir yangıncının mezar taşı.

nın delikanlıları idiler; onun içindir ki Yangın Tulumbacıları Ocağı kaldırıldıktan sonra mahallelerde yangın tulumbacılığı teşkilatının "yangıncılar" adı altında ihyası çok kolay olmuştu ve iş Vaka-i Hayriye'den iki ay sonra, çok kısa zamanda tahakkuk etmişti.

Hükümet eliyle Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın yerini tutmak üzere yeni bir tulumbacı teşkilatı ise ancak iki senede kurulabildi ve bu yeni teşkilata da yeniçeriliği hatırlatacak "tulumbacı" adı yerine "itfaiye" ismi verildi.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye İtfaiye Taburu

Tulumbacılığın ihyası işi, devlet arşivinde "Kanunname-i Askerî" defterinde yazılıdır. Bu mühim vesikanın bugünkü dilimize çevrilmiş sureti şudur:

"Tulumbacıbaşılık ile tulumbacı neferleri Yeniçeri Ocağı ile beraber kaldırılınca yangın tulumbaları da toplanıp Tulumbacıbaşı Konağı'na konmuştu. Yangın tulumbaları bütün levazımatı ile oradan da yeni kurulmuş olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin seraskerlik kapısına naklolundu. Hicri 1243 (Miladi 1828) yılına kadar seraskerlik kapısında nöbetçi bulunan yüzbaşılar tarafından neferlere baktırılmakta idi, iktiza eden tamirleri de çilingirler ile hortumculara yaptırılmakta idi. Fakat bu yüzbaşılar devamlı olarak bir yerde kalmadıkları için, evvelce verilen yüzbaşı gidip bu vazife bir diğerine havale olunurdu, o da bir müddet bakıp giderdi. Bu yüzden birçok tulumbaya bakılmayıp çoğunun kullanılmayacak hale gelip telef olacağı aşikâr idi.

İstanbul ve Üsküdar'da ve Boğaziçi'nde bulunan Asakir-i Mansure karakolhanelerinde ve Karadeniz Boğazı kale ve tabyalarındaki tulumbaların da layıkı ile bakılarak daima hazır bulunması, vazifesi yalnız bundan ibaret münasip adamların tayinine bağlı idi.

1243'te yapılan askeri yoklamada yaşları ilerlemiş olduğu için Asakir-i Mansure'den çıkarılması icap eden zabitandan ikisi bu iş için seçildi. Kendilerine yüz ellişer kuruş aylık ve yevmiye bir çift ekmek, yarımşar okka et tayini verildi, yangın tulumbalarının devamlı olarak tamirine memur edildiler; maiyetlerine de gayrimüslimlerden iki nefer çilingir ve iki nefer hortumcu verildi. Bunlar nöbetleşe

zikrolunan yerleri gezip mevcut yangın tulumbalarını gözetecekler, gördükleri noksanları gelip serasker kapısına bildirecekler, eskiyenlerin tamiri veya yeniden yangın tulumbası yaptırılması için lazım gelen parayı bir masraf ilmühaberi ile seraskerlikten alacaklardı."

İstanbul'da yangın tulumbacılığının Asakir-i Mansure adı altında kurulan yeni ordu teşkilatına bağlı "İtfaiye Taburu" adıyla ikinci kuruluşu, 19. asrın en şöhretli vezirlerinden Hüsrev Mehmed Paşa'nın seraskerliği devrinde olmuştur.

Evvela devletin yeni asker ocağı olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye kadrosu içinde, fertleri askeri karakolhanelere dağıtılmış bir İtfaiye Taburu teşkil edildi. Yeniçerilik devrinde kolluklarda olduğu gibi, bu sefer de karakolhanelerde bir yangın tulumbası ile bu tulumbayı kullanmaya yeter sayıda tulumbacılıkla görevli neferlerden mürekkep bir takım bulunacaktı. İşte bu İtfaiye Taburu, zamanımızdaki İstanbul Belediyesi İtfaiye Teşkilatı'nın temeli olmuştur.

Yeniçeri yangın tulumbacılarından portreler

Bir meddah hikâyesinin kahramanı: Bülbül İsmail

18. yüzyıl sonlarında yaşamış namlı meddahlardan Galatalı Sükkerî Salih Çelebi, "Gül Fatma ile Kürkçübaşızade Hasan Çelebi" isimli hikâyenin en canlı siması olarak acemioğlanlarından bir tulumbacı tipi yaratmıştır.

Bütün meddahlar gibi Sükkerî Salih Çelebi de tarihi hakikatler üzerinde titiz değildir. Devrinin pek değerli bir söz sanatkârı olarak tanınmış bu ünlü meddah, kendi devrinin adamları olan yangın tulumbacılarını 17. yüzyıl ortasında, Sultan II. Osman'ın zamanında yaşatmıştır ki tarihimizde, İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'na bağlı Yangın Tulumbacıları Ocağı henüz kurulmamıştır, hatta yangın tulumbası bile icat edilmemiştir. Fakat Sükkerî Çelebi'nin hikâyesindeki dört tulumbacı, sanatkârın kendi devrinde gördüğü, tanıdığı tiplerdir, bu bakımdan en doğru çizgileriyle canlandırılmışlardır. Onun içindir ki hikâyesini dinleyenler asla yadırgamamış olacaklardır ve vakanın geçtiği zamanda tulumbacılar var mıydı, yok muydu düşünmemişlerdir. Namlı meddahı dinleyenler arasında muhakkak ki yeniçeri tulumbacılar da bulunmuştur. Bu güzel meddah hikâyesindeki tulumbacılar hem baldırı çıplak bıçkın, hem de mert gençlerdir.

Hikâyeyi kısaltarak nakledelim:

Şehremini'nde Kahveci Ali Beşe ölmüş, arkasında İsmail ve Gül Fatma adında iki yetim bırakmıştır. Oğlan 16 ve kız 13 yaşlarında olup babalarından kendilerine hayli dünyalık kalmıştı. Zira Ali Beşe'nin kahvehanesi gayet işlek olduğundan başka, kendisi de usta berberdi; sünnetçilik, cerrahlık ve dişçilik de yaptığından çok pa-

Elinde "boru" denen su fışkırtma parçasıyla bir tulumbacı.

ra biriktirmişti. Topkapısı dışında büyük bir bostanı, çarşıda da irat dükkânları vardı.

Lakin İsmail haylaz çıktı; babası ölünce kahvehaneyi ve berberliği terk etti; tulumbacı şehbazlarına ayak uydurdu, meyhanelerde akşamcılığa başladı, altın adını bakır yaptı, Kumkapısı Kolluğu'ndaki yangın tulumbasına nefer yazıldı ve o tulumba sandığında omuzdaşlık eden bıçkın yiğitlerden ve daltaban hazele güruhundan Yedibela Bekir, Dinsiz Veli ve Kartalkanat Mustafa namındaki yalın ayaklı baldırı çıplak tulumbacılarla Sarnıçlı denilen meyhanede gece ve gündüz işret edip evine haftada bir, on günde bir uğrar oldu. Kimseye bir kötülüğü yoktu, ahvalinin zararı kendisine olup, halini ıslah için mahallesinde, semtinde nasihat edecek olanlara kulak vermedi:

"Zevk u sefa bu eyyam-ı nevcivanîde olup çalışacak zamanı ben bilirim!" derdi.

İsmail kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün bir mahbub delikanlı olup sesi de gayet hoş olduğundan tulumbacılar arasında makbul olan mâni, semai ve divan okurdu. Tulumbacıların eşbehleri arasında Bülbül İsmail diye baş tacı olmuştu.

Yedibela Bekir, değme zorbaları palası altından geçirmiş şaki idi, dev heybetli ve ehremen suretli cehennem kütüğü idi. Kahvecioğlu Bülbül İsmail'i bir an yanından ayırmayıp kahvehane, meyhane, hamam, bağ, bostan daima beraberinde dolaştırır, gece dahi kollukta tulumbacıların koğuşunda yatarlardı. "Ol nazenin şivekârı, yalın ayak, baldır bacak çıplak, sinesi üryan, keçe külahında tandır kadar destarı perişan pırpırı kılığına sokmuş, kendine uydurmuştu..."

Baba dostlarından birkaç kişi baktılar, gördüler ki çapkın oğlan bir gün anası ile kız kardeşinin başlarındaki evi de satarak meyhane akçesi yapacaktır, "Gül Fatma'ya bir hayırlı koca bulup biçareleri şu çapkından halâs edelim" dediler.

Gül Fatma hakikaten gül goncasıdır; on bin peripeyker nigâr içinde bir dane olduktan başka, anası da ağzı var dili yok melek misali hatundu. Lakin kardeşi İsmail'in yüzünden kıza bir talip çıkmadı. Uzaktan gelen görücülere de konu komşu:

"Yarın ahirette iki elimiz yanımıza gelecek, kızın bir oğlan kardeşi vardır ki neuzübillah tulumbacının itidir, 'Falan kimdir, Bülbül

İsmail'in enişte sidir' dediler mi, ırz ehli olan hicabından kahrolur..." derlerdi.

İstanbul'un namlı zenginlerinden Kürkçübaşı Hacı Abdülgani Efendi'nin dâr-ı dünyada Hasan Çelebi isminde tek evladı olup henüz 15-16 yaşında ve güzellikte yekta bir taze civan idi; babasının dikkat ve himmetiyle tahsil ve terbiyede de birinci idi.

İşte bu Hasan Çelebi bir gün lalası ile Kâğıthane mesiresine gitmiş, "orada bir bikr-i naşüküfte görüp o anda can ü dilden âşık olmuştu". O güzel kız, Kahveci Ali Beşe'nin kızı Gül Fatma idi. Çöpçatıcı ve baş bağlayıcı Zeliha Hatun kızı anasından almış, "Her zaman kısmet ayağa gelmez, bazen de kısmetin ayağına varmak gerektir" diyerek, güzel kıza o zamanlar yeni çıkma bir mor ferace giydirerek mesireye götürmüştü.

Kürkçübaşıoğlu Hasan Çelebi bu aşkla sararıp soldu. Derdini önce lalası olan ağaya açtı, ondan hanımın annesi öğrendi ve validesi hatun da bir akşam bir yolunu bulup meseleyi Hacı Efendi'ye söyledi, o da:

"Kızı bir kere gidip görün, yoksulluk ayıp değildir, gelinim olarak makbulümdür, elverir ki ailesinde namus karası olmasın!.." dedi.

Bir taraftan da Kürkçübaşı bir adamını göndererek kızın ahvalini tahkik ettirdi. Kız bir gül goncası kadar temiz ve masumdur, fakat Bülbül İsmail adında yağlı kara tulumbacı bir ağası olduğunu öğrendiler. Hacı Efendi karısına:

"O kız bizim gelinimiz olamaz, Hasan derdinden ölür, biricik oğlumu teneşirde gözlerimin yaşlarıyla yıkarım, ama zehr-i katil tulumbacı haytaların omuzdaşı baldırı çıplak tüysüz itin kız kardeşini ona alamam!.." dedi.

Babasının emrinden dışarı çıkamayan Hasan Çelebi yemekten içmekten kesilip yatağa düştü, bir ay içinde bir deri bir kemik kaldı. Hasan Çelebi'nin halini bütün İstanbul öğrendi, Bülbül İsmail'e:

"Oğlum... Görüyorsun ya, hem kız kardeşinin kısmetine mâni oldun, hem de bir taze civanın sebeb-i mevti olacaksın, gel şimdiye dek yaptıklarına tövbe ve istiğfar et, babanın ellere kalmış dükkânına geç otur, bizler de varıp Hacı Efendi'nin ayağına düşelim, onu ikna edelim..." diye yalvardılar.

Bülbül İsmail de bu ahvale fevkalade üzülmekle beraber tulumbacı omuzdaşlarından ayrılamadı ve baldırı çıplak bıçkınlık hava-

sından kurtulamadı; pabuçsuz yalın ayaklarını meyhane eşiğinden çekemedi.

O sıralardadır ki İstanbul yeniçerileri, zamanın padişahı Sultan Osman'a karşı tuğyan ettiler, kışlalarındaki kazanları Et Meydanı'na çıkarıp büyük fitne oldu. İşte o ihtilalde, İstanbul'un yakaları ve şakakları bitli, yalın ayakları çengel tırnaklı, yatakları yorganları tozlu topraklı kayıkçı, mavnacı, hamal, ırgat cümle mühmel bekâr uşakları da konak yağması ile mal ganimetine fırsattır diyerek yeniçerilerin peşine takıldılar; İstanbul zenginlerinin isimlerini bir deftere yazdılar, "Sultan Osman'lıdır" diye konaklarının yağmasına ve kendilerinin katline karar verdiler; defterin başına da Kürkçübaşı Hacı Abdülgani Efendi'nin adını yazdılar. Hakikatte de Kürkçübaşı, Sultan Osman'ın musahibi yerinde mutemedi idi.

Ağakapısı'nda yeniçeri erkânından, efendinin nimetlerini görmüşlerden biri, "Aman, efendi defterli oldu, tebdil-i kıyafet ile Anadolu tarafına kaçarak bir müddet namını unuttursun, konak ve mal kaygusunda olmayıp can kaygusunda olsun..." diye haber yolladı.

Hacı Efendi ne yapacağını bilemedi, mal canın yongası olduktan başka canının bir parçası Hasan Çelebi de döşekte yatar, maşukasının hayaliyle can alıp can verirdi.

İhtilalin ikinci günü sabahı, seher vakti alaca aydınlıkta gördüler ki konağın kapısına dört nefer baldırı çıplak tulumbacılar gelmiş ve palalarını kapıya asmışlardır; içlerinden biri kapıcıya:

"Varın bizden Hacı Efendi'ye selam eyleyin, ellerinden öperiz, bizim palalarımız bu kapıda asılı durdukça bir fert onları indirip içeri giremez ve Hacı Efendi'nin kılına hata gelmez!.." dedi.

Ve hakikatte de tam on beş gün kapıdan ayrılmadılar. O kanlı fitne günlerinde Kürkçübaşı Konağı'na yağmaya gelenler bu tulumbacıları görünce sokak köşesinden tersyüz olup dönerlerdi. Konaktan bu tulumbacılara kim oldukları sorulduğu zaman:

"Hele fitne yatışsın, söyleriz!.." derlerdi.

Fitne yatıştı. Kürkçübaşı tulumbacıları konağına alıp onlara bir âlâ sofra donattı, o güne kadar konağının içine bir katre içki girmemiş iken "Tulumbacılar meyhane ehlidir" diyerek sofralarına içki de aldırtıp koydu ve kendisi de onlarla birlikte sofraya oturdu:

"Ey dilaverlerim, şehbaz yiğitlerim... Sizler kimler olursunuz ki

benim malımı ve canımı korudunuz... Ey tulumbacı semenderler, isimleriniz nedir ve bu hizmetiniz mukabilinde benden matlubunuz nedir?.." diye sordu.

Tulumbacıların en genci ki gayet dilber bir tüysüz oğlandı:

"Ey Kürkçübaşı Hacı Efendi... Bizler Kumkapısı'ndaki yeniçeri kolluğunun tulumbacılarıyız, senin dediğin gibi ateş içinde semenderleriz, dünyada yandık, inşallah ahrette yanmayız... Omuzdaşlarımdan şu ejder misali yiğit Yedibela Bekir ağamdır, şu koç başlı dilaver Dinsiz Veli ağamdır, şu puladbeden şehbaz da Kartalkanat Mustafa ayakdaşımdır. Bana da tulumbacı civeleği Bülbül İsmail derler..." dedi.

Kürkçübaşı Hacı Abdülgani Efendi hemen yerinden fırlayıp Bülbül İsmail'i bağrına bastı:

"Şehbazım, şahinbaşım, civeleğim, sureti gibi siyreti pak olan Bülbül İsmail'im! Bundan böyle dünya ve ahiret sen benim oğlumsun, bir büyük hata işlediğimi şimdi anladım..." dedi.

Hacı Efendi hemen hareme koşup zevcesine:

"Hatun, durma, şimdi feraceni başına geçir, Şehremini'ne koş git, evlerini bul, tulumbacı civeleği Bülbül İsmail'in kız kardeşini Allah'ın emri ve Peygamber'in kavliyle anasından oğlumuz için iste ve anası ile kızı koçuya koyup al getir, kızın çeyizini ben yaparım, oğluma da müjdesini verin!.." dedi.

Gül Fatma Kürkçübaşı'nın konağına geldiğinde hemen eteğini beline sokup mutfağa girdi ve nazik elleriyle bir tas hasta çorbası pişirdi, döşekte yatan âşık-ı şeydası Hasan Çelebi'ye götürdü. "O nevcivan ki maşukasını karşısında ve hizmetinde gördü, daha çorbadan bir kaşık içmemişti ki taze can bulup yataktan kalktı."

Sükkerî Salih Çelebi'nin bu hikâyesinde bütün hüneri, gençlerin tulumbacılığa heves etmemesi için, bir nevcivanın tulumbacılık ile şeref ve haysiyet ve namus bakımından neler kaybedebileceğini Bülbül İsmail tipinde imayla göstermesidir. Güzel bir gencin o yollarda başına gelebilecek her şeyi söylemiş, sonra da tulumbacıları mert insan yaparak onları da okşamış, gönül almıştır.

Hikâyede, bir gece Langa'da Çardaklı Hamam'daki haytaca zevk u sefa ve Büyük Langa bostanlarında da bir işret âlemi tafsilatıyla anlatılmış, o meclislerde Bülbül İsmail'e hatta köçeklik yaptırılmış-

tır. Fakat yeniçeri tulumbacılarının bir yangına nasıl gidip geldikleri, yangında nasıl çalıştıkları, kolluklardaki koğuş hayatları, nizamları hakkında en küçük bilgi verilmemiştir. Yeniçeri yangın tulumbacılığını en revnaklı devrinde yaşamış olan bu ünlü meddahın o tarafları anlatmaması, bugün bizim için büyük kayıptır. Sükkerî Çelebi'den çok şeyler öğrenmek mümkündü.

Yazarı bilinmeyen bir hikâyenin kahramanı: Tulumbacı acemi oğlanı Burçak Mustafa

Yine 18. yüzyılda yazıldığını tahmin ettiğimiz, müellifi meçhul "Sergüzeşt-i Neveda Hanım" isimli bir hikâyenin kahramanı da acemi oğlanlarından genç bir tulumbacıdır.

Zengin ve yaşlı kocasından dul kalmış, 30 yaşında genç ve güzel Neveda Hanım, 17-18 yaşlarında gayetle dilber, pırpırı bir kayıkçı oğlana gönül verir; araya çöpçatıcı bir mahrem adamını koyar, oğlan parayla yola getirilir ve hanım güzel kayıkçıyla evlenir. Ömrü, dolmuşa işleyen iki çifte bir kayıkta denize kürek çalmakla geçerken, başına böylece bir devlet kuşu konarak mükellef bir konakta ağa olan kopuk oğlan, eski ayaktaşlarını terk etmeyerek meyhanelerde akşamcılığa ve Galata'da Rum yosmalarıyla türlü kepazeliklere devam eder, kendisini seven karısına bir püsküllü bela olur ve nihayet bir fahişenin kalyoncu kabadayılarından bir tutkunu tarafından bıçaklanarak öldürülür. Burçak Mustafa adındaki bu bıçkın kayıkçı da bir tulumbacıdır; oğlanın portresi yerindeki satırların nakliyle yetiniyoruz:

"... Ol tarihte şehr-i Üsküdar'da İskele-i Balaban'da dolmuşa işler kayıkçı Burçak Mustafa ki:

Sanasın kâkülün sırmalı saçak
Başında Cezayir fesi al sancak.

Güzellikte yekta, çakır göz, fettan civan, ejder-i derya ile güreş tutar zeberdest pehlivan:

Hak kelam ederim billah bendeniz
Doğmuştur Hazreti Yusuf'la ikiz.

Amma tir-i müjgânı zehrnak daltaban, mekânı dârünnedve-i haşarat kahvehane-i Balaban, bin civan içinde müstesna şah-ı huban, velakin nezaketten bibehre yaban, yalın ayak gülle topuk, it oğlu it kopuk, belde yedi endaze kuşak, yangın tulumbası sandığında uşak, şakağında yavşak, alım çalım ve kesim biçim yerinde pırpırı bıçkın, koşarlı ayaklarla takım önünde fener çeker çapkın:

Elli dokuz kolluğunda palazdır
Tulumbacı kayışbacak haylazdır..."

Bir destanla övülmüş: Tulumbacı civelek Poyraz İsmail

Son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa büyük bir destan mecmuası bırakmış, devrinin usta ve kalender meşrep bir halk şairidir.

Bu destan mecmuasının bir sureti, hayatı zengin bir macera romanı yazma imkânı verecek vakalarla dolu, Üsküdarlı halk şairi Tophane kâtiplerinden Âşık Razî'nin evrak-ı metrukesi arasında, yine Üsküdarlı halk şairi Destancı Vâsıf Hoca'nın delaletiyle elimize geçmiştir.

Galatalı Hüseyin Ağa, destanlarından birini yeniçeri taslakçısı ve 50. Yeniçeri Ortası Kolluğu tulumbacılarından Poyraz İsmail adında gayetle dilber bir delikanlı şanında yazmıştır.

İsmail, Karagümrük'te 50. Orta'nın çorbacısı Kara Tahsin Ağa'nın büyük yeniçeri kahvehanesinde berber kalfası olup aynı ortanın yangın tulumbası sandığına uşak olması bu münasebetledir.

Devrin ejderha misali azgın zorbalarından Kara Tahsin'in civeleği olan Poyraz İsmail'e, en namlı çengilerden Tırnovalı Benli Behiye adında bir Kıpti kızı âşık olmuş, Yeniçeri Ocağı'nın kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı Vaka-i Hayriye'de bu dilber oğlanın uğrunda hayatını feda etmiştir.

Bir tulumbacı güzeli delikanlı ile güzel bir Çingene kızının aşk macerasını nakletmeden önce Galatalı Hüseyin Ağa'nın "Poyraz İsmail Destanı"nı okuyalım:

Poyraz İsmail'e gönül veren Benli Behiye.

Gel bre derbeder uykudan ayıl
Turalı altını tıraş ol bayıl
Bir berber civanı nam verdi bu yıl
Adıyla sanıyla Poyraz İsmayıl

Paçalar sıvalı ayakta nalın
Ham gümüş bacağı ayağı yalın
Bıçkın edasıyla ey feta salın
Ey şuh-ı şehlevent tannaz İsmayıl

Belinde futası tavus kuyruğu
Elinde ayine berber buyruğu
Cümle kalenderan kulu uyruğu
Şah-ı huban oldu bu yaz İsmayıl

Külahında yazma Kandilli işi
Oyası biberle karanfil dişi
Pek yaraşır kaş üstüne eğişi
Tulumbacı civanı şehbaz İsmayıl

Samur kaşlar olmuş alın yazısı
Hüsün beratının yalın yazısı
Şekerin pekmezin balın yazısı
Benzeri binde bir pek az İsmayıl

Alnı akıtmalı sırma kâküllü
Ensesi bir tutam sırma püsküllü
Şakağı çiçekli sünbüllü güllü
Tulumbacı kopuk haylaz İsmayıl

Karagümrük'tedir var gör ol dükkân
Müşteri bey, paşa, cümle zadegân,
Sanma kim vasimi eyler rayegân
Ahu-yı vahşidir pür naz İsmayıl

Kara Tahsin Ağa germiş kanadı
Tahsin'in cihanı tutmuştur adı

Yan bakanın billah olur celladı
Omuzu baltalı dilbaz İsmayıl

Beli baltalıdır şahin nişanlı
Elli yoldaşıdır ol delikanlı
Ayağı koşarlı başı dumanlı
İder ateş içre pervaz İsmayıl.

Her yeniçeri ortasının "nişan" denilen bir alamet-i fârikası vardı. Yeniçeriler ortalarının nişanlarını kollarına, bazularına, baldırlarına, ellerinin üstüne, neresi hoşlarına giderse oraya dövmeyle nakşettirirlerdi. 50. Orta'nın nişanı da bir şahin kuşu resmiydi. Poyraz İsmail'in de bazusunda yahut baldırında bir şahin kuşu dövmesi bulunduğu anlaşılıyor.

Yeniçeri zorbaları himayeleri altına aldıkları civeleklerine, yosma nigârlarına, bir köşesine mensup oldukları ortanın nişanı işlenmiş bir çevre, bir yelek, camadan, bir yelpaze veya herhangi bir hediye verirlerdi, ona da "balta" denilirdi. Baltalı bir delikanlıya, bir kıza, kadına, aynı yollarda benlik davası güdenler bile, kanlı bir dövüşü göze almadan yan bakamazlardı. Naklettiğimiz destanda Poyraz İsmail'in omuzunda bir de "balta çevresi" olduğu görülüyor.

Güzelliği ve kılık kıyafeti böylece tarif edilen genç tulumbacıya Benli Behiye adında Çingene bir çengi kızı gönül vermiştir ve bu aşkın yolunda hayatını feda edecektir.

Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa'nın destan mecmuasında, Poyraz İsmail destanının kenarına, Kıpti kızı Çengi Behiye'nin macerası şöyle kaydedilmiştir:

"Bin şahit isterdi Kıpti demeye: Rumeli'nde Tırnova kasabasından Kaptanıderya Tatar Ramiz için getirdiklerinde gül goncası bikr-i naşüküfte idi, 13 yaşında var yok. Nahilbend mahallesinden Değirmenci Safiye Kadın nam esirci 700 altın saymıştır derlerdi babası Çingene'ye, amma kaptanpaşaya Kıpti'dir denmeyüp Mağribi'dir demişler. Alemdar Paşa Vakası'ndan sonra Kandıralı Mehmed zuhur idüp galebe yeniçerilerde kaldıkta Tatar Ramiz Paşa firar etmekle sarayı yağma oldu. Çengi Behiye'yi ki kaptanpaşa sarayında Benli Behiye derlerdi, yeniçeri kayışbacaklarının eş-

behlerinden Zehrimâr Odabaşı Kara Tahsin demekle maruf çarebru yiğit kaldırmış ve Tahtakale'de yeniçeri avretlerinin sakin olduğu yere koymuş, kapatmıştır. Benli Behiye vaka-i azimeye (Vaka-i Hayriye) kadar on sekiz sene Kara Tahsin'in tasarrufunda oldu ki vaka-i azimede 30 ya da 31 yaşında idi (o zaman da Kara Tahsin Ağa kırkını aşmış, 50. Orta'nın çorbacısı olmuştur), amma yine üstüne çengi yok idi. Kara Tahsin'in korkusundan avrete gayri er parmağı değmedi. Vaka-i azime zuhurundan mukaddem idi, Kara Tahsin bir mahbub-ı dilaşubu refik-i has civelek edindi ki o delikanlı Karagümrük'te yeniçerilerin kebir kahvehanesinde berber Poyraz İsmail'dir; hem kahvehanede işler idi, hem dahi 50 yoldaşlarının kolluğunda tulumbacı idi. Benli Behiye o oğlana taaşşuk idüp Kara Tahsin'in ayağına düşüp destur aldı ve maşuku ile murada erdi. O tarihte Poyraz İsmail on yedinci yaşında duman bıyık mürahik idi; avret onun divanesi olmuştur. Bir gece ki valideyni menziline varır (ana baba evine gider) yahut ki bir mahalde Kara Tahsin ile iyş ü işret ve muhabbet olup oğlan gelmez idi, çengi avret gözün yummaz, tabesabah mum misali ateş-i hasretle yanardı, ama Tahsin ile bile olduğundan ağzın açamazdı, derdini dökemezdi.

Vaka-i azime ki zuhur eyledi, Benli'nin gözü cihanı görmeyüp yalın ayak ve hem kefere avreti misali başı açık zenne şalvarının üzerine İsmail'in cepkenini almış, destinde şişane tüfek Karagümrük'te olan kahvehaneye varmış; derununda benîâdem yok, in cin top oynar, bir Bektaşî kalender vardır, kabak (esrar nargilesi) başında bîşuur. Çengi avret kahvehane kurbında Mehmedağa Hamamı'na varır, bir ihtiyar ak sakallı natır:

'Gece burada idiler, seherde Kara Tahsin ile pür silah çıkup zannım Et Meydanı'na Yeni Odalar'a (Aksaray'da Et Meydanı'nda büyük yeniçeri kışlası) gittiler!..' der.

Bu haberi ki alır, Behiye kışlaya varır, amma Yeni Odalar'a vardıkta görür ki ateş-i Nemrud misali yanar, derununda olan kuşça canın taşra atsa nimet bilir, kaçan yoldaşlardan biri:

'Dön bre avret, işte ocağımız yandı battı!..' der, biri dahi:

'Kara Tahsin'in Berber İsmail şehit oldu, gözümle gördüm!..' der.

Benli Behiye bunu ki duyar tamamen tecennün idüp kışlaya girer ki maşuku oğlanın laşesini bula. Ama girmek var, çıkmak yok.

(Büyük kışla iç içe avlular, taşlıklar, koğuşlar, mescitler, tekkeler, çardaklar, köşkler, mutfaklar, hamamlarla muazzam bir labirenttir. Mutfak ve hamamlar hariç, binaların hemen hepsi ahşaptır, yarı kâgirdir. Sükûnet içinde bile birini arayıp bulmak gayet güç bir iş iken, cehennemi yangının içinde bir sevgilinin cesedini aramaya kalkmak ancak cinnet eseridir.)

O tarihte bir taze yiğit olup Gazi Sultan Mahmud kılıcından kelle kurtarmış muammerinden (çok yaşamış kimselerden) Taşkasaplı Tulumbacı Haydar Ağa nakletmiştir:

'Kışladan âhir ben çıktım. Çengi Behiye'nin öldüğünü gördüm. Şöyle ki, Zincirlikuyu taşlığında laşeden laşeye koşardı, başına yeniçeri üsküfü koymuş, elinde bir şişane tüfek, eğilir, laşenin yüzünü görür, kalkar âhir canibe koşardı. Sanki o ateş-i Nemrud içinde semender idi, bir baktığı yüze gelir bir daha bakar idi. Nihayet anı gördüm ki fevkani çardak avretin üstüne çöker, o dahi gördü amma firar eylemedi, başımı çevirdim kaçtım..'

Benli Behiye elhak şehid-i aşk u muhabbettir. Kara Tahsin için Laleli cenginde düştü (öldü) dediler. Poyraz İsmail ise vaka-i azimeden on iki sene geçtikte Kasımpaşa'da Kulaksız Hamamı'nda zuhur etti, Tersane'de kalyon askeri oldu..."

Vaka-i Hayriye'de İstanbul'daki bütün yeniçerilerin padişaha karşı silah çekmedikleri bugün bir tarih hakikatidir. Büyük çoğunluk, bu son yeniçeri ihtilali başlar başlamaz, şehrin kale kapıları henüz kendi ellerinde iken şehir dışına kaçmışlardır. O müthiş günün erken saatlerinde Tulumbacı Poyraz İsmail de zorba hamisi Kara Tahsin'in elinden kurtulup kaçmış ve Kulaksız Hamamı'nda dellak olup on iki yıl gizlenmeye muvaffak olmuştur. Çengi Behiye'nin feci akıbetini gözüyle gören Tulumbacı Haydar Ağa da İsmail gibi kaçıp saklanmış ve vakayı takip eden müthiş yeniçeri kırımından kelle kurtarmıştır. Bundan ötürüdür ki Tırnovalı Kıpti çengi Behiye'nin macerası, İstanbul halkı arasında, Haydar Ağa meydana çıktıktan, yani vakadan on-on iki sene sonra ancak yayılabilmiştir. O zaman da Benli Behiye'nin ağzından şu türkü düzülmüş ve bu aşk macerası, belki de türküsüyle beraber anlatılarak dinleyenleri ağlatmıştır:

Poyraz İsmayıl yoldaşım aman
Arar bulamam ben arar bulamam
Dört yanım ateştir, ateşle duman
Kimseye soramam aman soramam

Sultan Mahmud yazık senin şanına
Civan İsmayıl'ın girdin kanına...

Şişane tüfengi çaktım almadı
Çaktım almadı da çaktım almadı
Semender de olsam takat kalmadı

Sultan Mahmud yazık senin şanına
Civan İsmayıl'ın girdin kanına...

Bu türkü 17. asrın ikinci yarısında Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Edirne'de Mekkâreci Mustafa adında ayaktakımından güzel bir gencin hazin aşk macerası üzerine yazılmış ve yüzyıllar boyunca unutulmamış, söylenegelmiş bir türküden mülhemdir; "Mekkâreci Mustafa Türküsü"nün bir kıtası şudur:

Çifte kuburlarımı ağalar
Çaktım almadı, çaktım almadı
Dört yanıma baktım ağalar
Kimse kalmadı, kimse kalmadı
Aman veziroğlu vezir yazık şanına
Bu gençlikte nasıl kıydın tatlı canıma
Aman tatlı canıma...

Sultan III. Selim ile bir tulumbacı neferi

Tayyarzade Atâ Bey tarafından *Enderun Tarihi* isimli eserinde nakledilmiş bir vakadır. Bu yazar, yeniçeri tulumbacıları her türlü denaet, şenaat, habaset ve melaneti pervasızca irtikâp eden adamlar olarak gösteriyor. Babası Tayyar Ağa yeniçerileri ortadan kaldıran Sultan II. Mahmud'un sadık bir bendesi olan Atâ Bey şöylece anlatıyor:

"Sultan III. Selim bir gün kıyafetini tebdil ederek şehir içinde

dolaşmaya çıkmış. Kendisi, başında içi külahlı fes, üzerinde lahur şal sarılı, belinde tabanca ve yatağan, Tersane kethüdası olmuş; maiyetindekiler de kalyoncu neferi kıyafetine girerek Sultanahmet civarında Sokullumehmetpaşa Cami-i Şerifi yokuşundaki tenha yerden aşağı inerlerken, kendi halinde gitmekte olan bir kadının peşine düşmüş bir yeniçeri tulumbacı görmüşler. Tulumbacı, kadını yolundan çevirip oralardaki bir viraneye götürmek istiyormuş, eli palasında tehdit ederek:

'Gelmezsen keserim!..' demiş.

Kadın ise:

'Kardeşim, ben ırz ehliyim, evim Küçükayasofya'dadır, çocuğum hastadır, eczacı dükkânından ilaç aldım, işte elimde, şimdi evime gidiyorum, inanmazsan gel, mahalleme sor, bana ilişme!' diye yalvarmaya başlamış.

Fakat kadıncağız yalvardıkça tulumbacı zikri müstehcen elfaz-ı galize ile küfür ederek ısrar edermiş, kadının kolundan tutup sürüklermiş.

Kadın padişah ile maiyetindekileri görmüş, tulumbacının pençesinden sıyrılıp:

'Aman kaptan ve kalyoncu din kardeşlerim. Tanrı Teâlâ aşkına olsun beni bu adamın pençe-i zulmünden halâs edin...' diye onlara sığınmış.

Bunun üzerine tulumbacı, zikri şeran memnu, küfür ve dalaleti ilan eden ve belki bir adamı idam ettirebilecek olan galiz küfürlerle sövmeye başlamış ve hemen belindeki bıçağına sarılıp henüz yarısına kadar sıyırabilmiş iken, Sultan Selim 'Bismillah' deyip göz ermez bir sürat ile yatağanını çekmiş ve bir hamlede mütecaviz tulumbacıyı ikiye bölmüş. Sonra kadını önüne katarak evine kadar götürmüş ve kadına bir miktar ihsanda bulunmuş. Saraya döndükten sonra da sadrazama, 'Sokullumehmetpaşa Cami-i Şerifi yokuşunda maktul olan tulumbacının katil-i meşruu benim, veresesi var ise mürafaa-i şeriyesine hazırım' diye bir hatt-ı hümayun göndermiş.

O hafta cuma namazını Yeni Cami'de kılan Sultan Selim, vakayı yeniçeri ağasına da naklederek:

'Bu makule vukuatı men etmediğin takdirde seni de tulumbacının yanına gönderirim...' demiş."

Bu vakanın uydurma olduğu apaçık görülüyor.

Bilhassa kaydetmek isterim ki merhameti ve şefkati dillere destan ve hatta kendi sebeb-i felaketi olan şair ve musikişinas Sultan III. Selim, velev ki böyle kötü bir tesadüf karşısında nefis müdafaasına mecbur kalmış da olsa, yatağan kullanacak, elini kana bulayacak adam değildir. Kaldı ki maiyetindekiler buna imkân bırakmazlardı. Vaka yerinde kendisinin padişah olduğunu bildirmesi zehr-i katil de olsa tulumbacının taban kaldırıp kaçması için kâfiydi. Hatta padişah olduğunu söylemesine bile lüzum yoktu; o devirde bir Tersane kethüdasıyla karşılaşmak, böyle mütecaviz bir şerir için dehşet içinde donup kalmaya kâfiydi, üstelik peşinde de birkaç nefer kalyoncu bulunursa... Tayyarzade'nin naklettiği bu vaka, avami muhayyilenin tulumbacıların rezaletlerine bir yakıştırmasıdır.

Çaylak Tevfik Bey'in uydurma yeniçeri tulumbacı tipleri

Tarihi roman ve hikâye yazarken çok dikkatli olmak lazımdır. Muharrir yalnız muhayyilesine dayanırsa, geçmiş asırlar âdetlerini, giyim kuşamını ve hatta binaların dış ve iç mimarisini bilmezse büyük hatalara düşer. Kendisi gülünç olduktan başka, okuyucuları arasında tarih bilgisi kıt olanları da yanıltır, hafızalarında sonradan kazınması zor yalancı izler bırakır.

Geçen asır sonlarında yaşamış ve "Çaylak" lakabıyla tanınmış Mehmed Tevfik Bey *İstanbul'da Bir Sene* adındaki eserinin beşinci kitapçığı olan *Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları* isimli risalede yeniçerilik zamanında Langa'da "Mermerli" denilen büyük gedikli meyhanede, bir akşam keyfi sahnesi tasvir ederken, meyhaneye yeniçeri kolluk tulumbacılarından üç adam sokar.

Çaylak Tevfik Bey'in bu yazısındaki fahiş hatalarını tenkit etmeden hikâyesini kısaltarak nakledelim:

"Bir bayram tatili, Yüksekkaldırım semtinden üç delikanlı Langa'ya inmişlerdi. Biri yorgancı esnafından Mahmud, diğeri çıkrıkçı esnafından Hüsnü, biri de ipçi esnafından Mehmed Ali idi. Üçü de gayet gürbüz ve vücut yapıları düzgün on sekizer-yirmişer yaşlarında olup henüz bıyıklarının uçlarını burmaya başlamışlardı. Bunların kıyafetlerine o vakitler 'pırpırı' denilirdi: dal fes, camadan,

Bir tulumbacı tipi.

saltamarka, cüppe, şalvar gibi şeylerdir. Bellerine şal veya Trablus kuşağı sararlardı. Bu delikanlılardan Hüsnü ise gerçekten genç irisi, sahiden insan güzeliydi. Başlarına o zamanın modasınca 'yârdan ayrıldım' denilen biçimde birer yemeni bağlamışlardı.

Langa'da biraz dolaştıktan sonra keyif çatmak için Mermerli denilen meyhaneye girdiler. Vakit henüz erkence, meyhane de o kadar kalabalık değildi. Girdikten sonradır ki meyhanenin tezgâh tarafında üç beş yeniçeri dayılarının oturup henüz keyiflerini çatmak üzere olduklarını gördüler. Çocuklar bunlara riayetkârane bir vaziyet aldılar, şöyle ki, eğer kendilerinin orada olduklarını bilseydiler, elbet de girmekten çekineceklerini anlattılar.

Birer şişe 'düz' getirttiler. Dayılar çocukların bu edibane tavrını beğenip onları taltif için sofralarında bulunan meyvelerinden bir tabağı hizmetçiye verip:

'Al şu mezeleri delikanlıların sofrasına koy, bizden kendilerine selam söyle, rahat etsinler, eğlensinler!..' dediler.

Dayıların biri Çadırcı Salim ki yeniçeri ortaları için çadır yapan esnaftandır. Biri Atpazarlı Mustafa, iradı ile geçinir havadar mizaç bir delikanlı; biri Süğlün, yeniçeri ağalarından birinin zenci kölesi iken efendisi azat etmiş, kışlada neferdir; gözleri kan çanağı, kalıp kıyafet gulyabani idi. Biri Bıçakçı İbrahim, sonradan sefaret kavası olmuştur; biri de Mumcu Veli, kışlaların mumlarını dökerdi..."

İlk tenkidi burada yapalım: muharririn kullandığı "pırpırı kıyafet" tabiri, tarif ettiği kıyafet değildir. Pırpırı kılık kıyafet şudur: bir diz çakşırı üstünde bir kuşak ve çıplak gövde üstünde bir yelek yahut bir camadan veya bir gömlek; düğmeler mutlaka çözük ve kollar mutlaka sıvanmış. Sine üryan, memelerin görünmesi şart. Çakşırın paçası diz kapağının dört parmak üstünde; bacaklar, baldırlar çıplak; ayaklar mutlaka yalın, çorap asla giyilmez, yalın ayağa Galata yemenisi geçirilir, bu yemeninin ön üst kısmı gayet dardır, parmakları yalnız uçlarından tutar, parmak aralarının üst kısmı mutlaka görünecektir. Başta keçe külah: külaha üç arşın, beş arşın şal sarılır ve şalın bir ucu omuza sarkar. Kucakta bir kulaklı bıçak veya pala mutlaka bulunacaktır. Pırpırı kıyafet yeniçeriliğin son devrinde yangın tulumbacılarının günlük şehir kıyafetidir.

Çaylak Tevfik Bey "dal fes" tabirinde de yanılmıştır. Dal fesli çocuklar dediği esnaf gençlerinin başlarına "yârdan ayrıldım" denilen biçimde yemeniler bağlatmıştır. Dal fes, üstüne hiçbir şey sarılmayarak, sadece fes olarak giyilen fes demektir.

O devirde rakı şişeyle verilmez, boy boy bakır güğümler, ibrikler ve maşrapalarla verilir. Meyhanelerde hatta "'karafaki" denilen hususi rakı şişecikleri de yoktur.

Çaylak Tevfik Bey'in hikâyesine devam edelim:

"Çocuklar kendi hallerinde eğlenip dururken, meyhane kapısından bir tulumbacı girip bir nara attı, ama meyhanede bulunanların da beyinleri patladı. Bu herif Baruthane tulumbacılarından Kel Memiş idi; yanında iki arkadaşı vardı. Üç arkadaş iki tarafa sallanarak gelip çocuklara karşı boş bir sofraya oturdular. Bir ibrik şarap ısmarladılar, birer bardak şarap içip kendilerine mahsus bir tavır ile şöyle keseriz, böyle biçeriz diye yave konuşmaya başladılar. Tulumbacı-

lar ağızları ile atar, gözleri ile de etrafı süzerlerdi. Gözleri çocukların bulunduğu sofraya çarptığı gibi aralarında şöyle bir konuşma başladı:

Memiş:

'Ulan burada yenecek epeyce kuzular varmış!'

Arkadaşı:

'Yayla mı bu?'

Diğeri:

'Kıyamadan kim kesecek?'

Bu konuşmanın kıvılcımı evvela dayıların sofrasına sıçradı:

Mumcu Veli:

'Mustafa... Geçen gün Yedikule salhanelerine gitmiştim... Salhanenin ne iri iri köpekleri var!'

Mustafa:

'Koyun kuzu bağırsağı yemeye alışmışlar... Elbet iri olur..'

Mumcu Veli:

'Birdenbire ürktüm...'

Mustafa:

'Köpekten ürkülür mü?'

Mumcu Veli:

'Ne bileyim... Bir kere "Hoşt" deyince topu birden kaçtılar..'

Süğlün:

'Onlar sade yer içer havlar, dişleri kesmez..'

Çocuklar da şöyle konuştular:

Mahmud:

'Ne dersiniz, gidelim mi?'

Hüsnü:

'Nereye, tandır başına mı?'

Mahmud:

'Herifler zıpır...'

Hüsnü:

'Öyle zıpırları çok gördük!'

Kel Memiş bir mâni tutturdu:

'Adam aman... kuzusu...
Çeşme kuru, çay bulanık
Nerden içsin kuzu su?..'

Beri tarafta Hüsnü:

'Arkadaşlar, ben bir şey yapacağım...' dedi.

'Söyle.'

'Şu dayılardan destur alıp bunların üçünü de süpüreceğim!..'

Çıkrıkçı Hüsnü artık tahammül edemez, yeniçeri dayılarından destur alır, tulumbacıların sofrasına bir iskemle atar. Tulumbacı Kel Memiş yerinden fırlamak isterken ikinci iskemle gelir. Memiş kamasını çekip hücum ederken üçüncü iskemle iner ve kaması elinden düşer. O zaman dayılar da kavgaya katılıp mücadele ederler. 'Çocuklar daha birinci hamlede namusunuzu bozdu, edebinizle çıkın gidin' diye tulumbacıları meyhaneden atarlar."

Evvelce de arz ettim, bu sahneyi tertip eden Çaylak Tevfik Bey'in hataları pek çoktur. Muharririn "yeniçeri dayıları" dediği, o devirde böyle güzel güzel delikanlıların başına, tulumbacılardan kat kat üstün püsküllü bela olarak erazil ve hayta güruhudur. Bir meyhanede içki sofrası başında işret ederek sarhoş olduktan sonra hicabını attırması çok kolaylaşacak gençler şöyle dursun, gündüz alameleinnas kendi halinde, erbab-ı namustan güzel bir gence sokakta rastladıkları zaman cebren ve kahren bekâr odalarına kaldırırlardı. Tarih kaynaklarımızda bu yolda pek çok vaka kayıtlıdır.

Çıkrıkçı Hüsnü tipine gelince; yarım pabuçlu yalın ayağıyla meyhane eşiği atlamış erkek güzeli tüvana ve gözü pek bir şehbaz, o devirde muhakkak ki Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olacaktır. Yeniçeriliğin son devrinde kolluk tulumbacılarının hemen hepsi, Çıkrıkçı Hüsnü, Yorgancı Mahmud ve İpçi Mehmed Ali boyundan gençlerdir.

Meyhanede rakıyı şişelere koydurtan muharrir, şarabı da ibriğe koydurtmuştur ve tulumbacılara bardakla içirmiştir. O devirde meyhanelerde şarap ibriğe değil, toprak destilere konulur ve meyhanelerde bardakla değil, tasla, çanakla içilir ve pırpırı tulumbacı güruhu da nümayiş yollu ne çanak, ne tas kullanır, destiyi ağzına diker. O eski, büyük gedikli meyhanelerde "sofra" tabiri de mühimdir. Çaylak Tevfik Bey "Çocuklar bir sofraya oturdular..." diyor. Meyhanelerde Çıkrıkçı Hüsnü ve arkadaşları, Baruthaneli Tulumbacı Kel Memiş ve arkadaşları gibi kimseler sofrada içmez, içemezler, ancak tezgâh başında ayakta işret ederlerdi. Meyhane sofraları itibarlı, kesesi dolgun müşterilere suret-i mahsusada kurulur, hazırlanırdı. Böyle bir

müşteri ve arkadaşları olmadığı zamanlar meyhanelerde ortada bir sofra görülmezdi, boşu nereden olacak!

Bundan ötürüdür ki bu kadar fahiş hatalara düşen Tevfik Bey'in tulumbacısına "uydurma" dedim.

Belediye ve mahalle tulumbacılığı teşkilatı

Mahalle ve belediye yangın yulumbacıları: Yangıncılar

Yeniçeri Ocağı'yla beraber Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kaldırılmasından kırk sekiz gün sonra büyük Hocapaşa yangını felaketi karşısında hükümetin Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği'ne bağlı yeni bir yangın tulumbacılığı teşkilatı kurmaya karar vermesi üzerine, İstanbul halkının bu yolda hükümete destek olduğunu ve her mahallenin bir yangın tulumbası edinerek, mahalle gençlerinin de, hiçbir ücret karşılığı olmadan fahri tulumbacılığı kendilerine hemşerilik vecibesi bildiklerini söylemiştim.

Bu konu üzerine elimizde çok kıymetli bir hatıra vardır: 1945-1950 arasında yaşı doksanı aşmış, fakat hafızası çok zinde bulunan Büyük Kapalıçarşı esnafından ve İstanbul'un en eski mahalle tulumbacılarından "Deligâvur" lakabıyla tanınmış Angeli Angelidis (doğumu 1858) şöyle anlatıyor:

"Biz Edirnekapılı'yız. Babama Yangıncı Angeli derlerdi, asıl işi dülgerlikti. Sultan II. Mahmud yeniçerileri ve yeniçeri tulumbacılarını kaldırdıktan sonra, İstanbul mahalleleri halkı birer yangın tulumbası tedarik etmişlerdi. Bazı semtlerde de bu işe imamlar ve papazlar önayak olmuştu. Bu tulumbalar Müslüman mahallelerinde mescitlere, Hıristiyan mahallelerinde de kiliselere konmuştu. Hükümet de bu tulumbalarla tulumbacılık yapacak gençleri, hem kendi mahallelerinde, hem de İstanbul'un herhangi bir semtinde çıkacak olan yangınlara gitmek üzere her türlü esnaf vergisinden affetmişti, zira tulumbacılık yapacak gençler de hep esnaf takımı, esnaf takımının uçarlısı, koşarlısı, meşrepçe de bıçkını idi. İşte babam da buna tamah etmiş, Edirnekapısı Kilisesi diye kurulan ve efradı Rum

gençlerinden mürekkep bir tulumba sandığının hem kurucusu hem de ilk reisi olmuştu.

O zaman tulumbacı tabiri yeniçeriliği hatırlattığı için, Sultan Mahmud da yeniçeriliğe ait mezar taşlarını bile kırdırttığından, bu mahalle yangın tulumbaları etrafında toplanan yeni tulumbacılara 'tulumbacı' yerine 'yangıncı' denmişti.

İstanbul'da mahalle yangın tulumbacılığının kuruluşu Hocapaşa yangınından iki ay kadar sonra yani yeniçerilerin kaldırıldığı 1826 yılının içindedir (Vaka-i Hayriye'den dört ay kadar sonra). Mahalle tulumbacılarına 'yangıncı' denilmesi Sultan Mahmud'un ölümüne kadar devam etmiştir (1826).

Yeniçeri yangın tulumbacılarının yerini tutacak olan askeri tulumbacılık, o zamanın tabiri ile karakollar, mahalle tulumbacılığından iki sene kadar sonra kurulabildi. Mahalle sandıklarından tam yirmi dört sene sonra da belediye tulumbacı takımları teşkil edildi, ben o zaman 10 yaşında koca oğlandım, gayet haşarı idim ve yangın tulumbacılığına aşırı hevesim vardı..."

Hicri 1262 ve Miladi 1846'da Zaptiye Müdürlüğü, zamanımızın tabiriyle Emniyet Umum Müdürlüğü, Hicri 1285 ve Miladi 1868'de Şehremaneti, Belediye İdaresi teşkilatı kuruldu ve İstanbul şehri birtakım belediye dairelerine ayrıldı. Her belediye dairesi kendi idari hudutları içindeki işleri arasında, büyük kısmı ahşap İstanbul için her an afet olabilecek yangınlara karşı yangın tulumbacısı takımları kurmayı da vazife bildi. Belediye daireleri merkezlerinde teşkil edilen tulumbacı takımlarının efradı da o semtin hamal, ırgat, kayıkçı, mavnacı, arabacı gibi ayaktakımının arasından seçildi. Bu boydan tüvana ve şehbaz gençler belediye tulumbacısı yazıldı.

Gündüzleri kendi işleriyle meşgul olan ve ancak yangın çıktığı zaman yangın tulumbası sandıkları başlarına koşan bu belediye tulumbacılarına, ki istisnasız hemen hepsi İstanbul'a muhtelif yerlerden gelmiş bekâr uşaklarıydı, geceleri toplu bulunmaları için yatacak bir yer, bir koğuş tayin edildi ve kendilerine günde bir çift ekmek ile senede de bir kat esvap ve esnaf tezkireleri de parasız olarak verildi. Başlarına "ağa" unvanıyla bir de reis tayin edildi. Belediye tulumbacıları takımlarının kadroları da belediye daireleri hudutlarının genişliğine göre 50 ila 100 nefer tulumbacıya kadar çıktı.

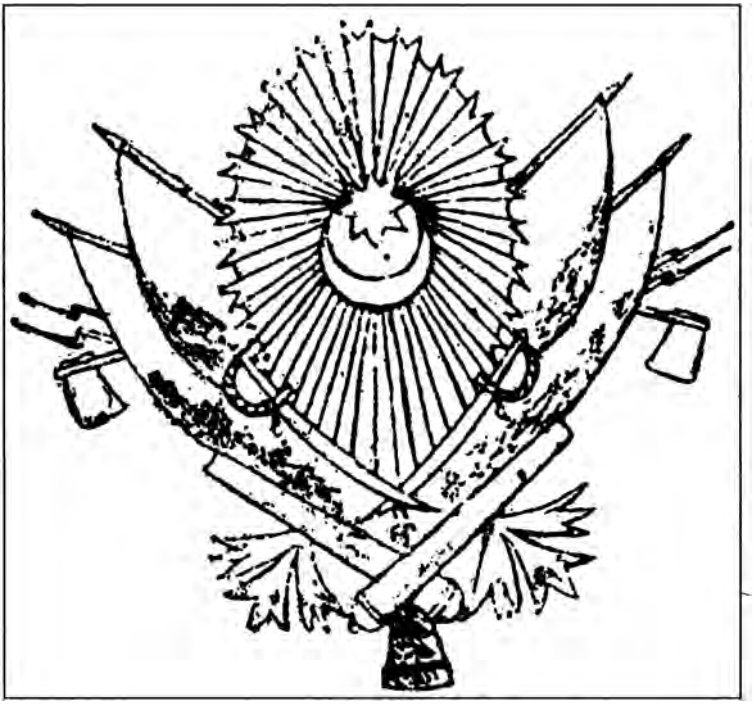
Mahalle sandıkları tulumbacı koğuşları

Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kaldırılmasının hemen peşinden kurulan mahalle yangın tulumbası sandıklarının efradını başlangıçta "yangıncı" adıyla yalnız o mahallenin, semtin gençleri teşkil ettiler. Bu sandıkların efradı arasına bekâr uşaklarının girmesi 1868'de belediye tulumba sandıklarının kurulmasından sonra başladı, işte o tarihten sonradır ki, mahalle tulumbacılarının bekârları için de koğuşlar tesis edildi; hem belediye hem de mahalle yangın tulumbaları sandıklarının efradına "uşak" denilmeye başlandı.

Bekâr uşağı tulumbacılara koğuşlar tesisi, İstanbul'un günlük hayat ananelerine bağlı zorluktan doğmuştu. O zamanlar İstanbul mahalleleri içinde, müstakil oda tutarak bir bekâr uşağı oturamazdı; bir efendinin hizmetine kapılanmış olanlar, o zatın evinde, konağında, efendisinin kefaleti altında barınırdı. Zincirleme kefalete bağlanmış olan bekâr uşakları, geceleri, devletçe bekâr uşaklarına ikametgâh olarak gösterilmiş "bekâr hanları" denilen hanlarda toplu olarak kalırlardı. Bu hanların kapıları yatsı ezanında kapanır ve sabah ezanı okunurken açılırdı. Bir bekâr uşağı geceyi hanından dışarda asla geçiremezdi. Gece hanına gelmeyenleri han odabaşıları zaptiyeye bildirmeye mecburdu. Belediye tulumbacıları bekâr uşaklarından teşkil olununca, gece yangınlarında handan çıkıp sandığa koşmaları gerekiyordu. Tulumbacı olmayan bekâr uşaklarının da yangın bahanesiyle gece tulumbacılarına katılıp handan çıkmaları ihtimali vardı. Onun içindir ki tulumbacı olan bekâr uşakları oturdukları hanlardan çıkıp, kendilerine belediyece tesis edilen koğuşlara yerleştiler; koğuşların ahvalinden de tulumbacı ağaları sorumlu tutuldu. Aynı sebep ve endişelerledir ki mahalle sandıkları için de birer koğuş yapılmıştı.

İstanbul gençleri, bilhassa ayaktakımından gençler arasında tulumbacılık bir sevda halini alınca bazu kuvveti, pençe ve koşarlı ayak iddiaları başladı ve bir mahallenin, semtin yangın tulumbası sandığı, o mahalle ve semtin yiğitlik, şeref ve namusunun timsali oldu.

1953 senesinde yaşı doksanı aşmış iken rahmet-i rahmana kavuşmuş olan halk şairi Üsküdarlı Vâsıf Hoca, İstanbul tulumbacıları hakkında en zengin ve sağlam bilgi sahibi bir simaydı. Tersane

Beylerbeyi Yangın Tulumbası Sandığı tepeliği.

(Tersane, Bahriye Meslek, Sanat Okulu; zamanımızın Deniz Astsubay Okulu yerinde) sıbyanından iken bir aşk yüzünden ayrılmış ve bir asrı dolduran ömrü boyunca avare bekâr hayatı sürmüş, mevsiminde bostan sergileri kurmuş, tulumbacı kahvehaneleri işletmiş, yirmi yıl ramazanlarda tulumbacılara has bir âlem olan çalgılı kahvehaneler yapmış, o zamanların âdetince mühim vakalar, bilhassa büyük şehirde derin akisler yapan cinayetler üzerine destanlar yazıp bastırmış, satmış, kanaatle fakirane, fakat hürriyetin sultanlığıyla yaşamıştır. Akran ve emsalini kasıp kavuran tulumbacılık hevesine kapılmamış, fakat gece ve gündüz onlarla haşrolmuş, ağzına bir katre içki koymayarak tulumbacıların işret sofralarında bulunmuş, koğuşlarında misafir kalmış, en namlı tulumbacıları bu vesilelerle çok yakından tanımıştı. Hayatının son beş yılında benim baş tacım olan Vâsıf Hoca, ısrarlı yalvarmam üzerine asır doldurmuş ömrünün kıymetine baha biçilmez hatıralarını kalem diline vererek tomar tomar,

defter defter notlarını bana tevdi etmiş, göçüp gitmiştir.

Bu notların arasında İstanbul tulumbacıları, şanıyla denk bir yer tutmaktadır. Tulumbacılık hayatının her köşesini ışıklandıran satırlardır. Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Tulumbacıların hayatını anlatmaya koğuştan başlayalım. Koğuş adını verdikleri kahvehane veya hususi büyükçe bir odada duvara çakılan çivilere 'dizlik' dedikleri yangın donlarını ve keçe külahlarını asarken evi olan yuvasına gider, olmayanlar da koğuşta yatar kalkarlardı.

Her mahallenin tulumbacılarının muvafakati alınarak mahalle heyet-i ihtiyariyesi tarafından mahalle sandığına bir 'birinci reis' tayin edilirdi. Sandığın diğer bütün tulumbacılarına 'uşak' denilirdi.

Birinci reis uşakların arasından ehliyet ve şahsiyetlerine göre, askeri birliklerdeki onbaşı, çavuş ve zabitler yerinde, vazifelerini sonra anlatacağım bir 'ikinci reis', bir 'fenerci', bir 'borucu' ve bir de 'kökenci' tayin ederdi. Bunların tayininde de o sandığın uşakları söz, rey ve itiraz haklarına sahipti."

Koğuş nizamı ve hayatı

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Birinci reis mahallenin malı olan yangın tulumbası ile başta hortum gelmek üzere sair aletlerini ve edevatını senetle tesellüm eder ve mahalle ihtiyar heyeti tarafından kendisine bir ilmühaber verilirdi. İlerde herhangi bir sebeple sandıktan ayrıldığında zimmetindeki şeyleri verdiği senede ve aldığı ilmühabere göre teslim eder, senedini geri alırdı. Birinci reislik alameti, sığır derisinden kesilmiş ve örülmüş bir kırbaç kamçı idi.

Yangına giderken tulumba sandığını ve sandığı omuzlayıp taşıyan tulumbacı takımlarını ve yangın mahallindeki çalışmayı ikinci reis idare ederdi. Fenerciler de ikinci reisin muavini yerinde idi. Gece yangınlarına giderken ve dönerken takımın önünde fener çekerdi.

Borucu, hortumun ucuna geçirilen ve boru denilen sarı pirinçten dökülmüş su fışkırtma parçasını taşırdı. Kökenci de hortumu taşırdı.

Yangın yerinde ateşe su sıkılır basılırken, borucu boruyu, kökenci de su kuvvetinin en fazla sarstığı yeri, borunun hortuma bağlandığı noktayı tutardı.

Tulumbacılar arkadaşlarından birini şikâyet edecek olduklarında veya mahalleliden bir şikâyetleri, istekleri bulunduğu zamanlar, fenerci vasıtası ile birinci reisten divan isterlerdi. Herkes günlük işlerinden gelip de gece koğuşta toplandıklarında içlerinde bir yabancı, misafir bulunmamak şartı ile bir köşede konuşurlar, istekleri veya şikâyetleri üzerinde mutlak söz birliğine varırlardı. Fenerci, elinde fener, borucu elinde boru, ikinci reis de sığır derisinden kırbacını tutarak birinci reisi beklerlerdi.

Birinci ve ikinci reisliğin bir alameti olan kırbaçlar da, bir anane olarak sapı ile ucu avuç içinde birleştirilerek tutulurdu. Kırbacı o şekilde tutmak şarttı.

Birinci reis yukarda tarif ettiğimiz şekilde tuttuğu kırbacını sallaya sallaya gelir, tam yanlarına vardığında fenerci:

'Baaak!' diye bağırırdı.

Tulumbacıların hepsi ayağa kalkar, birinci reis yerine oturduktan sonra onlar da tekrar yerlerine otururdu ve mesele ne ise görüşülür, oy çoğunluğu ile bir karara varılırdı.

Koğuşlarda yer yataklarında yatılırdı. Her uşak yatağını kendi serer, toplardı. Koğuşun günlük temizliği ise nöbetleşe yapılırdı. Kışın koğuşa büyük bir sac soba kurulurdu. Her koğuşta muhakkak bir ihtiyar tulumbacı, kolu altında yangına koşmaz, koğuşta gece için lambayı hazırlar, kışın da sobaya bakardı; takımlar yangına gittiğinde koğuşta nöbetçi olarak kalırdı. Ne münasebetle kalmıştır bilemem, 'Pire itte, bit yiğitte bulunur' diye bir laf vardır, işte efendim tulumbacılar yiğitlik davasında oldukları halde, şu kadar yıl onlarla düştüm kalktım üstünde bit olan tek tulumbacı görmedim; tulumbacı günlük geçimi için hamallık etmiştir, ama vücut ve çamaşır temizliğine çok çok dikkat etmişlerdir.

Tulumbacılık hayatının türlü cilvelerini gereken tafsilatı ile nakledeceğim. Zamanında bütün İstanbul gençliğini sarmış bir heves idi, ama zordu. Tulumbacılık birçoklarının yanlış anlattıkları gibi sadece bir hay ü huy âlemi, bıçkınlık, kopukluk, koş-tut avami bir nümayiş değildi. Benim diyen babayiğidin belini büküveren çok ağır bir işti.

Benden on beş yaş küçük halk şairi Bitlisli Ali Çamiç Ağa vardır, kendisi Bitlisli'dir ama bülbül gibi İstanbul ağzı ile konuşur, son

elli altmış yılın İstanbul hayatı üzerine çok güzel manzumeleri vardır. 1890 ile 1894 arasında Gedikpaşa sandığında Samurkaş İbrahim diye bir uşak vardı, baba evini terk edip tulumbacı koğuşunda yatar bir paşazadedir derlerdi, heves etmiş, kendisini ateşe atmış bir genç idi. Ali Çamiç Ağa şu şirin manzumeyi onun için yazmıştır:

Yangını sanma oyun
Soyun küçükbey soyun
Bir fanila dizlikle
Görelim selvi boyun

Paşa da olsa baban
Koşacaksın daltaban
Nasıl koşarsa beyim
Nice bin şah-ı huban

Bugün değilse yarın
Alışır ayakların
Gece kilim halıdan
Farkı yok buzla karın

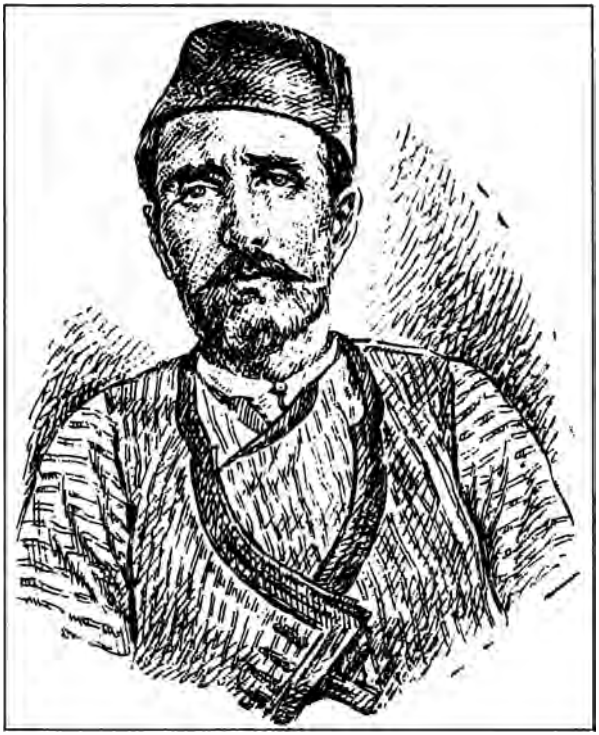
Sanma baklava börek
Yalınayak civelek
Tulumbacı olmaya
Yürek lazımdır yürek.

İlerde tulumbacılık hayatının türlü cilvelerini naklettikçe, tulumbacılık nice babayiğitlerin belini bükmüştür sözümün doğruluğu anlaşılacaktır..."

Kılık, kıyafet ve tulumbacı mintanlarında rütbe işaretleri

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"İstanbul tulumbacılarının biri adamlık veya günlük sokakta, biri de sandık kolu altında yangınlara gidip gelirken iki görünüşü vardı.

Dal fesiyle bir tulumbacı.

Günlük iş hayatında tulumbacılar, zamanlarının ayaktakımı ve esnaf tabakasının giydiği şeyleri giymiş, kuşanmıştır. Mesela Gedikpaşa çarşısında bir balıkçı, kahveci gördünüz, muhakkak tulumbacıdır diyemezdiniz, hatta tulumbacı kahvehanelerinde oturanların hepsi de tulumbacı değildi. Tulumbacılık tabaka tabaka bütün İstanbul gençliğini sarmış bir hevesti. Zamanımızdaki futbol gibi, bu hevesle fantezi olarak bir iki defa sandık kolu omuzlamış gence tulumbacı diyemem. Benim tulumbacıdan kastım, bir belediye veya mahalle sandığının kadrosunda adı kayıtlı olan uşaktır.

Tulumbacı İstanbul halkı içinde adamlık kıyafeti iledir ki seçilir bir tip olurdu. Her sandığın bir üniforması vardı, işte binlerce genci cezbeden o üniformalar idi. Tulumbacının cumalık ve bayramlık kıyafeti idi.

Reşad Ekrem Koçu'nun koleksiyonunda bulunup, pek kıymet-

li bir vesika olan ve geçen asır sonlarının en namlı üç tulumbacısı Çiroz Ali, Defterdarlı Âsaf Bey ve Defterdar Sandığı Reisi Kâhya İsmail'i bir arada gösteren bir fotoğraf tam tulumbacı tipleridir.

Sırtında mintan yahut aba (tulumbacılar kendileri 'mintan' derlerdi), ayakta yarım Fransız denilen pantolon. Mintanın yenleri, dirsekleri, önleri, cep ağızları, pantolonun kemerden paçaya kadar yanları kaytanla işletilirdi. Hatta kaytan yerine gayet sık olmak üzere kopça da dikilirdi.

Mintanların yakası düz yapılır, tulumbacı ağzı ile 'patakuta' denilen kollu yelek şeklinde bir şeydir. Mintanların ilk bakışta hangi semtin olduğunu ayırt etmek için kendilerine mahsus işaretleri, alamet-i fârikaları bulunurdu. Omuzlarına dikilen apoletlerde de mensup oldukları tulumbanın tepeliğindeki resim, şekil yahut da bir yazı bulunurdu.

Ayaklara tulumbacılara mahsus 'kamerçin' denilen bir kundura giyilirdi. Bu kundurayı en son tulumbacıların ayaklarında görülen şıpıdık pabuçlardan ayırmak lazımdır. Ökçesi yüksek, ön yüzünde de beyaz yahut sarı sahtiyandan veya siyah parlak glase deriden bir yürek şekli kesilip dikilirdi.

1880 ile 1890 arasında yangına giderken tulumbacılar türlü kılık ve kıyafette idiler. Sırtlarda rengârenk basma mintan, Frenk gömleği veya fildikos fanilalar; başlarda fes, takke, keçe külah, kimi açık baş, hatta içlerinde dizlik denilen tulumbacı donu giymeyenler, şalvar, kısa diz çakşırı, pantolonun çeşidi, hepsi hoş görülürdü, yalnız yemenisiz yalın ayak olanı yangına götürmezlerdi. 1885'te tulumbacılık kıyafetinde bir inkılap başladı; sandık kolu altındaki o karmakarışık kıyafetin ıslah cihetine gidildi. Her sandık için bir yangın yolu, işbaşı üniforması, tam benzetme ile şimdiki futbol kulüplerinin oyuncularına giydirdiği gibi bir forma kabul edildi. Yeknesak fanila giyildi, başlara da ya kefiye sarıldı yahut yine aynı biçimde bir keçe külah geçirildi. Hatta bazı sandıklarda dizliklere de bir alamet-i fârika konuldu; mesela Kazlıçeşmeliler dizlik paçalarının ön tarafına bir yürek şekli içinde bir bıçak işlettiler. Buna mukabil ayaklardan yemeniler kesin olarak atıldı; tulumbacılar yangınlara artık yalınayak koşmaya başladılar. Öyle ki, kışın kar üstünde, buz üstünde, buz gibi sularda, çamurlarda, donmuş taşlarda çıplak ayakla koşup geldiler.

Tulumbacılıkta reislik, ikinci reislik, fenercilik, boruculuk ve kökencilik birer rütbe idi ve ayrı ayrı işaretleri vardı. Bu işaretler abaların, tulumbacı ağzı ile mintanların kollarına takılırdı:

Birinci reis 4 şerit;

İkinci reis 3 şerit;

Fenerci 3 şerit; ortadaki zikzaklı;

Hortumcu 2 şerit;

Kökenci 1 şerit.

Bunlar sırmalı şeritlerdi. Bazunun üstünde, mintanın kol arka dikişinden ön dikişine kadar uzanmak üzere dikilirdi..."

Mintanın cazibesi

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Mintan öyle cazibeli bir aba parçası idi ki bir tulumbacıyı bir sandıktan diğerine koşturur, denizde yuvarlanan taş gibi yosun tutturmazdı. Değerli tulumbacıları sandıkta tutabilmek için, mintanın cazibesinden başka mahallece himaye imkânları da araştırılırdı.

Tulumbacılardan kimi iyi ahlakı ile muhitte kendini sevdirir; kimi de haşarıca olur ama koşarlı ayakları ve cesareti ile değerli, namlı uşak olur, işte onlara bostan sergisi açtırırlar, bir kahvehanede çalıştırırlar, hülasa kendisini idare edecek bir harçlığı cebine koyarlardı.

Halbuki tulumbacıların çoğu bir yerde yeni çıkan bir mintana yahut birkaç şişe düz rakıya tav olarak yollarını eğriltirler, doğruyu söylüyorum, hayatta olanları beni hoş görsünler, şu kadar zamandan beri yedikleri nan ü nimeti hiçe sayarak birlikte yatıp kalktıkları, ateşlere göğüs verdikleri omuzdaşlarını arkada bırakırlar, kandırıldıkları sandığa giderlerdi. Oraya ilk gidişinde ona bir sofra verirler, rakılar, çalgılar bir defaya mahsus olmak üzere gırla giderdi. Ne çare ki yerinden tedirgin olan bir kimsenin geceyi uykusuz geçirdiği gibi, tulumbacı da gittiğine pişman olarak birkaç gün sonra, belki yeni sandığının kolu altında tek yangına bile gitmeden evvelki sandığının koğuşuna dönmek isterse de ekseriya kabul edilmezdi, kabul olunsa da eski itibarı göremezdi.

En namlı tulumbacılardan, yalnız ayakları koşarlı ve yürekli de değil, semai okumada üstüne kimse bulunmayan Çiroz Ali bu yüzden

Genç bir tulumbacı.

sönmüş gitmiştir. Kendisini aşırı muhabbet ve şefkatle bağrına basmış Defterdar Sandığı Reisi Kâhya İsmail'e nankörlük edip Defterdar'dan Beşiktaş'a Köyiçi Sandığı'na kaçmış, fakat orada umduğu itibarı görememiş, nihayet Beyoğlu'nda beygir sürücülüğü yapmıştır.

Misalleri pek çoktur: Zeytinburnu Sandığı'ndan Zil İzzet, o da Çiroz Ali gibi birinci sınıf semai, mâni, destan okuyucularındandı, sandığını bıraktı, Eyüpsultan'da bir sandığa kaçtı, bin pişman oldu ve orada Silahtarağa'da genç yaşında öldü, hatta 'intihar etmiştir' bile dediler. Toygartepesi'nden Sıçan Kâmil, sandığının gözbebeği bir ateşpare idi, kandırdılar, Üsküdar'dan İstanbul'a bir sandığa kaçırdılar, namı işitilmez oldu, orada kendisini çekemeyenlerin öylesine gadrine uğradı ki, semender aşkı ile ateşe daldığı tulumbacılıktan

nefret ederek bir vapurda ateşçi olduğu söylendi.

Macuncu fırıldağı gibi dönmeyerek topuğunun üstünde duranlar ise sandıklarında daima baş tacı olurlardı.

Mintanları ile, rütbe alametleri ile, kahvehane ve koğuş sohbetleri ile, muhabbetleri ile, keçe külah, yalınayak ve dizlik fanila şehbazlığı, pırpırılığı ile o zamanların gençlerini sarmış bir heves, daha doğrusu bir sevda olan tulumbacılık insanı işten güçten alıkoyar, hatta pek çok gençleri istikbali parlak mesleklerden ederdi. Mesela yukarda adını kaydettiğimiz Zil İzzet, Zeytinburnu Askeri Fabrikası sıbyanlarındandı; kahvehane, semai, divan ve mâni derken bir gün soyunup sandık kolu altına girmiş, sesinin güzelliği, ayaklarının koşarlı oluşu kendisine karşı bir muhabbet ve teveccüh uyandırınca toy oğlan bir şey oldum sanmış, bir meyhane âlemi, arslan sütü rakı, koğuşta serilen misafir döşeği, İzzet'e işi de, sanatı da, askerliği de unutturmuştu. Ardından hak ettiği dayak, hak ettiği hapis, hak ettiği tart olmuştu.

Tulumbacılık öyle bir sevda idi ki, değil Zeytinburnu Fabrikası'nda bir torna şakirdini, nice bey ve paşazade ve güzellikte peripeyker küçük beyleri, naz ile ve türlü nimet içinde yaşadıkları kâşanesinden ayırmış, 'şaribülleyl ü vennehar' bir meygedeye, bir hamamın külhan odasına veya beterin beteri esrar tekkelerinin köşesine atarak yalınayak, yarı çıplak, külhaniler argosu ile 'âdembaba' yapmış, bırakmıştır.

Lakin asla unutmamalıdır ki tulumbacıların içinde işi ile, gücü ile meşgul kâraşina kimseler, tam okka dört yüz dirhem kalanlar da pek çoktur; onlar için de 'aferin ol merd-i merdane' demek lazımdır..."

Sandıklarda takımlar ve yangına gidiş

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"İstanbul'da kullanılagelmiş yangın tulumbaları, icadından kaldırıldığı zamana kadar daima dört kişinin omuzunda taşınmıştır; yangın tulumbası sandıklarında sandığı taşıyan dört uşak bir takım olurdu ve her sandığın birkaç takımlık uşağı vardı. Dört takımlık bir sandık, kalabalık, büyük sandık bilinirdi ki böyle bir tulumba birinci reis, ikinci reis, borucu, fenerci, hortumcu ve kökenci ile 22 tulum-

bacıya sahiptir. Uşak namzedi gençlerin, sandığa yazılmamış semt heveskârlarının, tesadüfen koğuşlarında misafir tulumbacılarında katılması ile dört takımlık bir yangın tulumbası sandığı yangına 22 kişinin de üstünde, 30-35 kişi ile gider gelir idi.

Hemen her sandıkta mahallenin pırpırı oğlanlarından ayağına çabuk, zihni açık, vechen de dilber 13-14 yaşlarında bir veya iki çocuk, zamanımızın tabiri ile maskot, uğur tılsımı olarak bulundurulurdu.

Takımlar isimlendirilmişti ve bu isimler İstanbul'un bütün sandıklarınca kabul edilmişti; 1. takıma 'Beygirci', 2. takıma 'Muşlu', 3. takıma 'Karakaçan' ve 4. takıma da 'Zeybek' denilirdi.

Tulumba sandığı yangına yolda takım değiştire değiştire gider gelirdi.

Birinci reis, asla değişmez, şarttır, yangına mutlaka at üstünde, üniforması ile giyinik olarak ve elinde kırbacı, takımların sağ tarafında giderdi.

İkinci reis ise, diğer bütün uşaklar gibi soyunuk ve yalınayak ve yaya, takımların sol tarafında koşardı...

Tulumba sandığı ile beraber takımları koğuştan alıp yangına götürüp getirmek ikinci reisin vazifesi idi. Takımları da o tespit ederdi.

Her takımın dört uşağından ikisi orta veya kısaca boylu olmak şarttı. Normal olarak kısa ve orta boylular da arka kollarını omuzlarlardı. Sandık ön tarafa doğru hafif meyilli olarak giderdi. Fakat ikinci reis bazen kısa ve orta boyluları sandığın bir tarafına öncü ve artçı olarak alır, öbür tarafa da uzun boylular geçerdi, böyle teşkil edilen bir takımla tulumba sandığı sağ veya sol yatıp yalpalamış bir gemi gibi giderdi ki buna 'balıksırtı' denilirdi. Bazen de dört orta veya kısaca boylu uşaktan bir takım yapılırdı, böyle takımlara da tulumbacı ağzı ile 'yavrumküçük' denilirdi.

Önceleri tulumbaların ağırlığı 80 okkaya kadar çıkardı, bunlara 'çardaklı tulumba' denilirdi. Dört kolu altına giren dört uşak, omuzladıkları sandık kollarını kendi elleriyle tutardı.

1885'ten sonra tulumbacıların kılık ve kıyafeti tanzim edilirken tulumbalar da hafifletildi, 45 okkalık, hatta 38 okkalık tulumbalar yapılır oldu, o zaman da sandık kollarının çaprazlama tutulması âdet oldu, mesela iki öncü uşak kolları omuzladıktan sonra, sağdaki tulumbacı sol elini arkadaşının omuzundaki, o da sağ elini öbürünün

omuzundaki sandık koluna atıp tutar oldular. Tulumbacıları 1885'ten sonra görmüş olanlar bu tarihten evvel yapılmış tulumbacı resimlerindeki sandık kolu tutuşlarını ressam hatası zannetmemelidir.

Yangın köşklüler tarafından koğuşlara haber verildikten sonra uşakların koğuşta toplanması, soyunup fanila ve dizliklerini giyerek emre hazır olması en geç on dakika sürerdi.

İkinci reis takımları düzdükten sonra:

'Fatiha!..' derdi.

Herkes ölmüşlerinin ve şühedanın ruhlarına bir fatiha okur ve tulumba sandığı alınarak koğuştan çıkılırdı.

Her sandığın en namlı, en koşarlı uşakları malum olmakla beraber sandıkta falan uşak birinci takımdan, filan uşak da ikinci takımdan diye takımların efradı ismen muayyen değildi. Takımları her yangına gidişte ikinci reis tespit ederdi. Tek dikkat ettiği nokta ayakları sevişmiş iki uşağı yan yana öncü veya artçı koşturmak idi; tulumbacıların aynı uzunlukta ve aynı tempoda adım, ayak atmalarına 'ayakları sevişmek' denilirdi.

Dört tulumbacının ayakları sevişmiş olursa, ki hayli talimle elde edilir ahenk idi. İkinci reis böyle uşaklara sahip olduğundan takımların efradını değiştirmezdi..."

Yangın yolunda

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"İstanbul'umuzun hemen her semtinde sahibinin şefaatine sığınılan bir türbe, bir makam vardır. Her semtin sandığı yangına giderken, mesela Kazlıçeşmeliler Fatih Sultan Mehmed'in sakabaşısı Deryaî Ali Baba'nın, Davudpaşa Mahkemeliler de Davud Paşa'nın türbesi önünde muhakkak dururlar, birinci reis:

'Arkadaşlar!.. İçinizde cünüp olan varsa geri dursun!..' ihtarından sonra:

'Şurada yatan mevlanın ruhuna fatiha!..' derdi.

Tulumbacılar birer fatiha da orada okuduktan sonradır ki yangına doğru yola düzülürlerdi.

İkinci reis sandığı koğuştan kaldırır iken, faraza 3. takımın, karakaçanın omuzlarında kaldırmış ise, yolda takım değiştireceği zaman,

hangisini çağıracak ise evvela ihtarda bulunur, mesela 2. takım sandık kolu alacaksa:

'Muşlu!.. Uzama!..' derdi.

Muşlunun dört uşağı alacakları sandık kolunun altındaki uşaklarının hemen arkalarına geçerler ve:

'Al!..' emrini beklerlerdi.

Bu ikinci emir verilince sandık karakaçanın omuzlarından muşlunun omuzlarına tepelikte en küçük bir titreme, sarsıntı olmadan geçiverirdi. Sandık, takım değiştiğinin farkında olmazdı. Sandığı alacak takımın uşakları, kol altındaki omuzdaşların ensesine hafifçe vururlar, onları çıkarıp kol altına kendileri girerlerdi. İstanbul ağzı bir deyim olarak 'enseye tokat arkadaşlık' buradan gelmektedir.

Yangına giderken ve bilhassa yangın dönüşü öndeki bir sandığa geçmek büyük bir marifet, âdeta bir zafer sayılırdı; tulumbacılar buna 'sandık kovmak', 'sandık tutmak' derlerdi. Bilakis arkadan gelen bir sandık tarafından geçilmek de, yine tulumbacı ağzı ile 'kovulup tutulmak', acı bir mağlubiyet, bir utanç sayılırdı. Sandık kovmak, tutmak veya tutulmak yüzlerinden tulumbacılar arasında çok hengâmeler kopmuştur, ileride anlatacağım. Bundan ötürüdür ki bir sandık, yangına doğru yola çıktı mı, reisler uşaklarını arkalarına asla baktırmazdı. Olur a, arkadan başka bir tulumba geliyorsa görürler, görür görmez de içlerinde kavgada tavlanmışlar, yırtıkları müstesna, uşakların çoğu heyecan ile yalpalanmaya başlardı.

Gece yangını ise fenerci en önde koşardı. Kötü, yağışlı havalarda, az ıslanmış çamurlu taşlarla, yumuşak topraklar kayağan olduğundan, böyle yerlerde fenerci:

'Yalama var!..' diye bağırırdı.

Eğri büğrü, çukur veya tümsekli yerlerde de:

'Bozuk var!.. Atlama var!..' diye bağırırdı.

Arkadan başka bir sandık belirdi ise veya önde gider bir sandık varsa, mesafeyi tahmin eden ikinci reis:

'Ağır koyun ayağı!..' emrini verirdi.

Ağır koyun ayağı, ufak adımlarla koşmaktır. Uşaklar o zaman geniş adımla fazla nefes kaybedip kertesinde duraklamamak için ufak adımlarla koştururdu.

Yangın yolunda sandığın her halinden tek mesul adam ikinci re-

is, öndeki sandığı tutacağına aklı keserse, tutmak için yahut arkadaki tutulmaktan kurtulmak için üst üste takım değiştirirdi. Sandık âdeta omuzdan omuza uçardı. Buna da 'takım kovmak' denilirdi. İkinci reis takım koşturmaya başlayınca tutmak veya tutulmak bahta, talihe kalırdı. İşte koşarlı ayaklar o zaman lazımdı.

Sandık naraları, yangın yerinde ateşe su işlerken, yangına giderken, tulumbacıları seyre çıkmış halkın toplandığı noktalarda, geçit yerlerinde, bir de işte bu sandık kovma hengâmesinde atılırdı.

Arkadan gelen bir sandık tarafından acı acı, sık sık bağırmalar, kovalanan sandığın uşaklarını bazen öyle bir ümitsiz hale düşürürdü ki, yırtıcılar müstesna, çoğunun dizlerinin bağı çözülürdü. Hele gece olursa ve arkadaki sandığın reisi de kurnaz olursa, fenercisini naracı ile beraber hayli ileri çıkartır, öndeki sandığa on-on beş adım kadar yaklaştırır, narayı enselerine binmiş gibi patlattırırdı.

Bazen önde giden tutulacağını anlayınca hemen fenerini söndürüp sandığı omuzdan indirir ve reisten en acemi uşağa kadar sandığın bütün efradı ellerine ne geçerse, boru, askı kolu, usturpa, bıçak, kama, yerden alınmış iri bir taş, arkadan gelenlere çullanmak için karanlık bir köşe başını tutarlar idi, işte o zaman bir hengâme kopardı ki yangın topundan daha müthiş, hanümanları kül eden yangından daha can yakıcı idi. Her ne kadar böyle vukuat nadir olmuş ise de çok anaları babaları ağlatmıştır. Enis-i ruhum, gözlerimin bebeği Toygarlı Rıza'cığım Paşalimanı'nda Tulumbacı Davud'un hançer-i gadri ile böyle bir dövüşte şehit olmuştur.

Bir amme hizmeti olarak yangın söndürmeye giderken veya bu hizmetten dönerken, 'ben arkada kalmam' yahut 'önümüze kimseyi geçiremeyiz' gibi manasız bir rekabet, kof bir gururun doğurduğu bu esef verici vakaların tek muharriki cehalet olduğu muhakkaktır.

Yangına giderken veya dönerken iki tulumbanın çatal bir yol kavşağında ani olarak karşılaşmasına 'koçboynuzu' denilirdi. Hele sandıklardan birinin efradı sakarlığıyla tanınmış ise çok tehlikeli olurdu, müthiş bir kavga, o anda patlardı.

Yangına selametle gidilip gelindi mi koğuşta darbukalar çalınır, mâniler söylenirdi. Hele yolda bir sandık tutulur ise, tutan sandığın uşaklarındaki şevk ve şadîye had ve payan olmazdı. İçlerinde paralı olanlardan rakılar içilir, toplu olarak yine darbukalar ve deflerle

semtin hamamına gidilir, çalgı ile mâniler, semailer, divanlar okunarak yıkanılırdı. Bu hamam âlemi sabaha kadar devam ederdi. Ve hamamcı, tulumbacılardan asla ücret almazdı; hatta öyle hamamcılar vardı ki tulumbacılardan para almadıktan başka, göbektaşında onlara rakısı ve türlü mezeleri ile mükellef bir içki sofrası açar, donatırdı.

Gece olsun, gündüz olsun, yangına giden tulumbacıların geçişi İstanbullular tarafından daima bir spor gösterisi gibi seyredilmiştir. Bir tarafta ateş afeti bir evi, bir sokağı, mahalleyi hatta koca bir semti yalayıp yutar, oradakilerin gözyaşları dökülür, feryat asumanı tutarken, beri yanda seyr ü temaşa, insan denilen mahlukun izah edilemeyen taraflarındandır.

Anayollarda seyircilerin en kalabalık olan yerlerine tulumbacılar 'geçit yeri' derlerdi. Sandık geçit yerinden hemen daima baş takımın omuzunda geçerdi. Baş takım var hızı ile geçerken, tulumbanın üstündeki tepeliğin, türlü şekildeki armasının, süsün zerre kadar sallanmaması, titrememesi, dümdüz geçmesi şarttı. Bu da o sandık uşaklarının talim ve terbiyedeki üstünlüğünün tek alameti olarak belirirdi.

Tepelik aşağı yukarı sallanır, sağa sola yalpalarsa, takım ne kadar koşarlı, uçarlı olsa da makbul değildi. Halk tepeliği düz geçen sandıkları alkışlar, bozuk geçenlere, makul hareket değilse de, yuha bile çekerlerdi.

Yangına giderken, sandığın hangi semtin tulumbası olduğunu seyre çıkmış halka veya önü sıra koşan diğer bir sandığa bildirmek için her sandığın narası ve birkaç güzel ve gür sesli naracısı vardı. Naracılardan biri kol altında ise nara atmak vazifesi öbürüne kalırdı.

Tulumbacı narası diye gazetelerde, mecmualarda, sözde tulumbacıların hayatı üzerine yazılmış makalelerde manzum kıtalar okumuş, okur iken de acı acı gülmüşümdür. Hepsi uydurmadır. Uzak veya yakın, geçmişi bilirim diye ortaya çıkan kalem sahiplerinin bu yaveleri hiç sıkılmadan nasıl uydurduklarına şaşarım. Tahmin ederim ki bir münasebetsiz çıkmış, bir şey uydurarak neşretmiştir. Matbuatımızda her zaman şundan bundan yazı aparıp kendi tetkikatı gibi neşretmekten sıkılmayanlar eksik değildir; işte bu yaveler o ayarda kalemlerle yapılmıştır."

Tulumbacıların sandık naraları

Vâsıf Hoca anlatıyor:
"Önce uydurma yavelerden iki kıta nakledeyim:

Heyyyyy heyt
Derede sırtlan
Karada kaplan
Düşmanına k.. attıran
Horhorlular... Heyt!..

Heyyyyy heyt
Ateşi kaçıran
Yangında yaman
Domatese bıçak salan
Edirnekapulular... Heyt!..

Ben hemen ömrüm boyunca tulumbacılarla düşüp kalktım, onlarla haşroldum, nesil nesil binlerce tulumbacının aşinası oldum, tulumbacılardan yâranım, dostlarım, aşk kadar ulvî kardeşlik bağları ile bağlandıklarım oldu, böyle acayip kıtalar işitmedim.

Tulumbacı deyip geçivermemelidir. İçlerinde nice sözünü bilenler, yolunu görenler vardı. Benim deyip karşısındakine 'sensin' dedirtmiş, haysiyet ve şeref sahipleri vardı. Ne sırtlan olurlar, ne de domatese bıçak sallarlardı.

Tulumbacılık coşkun bir hevesti. Ne yevmiyeleri, aylıkları, ne de bu yüzden tamah edilecek çıkarları vardı. O zamanların sporu da yağlı güreş ile tulumbacılık idi. Yukardaki bayağı lafları ne bağırır, ne de başkalarına bağırtırlardı. Hatta öyle sandıklar vardı ki uşakları yolda tek kelime bile konuşmaz, işitilen, geçit yerlerindeki naraları ile çıplak ayaklarının şapırtıları idi.

Her naracı edep ve terbiye dairesinde seslenirdi. Tekrar edeyim, sandıkların bir klişe şeklinde muayyen bir naraları yoktu. En namlı naracılardan işitip de hafızama nakşettiğim, bugün de onların arasından hatırlayabildiğim tulumbacıların sandık naraları şunlardır:

Zindanarkalılar: 'Düşmana kelepçe vuran minimini Zindanlı!'

Birinci Daireliler: 'İstanbul bir, Daire bir!'
Fatihliler: 'İstanbul bir, Daire iki!'
Cibalikapılılar: 'Her yerde metin Cibalikapulu!'
Çeşmemeydanlılar: 'Er meydanı Çeşmemeydanı!'
Hasköy Musevileri: 'Adı yaman Tersanekapulu!'
Üsküdar Daireliler: 'Aşk elinden dâd, işte Bağdad Daireli!'
Üsküdar Karakollular: 'Düşmana kan kusturan bahtiyar Karakollu!'
Üsküdar Mahkemeliler: 'Hakkına şeriat kesen Mahkemeli!'
Doğancılarlılar: 'Dillere destan yaldızı bol Karakuş Tepeli!'
Toygartepeliler: 'Zemini yüksek Toygartepeli!'
Üsküdar Bülbüldereliler: 'Çevresi gül Bülbüldereli!'
Karacaahmetliler: 'Virdimiz Rahman Karacaahmet Sultan Türbeli!'
Üsküdar Yeniçeşmeliler: 'Gece gündüz hu çeken Bodrum Kaleli!'
Anadoluhisarlılar: 'Yıldırım Bayezid Kaleli!'
Yeldeğirmenliler: 'Zemini yüksek Yeldeğirmen Tepeli!'
Çengelköy Türkleri: 'Çengelköy Camii!'
Çengelköy Rumları: 'Çengelköy Kilisesi!'

Üsküdar Yeniçeşmelilerin koğuşu camiin altındaki bodrum dükkânlardan birinde olduğu için delikanlılar 'Bodrum Kaleli' derlerdi.

Büyük İstanbul'umuzda sayısı yüzlere varan sandıkların malumumuz olmayan naraları da bunlara benzer şeylerdir."

Yangın bahşişi, bayram bahşişi

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Tulumbacılara yangında kurtardıkları evlerden, bir sokak, mahalle halkı tarafından, o zamanlar hepsi yabancı müesseseler olan sigorta şirketleri tarafından bahşiş verilirdi; bu bahşişler sandık efradı arasında pay edilirdi. Taksimde reisler ile sandığın iyi uşakları biraz fazlaca faydalanırlardı.

Tulumbacılık, sık sık tekrar ettim, bir sevda idi ki bu yolun acınacak tarafları pek çoktur. Hele kış yangınlarında, faraza doğramacı kalfası olan bir delikanlı ki 10-12 kuruş yevmiye alır, gündüz ise işini bıraktığından, gece ise çektiği zahmet ve meşakkatin verdiği ıstırap ile ertesi gün işine gidemediğinden bir yevmiye, iki yevmiye kaybederdi. Bahşişte alacağı pay ise bu kaybı ya karşılar ya karşılamazdı.

Yalınayak, buz gibi çamurlara bata çıka, bazen de kar ve buz üstünde koşmak, tulumbacının vücudu pulattan bile yapılmış olsa, ayakları yalama yapar, o tüvana, şehbaz delikanlılar acılar içinde kıvranırlardı.

Tulumbacıların bir de bayram bahşişleri vardı. Adamlık esvaplarını, o sevgili mintanlarını giyerek çifte nakkare, klarnet, darbuka gibi çalgı ile mahallelerinin kapılarını dolaşıp bahşiş toplarlardı. Bayram bahşişi de ya fenerin yahut borunun içine toplanırdı. Boruya toplanacak ise, su fışkırtan ucu tıkanır, para borunun hortuma geçen ağzından atılırdı.

Türk dostu Fransız edibi Pierre Loti İstanbul'a geldiğinde bazen Fethiye Camii civarında Birinci Belediye Dairesi Yangın Tulumbası'nın ağası olan zatın evinde misafir olurmuş. Bir müsafereti bayrama rastlamış, Fethiyeliler de bayram sabahı bahşişe gelmişler. Loti'nin misafir olduğunu bilen polisler Fransız edibini rahatsız ederler endişesi ile tulumbacıları önlemiş, evin bulunduğu sokağa sokmak istememiş; fakat ev sahibinden uşaklarının geleceğini öğrenmiş olan Pierre Loti bir pencere önünde merakla beklemekte imiş. Mütevazı bir Türk efendisinin laubali ev kıyafeti ile başında gecelik takkesi, sırtında patiska gecelik entarisi, çıplak ayaklarında şıpıdık mercan terlikleri ile kapıya koşmuş ve eli ile işaret ederek polislerden tulumbacıların serbest bırakılmasını rica etmiş, borunun içine de bahşiş olarak bir Fransız altını atmış, Fethiyeliler de bu altını hatıra olarak tulumbalarının sandığına mıhlamışlar. Aynı sandığın uşaklarından yorgancı kalfası Ayvaz Mustafa da bu Fransız romancısının on-on beş gün kadar hizmetinde bulunmuş ve hizmetindeki nezaket ve gayreti ile, Pierre Loti memleketine döndükten sonra Fransa'ya davet edilecek kadar iltifata nail olmuş.

15-16 yaşlarında bir çocuktum. Her bayram namazını vatanım olan Üsküdar'ın bir cami-i şerifinde kılayım diye ahdetmiştim. Cenab-ı Hakk'a hamdederim Üsküdar'ın büyüklü küçüklü bütün cami ve mescitlerinde bayram namazı kılacak ömrü, bu âciz ve günahkâr kuluna nasip etti. Bir Kurban Bayramı sabahı Azizmahmudefendi Camii'nden çıkmış Bahriye Nazırı Koca Hacı Vesim Paşa'nın konağı önünden geçiyordum, bayram bahşişine gelmiş tulumbacıları gördüm; Hacı Vesim Paşa merhum saraya gitmek üzere büyük üniformasını giymiş, kapıda duruyor idi, borunun içine bir

altın bıraktığını ve kâhyasına, 'Koçlardan birini bu çocuklara verin!..' dediğini gözümle gördüm, kulaklarımla işittim. O mübarek zatı daima rahmetle anarım..."

Güvey kapama

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Tulumbacıların kendilerine mahsus âdetlerinden bir de 'güvey kapama' vardı, başka düğünlerde görülmez. Cami-i şerifte yatsı namazı kılındıktan sonra güvey olan tulumbacı camiden çıkmada azıcık gecikir, cami kapısı önünde toplu olarak delikanlıyı beklerler, büyükçe bir kalaylı sini veya aşure tablasını mumlarla donatarak, en önde sandığın feneri:

Arayı arayı buldum belayı
Sen de seyreyle efendim bu edayı!

nakaratıyla arkadaşlarını, gerdeğe gireceği evin kapısına getirirlerdi. Kapıdan içeri girerken güvey delikanlıyı kıyasıya yumruklamak şart, etrafını sarmış olan arkadaş çemberinden yumruk yemeden sıyrılıp kaçmak da hünerdi. İmam, kapı önünde duasını yapıp da tam döneceği sırada damat, kaşla göz arasında ayağından kunduralarını fırlatır, kapıdan içeri dalardı; dalabildi mi:

'Bu oğlan karı dolabına girmez, aşk olsun!..' denilirdi.

Merdivenleri üçer üçer atlayarak çıkmak şarttı. Şerbetler içilirken de birbirinden bardak kapmak, yere vurup bardak kırmak gibi âdetleri vardı. Düğünlerdeki içki sofralarında da hiç yoktan muhakkak kavga çıkardı, âdeta kavgasız tulumbacı düğünü olmazdı. Düğün kavgası, gelin ile güveyinin iyi geçineceğine alamet bilinirdi. Her seferinde de zabıtalık olurlar, adam başına o zamanın kanununca 20 kuruş 10 para cezayı nakdî verirlerdi..."

Tulumbacıların sünnet düğünleri

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Zamanımızda Kızılay'ın, hatta siyasî partilerin tertip ettikleri

sünnet düğünleri gibi eskiden de bilhassa sokaklarda ve bilhassa Üsküdar tulumbacıları semt semt sünnet düğünleri tertip ederlerdi. Şirin bir âdetti...

Mahalleden sekiz on fakir çocuk bulunur, çocuklara birer kat esvap ile birer çift ayakkabı, bir kat çamaşır, bir fes alınır, giydirilir, ikişer ikişer faytonlara oturtulur; her faytonda bir yaşlı tulumbacı çocukların karşısına, bir genç tulumbacı da arabacının yanına oturur; davul, zurna, çifte nakkareden mürekkep bir saz takımı ile iki Kıpti köçek oğlan da bu araba katarının önüne geçer, onların önünde bayramlık mintanformalarını giymiş, başlarında bayramlık fesleri, genç ve yakışıklı dört tulumbacının omuzunda tulumba sandığı, daha önde fenerci, o da bayram günüymüş gibi giyimli bir alay düzülürdü. Davul zurna çalarak ve yolda köçek oynatarak çocuklar Acıbadem, Bağlarbaşı, Çamlıca gibi kibar ve rical köşklerinin, kâşanelerinin bulunduğu yerlerde dört beş gün dolaştırılır, bahşiş toplanırdı. Bir gün de aynı dizi üzerine kayıklarla bir deniz alayı tertip edilir ve aynı cümbüşle ta Beykoz'a kadar Boğaz'a çıkılır, yalılardan bahşiş ve hediyeler alınırdı. Düğün yerine gelen halk da eli boş gelmezdi. Sünnet çocuklarına birer de sünnetlik entari yapıldıktan sonra her birinin eline azıcık da para verilir, toplanan bahşişlerden düğünün sair masrafları çıktıktan sonra geri kalan bahşiş ve hediyeler sandığın omuzdaşları arasında paylaşılırdı.

Tulumbacı sünnet düğünlerinin başkaca hususiyetleri de vardı: her düğünde mutlaka, her ne sebeptense sünnet olmamış kırk-kırk beşlik bir Kürt hamal bulunur, o koca herif de çocuklarla birlikte sünnet ettirilir ve başında takkesi, omuzunda nazarlığıyla bir döşeğe yatırılırdı; bu Kürt hamal da sünnet düğününün uğuru, maskotu bilinirdi. Ayrıca yine kırk-kırk beşlik bir tulumbacı, o garip Kürt'ü yalnız bırakmamak, alay mevzuu yaptırmamak için sünnet çocuğu kılığına girer, fakat, başına takke yerine bir demet sarmısak asılı bir hokkabaz fesi geçirirdi. Bu tulumbacının yatağının etrafı pek cümbüşlü nümayişlere sahne olurdu; halk tarafından bir bahşiş yağmuruna tutulur, bu para omuzdaşlar arasında pay edilirdi.

Üsküdar tulumbacılarının tertip ettiği sünnet düğünlerinin en tantanalısı 1906'da Çubuklu Gazinosu'nun garsonlarından Pandeli'nin düğünü olmuştur. Gerçi bu gencin bütün düğün masrafını

Mısırlı zengin bir hanımefendi vermişti, fakat düğüne revnak ve müstesna hususiyet veren tulumbacılar olmuştu. Pandeli 17-18 yaşlarında gayet yakışıklı idi. O zamanlar kalenderlik havasına kapılmış bu alımlı çalımlı garson için şarkı yazmıştım, ilk kıtası şudur:

Dal fesini koymuş şahin başına
Kara kâkülleri dökmüş kaşına
Gümüş pençesinden aldım da kadeh
On yedi-on sekiz biçtim yaşına...

Bütün Üsküdar sandıklarının reisleri ve uşakları kırk elli arabalık bir kafile ile Çubuklu'ya gitmiş, düğünün nimetleri gazinodan sokağa taşmış, rıhtım boyuna bile hasırlar serilip tulumbacılara sofralar kurulmuştu; Üsküdar tulumbacıları da aralarında para toplayarak Pandeli'ye bir gümüş saat ile köstek hediye etmişlerdi. Pandeli neşesinden uçarak o gece bana şunları söylemişti:

'Ben zaten Müslüman oğluyum, babam Cezayirli bir gemici imiş, Rum olan anamla beni alıp o tarafa götürecekmiş ama gemisi ile fırtınaya tutulup batmış, kaybolmuş...' demişti.

"Bu düğün için yazdığım tarihtir:

Sur-i hitanında mestanelikle
Atalım aşkına narayı hey hey!..
On sekiz yaş hem cevherle tarih
Bak Garson Pandeli oldu Elif Bey...

1306 + 18 = 1324 (Miladi 1906)

Elif adını alan Pandeli'yi Mısırlı hanım da İstanbul'dan alarak Mısır'a götürmüştür..."

Soba birliği, çifte kardeşlik

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"İki sandık efradı arasında beslenen iyi duygulara reislerin şahsi dostlukları da eklenince o iki sandık arasında söz ile bir nevi ittifak

muahedesi akdedilirdi, buna tulumbacı ağzında 'soba birliği' denilirdi. Birbirlerini kovalamazlar, yolda yekdiğerine yardım ederler, biri hasım bir sandık kovalayacağı zaman diğeri ona bir iki takım uşağını yardımcı verirdi. Sık sık birbirlerinin koğuşlarına gidip gelirlerdi. Birinin koğuşunda, öbüründen bir iki uşak hemen daima gece yatısı misafiri olarak bulunurdu.

Bir de ayrıca 'misafirlik' denilen bir şey vardı. Afet halini alan büyük yangınlar müstesna, devlet tulumbacıların denizaşırı yangınlara gitmelerini yasak etmişti. Tulumbacılığa sevda dedik ya, faraza Üsküdar'da yangın çıkar. İstanbul'daki tulumbacı da yerinde duramaz olur, artık sözü ayağına geçer, hemen bir vapura atlar, Üsküdar'da bir kahvehanede soyunur, orada tanıdık bir sandığın omuzdaşları arasına misafir olarak katılırdı; yangın yerini ölçer dönerdi. Buna divanelik diyecek olanlar çoktur. Fakat unutmamalıdır ki yalınayak, bir fanila bir dizlik, tiril tiril, karda, tipide, yağmurda, sağanakta, çamurda batakta, taşta, buzda yangına koşmanın, ilkbaharda, ağaçların bazısı çiçekte bazısı da yapraklanmaya yüz tutmuş bağçelerde gezmek gibi gelen tulumbacıya devlet yasağı karşısında bu zahmete katlanmak basitin basiti bir iştir.

Tulumbacılıkta 'soba birliği'nden ileri bir iltifat daha vardı ki ona da tulumbacı ağzından 'çifte kardeşlik' denilirdi. İki sandığın uşakları yangına tek sandıkla giderlerdi. Mesela Merdivenköylüler Gazhane'deki Kaptanpaşalılarla çifte kardeşlik tutmuşlardı. Yangına Merdivenköy reislerinin idaresinde Merdivenköy Sandığı ile yahut Kaptanpaşa reislerinin idaresinde Kaptanpaşa Sandığı ile giderlerdi.

Tulumbacılık âleminde dostluk bahsi açılmış iken sözgelimi ekleyelim. Tulumbacılıkta büyüğe hürmet, omuzdaşlıkta kendilerinden evvel şöhret sahibi olmuş ağabeylere saygı o kadar kuvvetle yerleşmiş bir anane idi ki, bir tulumbacı ne kadar pençeli, ne kadar koşarlı olursa olsun, sandığında üstün bir mevki almak için en küçük iddiada bulunmazdı. Mesela Üsküdar Karakollularda Kemal, Küçük Ahmed, Rıza, biri öbüründen üstün tulumbacı idi. Fakat bu hayata kendilerinden evvel atılmış, bu yolda kendilerinden daha çok koşmuş ve kendilerine hocalık etmiş Abdülhalim, kardeşi Kurban, Kanlı Mehmed ve Maytuk Hüseyin gibi büyüklerine hürmet-i mahsusa olmak üzere ikinci ve üçüncü takımlarda sırık almakta âdeta haz duyarlardı..."

Yangın dönüşü hamam âlemleri

Tulumbacılara mahsus bir şirin âdeti de, son namlı tulumbacılardan muhterem dostumuz Haseki Bostan Hamamı sahibi Terlikçi Kadri Bey anlatmıştır:

"Her yangın dönüşü muhakkak hamama gidilirdi. Yangın dönüşü bir tulumbacıyı ancak hamam paklar, yangında yorulmuş vücutlarını da ancak hamam dinlendirir. Gündüz yangını dönüşü ise, semtin hamamına alelade müşteri gibi gidilirdi. Yalnız hamamcı tulumbacılardan sabun ve hamam parası almazdı. Gece yangını dönüşü ise

Acemi oğlanları yangın dönüşü hamamda.

hamam, tulumbacılara mahsus kapatılır ve tabesabah türlü cümbüşle yıkanılırdı. Göbektaşında semailer, divanlar okunur, çığırtma çalınır, oyun bilenler de oynardı. İstihmam, dellakların bahşiş beklemeyerek canla başla yaptıkları masajlar, şiir, saz, oyun, semenderler gibi ateşe girer çıkar o gariplere öylesine taze bir can verirdi ki, hamamın kapısına köşklü gelse de, 'Yangın var!..' dese, bir anda, hiç düşünmeden hepsi fırlayıverirdi. Fakat şurasını bilhassa ehemmiyetle kaydetmek isterim, o hamam âlemlerinde edep ve ahlaka aykırı tek laf edilmez, hatta ima yollu tek kelime sarf edilmezdi ve dizkapağının üstünde kalmış tek peştamal görülmezdi. Ha bir güreş meydanının pehlivanları, ha o hamam âlemlerinin tulumbacıları..."

Ramazanda hamam iftarları

Aşağıdaki şirin hatırayı da eski İstanbul'u çok iyi tanıyanlardan merhum Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Bey'den tespit etmiştik:

"Başta Ayasofya, Mahmudpaşa, Muradpaşa, Cağaloğlu, Beyazıt, Bahçekapısı'ndaki haseki hamamları gibi büyük hamamların sahip ve müstecirleri gelmek üzere İstanbul hamamcıları ramazan aylarında otuz günü aralarında taksim ederek, her bir hamamda olmak üzere tulumbacı reislerinin ileri gelen, hürmet edilmiş simalarını hamamda iftara davet ederlerdi. İftar sofrası camekânda kurulurdu; iftarlıktan sonra çorba, bir etli fasulye, arkasında da telkadayıfi gelmek anane idi. Yemekten sonra kahveler, şerbetler içilir, civardaki camide teravih namazı kılınır, sonra semt tulumbacılarının davullu zurnalı ahengi ile herkes yerine dağılırdı..."

Tulumbacılar hakkında başka hatıralar ve yazılar

Hikâyelerinde ve romanlarında zamanının hayatını renkli tasvirlerle yaşatmış olan rahmetli Osman Cemal Kaygılı gençliğinde heveskâr olarak tulumbacılık yapmış, o âlemi iyi bilir bir muharrirdi. Fakat ne kadar yazıktır ki İstanbul tulumbacıları için, benim gördüğüm, ancak dört makalecik yazmıştır ve pek az şey söylemiştir.

Aşağıdaki satırları o yazılardan alıyoruz:

"İstanbul'da tulumbacılığın en parlak devri 1890 ile 1908 arasıdır

Gençliğinde tulumbacılığa heves etmiş olan Mabeyinci Reşid Bey.

ki (Kaygılı burada yanılıyor, kendi gördüğü son sönük devirle kıyas yapmaktadır. İstanbul mahalle tulumbacılığının asıl revnaklı devri 1860-1890 arasıdır), İstanbul tulumbacılığı iptidai bir yangın teşkilatı olmaktan çıkmış, bir koşu sporu halini almıştı. Hemen her mahallede bir tulumba sandığı ve bir tulumbacı koğuşu vardı. Bu merak şehrin sınırlarını aştı, mesela Vidos ve Alibey köylerinde bile bi-

rer tulumbacı koğuşu açıldı. İşte o zamanlarda idi ki tulumbacılık yapmayan bir genç parmakla gösterilirdi.

Tulumbacılık bir koşu sporu olmuştu dedim; mesela bir Arabi ayın ortaları, bulutsuz bir gökyüzünde parlak bir geceyarısı... Ya Büyükdere'de yahut Yeşilköy'de küçük bir yangın çıkar, viran bir samanlık, bir kulübe, köhne bir ahır yahut bir ot demeti tutuşmuştur... Derken İstanbul'da ne kadar tulumba sandığı varsa harekete geçer, yangına doğru yollanırlardı. Ama bu tulumbaların daha onda dokuzu koğuşlarından kalkmadan o ateş çoktan sönmüştür. Ziyanı yok, onlar yine giderlerdi. Zaten maksat yangın söndürme değil, mehtapta iddialı bir koşu...

Böyle olmakla beraber tulumbacıların fedakârlıkları da inkâr edilemez. Büyük tehlikeli yangınlarda bu koşucular her taraftan süratle seğirtip gelirler; yalın ayakla ateşe sokulurlar, saatlerce yılmadan, yorulmadan ateşe su sıkarlar, eşya ve can kurtarırlar, hatta bu yolda bazen canlarını feda ederlerdi. Mesela Cibali'deki son Üsküplü yangınında duvar altında kalıp ölen delikanlılar gibi...

Tulumbacılığın bu koşuluk şekli bazen iddia yüzünden büyük kavgalara ve hatta kanlı hadiselere sebep olmuştur. Yangınlarda kavga çıkacak en tehlikeli yollar şunlardı: Beyazıt-Yedikule, Beyazıt-Edirnekapısı, Beyazıt-Topkapısı, Edirnekapısı-Yedikule, Eminönü-Eyüp, Karaköy-Sarıyer, Taksim-Büyükdere.

Çünkü aynı yol üzerinde gitmekte olan sandıklar çoğalır, üçer dörder sandık birbirinin peşine düşerdi. Upuzun bir yol üzerinde öndeki tutulmamak, arkadaki de yakalamak, tutmak hırsı ile olunca gayretlerini sarf ederlerdi. Nahoş hadiseleri önlemek için bir ara Galatasarayı, Altıncı Daire ve diğer belediye dairelerine mensup sandıklardan başkalarının kendi semtlerinden uzak yerlerdeki yangınlara gitmeleri yasak edilmişti. Tulumbacılar bu yasağa rağmen uzak yangınlara yine koştular.

Bir gece yangını ise her sandığın sarılı, kırmızılı, yeşilli, mavili fenerleri, uzaktan göründükçe seyre çıkanları heyecanlı bir hava sarardı, fakat bu heyecan asıl yangın dönüşünde olurdu. Bütün takımlar hüner ve marifetini, koşma ve nara atma enerjilerini dönüşte gösterirlerdi. Mesela Eyüp yangınlarında Defterdar geceleri mahşer yerine dönerdi. Sandıklar ta şimdiki askerlik şubesi önünden baş takım-

larını sırık altına çağırır, oradan naraya başlarlar, Feshane'nin kapısı önünde süratlerini artırırlar ve tam Defterdar İskelesi hizasında naralarını bitirip son filispiti verirler ve aynı takım değiştirmeden bir dakika içinde soluğu Ayvansaray'daki un değirmeni önünde alırdı.

Her tulumba koğuşunun biri yakın, biri de uzak yangınlar için en az iki yangın tulumbası sandığı vardı. Mesela Bakırköy'deki yangına gidecek olan Mahmudpaşa Mengeneliler en hafif, en şık sandıkları ile yola çıkarlar, Cağaloğlu'ndaki bir yangına da en büyük, dolayısı ile ağır, fakat çok su işleyen sandıkları ile giderlerdi."

* * *

Merdivenköy çiftçilerinden ve son namlı tulumbacılardan "Ağabey" lakabıyla tanınmış merhum Kemal Reis bana şu hatırasını anlatmıştır:

"1921-1922 yıllarında Üsküdar'da Arasta Kapısı yangınına gitmiştik, gece saat 10'da.

Yangın söndürüldükten sonra Üsküdar Polis Merkezi'nin önünde tam yetmiş beş sandık vardı. Hiçbir takım sandık kaldırmaya cesaret edemiyordu. Biz Merdivenköylüler Gazhane'deki Kaptanpaşalılarla çifte kardeşlik tutunmuştuk, bu yangına da beraber gitmiştik, sandık bizim köyün sandığı idi. Kaptanpaşalıların reisi Bedri Reis idi, son zamanlara kadar hayatta, Kadıköy'de marangozluk yapıyordu, bir nara attı, çekti, çekti, çekti:

'Gökkubbe altında bulunan çifte kardeşler!.. Hangi sandık arkamızdan gelmez ise anasının donu başına olsun!..' dedi.

Biz fırladık, Kaptanpaşalı ve Merdivenköylü tam seksen kişiyiz, Doğancılar'dan çıktık. Kadıköy Daireliler de peşimize düşmüş, İnadiye'den vurmuşlar. Karacaahmed Duvardibi'nde koçboynuzu çatıştık. Bizim Merdivenköy'ün reisi Safvet Reis, bir takım çağırdı; bizim sandık uçtu, biz Daire önüne geldiğimizde onlar Haydarpaşa tren geçidini yeni dönüyorlardı, fakat biz de seksen kişiden ancak dokuz kişi olarak gelmiştik! Öbürleri yolda dökülmüşlerdi. O dokuz koşarlı tulumbacının hepsi sağdır (1943'te) ve şunlardır: Bedri Reis, Salaheddin Şükrü, Niyazi, Ali, Kâmil, Kürt Ahmed, Kerem, ben; Salaheddin Pendik'te köyde çiftçi, Kürt Ahmed Devlet

Demiryolları'nda; Kerem de Göztepe'de iradı ile geçinirdi.

Biz Merdivenköylüler çiftçiyiz, sandıktan bir şey beklemez, sandığa para harcarız. Kadıköy Daireliler bizimle, 'Domatesçiden tulumbacı olmaz' diye alay ederlerdi; Arasta yangınından yirmi gün evvel Selamiçeşme'de yangın olmuştu, dönüşte Daireliler sandık kaldırınca peşlerine düştük, Kızıltoprak çarşısında bir başımıza biz onların enselerine bindik, onların narası ile bizim naramız aynı anda patladı; orası namlı geçitlerden biri, seyirciler heyecan içinde, bizden narayı atan Niyazi; Dairelilerin ayakları kesilip sandıkları ile beraber Yoğurtçu Karakolu'na sığındılar, biz geçip gittik, ertesi sabah bir şişe loğusa şerbetini kırmızı gaz bezlerine sarıp kurdelelerle bağlayıp faytona koyduk. 'Çocuk kız mıdır, oğlan mıdır?' diye Dairelilere gönderdik idi. Bundan sonra Merdivenköy'e düşman oldulardı.

Talimlerimizi gece yapardık. Nasıl koştuğumuzu şöyle anlatabilirim:

Tabii yürüyüşle bir saatlik yol üzerinde Kozyataklılarla 50 altına bahis tutuştuk. Biz 7, onlar 12 dakikada gelip bahsi kaybettiler. Merdivenköy Sandığı, sandıkların en hafifi idi, 36 kilo gelirdi. Divitçilerli Hasan yaptırmış, biz ondan satın almıştık, tepeliğinde bir Mevlevi sikkesi, dört köşesinde de sarı pirinçten birer arslan vardı."

* * *

Eski İstanbul hayatını iyi bilenlerden biri olarak tanınmış Belediye mektupçusu merhum Osman Nuri Ergin *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* isimli eserinde şunları yazıyor:

"Bir büyük konakta yangın çıkıp da ilk yetişen sandık tarafından ateş hemen bastırılır yahut bir konak, etrafını yok eden bir yangında bir sandık tarafından kurtarılırsa konak sahibi bahşişten başka tulumbacılara kurbanlık bir koyun verir, onlar da kurbanı hemen keserek kanını sandığın içine akıtırlar ve o kanı söndürülmüş ateşe basarlardı."

Vâsıf Hoca ise, "Kırk yıl aralarında yaşadım, sandıkların kurban aldıklarını çok gördüm, ama kurban kanının tulumba ile söndürülmüş ateşe basıldığını görmedim; kurban İslami anane ve adabı ile koğuşta kesilirdi. Osman Nuri bunu bir palavracıdan dinlemiş, tet-

kike, tahkike lüzum görmeden, erbabına sormadan eserine geçirivermiştir" diyor.

Üsküdar sandıkları destanı

Vâsıf Hoca merhum anlatıyor:

"Şu kadar yıl evvel Üsküdar sandıkları şanında bir destan tanzim etmiştim. Mektebin bir kapısından girip öbüründen çıktım, şöyle bir mürekkep yalamışlığım vardır. Destan yazmaya, semai ve divan söylemeye Tersane Haddehanesi'nde sıbyan iken başlamıştım. Tulumbacılarla düşüp kalktıkça ve aşk deryasında gönül gemisinin yelkenlerini avare deli poyraz doldurup şişirdikçe koca koca defterler doldu. Bu yolda başkaca iddiam yoktur.

Enis-i ruhum şehit Toygarlı Rıza'cığım bir gün:

'Ağabey Üsküdar sandıkları için bir destan yaz!' dedi.

Rıza'nın koğuş arkadaşları ile her akşam meyhanelerde işret etmeye başladığını işitmiştim, fakat kendisi benden gizlediği için ben de yüzlemezdim. Çocuğun bu isteğini fırsat bildim, destanı yazdım ve destanda Toygartepelilerin işret âlemlerine kasten işaret ettim. Rıza'ya destanı okuduğumda ağlayıp ellerimi öptü ve o gün işrete tövbe etti idi. Garîk-i rahmetler...

1. Dinleyin nazmımı sıdk ile ihvan
   Acz ile söylenecek bir sözüm var
   Sandıkları bir bir eyleyeyim beyan
   Zira pek heveslidir sevdiğim yâr

2. Bu bir heves sürer ilanihaye
   Metin vücut ister buna sermaye
   Semtimi ideyim yalnız hikâye
   Çünkü öz vatanımdır şu Üsküdar

3. Karakollu metindir maşallah
   Üstünde berk urur hurşit ile mah
   Kükremiş aslan gibi hasbetenlillah
   Kem nazardan saklasın Perverdigâr

4. Daireli'nin var şöhreti şanı
Her demde muindir ol kerem kânı
Hakkını ketmetmez kanlı düşmanı
Bimenenddir doğrusu pek namidar

5. Mahkemeliler de gayetle meşhur
Çıkarlar yola diyerek ya Gafur
Geçit yerlerinden iderek mürur
Allah Allah diye bir takım kovar

6. Toygartepeliler hep bıçkın meşrep
İyş ü işret eyliyorlar ruz ü şeb
Allah için seçme tulumbacı hep
Velakin meyhanede evkatgüzar

7. Bir zamanlar hayli kapandı kaldı
Çünkü hep sandıklara korku saldı
Açıldı şimdicik yine nam aldı
O karakuş tepeli Doğancılar

8. Şan vermiş namı var Kadıaskerli
Çevresi gül bülbül Bülbüldereli
Hoş Karacaahmet Sultan Türbeli
O pirin himmetiyle bahtiyar

9. Yeniçeşmeliler yeniden yeni
Sandıkların içinde gayetle şenî
Haşhaşlar Tekkesi, bozuk dümeni
Bir bardak suda bin bir dalga sayar

10. Paşakapulular pek yaman gider
Cümlesi Rüstem-i Zal'den eser
Kışlalılar dahi misal-i ejder
Hışm ile bastıkça yerleri yarar

11. Yenimahalle Rum Kiliseli kurnaz
Hakkına tulumbazı hep tıfl-ı naz
Ermeni Kiliseli de oyunbaz
Bunlar her yangın birbirini kovar

12. Selamsız Ermeni Kiliseli hem
Ketm-i gayret etmez be hakkı Meryem
Kuzguncuk İstavrozlular da her dem
Kandilli, Kanlıcalıları arar

13. Kadıköy Daireli tab'ı halim
Pek selim yaratmış cenab-ı Rahim
İş başa düşerse Kayyum da kerim
Onlar o beldeye Hak'tan bergüzar

14. Vukuat-ı cihan Hak'tan tecelli
Yapma etme demek kuldan teselli
Vâsıfâ kalınmaz bunda temelli
Uçana kaçana son koğuş mezar..."

Tulumbacılık yolu

Vâsıf Hoca tulumbacılık için, "Bir heves de değildi, sevda idi" diyor. Osman Cemal Kaygılı ise geçen asır boyunca İstanbul gençliğini sarmış tulumbacılık sevdasını şöyle anlatıyor:

"Tulumbacılığın o zamanki gençlere verdiği tatlı heyecan, şimdi kolay kolay anlatılamaz. Genç tulumbacı, gündüz olsun gece olsun, yangını haber veren top sesini duyar duymaz kendinden geçer, fırlayıp sandığına koşardı. Tulumbacılar koğuşlarına koşarlarken bütün meraklılar da, gece ise yataklarından fırlayıp geçit yerlerini doldururlardı.

Ne kadar büyük olursa olsun, gençlerdeki heves, sevda ve seyircilerdeki heyecan, merak daima avami kalmıştır; tulumbacılık ayaktakımından gençlere uygun bir meşgale görülmüştür, içlerinde en has manası ile civanmert delikanlılar pek çok olduğu halde, elimizdeki vesikalar göstermektedir ki tulumbacılık hiçbir zaman makul bir yol görülmemiştir. Tulumbacılarla düşüp kalkan askeri ve sivil mektep-

ler talebeleri, sanayi sıbyan taburlarının neferleri şiddetle cezalandırıldı. Bilhassa askeri mekteplerin talebeleri bu hususta titiz dikkatle takip edilirdi. Geçen asrın ikinci yarısının toplum hayatı üzerine binlerce vesika ile dolu kaynaklarından, *Ceride-i Mahâkim-i Adliye* ve *Ceride-i Mahâkim-i Askeriye*'de bu hükmümüzü destekleyen mahkeme kararları vardır. *Ceride-i Mahâkim-i Askeriye*'den aldığımız 1307 (Miladi 1889) yılına ait aşağıdaki karar sureti üzerinde münakaşa edilemez:

'Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane İdadiyesi'nin üçüncü sene şakirdanından, Raif, birinci seneden Ahmed ve Mekteb-i Bahriye birinci sene şakirdanından diğer Ahmed Efendi'nin Çengelköyü'nde tulumbacılarla beraber işret ettikleri nizamiye kolu tarafından görülerek oradan kalkmaları ihtar edildikte mukabelede bulundukları sabit olmakla kendileri ile mütenasip olmayan tulumbacı takımından uygunsuz adamlarla işrette bulundukları eşedd-i cezalarını mucip olmakla Bahriye şakirdanından Ahmed Efendi'nin bir ay, Tıbbiyeli Raif Efendi'nin iki ay, Tıbbiyeli Ahmed Efendi'nin ise şabb-ı emred olduğu halde tulumbacıların işret meclisinde bulunmasından üç ay hapsine..'

Aşağıdaki manzume de Vodinalı H. Remzi tarafından tulumbacılarla düşüp kalkan 16-17 yaşlarında bir küçük beye nasihat yollu yazılmıştır:

Paşazade idin gonca gül misal
Nedir küçükbeyim düştüğün bu hal?
Gezerdin naz ile yanında lalan
Ar ile hicabın kim etti talan?

Kan ağlıyor şimdi koskoca konak
Koşarken it gibi sen yalınayak
Tulumbacılarla ne reva ülfet
Ne bu pırpırılık ne bu kıyafet!..

Samur saç üstünde bir keçe külah
Kahroluyor anan günahtır billah
Koğuş dedikleri esrar tekkesi
Vallah paklanamaz bulaşan levsi

Vermişler eline şeytan feneri
Koşturup dururlar peripeykeri
Fanila dizlikle belde bir kuşak
Paşazade olmuş sandıkta uşak

Balçık sürersin de beyim güneşe
Semenderim dersin dalıp ateşe
Her yangın dönüşü bir hamam faslı
Toprakta paklanır o kirin aslı

Omuzdaş olduğun kayıkçı hamal
Mâni koşma ırlar bir sürü deccal
Şeytan çelmesidir heves dediğin
Yolu o yol değil sen küçükbeyin

Rahim ü şefiktir Hüda-yı gaffar
Cümle isyanına idüp istiğfar
Bakıra çıksa da adı altunun
Gel öp ayaklarını anan hatunun

Çekilsin isyana affın süngeri
Tulumbacılıktan dön artık geri..."

Tulumbacı kahvehaneleri

Vâsıf Hoca merhum anlatıyor:

"Kahvehane, tulumbacıların günlük hayatında bir nevi kulüp idi. Ülfet ve muhabbet orada başlar, kurulur, her türlü dedikodu oradan çıkar, iğrenç iftiralar oradan uçurulur, sapık aşk ve alakalar orada çimlenir, yeşerir, cinayetlere kadar varan husumetlerin, kinlerin kazanı kahvehanede kaynatılırdı.

Tulumbacı kahvehaneleri türlü zevk u sefalara ve türlü hazin vakalara sahne olmuşlardır. Bu kahvehaneler en revnaklı devrini Sultan Aziz ile Sultan II. Abdülhamid'in zamanlarında yaşamıştır. Hatırlayabildiğim en meşhur tulumbacı kahvehaneleri şunlardır:

Galata'da Hendek Kahvehanesi. Evliya Çelebi'den kalmış sözdür; 'Galata demek, meyhane demektir' derler. Bizim gençliğimizin

Galata'sı, Çeşmemeydanı'ndan Tophane'ye kadar, kaldırım kabadayısı, bıçkın, şıkırdım, haşarat yatağı idi, bu takımın arı kovanı, karınca yuvası gibi kaynaştığı yerlerde kahvehaneler, bilhassa tulumbacı kahvehaneleri idi. Galata'da bunların en meşhuru da Hendek Kahvehanesi idi. Necatibey Caddesi'ni takip ederek Tophane'ye giderken solda bir çatal yol vardır, Yamalı Hamam'a çıkar, bu çatal yolun sol tarafında idi. 1950 senesinde yerinde bir yorgancı dükkânı açılmış olduğunu gördüm. (Zamanımızda oraları, Yamalı Hamam da dahil tamamen yıkılmış bulunmaktadır, yalnız Karabaşveli Mescidi kalmış, bir art sokakta olan cephesi anacaddeye çıkmıştır.) Ramazanlarda tulumbacılara has bir âlem olan çalgılı kahvehanelerin en şatafatlılarından biri de bu Hendek Kahvehanesi'nde kurulurdu. Çalgılı kahvehane nedir, nasıl kurulur, o mübarek ay boyunca ne gibi cilvelere sahne olur, ilerde tafsilatı ile anlatacağım.

Semt gayet kalabalık, tulumbacılığın civcivli yerlerinden biriydi. Buradan başlar, Lüleciler'e doğru sokağa iki sıralı iskemleler atılırdı. Kahvehaneyi Galata kabadayılarından Faik Bey namında biri işletirdi. Beylik sadece adında, Galata'nın Rum kalopedileri ile haşrolur bir itti.

Defterdar'da Kâhya İsmail'in kahvehanesi. Defterdar vapur iskelesinden çıkıp Keresteciler-Eyüp caddesine giderken sol kolda büyük bir kahvehane idi, ki şimdi (1950) de yerinde kâgir olarak yine bir kahvehane vardır. Eski kahvehane ahşaptı; üstünde de bekâr odaları vardır ki, aynı zamanda Defterdar Yangın Tulumbası Sandığı'nın reisi olan Kâhya İsmail, sandığının uşakları içinden öz kardeşi gibi sevdiği Çiroz Ali adındaki delikanlıyı o odaların birinde barındırırdı. Kanat açan da kanat altındaki de birinci sınıf emsalsiz tulumbacılardı. Kâhya İsmail bu kahvehaneyi devrettikten sonra tam karşısında, yine oldukça büyük başka bir kahvehane açıp işletti. 1946'da hayli yaşlı olarak rahmet-i rahmana kavuştu, vasiyeti gereğince Çiroz Ali'sinin yanına defnedildi. Bu günahkâr Vâsıf'tan yaşça büyüktü; ağırbaşlı, sarışın, orta boylu, tıknazca, kahvehanesine gelenleri ayrı ayrı temenna ile selamlar, kahvehanesini elhak güzel idare ederdi. Dükkânının önü bağçemsi, oldukça genişti. Ramazanlarda oraya da iskemleler atar, yorgancı dükkânlarından kira ile eşya kaldırıp gelin odalarını süsledikleri gibi, suret-i hususiyede yaptı-

rılmış elvan çiçekler, bu çiçeklere de sarı ve beyaz gelin telleri asardı. Bayramdan sonra da kahvehanesinin süslerini itina ile toplar, kapağını ertesi yıl açmak üzere bir sandığa yerleştirip saklardı. Ayaklı mâni, koşma, semai okumada koca İstanbul'da üstüne tulumbacı olmayan Çiroz Ali en güzel eserlerini bu kahvehanede okumuştu.

Karagümrük'te Uzun Ahmed'in kahvehanesi. En mükellef tulumbacı kahvehanelerinden biri de burasıydı. Ramazanlarda burada çalgılı kahvehane yapan Ahmed'in ortağı Arnavut Kâmil gayet azgın bir herifti; bir ramazan, Deli Hakkı adında bir edepsiz tulumbacının en usta semaicilerden Bahriyeli Yusuf Kenan'ın sesi ile alay etmeye yeltenmesi ve Kâmil'in de Deli Hakkı'yı müdafaa etmesi, o gece kahvehanede bulunan kırk kadar bahriyelinin bu kahvehaneyi tahrip etmesine sebep olmuştu, o vakayı da çalgılı kahvehanelerden bahsederken nakledeceğim.

Köşklülerin Kahvehanesi. İstanbul'un tulumbacılık âleminde en namlı kahvehanelerden biri de Beyazıt'ta Okkacılar'a çıkan yolun sağında tramvay yolu üzerindeki Köşklülerin Kahvehanesi idi. Burası da ramazanlarda çalgılı kahvehane olarak donatılırdı.

Üsküdar'da Tabutçulariçi Kahvehanesi. Sultan II. Abdülhamid devri sonlarında Üsküdar'ın en namlı tulumbacı kahvehanelerinden biri olup 1316 (Miladi 1898) senesinde Yeniçeşme Sandığı reislerinden Kâşif Reis'ten devraldım ve yıllarca işlettim. Küçük bir kahvehane idi, fakat en azılı kabadayı tulumbacıları gelirdi; Vidinli Ali, Çımacı Galib, Mısdık, Kadayıfçı, Hacı Hüsnü'nün Osman Pehlivan, Tabak Ahmed, Çerkez Hurşid Reis, Zibidi Ahmed ve emsali, hepsi zehir gibi adamlar, toplanırlar, kumar da oynarlardı. Akşamları kafayı tütsüleyip gelirlerdi. Ancak yirmi kişi alabilecek yere belki elli kişi otururdu, bir iskemleye iki kafadar ilişirdi. Bu âlem-i faniye veda etmiş olan o adamlardan Hak razı olsun, ne beni, ne de bir ferdi incittiler, ne de kendileri incindi. Kötülükleri oldu ise kendi nefislerine oldu.

Hatırlayabildiğim diğer meşhur tulumbacı kahvehaneleri şunlardır: Balat Tulumbacı Kahvehanesi, Cibali Tulumbacı Kahvehanesi, Unkapanı Arabacılar Kahvehanesi, Gedikpaşa'da Arabacılar Kahvehanesi, Çukurçeşme'de Taşhan Kahvehanesi, Yusufpaşa'da Cinbon Ali'nin kahvehanesi, Kasımpaşa'da Kâtip Ömer'in kahvehane-

si, Yüksekkaldırım'da umumhaneler karşısında Yüksek Kahvehane, Beşiktaş'ta Paşa'nın Kahvehanesi, Pangaltı'da Kalfa'nın Kahvehanesi, Galata'da Lüleciler Kahvehanesi, yine Galata'da bir cinayete sahne olan Tosun'un Kahvehanesi.

Tosun'un Kahvehanesi Galata'da Uzun Yol'da idi; tulumbacı kahvehanelerinin en meşhurlarından biriydi, burada Sultan II. Abdülhamid devrinin en namlı kabadayılarından Bahriyeli Arap Süleyman Bey'in öldürülmesi tulumbacılık âlemini velveleye vermişti. Uygunsuz güruhundan olan kahveci Tosun'un Ahmed adında kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, şıkırdım bir uşağı vardı ki arslan gibi Süleyman Bey'i o veled-i zina tüysüz oğlan vurmuştu.

Cinayetin sebebi, civanmert bir genç olan Süleyman Bey'in Tersane Sıbyan Taburu efradından güzelliği ile meşhur Galatalı İhsan isminde bir çocuğu, semtinin ırz ve namus düşmanı şerirlerine karşı himayesi altına almasıdır ve bir gün yalınayak, daltaban hazele takımından Midyeci Süleyman, Kahveci Faik (Galata'da Hendek Kahvehanesi'ni işleten Faik Bey) ve Arap Nuri'yi bu yüzden ayağının altına alıp üçünün birden pestilini çıkarmasıdır. Bunlar Tosun'un Ahmed denilen o ahlaksız çocuğa:

'Sen Süleyman Bey'i vur, çocuksun, birkaç sene hapisle kurtulursun, biz sana mahbushanede bakarız, hem Süleyman Bey'i vurmakla kabadayılıkta nam, şan alırsın..' diyerek kandırmışlar.

Kurnazlığı da unutmamışlar, Tosun'un Ahmed zaptiyeye bir istida vermiş, 'Arap Süleyman Bey beni vuracakmış, hayatım tehlikede' diye sözde zaptiyeye sığınmış. Maksatları oğlanın işleyeceği cinayeti nefis müdafaası göstermektir. Halbuki Süleyman Bey asla silah taşımazdı, 'Karşıdakinin silahı benimdir' diyen bir kabadayı idi. Bu ihbardan birkaç gün sonra da Süleyman Bey Tosun'un Kahvehanesi'nde Ahmed tarafından vurulup öldürülmüştür.

Cinayet İstanbul'da bilhassa tulumbacılar ile bahriyeliler arasında o kadar büyük bir teessür uyandırdı ki, devrin âdetince vaka üzerine yirmi altı kıtalık bir destan yazıp bastırdım; beş bin nüsha kapışılarak tükendi, paranın bereketli zamanı, tanesi 5 paradan 5,5 altın getirdi, hayli dünyalıktır. O zamanlar İstanbul'da iki bin nüsha satılır gazete yoktu. Yine o zamanlar matbuatın bit gibi, şunun bunun eserini çalıp taklit ederek geçinen âciz hazelesi vardı, onun için ba-

zı kimseler eserlerine mühürlerini de bastırırlar ve 'Mühürsüz nüshalar sahtedir' diye bir de kayıt koyarlardı. 'Kasımpaşalı Arap Süleyman Bey'in Destanı' adı ile tek yaprak halinde basılan destana ben de mührümü bastırmıştım, mührümü de taklit ettirmişler, daha doğrusu Vâsıf diye bir mühür kazdırmışlar, destanımın derhal taklidi çıktı; rivayete göre iki-üç bin nüsha da o taklit baskı satılmış. Bunlar alakanın ne kadar geniş olduğunu gösterir.

Süleyman Bey tulumbacılığa gayetle hevesli imiş, 18-19 yaşlarında bahriye talebesi iken birkaç defa soyunmuş, Çeşmemeydanı Sandığı'nda misafir olarak yangına gitmiş gelmiş, askeri mektepler talebesine tulumbacılık değil, tulumbacılarla düşüp kalkmak bile yasak idi; kendisinden dinlemiştim, 'Bir seferinde yakalandım, meydan dayağına yatırıldım, mektepten tart edilmekten hocalarımın iltiması ve mushafa el basarak bir daha tulumbacılık yapmayacağıma yemin etmekle kurtuldum' demişti.

Cinayetin davası uzun sürdü, öyle hatırımda kaldı ki katil Tosun'un Ahmed 12 sene prangabendliğe mahkûm oldu ve yine duymuştuk ki zindanda başına gelmeyen cevr ü cefa kalmamış.

Süleyman Bey'i evvela çavuş üniforması ile görmüş tanımıştım, o zamanlar 25 yaşlarında idi. Bahriye'ye neferlikle girdiğinde çarkçı olmuş, işini çok iyi kavrayınca gedikli olarak alakonulmuştu, kendisini sevdirmiş, yaşı ilerlemiş olmakla beraber çavuş rütbesi ile Bahriye Mektebi'ne alınmış, oradan mülazım rütbesi ile zabit çıkmıştı. Pek çabuk da yüzbaşılığa terfi etmişti. Ölümünde yüzbaşı üniformasını giyeli henüz üç gün olmuştu. Cinayet tarihini hatırlayamadım, 1313 ile 1318 (Miladi 1895-1900) arası olacaktır."

Çalgılı kahvehaneler

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Tulumbacılık âleminde çalgılı kahvehane, senede bir defa ramazan ayında yapılırdı ve ramazanın ilk gecesinden arife gecesine kadar devam ederdi. Bu günahkâr Vâsıf yirmi ramazan tam yirmi sene Üsküdar'da, Galata'da ve İstanbul'da çalgılı kahvehane yaptım, hamdolsun hepsini arife akşamı yüzümün akı ile kapamak nasip oldu. Tulumbacılığın çalgılı kahvehaneleri üzerine çok yazı okudum, hep-

si yanlıştır, hatta uydurmadır. Yazanlardan ziyade o kalem erbabına bilmediğini bilip görmüş gibi anlatanlara hem şaşar, hem acırım.

Ramazanlarda çalgılı kahvehane yapmak İstanbul'umuza, İstanbul'da da tulumbacıların çıkıp oturdukları kahvehanelere has bir âdetti. Çalgılı kahvehane yapmak âdetinin evvela Selanik şehrinden çıkıp İstanbul'a geldiğini ve İstanbul'da da tulumbacı kahvehanelerine yerleştiğini söyleyenler vardır. Ne dereceye kadar doğrudur bilemem; Selanik'ten çıkmış olsa da inkişafını, şatafat ve revnakını İstanbul'da bulmuştur.

Bir tulumbacı kahvehanesini ramazan-ı şerifte yalnız bir ay için çalgılı kahvehane haline koyup işletecek kimsenin o kahvehanenin kahvecisi olması şart değildi. Bu işte kendisine güvenen, görgüsü ve tecrübesi olan herhangi bir kimse kahvehaneyi işleten kahveci ile anlaşır, ona da açıktan bir menfaat, pay temin eder, bir ay sürecek çalgılı kahvehaneyi açardı. Hatta çalgılı kahvehaneyi açanın tulumbacı olması da şart değildi, tulumbacılarla ülfet ve aşinalığı olması kâfi idi. Mesela ben, ömrümün nice yıllarını tulumbacılarla düşe kalka geçirdiğim ve tulumbacılardan, canımdır diye sevdiğim nice dilaver, şehbazlar olduğu halde tulumbacılığa heves etmedim, akranıma ve emsalime uymadım, mintan ve dizlik giymedim, sandık kolu altına girmedim ve yirmi ramazan çalgılı kahvehane yaptım.

Çalgılı kahvehaneyi işletecek olan kimse sürre alayının ertesi günü hazırlanmaya başlardı. Elvan kâğıtlardan güller ve zincirler yapılır, kahvehanenin tavanı, göbek göbek yahut beşik örtüsü şeklinde bu rengârenk zincirler ve güllerle donatılırdı, öylesine ki tavanın tek tahtası bile görünmezdi.

Bir köşede çalgıcılara mahsus bir yer ayrılırdı: zeminden yüksekçe bir set yapılır, güzel güzel resimler ve renkli kâğıtlarla donatılırdı. Bu şanomsu çalgıcı yerinin arkasına da çalgıcıların sazlarının asılması için birkaç çivi çakılır, setin üstüne de çalgıcılara mahsus münasip miktarda iskemle konulurdu.

Kahvehanelerin duvarlarına da o zamanlar pek makbul olan resimler asılırdı, mesela 'Uyuyan sultanı öldürmeye gelen arap delikanlı' (Othello), 'Maşukasını gemiye bindiren kız gibi güzel oğlan' (Helena'yı kaçıran Paris), 'Kız Kulesi', 'Fenerbağçesi', 'Rumelihisarı' gibi... Bu arada semtin tulumbacılarını sandık etrafında toplu

gösteren büyütülmüş bir fotoğraf da unutulmazdı. Ayrıca en azdan üç dört tane büyük ayna asılır, bu resimlerin ve aynaların etrafı da rengârenk kâğıt güller ve zincirlerle süslenirdi.

Ramazan-ı şerif olduğu için kahvehanedeki masaların hepsi kaldırılır, ufak iskemleler hazırlanarak kahvehaneye bir tiyatro gibi o iskemleler dizilirdi.

Piyasada nam yapmış olanlardan en az dört çalgıcı (klarnet, darbuka, çifte nakkare, zurna) ile anlaşılır, peyleri verilip çalgıları ellerinden alınır ve kahvehanede kendilerine mahsus yapılan yerin arkasındaki duvara çakılmış çivilere asılırdı. Geceleri çalgı paydosunda çalgıcıların çoğu huy edinmişti; evvelce aldığı peyi kâr sayıp çalgılarını koltuk altı eder etmez ertesi akşam uğramazlar, çekilen bunca zahmetler boşa gider, yenileri bulununcaya kadar da kahvehane çalgısız kalırdı; çalgılı kahvehane yaptım diyen de halka karşı mahcup olurdu.

Çalgılı kahvehanede âlem gece teravihten sonra başlardı. Tiryaki müdavimleri, meraklıları gelip yerlerini alırlar, kahvehane, açıp işletenin yüzünü güldürecek şekilde dolar, çalgı da şarkı, türkü, oyun havaları ile başlardı.

Çalgıyı her gece, kahvehanenin suret-i mahsusada tutulmuş çığırtkanı bir semai yahut divan okuyarak açardı. İşte bu çığırtkanın tulumbacı, tulumbacının da uçarlı, kaçarlı bıçkını, dilbazı, vücut yapısı ile afili, vechen de erkeğin dilberi olması şarttı."

Çalgılı kahvehanelerin havası

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Çığırtkan ilk gece okuduğu semai veya divanın içinde, gelen halka o ramazan o kahvehaneyi işletecek olan kimsenin adını ilan ederdi, her iş gibi bu da, o zatın malum olan iktidarı ölçüsünde bir tesir yapardı.

Çalgılı kahvehanelerde hizmet eden uşaklar her cihetten kendini kurtarmış gençlerden seçilirdi; burmaya başlamamış dahi olsalar bıyıklarının terlemiş olması şarttı. Şabb-ı emred oğlanlar uşak olarak da müşteri olarak da çalgılı kahvehaneye alınmazdı.

Gelenlerden ağırbaşlılar karşılayanlara, evvelce gelmiş oturmuş

olan aşinalara selam verirler, çekilip bir köşede o gece okuyacak olanları sükûnetle dinlemeye hazırlanırlardı.

Ne yazıktır ki daima ekseriyeti teşkil eden çapkınlar, kendilerini bilmeyen şımarıklar ise ceketler omuzda, baştaki feslerinde 'yâr tekmesi' (fesin bir tarafı çukurlaştırılmış) yahut 'yârdan ayrıldım' (fesin üç köşesi çukurlaştırılmış), kuşakların uçları bir karış kadar sarkıtılmış ve hatta daha ileri gidilerek bıçağın sapı da kuşağın kıvrımından üç dört parmak çıkarılmış, oturanları itçe süzerek, ağırbaşlı, feleğin çemberinden geçmiş kâmillere istihkar ve istihfaf ile bakarak yerlerini alırlardı. Bu güruhu da hemen daima zabıta memurları takip ederdi; bir edepsizlik çıkaracak oldular mı hemen müdahale olunur ve ekseriya kendileri rezil ve bednam olurlardı. Halbuki nice rütbe sahibi zat-ı âlikadirler görmüşümdür ki kendilerini göstermeyerek bir köşeye otururlar, çığırtkandan sonra hoş kelamlarla arifane divan, semai ve mâni söyleyenleri kılı kırk yararcasına tetkik ile dinlerler, okuyanı takdir ile kalkarlar, bir temenna taltif ederek giderlerdi.

Çalgılı kahvehanede her gece meclisi, bir semai veya divan yahut bir mâni okuyarak çığırtkan açar demiştim. Ekseriya önce bir divan, ardından da bir semai okur, sonra müşteriler arasından ağırbaşlılardan biri yahut onların beraberlerinde getirdikleri bir söyleyici semai, mâni, divan, koşma, her ne ise bir şey okur, el elden üstündür arşa çıkınca demişler, kendisi çığırtkandan daha muktedir olsa bile irfanı icabı çığırtkanı takdir ile karşıladığını ifade eden bir cümle, bir ima ile vazife-i insaniyeti icra ederdi.

Yaptığım çalgılı kahvehanelerde çığırtkan olarak seçtiğim tulumbacılardan ancak ikisini hatırlayabiliyorum: Üsküdar'da Filiz Ahmed ile Galata'da Hendek'te Adıyaman Ahmed. Her gece çalgının açılışında okuyacakları divan ve mânileri ben yazar, tanzim ederdim, onlar da okuyarak çalgıyı açarlardı.

Mesela bir gece Üsküdar'da İskele Meydanı'nda yaptığım çalgılı kahvehanede Filiz Ahmed çalgıyı şu divan ve mâni ile açmıştı:

DİVAN

Nazarsız oldukça farukane gâhi gözlerin
Münhasif eyler gider hurşid ü mahı gözlerin

Bir nigâh-ı ateşininden alır ateş kulub
Nerden almış bu rumuzefgen nigâhı gözlerin

Hem güler hem tiğ atar üftadegânın bağrına
Âşık öldürmek ile olmuş mübahi gözlerin

Tir-i müjgânındır döken mazlumane kanımı
Ey zalim bilmiyor hiç havf-i ilahi gözlerin...

MANİ

Adam aman... gözlerim...
Ağlamaktan boyandı al kanlara gözlerim
Ol al kanlı gözler ile gözlerini gözlerim...

O zaman Üsküdarlı ketebeden Hakkı Bey, Filiz'e karşı gayet nazikâne şu mâniyi söylemiş idi:

Adam aman... gözlerim...
Al mendili nazik ele gel Filiz sil gözlerim
Kanlı yaşlar döke döke yâr yolunu gözlerim...

Çalgılı kahvehanelerin duhuliyesi, bir fincan kahvesiyle 20 para idi. Lakin 20 para veren yirmi kişi çıkmazdı, ayıp sayılır, bir kuruş, ikilik, çeyrek bırakanlar çok olurdu. Hatta diğer bir semtten toplu olarak gelenler üç beş mecidiye bırakıp çıkarlardı ki o zamana göre çok para, hakikaten bahş-i kalenderî idi..."

Havayı bozanlar...

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Öbür güruh ise, o kâmiller zümresinden ibret almak nasipleri olmadığı için:

Karanfilsin kararın yok
Gonca gülsün tımarın yok...

diye, şirin de olsa çürük sakız sözlerle kahvehaneye gelenlerin huzurunu kaçırırlar, üstelik benlik iddiasında bulunarak, hatta kendilerini devaynasında görerek bir gürültü çıkarmaya yeltenirlerdi. Gerçi yapmak istedikleri yolsuzluk kendilerine pahalıya mal olursa da ekseriya nice emeklerle açılmış olan çalgılı kahvehane, sarfiyatın dörtte birini çıkarmadan zabıtaca kapatılır, fedakârlıklar ve ümitler heba olur, üstelik müteşebbisi de cezalandırılırdı, buna sebep olanlar da inkisara ve lanete hedef olurlardı.

Bir çalgılı kahvehanede geçmiş, edebe uymaz yolsuz bir vaka nakledeyim. Bir ramazan-ı şerifin, hiç unutmam, altıncı gecesiydi. Karagümrük'te Uzun Ahmed'in kahvehanesinde bir mâni yüzünden bahriyeliler ile kendini bilmez takımı arasında çıkan kavgada bahriyeliler tarafından dört büyük ayna da dahil olmak üzere kahvehanenin bütün takımları paramparça edilmiş, bahçeye kurulan büyük çadır lime lime yırtılmış, asıl acınacak taraf, kahvehane de zabıtaca bir daha açılmamak üzere kapatılmıştı.

O tarihte ben de Bahriye ocağında idim, gençtim ve toydum; Hüda bilir, gönül arzu etmedi ise de, bırakıp gitmek arkadaşlara ihanet olacağından, o na-reva işte ben de bulundum. Belki yetmiş yıllık bir mazi beni hâlâ muazzep etmektedir. Vaka şöyle cereyan etti:

Biz, Haddehane'den dört arkadaş gitmiştik, bir köşede oturduk. Gemilerden, Tersane'den otuz kırk bahriyeli geldi, içlerinde Sıbyan Taburu'ndan, Mızıka'dan çocuklar da vardı. Malum ya, aynı formanın cazibesi, bizi gördüler, selam verip geldiler, yanımıza oturdular. Dört arkadaşımdan biri meşhur Yusuf Kenan, en usta mânicilerden, bir semai okudu sessizce dinlendi. Sonra Etyemezli tulumbacı Deli Hakkı ortaya şu mâniyi attı:

Adam aman... içimi...
Gayetle hoş geldi bana şu tütünün içimi
Böyle hazin bir sese nasıl çekmem içimi...

Bu, Yusuf Kenan'ın hakikaten pek güzel olan sesi ile apaçık alaydı. Onun gibi usta bir mânici irticalen derhal bir şey söyler, Deli Hakkı'nın ağzının payını verebilirdi. Fakat yanımızdaki bahriyeliler onun cevabını beklemeden derhal ayağa kalkıverdiler, Uzun

Ahmed'in ortağı bir Arnavut Kâmil vardı, azgın herifin biriydi, ortalığı yatıştıracak yerde Hakkı'yı müdafaaya kalkınca kahvehane bir anda muharebe yerine döndü.

Söz açılmışken bir hatıra daha nakledeyim:

Benim için mâniciler, divancılar, destancılar zümresinin naçiz bir ferdi olduğumu söylerlerdi. Hak şahidimdir, mat olup ter döktüğümü bilmem. Bir gece Üsküdar'da yaptığım çalgılı kahvehanede çığırtkanım Filiz Ahmed:

Adam aman... arife...

diye bir mâni ayağı attı.

Ezbercilerden biri işi kolay sandı, hemen söz meydanına atıldı:

Adam aman... arife...
Bir işaret kâfidir hakşinasan arife...

Üsküdar'da Paşalimanı'nda tulumbacı Kürt Davud'un hançer-i gadri ile şehit, canımdan üstün sevdiğim, gece ve gündüz beraberim Toygarlı Rıza merhum yanımda idi, dürttü, 'Haydi Ağabey!..' dedi, hatırını kıramadım, kalktım:

Adam aman... arife...
Vâkıf olmaz her kişi hakkı ile maarife...

dedim. Ezberci cevap için toplanamadı, daha tek mısra söylemiş iken dili tutuldu, mat oldu.

Aman efendim, benlik iddiasında değilim, çalgılı kahvehanenin nasıl bir imtihan meydanı olduğunu göstermek için yazdım. Herkesin üstü, altı, akranı vardır. Zevki geçici olan şu fâni dünyada er olan gururlanmaz. Felekle pençeleşmekten yorulmuş, ezilmiş hurdahaş olmuş asırdide bedenim, tarumar olmuş akl ü fikrim işte şu bir an içinde çapkın gençliğe dönüverdi..."

Meşhur okuyucu tulumbacılar ve meşhur koşarlı tulumbacılar

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"O devirde birbirinden görüp heves etmenin eseri şehr-i şehîrimiz İstanbul'da adedi binlere, hatta on binlere varan mâniciler vardı. Şöyle diyebilirim ki, mektep çocukları bile dersleri ile meşgul olurken bir yandan da semai ve mâni ezber ederlerdi. Fakat o on binlerce mânici içinde isimlerini şurada hürmetle andıklarımın en namlıları şunlardır ki hemen hepsi, istisnasız, bir semt sandığının kayıtlı uşağı olmasa dahi tulumbacılık kasırgasından kendilerini alamamışlar, soyunmuşlar bir mintan ve bir dizlik, keçe külah yalın ayakla tulumba sandığının kolu altına girmişlerdir:

Mekteb-i Harbiyeli Emin Şah, Üsküdarlı ketebeden Hakkı Bey, Tıbbiyeli İsmail Hakkı, Bahriye Haddehanesi'nden Kulaksızlı Mustafa Refik, Unkapanlı Bodur Tevfik, kardeşi Bodur Şevki, Yusuf Kenan, Balatlı Ethem, Bahriye Sıbyan Taburu'ndan Arap Şerafeddin, Baytarlı Haşmet, Defterdarlı Çiroz Ali, Zeytinburnulu Zil İzzet, Mustafa Razî, Üsküdarlı Arap Hasan, Beşiktaşlı Muammer, Beykozlu Kâtip Salih...

Bunların hepsi okuryazar gençlerdi, en cahili en az benim kadar mürekkep yalamıştı. Kendi karihalarının mahsulünü söylerlerdi ve çoğu da müşaare yollu irticalen söylerdi.

Bir de hiç mektep görmemiş, okuma yazma bilmez, kulaktan dolma ezberciler vardı. Onların tanıdığım meşhurları da şunlardır:

Üsküdarlı Arap Şükrü Reis, Harabat Halil, Kayıkçı İbrahim, Gemici Ahmed, İshak Ağa, Kulaksızlı Çıtak, Ermeni Hasköylü Hampar, Üsküdarlı Karabet, Balat'ta Sultanhamamı'ndan Aron, Çeşmemeydanı'nda Yeşildirekli Hamam'da Dellak İsmail ve daha bilmediğim niceleri bu takımdandı.

Belki de beceremediğimden olacak, mânicilik bana zor görünür bir keyfiyettir. Ezbere mâniciliğin hiçbir kıymeti yoktur, söyler söyler biter, sermayesi tükenince karşısındakine mat olur. Mâniyi irticalen zihin mahsulü söylemelidir. Karşılıklı atılan ayak her ne ise, biri mâniyi söyleyip arada çalgı ile hava yapılıncaya kadar, öbürü satırı zihninde tecelli ettirir, çalgı havayı bırakınca mânisini hemen söy-

ler idi. Bu da umman gibi tükenmez sermayedir. Güreş meydanında mağlup olan pehlivan, alayın bir köşesinden iz bulur, çıkar, fakat kahvehanede mat olan bir mânici derhal kaçayım dese bile kapıdan çıkıncaya kadar hayli ter döker..."

Namlı koşarlı tulumbacılara gelince, onlar için de Vâsıf Hoca şunları söylüyor:

"Evvelce de arz ettim, tulumbacılar, daldan dala konan serçeler gibi sandıktan sandığa kaçmışlar, kandırılıp kaçırılmışlardır. İstanbul'un namlı tulumbacılarının sayısı çok çok kabarıktır ve çoğunu, şu sandığın uşağı idi diye göstermek pek doğru olmaz. Bir kısmı da kendisine şöhret yolunu açmış olan sandığa sadakatle bağlanmıştır, onları da sandığı ile birlikte anmalıdır.

Hâsılı efendim, birçok namlı tulumbacılar ki bir kısmı birbirlerine yetişmemişlerdir, nesil nesil şöhretler, biri parlarken öteki sönmüştür. Koşmuş, kovalamış, kaçmış, tutmuş, tutulmuş, dövmüş, dövülmüş, şimdi de çoğu âlem-i fenâya veda etmişlerdir. Benim hatırladığım deryada katre, kim bilir bilmediğim ne namlı tulumbacılar vardır.

Ölenlere rahmet, hayatta olanlara selamet, sıhhat, son deminde iman..."

Üsküdarlı halk şairi Tophane ketebesinden Âşık Razî de namlı tulumbacılar şanında bir destan yazmak istemiş, fakat ancak beş kıta kaleme alarak yarım bırakmıştır:

Mahzun Bahaeddin şah-ı hubandır
Gedikpaşalı'dır aşka kurbandır
Şahadete sebep yalan bühtandır
Cennet bağlarıdır elbet durağı

Çakır Mustafa'dır biri şahbazın
Menendi yoktur o tığ gibi Laz'ın
Kayıkçılar içre kopuk haylazın
Cibali Sandığı yurdu ocağı

Birine diyorlar Ablasıgüzel
Vech-i dilberinde kâkülü tel tel

Ayakları koşarlı, kamet müheykel
Sünbülefendi'de on dokuz çağı

Biri Defterdar'ın Çiroz Ali'si
Kayıkçı güzeli âlem delisi
Kâhya İsmail'dir anın velisi
Deli poyraz misal yalın ayağı

Biri Arabacı Veli'dir dal fes
Ejderdir yaralar demirden kafes
Tulumbacılığın beğenmiş herkes
Mengene'nin odur zehir uşağı...

Sandık kadrolarının tespitinde zor bir deneme

Belediye daireleri ve mahalle tulumbaları sandıklarının, tulumbacılığın kaldırıldığı tarihten gidilebilen maziye kadar reisleri, uşaklarıyla tam kadrolarını tespit edebilmek için çok çalıştım.

Tulumbacılığın kaldırılması nerede ise yarım asrı bulacak; elli yıl nesiller değiştiren bir zaman akımıdır. Eski tulumbacılardan çoğu hayata veda etmiş bulunuyor. Son tulumbacı nesli ise, şöhretlerini yapamamış kimselerdir, hatıraları yok gibidir; böyle olmakla beraber, onların da koca İstanbul'da aranıp bulunması zordur.

Vâsıf Hoca merhumla günleri doldurmuş uzun sohbet saatlerinden sonra ancak Üsküdar'ın üç yangın tulumbası sandığı hakkında aşağıdaki kadro cetvellerini tespit edebildik. İstanbul'un yangın tulumbacıları üzerine kıymeti inkâr edilmez bir vesika olsa gerek.

ÜSKÜDAR DAİRELİLER

I. AĞIR ÇARDAKLI SANDIKLILAR DEVRİ

Reis: Edhem Reis.
İkinci reis: Edhem'in kardeşi Çomar İsmail.
1. Takım
Öncüler: Abdülhalim ile kardeşi Kurban.
Artçılar: Tabancı İbrahim ile Orospu İbrahim.
(Orospu İbrahim bir yangında sakatlandıktan sonra yerini Arap Bilal aldı.)
2. Takım
Öncüler: Helvacı Mustafa ile Derviş Abdullah.

Artçılar: Yahudi İzzet ile Tetik Ali.
3. Takım
Öncüler: Kunduracı Nazmi ile Yaver.
Artçılar: Tiryaki Mehmed ile Kıvırcık Yanko.

O takımlar dağılıp bozulduktan sonra:
Reis: Yine Edhem Reis.
İkinci reis: Edhem'in ikinci kardeşi Çakır Ali.
1. Takım
Öncüler: Mühendis Kemal Bey ile Digo Hüseyin.
Artçılar: Kanlı Mehmed ile Tatar Maytuk Hüseyin.
2. Takım
Öncüler: Gazete müvezzii Bekir ile Manav Halid.
Artçılar: Hafız Rifat ile Molduvan Rifat.

II. HAFİF SANDIKLILAR DEVRİ

Reis: Yaver Bey.
İkinci reis: Mehmed.
1. Takım
Öncüler: Süreyya ile Murad.
Artçılar: Rafet ile Burhan.
2. Takım
Öncüler: Ahmed ile Arşak.
Artçılar: Mehmed ile İnce Arap.
3. Takım
Öncüler: Küçük Hüseyin ile İlyas.
Artçılar: Tetik Ali ile Civan Ali.
4. Takım
Öncüler: Yünlü İbrahim ile Kumba İsmail.
Artçılar: Rasim ile Nazmi.
5. Takım

Yaşları 17-19 arasında dört mürahik genç ki Vâsıf Hoca isimlerini hatırlamadı. Bu devirde beş takım çıkaran Üsküdar Daireliler bütün İstanbul'un en büyük sandığıdır.

ÜSKÜDAR KARAKOLLULAR

I. AĞIR ÇARDAKLI SANDIKLILAR DEVRİ

Reis: Beygirci Mıstık.
İkinci reis: (?).
1. Takım
Öncüler: Zibidi Ahmed ile İstirati.
Artçılar: İsmet ile Karakaş Tahsin.
2. Takım
Öncüler: Kötü Ali ile (?).
Artçılar: Derviş ile Kıvırcık Yanko.
(Daire'den gelme.)
O takımlar bozulduktan sonra:
Reis: Yine Beygirci Mıstık.
İkinci reis: Pançik Mehmed.
1. Takım
Öncüler: Abdülhalim ile Kardeşi Kurban.
(Her ikisi Daire'den gelme.)
Artçılar: Kanlı Mehmed ile Maytuk Hüseyin.
(Her ikisi Daire'den geldiler.)
2. Takım
Öncüler: Mühendis Kemal ile Küçük Ahmed.
(Kemal Bey Daire'den gelme.)
Artçılar: Laz Ali ile Memo.
3. Takım
Öncüler: Toygarlı Rıza ile Pembe Sabri.
(Rıza Toygartepe Sandığı'ndan gelme.)
Artçılar: Baygın Cafer ile Niyazi.

Bu sandığın hafif sandıklılar devri kadrosu tespit edilemedi.

DOĞANCILARLILAR

I. AĞIR ÇARDAKLI SANDIKLILAR DEVRİ

Reis: Arap Şükrü (Küpeli Arap).

İkinci reis: Dökmeci Arap Osman.
1. Takım
Öncüler: Yerebatanlı Küçük Ali ile Sandalcı İrfan.
Artçılar: Tabancı İbrahim ile Orospu İbrahim.
2. Takım
Öncüler: Sucu Kadri ile Büyük Mıstık.
Artçılar: Tatar Bekir ile kardeşi Abdüssettar.

Bir meseleden sonra bu sandık 1303'te (Miladi 1885) kapandı, bir daha kurulmadı, hafif sandıklılar devrini yaşamadı. Birinci sınıf tulumbacı olan iki İbrahim de Üsküdar Dairelilere katıldılar.

Tulumbacı isimleri

Vâsıf Hoca, Kâhya İsmail, Merdivenköylü Kemal Reis, Bitlisli Ali Çamiç Ağa, Merdivenköylü Tevfik Karkan, Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey ile Saraç Kadri Bey'den, büyük kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî'nin İstanbul hayatı üzerine emsalsiz bir hazine olan metrukesi ile Kahveci Gürcü Nusret'in yine eşsiz bir eser olan *Zindan Şiirleri* isimli antoloji-hatıratından ve sair kaynaklardan tespit edebildiğimiz tulumbacı isimlerini lakaplarıyla birlikte alfabetik sırayla kaydediyoruz. Vâsıf Hoca'nın dediği gibi, mahalle ve belediye yangın sandıklarının yüz yıllık tarihçesinde bu isimler deryada bir katredir. Öğrenebildiklerimiz için isimlerinin yanına uşağı oldukları sandıkları da kaydettik.

İstanbul Tulumbacıları adını verdiğim bu esere 86 kadar tulumbacının da elde edebildiğim kadar hal tercümesini koydum, "Tulumbacı Portreleri" başlıklı bir bölümde topladığım bu hal tercümelerinde alfabetik sıra takip ettim; tek istisna olarak, tulumbacılık ve tulumbacılar üzerine bana çok zengin notlar tevdi etmiş olan muhterem büyük dostum Vâsıf Hoca merhumun pek çok sevdiği Toygarlı Rıza'nın hal tercümesini bu kafilenin serveri olarak en başa koydum.

Hal tercümeleri yazılmış tulumbacılar için aşağıdaki isimlerin başına "•" işareti konulmuştur.

Hal tercümelerine konulan tulumbacı resimlerinin çoğu fotoğraf-

larından yapılmıştır; bir kısmı grup resimleri arasında tespit edilmiş yüzlerine göre, pek azı da metin tariflerinden mülhem olarak yapılmıştır.

A

Abdullah (Derviş); Üsküdar Daireli
Abdülhalim; Üsküdar Daireli
Abdüssettar (Tatar); Doğancılarlı
Agâh; Fethiyeli
Agâh (Adıyaman); Galata Hendekli
Ağa Dayı; Galatasaraylı
Ahmed; Üsküdar Daireli
Ahmed (Deli)
Ahmed (Karakaçan)
• Ahmed (Kazdağlı)
Ahmed (Küçük); Üsküdar Karakollu
Ahmed (Maymun); Galata Hendekli
Ahmed (Mehmed Reis kardeşi)
Ahmed (Müezzin)
Ahmed (Tatar); Galata Hendekli
Ahmed (Zibidi); Üsküdar Karakollu
Ali (Civan); Üsküdar Daireli
• Ali (Çiroz); Defterdarlı
Ali (Kötü); Üsküdar Karakollu
Ali (Laz)
• Ali (Martdokuzu)
Ali (Tetik); Üsküdar Daireli
• Ali (Yerebatanlı); Doğancılarlı
Ali Reis (Çakır); Üsküdar Daireli
• Amber Reis (Arap); Karacaahmetli
• Angilidis (Deligâvur); Ayvansaraylı
Arap Amıca
Arşak; Üsküdar Daireli
• Artin (Kız)
Asaf Bey; Defterdarlı

Asım Reis
Avni; Galata Hendekli
Aziz (Soğancının)

B

Bahadır (Kürt); Galata Mengeneli
- Bahaeddin (Mahzun); Gedikpaşalı
Basri (Kâtib Sakallı); Cerrahpaşalı
- Basri (Mektepli Kız); Çeşmemeydanlı
- Bedri
Bedri (Çarkçı)
- Bedri (Kafesçi Ahmed); Gedikpaşalı
Bedri (Şehreminili)
- Behçet (Destancı); Şehreminili
Bekir (Arap)
- Bekir (Kürt); Beyoğlu Daireli
Bekir (Müvezzi); Üsküdar Daireli
Bekir (Tatar); Doğancılarlı
- Bekir (Yelkenci Laz); Çeşmemeydanlı
- Besim (Ölü); Toygartepeli
Bilal (Arap); Üsküdar Daireli
- Bilal (Bülbül); Çeşmemeydanlı
- Bilal (Yorgancı); Hayreddin İskeleli
Burhan; Üsküdar Daireli

C

Cafer (Baygın); Üsküdar Karakollu
Casim (İbrahim); Kocamustafapaşalı
Cemal (Arap)
Cemal (İnadiyeli)
- Cemal (Köçek); Defterdarlı
- Cemal (Topuklu); Galata Mengeneli
- Cemil (Haddehaneli); Çeşmemeydanlı
- Cevdet (Çingene); Ayvansaraylı
- Cezmi (Kara); Kadırgalı

Kafesçi Bedri ile Balyanzade Garbis

Ç

- Çuhaciyan (Vahan); Kadırgalı
- Çulhayan (Dikran); Kumkapı Kiliseli

D

- Daniyal (Balıkçı); Çengelköylü
- Daniyal (Kayıkçı Laz); Üsküdar Daireli

- Davud (Arap); Kasımpaşa Kaptanpaşalı
- Davud (Çatmacı) Üsküdar Karakollu
  Derviş; Üsküdar Karakollu
- Derviş (Mızıkalı); Çeşmemeydanlı
- Dilaver (Hamamcının); Divitçilerli
- Dilaver (Kayıkcı Laz); Cibalili
- Dilaver (Sırık Hamalı Kürt); Cibalili
- Dimitri (İnce); Kuruçeşmeli
- Dimitri (Trabzonlu Laz); Galata Hendekli

E

- Edhem (Destancı)
  Edhem Reis; Üsküdar Daireli
- Emin (Çingene); Kadırgalı
- Emin Bey (Tunuslu Paşazade); Gedikpaşalı
- Esad (Bahriyeli Arap); Hasköylü
  Eşref (Dondurmacı)
- Eşref Ağa

F

Fehmi (Benli)

H

- Haçik (Benli)
  Hakkı (Arabacı); Keçecilerli
  Halid (Mabeyinci Laz)
  Halid (Manav); Üsküdar Daireli
  Halid (Tersaneli)
  Halid Efendi
  Halil (Terlikçi Çepel); Keçecilerli
- Halil (Razgradlı); Mevlevihanekapılı
  Hamza (Cerrahpaşalı); 3. Daireli
  Hamza (Tatar); 6. Daireli
- Hasan (Arap); Zeytinburnulu

Hasan (Hallo); Davutpaşa Mahkemeli
Hasan (Helvacı); Kadıköy Gazhaneli
Hasan (Kaşıkcı); Kocamustafapaşalı
Hasan (Muhacir)
Hasan (Pehlivan); Kadıköy Gazhaneli
Haydar (Tatar); Şehreminili
Hayri (Camcı Arap)
Hayri (Kekeme); Davutpaşa Mahkemeli
- Hıdır (Poladhaneli); Davutpaşa İskeleli

Hidayet; Galata Mengeneli
- Hidayet (İngiliz); Galata Mengeneli
- Hristo (Sandalcı); Arrnavutköylü

Hulusi (Aksaraylı Kâtip)
Hulusi Bey; Gedikpaşalı
- Hurşid Reis (Çerkez); Üsküdar Karakollu

Hüsam (Arap); Mevlevihanekapılı
- Hüseyin (Digo); Üsküdar Daireli

Hüseyin (Küçük); Üsküdar Daireli
Hüseyin (Tatar Maytuk); Üsküdar Daireli
- Hüseyin Reis (Eyüplü); Eyüp Camii Kebirli

Hüseyin Reis; Kanlıcalı
Hüsnü (Eğriboyun)
Hüsnü Efendi
- Hüsnü Reis (Arap)

İ

İbrahim; Gedikpaşalı
İbrahim (Beygirci)
İbrahim (Çarkçı); Galatasaraylı
İbrahim (Çıtak)
İbrahim (Derviş)
İbrahim (Gedikpaşalı)
İbrahim (Orospu); Üsküdar Daireli
İbrahim (Tabancı); Üsküdar Daireli
İbrahim (Yünlü); Üsküdar Daireli

İhsan (Hamamcının); 6. Daireli
İlyas; Üsküdar Daireli
İnce Arap; Galata Mengeneli
İrfan (Sandalcı); Doğancılarlı
İsmail (Arabacı); Odabaşılı
İsmail (Deli); Keçecilerli
İsmail (Kumba); Üsküdar Daireli
İsmail (Muhacir)
İsmail (Yahudi)
İsmail Reis (Çomar); Üsküdar Daireli
- İsmail (Kâhya); Defterdarlı

İstirati; Üsküdar Karakollu
İzzet (Yahudi); Üsküdar Daireli
- İzzet (Zil); Zeytinburnulu

K

Kadri (Saraç); Cerrahpaşalı
Kadri (Sucu); Doğancılarlı
Kâmil (Sıçan); Toygartepeli
Kemal Bey (Mühendis); Üsküdar Daireli
Kleanti; Galata Kiliseli
Kurban; Üsküdar Daireli
- Küpeli Beyoğlu; 6. Daireli

M

Mehmed (Balatlı)
- Mehmed (Benli); Zeytinburnulu

Mehmed (Deli)
- Mehmed (İnce Arap); Cihangirli
- Mehmed (İncebacak); Üsküdar Paşakapılı
- Mehmed (Kabalak)

Mehmed (Kanlı); Üsküdar Daireli
Mehmed (Kürdün)
- Mehmed (Pançik); 1. Daireli
- Mehmed (Sivri); Merdivenköylü

- Mehmed (Susurluklu); Gedikpaşalı
  Mehmed (Tiryaki); Üsküdar Daireli
- Mehmed (Topuklu); Toygartepeli
  Mehmed Reis
  Memo (Kürt)
  Mıstık (Büyük); Doğancılarlı
  Mıstık (Hasanın)
  Mıstık (Küçük)
- Mıstık Reis (Beygirci); Doğancılarlı
  Murad; Üsküdar Daireli
- Murad (Faytoncu); Merdivenköylü
- Mustafa (Ablasıgüzel); Kocamustafapaşalı
- Mustafa (Altınbaş); Üsküdar Bülbüldereli
  Mustafa (Arap); Şehreminli
- Mustafa (Arabacı İnce); Merdivenköylü
- Mustafa (Edirneli Boyacı); Üsküdar Yeniçeşmeli
  Mustafa (Helvacı); Üsküdar Daireli
- Mustafa (Hopalı Çakır)
- Mustafa (Rizeli); Gedikpaşalı
  Mustafa (Tersaneli Çakır); Çeşmemeydanlı
- Mustafa (Yangıncı); Eyüp Camii Kebirli

N

Nazmi (Kunduracı); Üsküdar Daireli
Niyazi; Merdivenköylü
- Numan (Sorguççu); Kasımpaşalı
- Nusret (Kahveci Gürcü); Hasköylü

O

Osman (Baygın)
Osman (Fransızın Kara)
Osman (Kara)
Osman (Külhanbeyi)
Osman (Tekkenin)
Osman Reis (Dökmeci); Doğancılarlı

Ö

Ömer (Eşekçi)
Ömer (Köçek)
Ömer (Kürdün)

R

Rafet; Üsküdar Daireli
- Ramazan (Borucu); Davutpaşa İskeleli
- Rasim (Terlikçi); Çeşmemeydanlı
- Reşid (Gürcü); Cibalili
- Reyhan (Çerkez); Defterdarlı

Rifat (Çarkçı)
Rifat (Hafız); Üsküdar Daireli
Rifat (Havvanınoğlu)
Rifat (Molduvan); Üsküdar Daireli
- Rıza (Toygarlı); Toygartepeli

S

Sabri (Pembe); Üsküdar Karakollu
- Sadık (Arap); Vezirtekkeli
- Saffet (Sarı)

Said (Arap)
- Salih Reis (Kopan); Üsküdar Yeniçeşmeli

Salim (Kör)
- Sami (Balıkçı); Vezirtekkeli
- Selim (Edirneli Helvacı)
- Sırrı Bey; Galatasaraylı
- Süleyman (Karabiber); Kazlıçeşmeli

Süreyya; Üsküdar Daireli

Ş

- Şahin Bey (Barutçuzade); Gedikpaşalı
- Şahbulad (Canbaz); Çeşmemeydanlı

Şerif (Camcı)
Şükrü Reis (Küpeli Arap); Doğancılarlı

T

Tahir (Büyük Hacı)
- Tahir (Kozlucalı); Üsküdar Bülbüldereli

Tahir (Küçük Hacı)
Tahsin (Karakaş); Üsküdar Daireli
Talat (Deli)
Tevfik (Camgöz)
- Tufan (Kara)

Tului (Bahriyeli)

V

- Veysel (Arabacı Deli)

Y

Yanko (Kıvırcık); Üsküdar Daireli
Yaver; Üsküdar Daireli
Yaver Bey; Üsküdar Daireli
- Yusuf Şah

Z

Zeynel Bey; Kulaksızlı
Zimeros (Tatavlalı); Tatavla Kilisesi
Zübeyir

Tulumbacı portreleri

Toygarlı Rıza

Sultan II. Abdülhamid devri sonu tulumbacılarının en meşhurlarından biri olan bu delikanlının hayatını Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Bir gece Paşalimanı'nda Kürt Davud tarafından hançerle vurulup şehit edilen enis-i nurum, canımdan aziz küçük kardeşim yerinde ceylan gibi bir delikanlıydı. Güzeller bahtsız olur derler, 10 yaşında iken babasını kaybetmişti, olta balıkçılığı ile geçinir sarhoş

Salim'in oğluydu. İçkisinin kötülüğü yalnız kendi nefsine bir garip adamcağızdı; benim de Tabutçular içindeki kahvehaneyi işlettiğim zamanlar idi, halim vaktim yerinde. Salim'e başı daraldıkça para yardımında bulunurdum, babası ölünce Rıza'yı yanıma çırak aldım, bağrıma bastım, beş sene bana sadakatle çıraklık yaptı. 15 yaşına basıp kaşı gözü meydana çıkıp vücutça da serpilince kahvehaneyi çocuk için tehlikeli gördüm. Yakup Ağa adında bir çiçekçi bahçıvanın yanına koydum. Bu Yakup Ağa gayetle temiz, namuskâr adamdı. Rıza'yı pederane bir aşk ile severek, kanadı altına aldı. Bahçesi Çavuşderesi'nde idi, çok büyük ve güzel bir bahçe idi. Rıza dul anası ve bir kız kardeşi ile tek odalı bir evde barındıkları için oğlan 17 yaşına basınca Yakup Ağa ona bahçede güzel bir de oda yaptırdı ve Rıza geceleri o odada yatmaya başladı.

Tulumbacılığın parlak devirleri, akran ve emsalini görerek sevdalanmış, bir gün bana geldi:

'Ağabey, izin ver, sandığa gireyim!..' dedi.

Çocuğun gözlerine baktım, gördüm ki izin vermesem de girecek, izin verdim. Babalığı yerinde ustası Yakup Ağa da eski tulumbacılardandı, o da hoş gördü ve Rıza, Toygartepesi Sandığı'na girdi. Tulumbacılığın daha yılını doldurmadan koşarlı ayakları ile o sandığın gözbebeği uşaklarından biri oldu. Fakat bir gün Yakub Ağa bana gelerek:

'Vâsıf Efendi, bilirsin Rıza'yı öz evladım gibi severim, çocukla yüz göz olmak istemem, senden çekinir, korkar, oğlanın kulağını sen çek. Rıza işret ediyor!..' dedi.

O günlerdedir ki Rıza da benden Üsküdar sandıkları için bir destan istemiş idi, bunu fırsat bildim, evvela ima yolu ile kulak bükeyim dedim. Üsküdar sandıkları için yazdığım destanda Toygartepelileri şu kıta ile anlattım:

Toygartepeliler hep bıçkın meşrep
İyş ü işret eyliyorlar ruz ü şeb
Allah için seçme tulumbacı hep
Velakin meyhanede evkatgüzar...

Zeki ve hassas çocuk derhal nakış aldı, ağlayarak işrete tövbe etti ve Toygartepesi Sandığı'ndan çıkarak Üsküdar Karakol Sandığı'na

girdi, orada bir kat daha parladı; kendisi ateşpare, öyle de bir gür ve acı sesi vardı ki naracı oldu.

Burada Rıza'cığımın ne kadar namuslu bir çocuk olduğunu göstermek için bir vaka nakledeceğim; belki halen yaşayan evlad ü ahfadını rencide etmemek için isim vermiyorum. Üsküdar'da oturan mülkiye paşalarından birinin güzellikte bir içim su ve dâr-ı dünyada biricik duhter-i pakize kızı, Rıza'yı başında keçe külah, külah altında bıçkın kâkülü, fanila dizlik ve yalınayak, acı acı nara atarak yangına koşarken görmüş, gönül kuşunu uçurup oğlanın kâkül teline kondurmuş, kim olduğunu tahkik ettirmiş, öğrenmiş. Paşa kızını bahçıvan yanaşması tulumbacıya verecek değiller, sırrını konak halkından saklayarak bir gece yeldirmesini giymiş, konaktan Çavuşderesi'ndeki çiçek bahçesinde Rıza'nın odasına kaçmış, oğlanın ayaklarına düşmüş. Fakat Rıza kıza hissettirmeden hemen paşaya gitmiş, meseleyi anlatmış:

'Yüzüne bakmadım, parmağının ucunu bile görmedim, kızınız kulübemdedir, gelin alın!..' demiş.

Rıza'nın yerine, tıynetinde itlik olan biri olsaydı emr-i vakii kabul eder, kız tarafı da ya kızlarını reddeder, zavallı kız perişan olur, bir gönül uğruna ömrü boyunca sürünürdü. Yahut da namus belası bir daltaban tulumbacı paşa damadı olup konağa yerleşir ama vaka da dillere destan olarak, paşa adam arasına çıkamaz, kahrından ölürdü. Paşa, Rıza'ya elli altın vermiş ve hemen o gece bahçeye gidip kızını kendi eliyle almış, az sonra da Üsküdar'daki konağı satarak Edirne'ye hicret etmiştir.

Vakayı bir ben bilirdim, bir de Yakub Ağa bildi. O zaman bu paşa kızının ağzından şu divanı yazmıştım:

Şahin başlı, selvi boylu, bıçkınım, bahçıvanım
Şehlevendim tulumbacım ateşpare civanım
Pâbürehne dal fes ile kâküllerin dök geç güzel
Kalmadı sabra mecalim bitti tab ü tüvanım

Ahu musun, ejder misin çalımına yandığım
Tutmuş namın Üsküdar'ı Toygarlı pehlivanım
Gül ârızın kundak mıdır dil hanesin yakmak için
Arzuhalim hâk-i pâye kırık dökük divanım...

Kendisine okuduğumda fevkalade kızdı:

'Üzerimde çok emek ve hakkı olan ağabeyim olmasan bir daha yüzüne bakmazdım!..' dedi.

O günden beri unutmuş olduğum bu divan bugün bu vesile ile hatırıma geldi. Rıza keşke Toygartepesi Sandığı'nda kalsaydı, gece ve gündüz içseydi de Karakol Sandığı'nda başına o kaza gelmeseydi. Şahadetinde henüz 19 yaşında idi. Gözüm gibi sakladığım bir resmi vardır ki vakadan üç gün evvel ısrarla çektirmiştim. Bıyıkları duman gibi var ile yok arası yeni yeni terlemişti. Bir boş sevda uğruna bir lahzada söndü gitti. Her ana öyle bir evlat doğuramazdı. Şahinliği kadar toy, güzelliği kadar da ejder gibiydi. Yüzüne bakan 'Seherden evvel sokağa çıkarılmaz' derdi, fakat Rıza tahminin üstünde kat kat ateşpare idi. Cenazesini Yakub Ağa kaldırdı; anası ile kız kardeşi saçlarını yoladursunlar, Rıza'yı Karacaahmet'in ıssız bir köşesine gömdük. Yakub Ağa da, 'Ben artık burada çalışamam' diyerek o mamur çiçek bahçesini yok bahasına sattı, Üsküdar'dan da çekilip gitti.

Rıza'nın şahadeti üzerine uzun bir destan yazmıştım, üç günde kapışılıp elimde bir tane kalmadı; okuyanlar hem ağlar, hem de katil Kürt'e lanet ederdi.

Rıza Üsküdar Daire Sandığı'na girdikten sonra da Toygarlı lakabı ile anılmıştır. Rıza'yı bıçaklayan katil Kürt Davud Üsküdar iskelesi hamallarındandı. Bütün efradı iskelenin Kürt hamallarından mürekkep Üsküdar Paşakapısı Sandığı'nın tulumbacılarının kötü bir halleri vardı. Sandıkları arkadan gelen bir sandık tarafından kovalanınca ve kaçamayıp tutulacaklarını anlayınca:

'Lihaaaa!..' diyerek usturpa, bıçak, üzerlerinde her ne silahları varsa çekerler ve arkadan yetişen sandığı öne geçirmezlerdi.

1908'de, Meşrutiyet'in ilanının ilk günlerinde Beylerbeyi'nde bir yangına giderken Toygarlı Rıza'nın da içlerinde bulunduğu Üsküdar Karakollular, önleri sıra giden Paşakapılıları Paşalimanı'nda yetişip tutmuşlardı. Bir gece yangını idi ve naracı Rıza sandık kolu altında idi. Tulumbacılığın pis geleneği olarak cani bir adam olan Davud'un savurduğu koca saldırma Toygarlı Rıza'nın kasığına saplanmıştı. Zavallı genç arkadaşları tarafından bir sedye içinde eczahane eczahane dolaştırılmış, hekim bulunamamış, güzel delikanlı feryat ede ede sabaha karşı ölmüştü..."

Vâsıf Hoca'nın enis-i ruhu Toygarlı Rıza şanında yazdığı Paşalimanı cinayeti destanı şudur:

1. Semtim Üsküdar idi, ismim Rıza
Gösterirdim daim nik rahe rıza
Ne çare erişti ecel-i kaza
Soldurdu güller gibi ben civanı

2. Ehl-i tevazu idim, halimü'l-etvar
Bıçkın meşrep idim sahib-i vakar
Tulumbacılığa da gayet heveskâr
Semtim de almıştır bu yolda şanı

3. Karakol Sandığı'na idüp hizmet
Takdir olunurdu hizmetim elbet
Sırığın altında bir ejder suret
Bırakırdım yollarda küheylanı

4. O gece yatur iken koğuşta dalgın
Seslendiler var tiz kalkınız yangın
Düzüldü takımlar ben fakir baygın
Beylerbeyi idi harîkin ilanı

5. Girince sandığa misal-i mecnun
Son gecem imiş dil begayet mahzun
Girecekmiş kanıma bir melun
Görünürmüş meğer matem nişanı

6. Düzüldük yola diyerek ya Allah
Seyirciler çağırırdı maşallah
İlerisi zindan imiş hasbetenlillah
Bana dar geldi o Paşalimanı

7. Değirmeni geçince bir çift fener
Gördük önümüzde sallanıp gider
İki takım kovunca biz birader
Eriştik mürg âsâ idüp tayeranı

8. Paşakapulularmış bunlar meğer
Dedim: Ey destur!.. Bu sandık yol ister!..
Azdı kurtlar gibi ol asi Kürtler
Başlamıştı gıcırdamaya dendanı

9. Polis noktasının önüne geldik
O dar yerde birbirimize girdik
Kürt Davud ile biz zaten muğberdik
Sokuldu yanıma o can düşmanı

10. Sırık altında idim vakt-i sefer
Dikildi karşıma elinde hançer
Didim tam vaktidir kim imiş bak er
Her şeyin vardır zira bir zamanı

11. Gösterdi göbeğim altına hunhar
Bir de kıvırdı rahmetmeyüp gaddar
Çıktım sırıktan al kanlarım akar
Düştüm bir yana açmayup dihanı

12. Kaldırdılar beni böyle mukadder
Çevirdiler sandığı hep mükedder
Hüda eyleseydi eğer muammer
İntikam alırdım fikrim merdanî

13. Vah Rıza diyerek geldik koğuşa
Toplandı yâranım hep koşa koşa
Koydular sedyeye emekler boşa
Ta besabah kıldım tehî cevelanı

14. Eczahane açık bulunmaz tabip
Her yerden kovulduk elvah-ı acip
Ağlar inlerdim sedyede ben garip
Tutar ah u feryadım asumanı

15. Validem olmuş bu işten haberdar
Gelmiş başucumda saçların yolar
Hemşire, ağabeyim deyu ağlar
Titretir inletir o meydanı

16. Babalığım der, ey sevgili evlat!
Büktün belceğzimi olmazam abat
Ya neyle olayım gayri ben dilşat
İftiharım idin gönlümün ceylanı

17. Ölmeden bir daha göreyim Rıza
Aç bari gözünden öpeyim Rıza
Rahına canımı vereyim Rıza
Yeter ağlatma gayri bu çeşmanı

18. Ne iktidarım var, ne takat kaldı
Babam o anda kucağına aldı
Hep ihvan ahını göklere saldı
Allah! dedim teslim eyledim canı

19. Kapanarak hemen eve götürdüler
Fevtimi imama haber verdiler
Yıkayup yudular hâke gömdüler
Hak yoldaş ide din ile imanı

20. Yandılar bu hale halk-ı Üsküdar
Cümleye sabır vire Perverdigâr
Güş iden ihvana olsun bergüzar
Vâsıf da yazmıştır böyle destanı...

Kazdağlı Ahmed Durud

Çağdaş büyük halk şairi kahveci Bitlisli Ali Çamiç Ağa'nın kahvehane çıraklarından bir delikanlı olup 1893 ile 1900 arasında Gedikpaşa Sandığı'nda tulumbacılık yapmış ve bu sandığın en iyi uşaklarından biri olmuştur.

Kahveci Ali Çamiç Ağa'nın çıraklarından Kazdağlı Ahmed Durud

Asıl adı Durud'dur; bu ismin Farsça "selam", "sena", "dua" anlamlarında "dürud" olduğunu ve Kaz Dağı Yörükleri ağzında "durud" şeklini aldığını zannediyoruz.

Durud'un Çamiç Ağa yanına gelişi şöyle olmuştur:

1888-1889 kışında bir gece yatsıdan sonra çırağıyla birlikte aynı zamanda yatıp barındıkları Yemiş iskelesindeki kahvehanesini kaparken içeriye tahminen 16-17 yaşlarında ve çok güzel bir delikanlı girmiş. Üst baş dökük, perişan, yarım pabucun içinde ayakları soğuk sulu çamurla morarmış, kararmış, avurtlar açlıktan çökmüş, gözler korkudan gelen vahşetle açılmış, "Babacığım... Beni ısıt, doyur... Ölüyorum..." demiş.

İşte bu adı güzel, kendi güzel Durud o gece acı macerasını en açık itiraflarla anlatmış; bir köy ağasının çobanı imiş. Ağasının kızı oğlanı sevmiş. Bir gün Durud'un ayaklarına kapanarak, "Beni sana vermezler... Kaçır beni!.." diye yalvarırken ağanın adamlarından biri görmüş.

Durud artık o kapıda barınamayacağını anlamış, heybesini hazırlamış gidecek. Ağada birikmiş parası vardır, ertesi sabah boynunu bükmüş, ağanın huzuruna çıkmış, "Ağam... Benim suçum yok... Gönül kuşunu uçurup konduran senin kızın" diyerek yara deşmeye lüzum görmemiş, "Paramı ver... Gidiyorum" demiş. Ağanın kaşları çatık, oğlanın parasını vermiş ama, "Yerine adam buluncaya kadar üç beş gün daha kal!.." demiş.

Durud oğlan toy; kızının her şeyi göze alarak bu güzel oğlana kaçacağını kesin olarak gören ağanın maksadını anlayamamış. Aradan üç beş gün geçmiş, bir sabah alacaaydınlıkta köye gelen jandarmalar Durud'u yatağında uyurken don paça basmışlar, yol için hazırladığı heybesini aramışlar, bir meşin kese, kese içinde de on altın bulmuşlar. Durud'un ne keseden ne de altından haberi vardır. Oğlanın elleri bağlanmış, heybesi omuzuna verilmiş ve bir hırsız olarak karakola götürülmüş. Karakol bir dağ başında. Zavallı Durud orada üç gece kalmıştır. Çektiği eza ve cefanın en hafifi, kendisini her emre ram ettiren ve hatta "Parayı çaldım..." diye tutulan bir zabıt kâğıdına da pençesini bastırtan kıyasıya atılan dayaktır.

Üçüncü gün karakola ağanın bir adamı gelmiş, kızarmış bir kuzu, bir lenger pilav, iki binlik de rakı getirmiş, üç jandarma bir de ağa uşağı işret sofrasına oturmuşlar. Yörük Durud da çirkin hareket ve latifelere hedef ve muhatap olarak sakilik edermiş. İşret meclisi tamam kıvamına geldikte oğlan duvarda asılı tüfeklerden birini kavramış, "Kıpırdamayın yakarım!" diye bir nara atarak karakoldan dışarı fırlamış... Körkütük sarhoşlar tığ gibi Yörük gencin elbet ki peşine düşüp yakalayacak değildir.

O dağ senin, bu dağ benim. Gündüzleri sinmiş, geceleri yürümüş; dağ, derbent, çay, dere, taş, toprak, düşe kalka, günler, haftalar, aylar boyunca gitmiş.

Bir gün bitik bir halde uyurken bir ayak hışırtısıyla gözlerini açınca karşısında pür silah bir haydut görmüş. İki ay kadar da onun yanında dolaşmış, öyle ki geceleri yatarken, oğlan kaçmasın diye Durud'u bileğinden bir iple kendi bileğine bağlarmış. Durud bu haydudun adını bile sorup öğrenmemiştir. Yalnız bir Biga dağlarında olduklarını, bir de İstanbul'un adını öğrenmiştir; "Bir adam İstanbul'a varsa, onu kırk yıl arasalar bulamazlarmış!.. Ama İstanbul nerde?.."

Durud İstanbul'un yolunu, kendisini pençesine geçirmiş olan haydut, onun küçük bir ayak çelmesiyle yardan yuvarlanıp öldükten sonra bulmuştur. Kaz Dağı'ndan Biga dağlarına geldiği gibi yine gündüzleri sinmiş, geceleri yürümüştü ama artık mevsim kış ortası idi. Yollarda yalnız çobanlara yaklaşıyor ve onlara İstanbul'u soruyordu. Bir akşam nihayet Üsküdar'a ulaşmış ve Üsküdar'a yolcu getirip Yemiş iskelesine dönecek ihtiyar bir kayıkçının lütuf ve merhametiyle denizi aşmış. Ve yine o kayıkçının tarifiyle kahveci Ali Çamiç Ağa'ya gelerek sığınmış. Kazdağlı Durud'u kanadı altına alan Çamiç Ağa, ilk iş olarak oğlanın adını değiştirmiş, ona "Ahmed" adını vermiştir. Bu isim değişikliği, bir jandarma karakolunda tutulmuş zabıt kâğıdında hırsızlığını itiraf ile pençe nişanı bulunan bir genç için elbet ki zaruri idi.

Çamiç Ağa'nın İstanbul'da yetmiş beş yıllık kahvecilik hayatı boyunca yanında otuz nefer oğlan çıraklık yapmıştır; kalender halk şairi yıllarca sonra bu çırakları şanında birer manzume yazmıştır. Durud için yazdığı da şudur:

Kaz Dağları'ndan kopmuş Yörük dilberi Durud
Bir şeb-i şita içre kahveme itti vürud

Şöyle zeberdest feta mürahik şeh-i huban
Medh-i şanında anın yoktur efendim hudud
Hüsün ile mertlikte ayağına uşağın
Kasem ki su dökemez ne İskender ne Davud

Sirkat bühtanı ile zaptiye pençesinden
Firar idüp dağ derbent olayazmışken haydud

Girdi kanat altına terk eyleyüp vahşeti
Sarmış iken etrafın kahhar ateş-i Nemrud

Kılık kıyafetini hatta ism-i şerifin
Tebdil eyledim oldu bab-ı endişe mesdud

Çerağ-ı hüsnü ile ruşen oldu kahvemiz
Gönül tahtına Ahmed böylece itti kuud...

Çırak oluşuna mücevher tarih:

On altı yaşındayken doğdu necm-i ikbali
"Kahveci güzelidir Kazdağlı Civan Ahmed."

1290 + 16 = 1306 (Miladi 1888-1889)

Tarih, Durud'un 16 yaş rakamıyla tamiyelidir.

Üç sene sonra Ali Çamiç Ağa Yemiş iskelesindeki kayıkçı kahvehanesini başkasına devrederek Gedikpaşa'da bir han kahveciliği gediği almıştır. İşte oradadır ki Durud, ustasının izniyle semtin pek meşhur olan sandığına uşak olarak girmiş, tulumbacılık âlemine atılmıştır ki 1892-1893 arasında 20-21 yaşlarındadır; Çamiç Ağa'yla münasebeti baba-oğul yakınlığıyla devam etmiş, 1900'de Ali Çamiç Ağa'nın bulduğu Üsküdarlı bir kızla evlenmiş, şair hami ve babalığı Durud'a Üsküdar'da bir de han kahveciliği gediği alarak onu kendi işinin sahibi yapmıştır. Durud Üsküdar'a geçerken tulumbacılığı da bırakmıştır.

Ali Çamiç Ağa anlatıyor:

"Evlendikten sonra da tek üzüntüsü köydeki dul anası idi; köyünü öğrendim, oğlana haber vermeden Edremit'e gittim, oradan Kaz Dağı'na kadar uzanarak köyünü ve anasını buldum. Ve kadını güçlükle inandırarak alıp Üsküdar'a getirdim; Durud anasını görünce gözlerine inanamadı; ana ile oğulun kavuşmasını hiçbir kalem tarif edemez."

Han kahveciliğinde çok mazbut yaşamış ve hayli para sahibi olmuştu; 1908'de Meşrutiyet'in ilanı üzerine ve anasının isteğiyle karısını da alarak köyüne dönmüştür.

Çiroz Ali

Kasaplar Kâhyası Defterdarlı Köle Mustafa'nın torunu, ilk ormancılarımızdan Harbiyeli Cemil Bey'in oğlu Çiroz Ali, geçen asır sonlarının cesareti ve mertliği, yüz güzelliği, irticalen söylediği ayaklı mânileri ve semaileriyle uçarlı, koşarlı birinci sınıf uşaklardan biri olarak İstanbul'un tulumbacılık âleminde büyük şöhretlerdendi. Bir roman olabilecek hal tercümesini hamisi Defterdar Sandığı Re-

Tulumbacılık âleminin büyük şöhretlerinden Çiroz Ali.

isi Kâhya İsmail'in ağzından tespit ettik. Babasının adını da değerli müdekkik ormancı Kerim Yund'un lütfuyla öğrendik.

Çiroz lakabı pek küçük yaşta çelimsizliğinden ötürü mahalle arkadaşları tarafından takılmıştı; 14-15 yaşlarında vücut yapısı geliştiği zaman da, artık kendisini tarif etmeyen bu lakap silinmemişti.

Bülbül gibi şakıyan sesiyle tulumbacı ağzı destan, mâni, semai, divan okumada eşsizdi. Omuzdaşlarının baş tacı, sandığının gözbebeği oldu. Buğday benizli, koyu kumral saçlı, bakışları mestane kırlangıç gözlü, uzun boyluydu (1,80). Tulumbacı olmak için yaratılmış denilebilirdi, irikıyım ayakları harikulade koşarlı idi; vücut yapısı çâlâk, üzerinde yetimliğinden gelen bir boyun bükülüğü vardı ki delikanlıya ayrı bir cazibe vermişti.

Babasını hiç tanımamıştı. Münevver bir zat olan Cemil Bey pek genç yaşında, Ali'nin beşiği sallanırken vefat etmişti. Dedesi Köle Mustafa zengin adamdı. Çiroz Ali yedi yaşında iken de zengin dedeyi kaybetti. Kasaplar kâhyasından Ali'ye Mahmutpaşa Hanı altında büyük bir dükkân, Eğrikapı dışında bir tabakhane, İstanbul'un kenar mahallelerinde üç ev; İç Bedesten'in emanet sandığında da 300 altın gibi o devirde servet sayılabilecek bir para bırakmıştı. Üç dayısı vardı; bu adamlar çocuğa evvela hamilik süsünü takındılar ve ilk iş olarak Bedesten'deki 300 altını çektirip elinden aldılar, çocuğu da 11 yaşında iken Defterdar'da Kâhya İsmail diye anılan Saraç İsmail'in meşhur tulumbacı kahvehanesine çırak olarak verdiler ve bir daha arayıp sormadılar, evlerin ve dükkânın kiralarını topladılar ve çocuğa görünmediler.

Kâhya İsmail o zaman 23 yaşlarında uçarı bir delikanlıydı, bekârdı. İstanbul'da kimsesi yoktu. Evvela Saraçhane'de yine bir saraç olan babasının yanında işlerken babası ölünce kendi adına bir dükkân istemiş, Köle Mustafa Ağa'dan büyük yardım görmüştü. Çiroz Ali'nin dedesini bir velinimet biliyordu, o hatıraya hürmeten yetim çocuğu bir şükran borcu bilerek himaye kanadı altına aldı. Gayet çalışkan, ateş gibiydi, Defterdar Yangın Tulumbası Sandığı'nın reisi, Defterdar iskelesi kayıkçılarının da kâhyasıydı. Defterdar'daki kahvehanesi de hem tulumbacıların hem de kayıkçıların toplandığı yerdi, âdeta bir loncaydı. Büyük bir ahşap yapı olan kahvehanesinin üstünde on sekiz göz bekâr odası vardı; manevi kardeş gibi bağ-

rına bastığı Çiroz Ali'yi o odalardan birine yerleştirdi. Hayırsız dayılara karşı cephe aldı, dükkânı ile evlerinin ve tabakhanesinin kiralarını da çocuk adına o toplamaya başladı; paralarını Ali'nin eline verdi, bir kuruş da harcatmadı. Çiroz Ali 17 yaşındaydı ki Defterdar Sandığı'na uşak oldu.

Kâhya İsmail'in Çiroz Ali'yi yanına alması 1886 tarihine rastlar. Bu tarihte Kurt Schinkler adında bir Alman ressamı 11 yaşındaki Ali'nin suluboya bir boy resmini yapmıştır. Resim çok güzeldir:

Ali'nin başında siyaha yakın, kara kiraz renginde bir fes vardır ve fesine tulumbacı usulü hafif bir tülbent sarılmıştır. Fesin altından da alnına bir tutam kumral kâkül dökülmüştür. Sırtında beyaz üzerine mavi çubuklu ve çubukların arası mavi çiçekli bir mintan vardır. Kolları bileklerinin üstüne kadar sıvanmış, üstüne çapraz düğmeleri çözük bir camadan giymiştir. Devetüyü renginde şalvarımsı pantolonun da paçaları ayak bileklerinin üstüne kadar kıvrık, ayakları çıplak ve çıplak ayaklarında takunya vardır. Belinde de al çubuklu bir peştamal bulunup peştamalın bir etek ucu yukarıya alınıp beline sokulmuştur. İkinci planda iki tulumbacı tavla oynamakta, daha geride de peyke üzerinde çıplak ayaklı bir kayıkçı yatar gibi uzanmıştır. Resim, yağlıboyayı andıracak kadar ince işlenmiştir. Usta bir ressam elinden çıktığı bellidir.

Bu güzel resmi yıllarca dikkatle saklamış olan Kâhya İsmail hayatının son yıllarında bir gaflet eseri olarak bir Fransız'a 200 liraya satmıştır. Aynı gaflete biz de düştük, resmi gördüğümüz gün bir fotokopisini almadık.

Çiroz Ali'yi tulumbacılık âleminde pek çabuk büyük şöhret yapan evvela sihirkâr tatlı sesi olmuştu. Muhit kalabalık, hareketli, canlıydı, adı süratle, kolayca yayıldı.

18 yaşındaydı, kayıkçılığa heves etti. Dedesinden kalan evlerden ikisini satarak 22 altına iki çifte bir kayık yaptırdı. Kayığı beyaz boyalı ve altın yaldızlıydı. Döşemesi al renkli, en âlâ İngiliz çuhasındandı. İşte o zamandır ki tulumbacılar arasında "Çiroz" lakabıyla anılan güzel delikanlıya İstanbul'un zevk u sefa peşinde dolaşan münevver kalenderleri arasında "Kayıkçı Güzeli" denildi; üzerinde bembeyaz kayıkçı şalvarı, bembeyaz bir gömlek, başında yine o kara kiraz rengindeki fes, bir tutam kâkül yine alnına dökülmüş, irikıyım

ayakları çıplak, bakışları mestane, kuğu kuşunu andıran kayığıyla ilk seferini bir cuma günü Kâğıthane'ye yapmış, Kâhya İsmail ile iki arkadaşını, muazzam bir kalabalığın toplandığı o mesireye götürmüştü. Ve o gün namlı mesirede İstanbul'un bütün nazenin hanımlarının gözleri Çiroz Ali'nin üstünde toplanmıştı. O zamanlar çıkmış bir şarkıdır bir hanımefendi ağzından bu kayıkçı güzeline hitap olarak ne kadar yakışık alır:

Mâni oluyor halimi takrire hicabım...

Çiroz Ali'nin kayıkçılığı çok kısa sürdü. 1890 yazı sona ermemişti ki bir gün altın yaldızlı beyaz kayığını kayıkhanede, sırtındakinden gayrı bütün eşyasını da kahvehane üstündeki bekâr odasında bırakarak Defterdar Sandığı'ndan Beşiktaş'ta Köyiçi Sandığı'na kaçtı.

Bu firarın sebebi hiçbir zaman öğrenilememiştir. Defterdarlıların gayetle sevgilisi, baş tacıydı. Defterdarlılara bilhassa Kâhya İsmail'e karşı nankörlüktü. O ağırbaşlı delikanlıdan asla beklenmeyecek hareketti, çok kırıldılar ve bu kırgınlıkla peşine düşmediler, aramadılar.

Aradan birkaç ay geçti. Bir gün Pandeli adında bir Rum kayıkçı gelerek Kâhya İsmail'e Çiroz Ali'nin mührüyle bir satış ilmühaberi gösterdi. 22 altına yaptırdığı güzel kayığını bu Rum'a 10 altına satmıştı. Kâhya İsmail ilmühaberi aldı, kayığı yeni sahibine teslim etti.

Altı ay kadar sonra da Çiroz Ali'nin Eğrikapı'daki tabakhaneyi satarak bir çift beygir aldığı ve Taksim'de sürücülüğe başladığı, Yeniçarşı'da kart bir Rum kokonasını dost tuttuğu öğrenildi. Aslında ise Ali bu kart kadına değil Kalyopi adında umumhaneye yeni düşmüş bir Rum kızına tutulmuştu. Kalyopi, fahişeliği güzel sanatlar seviyesine çıkarmış bir ırkın pek dilber, pek dilbaz bir yosmasıydı. Fakat mama, toy delikanlıyı soymak için Kalyopi'yi ökse olarak kullanıyordu; kızı Ali'ye gösterip gösterip kaçırıyor, saklıyordu. Güzel delikanlı kendini içkiye verdi. Kış gelmiş, bastırmış olduğu halde sırtına bir kaput almamış, tiril tiril ceketle ve yarım pabuçla dolaşıyor, meyhane köşelerinde akşamlıyor, ama Kalyopi'sine giderken muhakkak bir hediye alıyordu; yünlü kumaşlar, ipek kurdeleli fistanlar, yeni çıkma botlar, mendiller, çoraplar, tatlı ve şekerler götürüyordu. Kapıda hayli bekletildikten sonra kapıyı açan mamanın yü-

züne yalvarır gibi, korkarak bakıyor, o kart fahişe-i facire-imekkâre, yüzünde kertenkele gibi dolaşan bir tebessümle:

"Ah Ali Efendi... Senin Kalyopi'nin anası çok hasta, gelmiyor bu akşam, ama belki yarın akşam gelecek, göndereceğim bunları onun evde, ama çok sevinecek senin Kalyopi, ama çok sevinecek!.." diyerek delikanlının elinden hediyesini alıp kapıyı Ali'nin yüzüne kapıyordu.

Toy oğlanın hamisiz, perişan olduğunu duyan Kâhya İsmail vicdanının emrine karşı gelemedi, bir akşam Ali'yi aramaya Taksim'e gitti. Kahvehane kahvehane, meyhane meyhane dolaştığı halde bulamadı. 1892 yılı şubatıydı; lapa lapa kar yağıyordu. Kış gecesi sessiz vahşetiyle çökmüştü. Kâhya İsmail'in yanında uşaklarından zeberdest bir delikanlı vardı. O gece bu iki tulumbacının Taksim'den, Beyoğlu'ndan Defterdar'a dönmeleri de kolay değildi. Nihayet bir meyhanede Ali'yi tanıyan bir adam buldular, 6. Daire tulumbacılarındandı:

"Falan yerde bir tekke (esrar kahvehanesi) var, öğleye doğru oraya gidiyor, geceleri de odası, yatağı olmadığı için hamamlarda yatıyor, rasgele, hangi hamamda yer bulursa orada kalıyor, bazen Tophane'ye kadar, haneberduşların arasına kadar gidiyor. Ağa Hamamı'nda, Çukurcuma'da bulamazsanız Tophane hamamlarına gidin..." dedi.

Ve sonra gözlerinde hazin bir endişeyle:

"Kâhya İsmail!.. Ali'yi aramakta geç kaldın, hekim değilim ama ben o çocuğun kesik kesik öksürüşlerini beğenmiyorum. Ali verem galiba!.." dedi.

Kâhya İsmail şöyle anlatmıştır:

"Beyoğlu'nda ve Tophane'de dört hamam dolaştıktan sonra Ali'yi Tophane'de Yamalı Hamam'da bulduk. Hamamın içi tıklım tıklım haneberduş ile dolmuş; ak sakallısından çarebru, nevhat, şabb-ı emredine, hatta sabi sayılacak çocuklara kadar, kimi peştamallı, kimi içdonu ile istif istif yatmışlar. Göbektaşı, sofa ve halvet setleri dolmuş, ortada adım atacak yer kalmamış, bulantı veren bir koku içinde güçlükle dolaşarak bir halvette Ali'yi görünce yüreğim sanki bıçak sokulmuş gibi sızladı: sırtüstü yatmış, teneşire serilmiş ölü gibi, kaburga kemikleri sayılacak kadar zayıflamış. Uyandırıp hemen hamamdan çıkarmaya cesaret edemedim. Dışarda kar gittikçe bastırmakta, hamamdan o hal ile çıkarıp Defterdar'a nasıl götüreceğim. İşi ertesi sabaha bıraktım, uşağımla birlikte gereken ücreti, bahşi-

şi vererek çıktım. Az ileride semtin sabahçı kahvehanelerinden olan meşhur Hendek Tulumbacı Kahvehanesi'ne girdim. Orada sabahladık. Ertesi sabah Ali'yi oraya getirttim, hemen ellerime sarıldı, hem öpmeye hem de ağlamaya başladı, şöyle konuştuk:

'Ali, seni götürmeye geldim.'

'Gelirim ağabey!'

'Beygirlerin duruyor mu?'

'Duruyor.'

'Bugün satalım onları.'

'Satalım ağabey.'

'O karı dalgası?'

'Geçti, bir aydır aramıyorum..'

O gün Ali'yi Defterdar'daki odasına götürdüm, döndü ama ne dönüş... Hemen yatağını serdik, yattı, işte yatış o yatış oldu..."

Kâhya İsmail'in ilk getirdiği hekim, "Delikanlıyı Kartal, Yakacık taraflarına götürün" dedi. Kâhya'nın endişeli bakışları karşısında da, "Allah'tan ümit kesilmez..." dedi. O sırada İstanbul'a gelen Darıca'daki dayısı da Ali'den biraz para istemek için delikanlıyı aradı, maceralarından haberi yok, ilk başvuracağı yer Kâhya'nın kahvehanesi, delikanlıyı yatakta bitap bir halde görünce şaşırdı ve galiba delikanlının sıhhatinden ziyade kendi çıkarını düşünerek, "Ha Kartal, ha bizim köy.." deyip Çiroz Ali'yi Darıca'ya götürdü. Fakat hasta orada ağırlaştı, bir gün dayısına kati bir lisanla:

"Çok sıkıldım, beni Defterdar'a arkadaşlarımın yanına götür, yoksa kaçarım!.." dedi. Kâhya İsmail'e de bir mektup yazarak geleceği günü bildirdi. Fakat Ali'nin bu mektubu Darıca'dan postaya atılmadı. Haydarpaşa istasyonunda Kâhya İsmail yerine Hekimoğlu'ndaki dayıları tarafından karşılandı. Bunlar tulumbacıları arayan Çiroz Ali'ye:

"Elden vefa, zehirden şifa!.. Kâhya İsmail'e biz de haber yolladık, herifin sana alakası dedenden kalan mal içindi, bize 'Ali'nin odasında yeni çırağım yatıyor, Ali'yi yatıracak yerim yok' diye cevap yolladı..." dediler.

Bu haber hasta gence çok dokundu, bir şey söylemeden dayılarıyla birlikte Hekimoğlu'na gitti. Delikanlı amansız hastalığın ıstırabıyla inim inim inlerken dayıları hemen her gün sattığı iki beygirin parasını ne yaptığını soruyordu. Bu para, yüzünü göremediği baba-

sının yadigârı bir gümüş saat ve kordonla beraber, Ali'nin sırtından hiç çıkarmadığı yeleğinin omuzları altında dikiliydi.

Delikanlı buhranlı anlarında tulumbacı kahvehanelerinin semai, ayaklı mâni, divan ve destanlarla yoğrulmuş havasını sayıklıyordu. Bir gün Kâhya İsmail'e beş kıtalık manzum bir mektup yazdı ve dayılarından gizli, ziyaretine gelen semt delikanlılarından biriyle yolladı. Kâhya İsmail ancak o zaman Çiroz Ali'nin İstanbul'da olduğunu ve son günlerini yaşadığını öğrendi.

Çiroz Ali'nin Kâhya İsmail'e gönderdiği manzum mektup şudur:

Çiroz idim döndüm demir maşaya
Darıca'dan geldim Haydarpaşa'ya
Meğer ağabeyim karşı çıkmamış
Gafil bilmez Ali kaç gün yaşaya...

Melul melul iki gözümde yaşım
Nerede borucu Emin kardeşim
Nerededir ayağımız sevişmiş
Artçı koşan Mehmet Ali adaşım?..

Hekim deva bulmaz bendeki derde
Dayılarım sorar paralar nerde
İsmail ağabeyim dahi unutmuş
Gözlerime inmiş bir kara perde...

Koşarlı ayağım adım atamaz
Cenazem yanında yakındır namaz
Her gün hem ağlarım, hem yol gözlerim
Ağabey muhabetin bu kadar mı az?..

Kardeşim diye öper severdin
Kabahat işlesem beni döverdin
Verem döşeğinde yatan Ali'ye
Sadakat sözünü böyle mi verdin?..

Kâhya İsmail iki uşağıyla Hekimoğlu'ndaki eve gittiğinde, "Hasta bugün çok ağır, yarın gelin..." diye içeriye almadılar. Ve o gece Ali'yi, o bitik, perişan halinde Bakırköyü'nde uzaktan bir akrabanın evine kaçırdılar. Bu adam taşocaklarında bir kulübede oturuyordu, bekâr ve sefil bir ayyaştı. Kâhya İsmail Ali'nin izini bulmakta güçlük çekmedi ve Çiroz Ali'yle birlikte sandık kolu altında artçı koşan Arap Mehmed Ali'yi, manzum mektupta "Ayağımız sevişmiş Mehmed Ali adaşım" denilen genci Bakırköyü'nde gözcü bıraktı; "Çocuğun birkaç günlük ömrü var, bir hal olunca hemen koş gel..." dedi.

Çiroz Ali Bakırköyü'ne naklinin dördüncü günü öldü. 1894 Nisanının bir cuma günü öğle vaktine yakındı. Kâhya İsmail 20 yaşındaydı diyor. Fakat, Kâhya İsmail ve Defterdar'ın namlı tulumbacılarından Âsaf Bey'le birlikte çekilmiş bir fotoğraf vardır ki o resme nazaran Ali'nin ölümünde en az 23-24 yaşlarında olması gerekir.

İşte o gün, üç buçuk-dört saatlik bir zaman içinde *İstanbul Tulumbacıları*, koşarlı tulumbacı ayağının sürat ve mukavemet kudreti şanında bir harika gösterdi.

Arap Mehmed Ali bu kara haberi Bakırköyü'nden Defterdar'a kırk küsur dakikada koşarak ulaştırmıştı. Kâhya İsmail de yarım saat içinde İstanbul'un bütün sandıklarına haber saldı. Bakırköyü'nde Çiroz Ali'nin öldüğü sefil evin önünde 40 yangın tulumbası sandığı ile 600 tulumbacı toplandı. Başlarında keçe külahlar, sırtlarında fanilalar, dizlikler, ayaklar çıplak, yangına gider kılıktaydılar. Aslında da o garip sevda âlemi için büyük yangındı.

Cenaze masrafını Kâhya İsmail gördü. Ve cenaze alayı Bakırköyü'nden Eyüp'e doğru yola çıktı. Önde namlı tulumbacının tabutu, arkasında 40 tulumba sandığı ile 600 tulumbacı, tıpkı yangına gider gibi ve seslerini mevtaya duyurmak ister gibi, yolda takımlar kovarak Bakırköyü'nden Eyüp'e kırk beş dakikada geldiler ve cenazeyi ikindi namazına yetiştirdiler. Böyle bir cenaze alayını İstanbul o güne kadar görmemişti, o günden sonra da görmeyecekti.

Çiroz Ali Defterdar arkasında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul cengi şehitlerinin toplu olarak yattığı Tokmaktepe Kandilli Baba merkadinin hemen ayakucuna defnedildi.

Martdokuzu Ali

Üsküdarlı Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Martdokuzu Ali geçen asır sonlarında Üsküdar'ın hem namlı bir tulumbacısı, hem de gayetle pençeli bir kabadayısı idi. Uzun boylu, heykel gibi adamdı. Sonraları işi ayyaşlığa vurmuş, sandık kolu altına girip koşamaz olmuş, tulumbacılığı dilinde ve adında kalmıştı. Zamanının en kuvvetli ve en sabırlı adamı idi, ne kadar tahrik edilse kavga etmez, fakat onda olan Eyüb sabrı da bir tükenince pençesine geçenin pestili çıkardı. Bıçak, tabanca taşımazdı. Son zamanlarında mandaya dönmüştü. Çift öküz koşulu bir arabayı arkasından tutup iki arşın kadar geriye çektiğini görmüşümdür. Bir defa da, o zamanı idrak etmiş bütün Üsküdarlılar bilir, kömür yüklü bir manda arabası Martdokuzu'nun üstüne devrilmişti, pamuk torbası altından kalkar gibi doğrulup çıktı.

Yağmurlu bir gün, yağmur da değil, tufan, Toptaşı yokuşundan sel iniyor. Bir meseleden kin güden Daire tulumbacılarından Kara Mehmed, Martdokuzu Ali'yi gafil avlayıp kasığından bıçaklayıp, kaçmış. Ali yere düşmüş, kalkmış, çarşı boyu, dükkânlardaki halk Mehmed'in peşine takılacağını zannetmişler; sel suyu içinde koşarken Kara Mehmed'in de ayağı kaymış, düşmüş, tamam demişler. Ali Mehmed'i öldürecek. Fakat Ali kendisini vurup kaçan ve kaçarken yere yuvarlanan adamın arkasından acı acı gülümsemiş, sel suyunun içine manda gibi çöküp oturmuş, kuşağından rakı şişesini çıkarmış:

'Aferin be, kırılmamış!..' diyerek ağzına dikmiş. Kevser şarabı olsun."

Yerebatanlı Küçük Ali

Vâsıf Hoca, Yerebatanlı Küçük Ali'yi de şöyle anlatıyor:

"Üsküdar'ın Doğancılar Sandığı'nın namlı uşaklarındandır. Küpeli Arap Şükrü Reis'in zamanında Sandalcı İrfan ile beraber birinci takımın öncüsü idi. Yangınlarda daima kırmızı mintan giyerdi ki, o devirde sandıkların bir örnek formaları henüz yapılmamıştı. Yangına her türlü kıyafette, fakat çıplak ayaklarında mutlaka yemeni ile koşarlardı. Geçit yerlerinde seyirciler:

'Şu kırmızı mintanlıyı görüyor musun!..' diye koşması gayetle ta-

limli Küçük Ali'yi parmakla gösterirlerdi.

Tulumbacılığı kadar da namlı kuşbazlardan, kuşbazlığı icabında da haylazca bir gençti. Yine meşhur kuşbazlardan Karacaahmet-sultanlı Arabacı Vahid'in en yakın arkadaşı idi, kuşa da beraber giderlerdi, tuttukları kuşların fazlasını akşamları rakılarına meze yaparlardı, vahşettir ama hakikattir, gördüm, kuşçağızların başlarını da dişleyip koparırlardı. Sonraları Küçük Ali'ye bu vahşetinden nedamet geldi, üstüne bir perişanlık çöküştü; yıllarca döşeğe girip yatmadı, kuru hasır, hatta taş üstüne uzanıp üstüne bir yorgan çekerek uyudu. Kahvehanelerde de peykeye oturmaz, yere taş üstüne otururdu. Sebebini soranlara:

'Kör nefsim için kuşlara ettiklerimi bulayım. Ahrette Hak huzuruna çıkacak yüzüm yoktur!..' derdi.

Garip tecellidir, Arabacı Vahid de gırtlak vereminden, dişleri ile kafasını kopardığı kuşlar gibi çırpına çırpına öldü..."

Arap Amber Reis

Üsküdar'ın namlı tulumbacılarından Arap Amber Reis'i Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Habeşi idi, Arap Amber Reis derlerdi. Asıl tulumbacılık şöhreti gençliğinde Abdülaziz zamanındadır, ben onun pirlik devrine yetiştim. Karacaahmet Sandığı reisi idi; mahalle delikanlılarının gayreti ile düşe kalka her yangına giderler, o pirin sayesinde kedersizce dönerlerdi. Vatanımız Üsküdar'ın yetiştirdiği halk şairlerinden Tophane ketebesinden Âşık Razi'nin bu Amber Reis şanında mânisi vardır:

Varup öptüm ben o pirin elini
Felek bükmüşse de yiğit belini
Horoz ölür gözü çöplükte kalır
Tıngırdatır hâlâ sazın telini

Amber imiş şimdi pamuk misali
Gözü parlar görse bir mah cemali
Gâhi öpüp koklar dizi dibinde
Şıkırdım daim dizi ruhsar-ı ali

Karaca Ahmed o sahib-i himmet
Sultan-ı evliya ehl-i muhabbet
Âferin o pire aferin yahu
Aşk olmayan yerde meşk olmaz elbet

O pire bendedir çend nefer uşak
Hepsi maşallah altınbaş başak
Kimi bıçkın meşrep külhani feta
Kimi ayine-i dide-i uşşak

Tulumbacıların doksanlık piri
Doğru basanların odur rehberi
Daha nice yıllar muammer ide
Kerem kânı olan Hak o Amber'i..."

Deligâvur Angilidis

Uçarlı, koşarlı gençliğinde Ayvansaray Sandığı'nda uşaklık yapmış bir tulumbacıdır. 1945 ile 1950 arasında hayattaydı. Büyük Kapalıçarşı esnafının içinde en meşhur simalardan bir manifaturacıydı. Hayatını şöyle anlatmıştır:

"1858'de Edirnekapısı'nda doğdum, babama Yangıncı Angeli derlerdi. Yeniçeri yangın tulumbacıları kaldırıldığı zaman yangın tulumbacılığı mahallelerde kurulmuş, semtimiz olan Edirnekapısı'nda tulumbacılık teşkilatını da vergi muafiyeti karşılığı babam kurmuş, sandığın başına da reis olarak geçmiştir. Babamın asıl sanatı dülgerlikti, yine bir dülger olan dayıma da Yangıncı Koço derlerdi, o da Ayvansaray Sandığı'nın hem kurucusu hem ilk reisidir. İlk tulumbacılar hep yeniçeri oldukları için Sultan Mahmud yeniçerilere gazap edip Yeniçeri Ocağı'yla birlikte Tulumbacı Ocağı'nı da kaldırdığında, mahalle yangın tulumbacılığı kurulurken, yeniçeriliği hatırlatacağı için tulumbacı adının kullanılmasından çekinilmiş, tulumbacılara yangıncı denilmişti. Tulumbacı adı sonra Abdülmecid devrinde kullanılmaya başlanmış ve yangıncı adı unutulmuştur.

Çocukluğum haşarı, gençliğim uçarı geçti. 15 yaşında idim. Bir marangozun yanına çırak verildim, ancak bir hafta çalıştım.

Ayvansaray'da dayımın yanına kaçtım. Evinden kaçan bir çocuk olarak beni büyük İstanbul'un türlü hayhuyla dolu hayatında taban teptirecek ilk macerayla da hemen o gece karşılaştım, ki bu macera beni yıllarca 'İncir Hırsızı Angilidis' diye andırtmıştır.

Dülger dayım namlı bir araba yapıcısıydı, bekârdı, bir büyük ahırı vardı, orada yatıp kalkıyordu, evden kaçıp ona sığındığımda beni de ahır odasında yatırdı. Gece yarısına yakındı ki yangın var sesiyle dayım fırladı. Yangın Ortaköy'de imiş; benim de en ateşli zamanım; tulumba sandığı taşımış falan değilim ama babam yangıncı, dayım yangıncı, benim de çılgın gibi hevesim var, dayımla beraber soyunup Ayvansaraylılara takıldım. Biz Tophane'ye gelmiştik ki yangın bastırılmış, döndük, dönmemizle beraber, sonra öğrendim ki Balatlılar imiş, bir sandık tarafından basıldık; hemen sille yumruk, usturpa, sandık kolu ve galiba bıçaklarla da iki sandığın tulumbacıları birbirine girdiler. Benim gibi 15-16 yaşlarında çocuk ne kadar serpilmiş de olsa aralarında kaldı mı ezildi gitti, hemen yandaki karanlık sokaklardan birine daldım ve tabanı kaldırdım, arkama baktığım yok, bir hayli koştum ve Balat'a geldiğimde ayaklarım durdu, bir kapının eşiğine oturdum. Bayıldım mı, uyudum mu, ne kadar zaman geçmiştir bilmiyorum, dayandığım kapı usulca aralandı, tatlı bir kadın sesi:

'Çocuk... Çocuk gel, gel içeri..' dedi.

Fırladım. İçerde, kapı kanadını siper ederek tuttuğu şamdanın ışığında taze bir güzel, gecelik yatak kıyafetiyle Yahudi dilberi. Hiç tereddüt etmeden daveti kabul ile içeri girdim. Beni evvela musluğa götürdü; yüzümü, ellerimi, ayaklarımı yıkadım. Sonra bir odaya girdik.

Kadın nedir, ben yaşta bir oğlan böyle gecelik kılığında bir genç kadınla baş başa yalnız kalırsa ne konuşur bilmiyorum, acemiyim, toyum ama, yüzüm gözüm açılmaya son derecede istidadım varmış, yüzüm kızardı mı, kızarmadı mı bilemem, ama dilim dolaşmadan gayet rahat:

'Güzel hanım... Seni bir öpeyim!..' dedim.

Daha sonraları semailere, destanlara, mânilere başladıktan sonra öğreneceğim, al yanak, kiraz dudak, gül ruhsar, şekerleb, acemi acemi tadını ilk defa tattım ve tüysüz yanaklarımdan da kadın dudağıyla ilk defa öpüldüm, fakat muhabbet merdiveninin ilk basamağında iken kapı vuruldu, kadın:

'Aman kocam geldi!..' diyerek beni zampara masallarında olduğu gibi musandıranın üstüne çıkardı. Çıktığım yerden görmüyordum ama görmüş gibi anlatayım; karının kocası, bizimkilerle dövüşen Balat tulumbacılarından biri, iriyarı bir adam. Oda kapısından girer girmez şüpheyle etrafa şöyle bir bakındı ve bir iskemleye çıkarak beni musandıra üstünde eliyle koymuş gibi buldu. Kuşağında bıçağının sapını gördüm.

İri tulumbacı beni kıtır kıtır kesecek, kurt karşısındaki kuzu gibi melul melul bakakaldım. Sert bir sesle:

'İn aşağı!..' dedi.

İndim.

'Ne işin var ulan orada?..'

Anlattım.

Yemeye kalksa o tüysüz zamanımda dişlerinin arasında kabak çekirdeği, bademşekeri gibiyim, fakat rint adammış; filozof adammış, tokatlayacak yerde okşadı ve gayet tatlı bir dille:

'Senin kabahatin yok, namussuzluk benim kahpede, ben sana ilişmeyeceğim, bu karıyı boşayacağım, o kadar, ama sen de benim namusumu kurtaracaksın oğlum...' dedi.

'Sen ne dersen yaparım ağabey!..' dedim.

'Bahçeden incir çalmaya geldin, değil mi?..' diye sordu.

'Evet ağabey, incir çalmaya gelmiştim...' dedim.

Mahalle tulumbacıları ayaklanmış, artık sabaha kadar kimse uyumaz. Kapanmış kahvehaneler tekrar açılmış, beni kolumdan tuttu, karakola incir hırsızı diye teslim etti, kendisi komiserle baş başa verip gizlice bir şeyler konuştu, o koca adamın ağladığını gördüm, sonra yüksek sesle:

'Bu çocuktan davacı değilim komiser efendi, ama asıl davada sen bana şahitlik edeceksin...' dedi.

O geceyi karakolda geçirdim, sabahleyin dayımın ahırına giderek esvabımı giyindim ve incir hırsızlığından beş gün hapse mahkûm oldum.

Çorap söküğü böyle başladı; yaşım ilerledi, vücudum serpildikçe serpildi, bileği bükülmez demir pençeli bir tulumbacı oldum; çapkınlık, itlik yollarında girmediğim yer, boyanmadığım boya kalmadı, öylesine incir hırsızlığım unutuldu, oldum bir Deligâvur..."

Yazmacı Kız Artin

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Geçen asır sonlarında Ermeni milletinden, sırım gibi ve yakışıklı bir tulumbacıydı; hangi sandığın uşaklarından olduğunu bilemiyorum, semtinin sandığı var mıydı bilemiyorum, Sulumanastırlılardan olması muhtemeldir. Çok sevdiği ve yine Artin adında bir omuzdaşını müdafaa yolunda Çopur Yervant adında erazilden bir sabıkalıyı bir gece meyhanede bıçakla vurmuş, öldürmüştür. Kendisine yetişemediğim fakat adını çok duyduğum Âşık Serkis bu Yazmacı Kız Artin'in ağzından yirmi sekiz kıtalık bir destan yazmıştır, bendeki suretinde sekiz kıtası noksan olan destan şudur:

1. Namım Artin şöhretimdir Biberyan
   Serencamım bir bir ideyim beyan
   Kendim attım ise ateşe kendim
   Girdim zindana anababa giryan

2. Vatanım İstanbul Narlıkapusu
   Doğmuşum iki yüz elli Ağustosu
   Fakirlik meşakkat geçti sabavet
   Bilemedim nerde yolun doğrusu

3. Kaş gözüm yerinde düzgün el ayak
   Ermeni güzeli nevcivan elhak
   Kız Artin demişler bundan kinaye
   Merd-i merdanlığa gayetle elyak

4. Çırak oldum Yazmacı Serope'ye
   Sanatında yekta o külhanbeye
   Kuzuyu kurda emanet teslimdir
   Uğramazdı yılda bir kiliseye

5. Görüp istidadı Rabbimin bahşı
   Aşk ile meşk etti sanat-ı nakşı
   Gülistana tebdil adi tülbendi
   Yaprağın çizemez yazmacıbaşı

6. Gece gündüz ustam ile beraber
Müdam içer idik şarab-ı kevser
Pâbürehne sinem üryan mestane
Serim üzre kavak yelleri eser

7. Nasıl ki koç olur kınalı kuzu
Nevhat civan oldum sahib-i bazu
Heves eyledim hem tulumbacı oldum
Zaten eylerdi ustam da arzu

8. Sandıkta sevmişim omuzdaşımı
Hem ayaklar sevişmiş adaşımı
Sırmakeş Artin'dir ol meleksima
Nâre yaktım onun için başımı

9. Kan dökerek girdim büyük günaha
Çopur Yervant'ı vurdum serdim raha
Zira o bed tıynet göz koymuş idi
Sevgili adaşım sırmakeş maha

18. Dedim kahpeliğin budur cezası
İncitmem korkmayın gayri bir nası
Var git Artin karakola haber ver
Heman gelsin zaptiyenin ağası

19. Tenezzül etmedim asla firara
Teslim oldum veda iderek yâra
İftirakım hem Serope ustamın
Bağrında açmıştı bir derin yara

20. Gayet ile kötü bir rezil hayta
Yaka silker ondan ana hem ata
Acıyanlar cümle bana acıdı
Artin'i de nâre yaktı kerata

21. Mahkemede uzun lafın kısası
Çopur tarafı affetti kısâsı

Şükür ki başı kurtardım ipten
Adalettir bu devletin esası

22. Hüküm giydim on beş sene küreğe
Zincirler vuruldu ayak bileğe
Tersane zindanı oldu mekânım
Hasret kaldım insan yüzü görmeğe

23. Tepeden giriyor ışık içeri
Islak taşlar çürütüyor ciğeri
Karışmış saç sakal halim vahşettir
Gayri bir pul etmez ömrün değeri

24. Sırım gibi gencim yaşım otuz bir
Hücre-i zindanım misali kabir
Mektupla arz ettim halim Balyan'a
İmdat sendendir ey zat-ı pür tedbir

25. Ab-ı ruyı Ermeni cemaatin
Balyan Amire ve timsali asaletin
Pâ-yi sultana düştü şefaate
Ta ki bu mücrimi affi adaletin

26. Bin yaşasın Sultan Abdülmecid Han
Şevkate işte yeni bir bürhan
Bu Yazmacı Artin kulunun dahi
Cezasını tahfif etti o hakan

27. Söktüler zinciri ayaklarımdan
Kapusunu açtı o müthiş zindan
Duahanım şimdi mahbushanede
Her umurun âsan eylesin Yezdan

28. Varın selam edin Âşık Serkis'e
Eğer canı yürekten bana dost ise
Serencamım çeksin benim destane
Gençlere ibrettir kıssadan hisse...

Destanda Yazmacı Artin'in Hicri 1250'de (Miladi 1834-1835) doğduğu yazılıdır; eğer kaydedilmiş ise cinayet tarihi elime geçmeyen sekiz kıtadan birinde bulunacaktır. Tersane zindanında ne kadar yatmıştır bilinmiyor. 31 yaşında iken zindandan hassa mimarı Balyan Kalfa'ya bir mektup üzerine ayaklarından zinciri alınarak cezası adi hapse tahvil edilmiştir, bu tahfif-i ceza pek çabuk olmuşsa da 1880-1881 arasında da 46 yaşında hürriyetine kavuşmuş olacaktır. 1943'te Kumkapı'da Ermenilerin balıkçı kahvehanesinde bir resmi hâlâ durur, soranlara kahveci:

'Çopur Yervant'ı vuran meşhur tulumbacı Kız Artin'dir, tam kırk sene Tersane zindanında, zincirle çakılı yatmıştır!..' derdi."

Mahzun Bahaeddin

Mahzun Bahaeddin, Hicri yahut Rumi olduğunu tespit edemediğimiz 1301 yılında (Miladi 1883-1884 yahut 1885-1886) aşifte şerrine uğrayarak çirkin bir cinayetin kurbanı olmuş genç ve güzel bir tulumbacıdır. Devrin gazetelerinin zabıta vakaları sütunlarında bu cinayetin kaydına rastlayamadık. Vakaya bir paşanın adı karıştığı için sansür tarafından neşrine izin verilmediğini tahmin ediyoruz. Fakat o devrin tulumbacılık ve avam, ayaktakımı geleneğince bu cinayet, Tophane kâtiplerinden ve zamanının kudretli halk şairlerinden Üsküdarlı Âşık Razî tarafından Mahzun Bahaeddin'in ağzından elli kıtalık uzun bir destanda anlatılmıştır.

Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca (Vâsıf Hiç) merhumun lütfuyla bu destanın elimize geçen nüshası sarı samankâğıdından bir deftere kurşunkalemiyle yazılmıştı. Uzun zaman rutubetli yerde kaldığı anlaşılan defterin son yaprakları tamamen çürümüş, yazılar okunmaz hale gelmişti.

Âşık Razî'nin destanından ve Vâsıf Hoca'nın notlarından öğreniyoruz; anasını babasını 6-7 yaşlarında kaybeden Bahaeddin, Gedikpaşa'da kahveci Numan Ağa adında biri tarafından evlat gibi büyütülmüştür. Gayet dindar ve namuslu olan bu adam elinde çocuk ciddi ve temiz bir genç olarak yetişmiştir. Ustası babalığıyla birlikte kahvehanede yatıp kalkar, kahvecilik ve berberlik öğrenir. Vücudu serpildikçe de semtin en güzel delikanlısı olur. Ayaktakımın-

Bir cinayete kurban giden Mahzun Bahaeddin.

dan emsali bütün gençler gibi tulumbacılığa heves eder ve eski tulumbacılardan olan babalığının izniyle Gedikpaşa Yangın Tulumbası Sandığı'na uşak yazılır. Güzel delikanlı kısa bir zamanda koşarlı ayaklarıyla tulumbacılıkta da bir şöhret olarak parlar ve sandıktaki omuzdaşları tarafından kendisine "Mahzun" lakabı takılır.

Bir gün Gedikpaşa Tulumbası Sandığı'yla bir yangına koşarken Koska'da bir paşa konağı önünden geçerler. Pırpırı tulumbacı kılığıyla bir kat daha alımlı çalımlı delikanlının güzelliği konağın pencerelerinde, kafes arkasında tulumbacıları seyre koşmuş iki kadının gönül evlerine bir ateş parçası gibi düşer. Bu kadınlardan biri paşanın 16-17 yaşlarındaki güzel kızı, öbürü de paşayı pençesine almış fettan karısı ve güzel kızın üvey anasıdır.

Destanın ilk kıtaları şöyledir:

Adım Bahaeddin yaşım on sekiz
Gedikpaşalı'yım sorar iseniz
Hüsn ü ânım şöyle tarif ideyim
Doğmuşum Hazreti Yusuf'la ikiz

Anadan öksüzüm babadan yetim
Boynu bükük geçti hep sabavetim
Küçücüktüm çırak oldum kahveye
Ustama pervane gibi hizmetim

On bir yıl yanında çalıştım tamam
Gayetle namuslu Müslüman adam
Öz evladı gibi severdi beni
Bakmazdı bu kadar sağ olsa babam

Sanatında usta, ahlakta rehber
On dört yaşındaydım olmuştum berber
Dükkânda işleriz, yatar kalkarız
Gece gündüz yaz kış daim beraber

Hüsn ü ahlak ile temayüz ettim
İğriye sapmadım, dosdoğru gittim

Abdestsiz basmadım ayağı yere
Sözünde merdane taze yiğittim

Fethettim böylece cümle kulubu
Semtimiz halkının oldum mahbubu
Akrana muhabbet büyüğe hürmet
Budur dinimizin bizden matlubu

Şeraben tahura içtiğim sudur
Bilmedim şu şarap, rakı da budur
Olmadım haşarı bıçkına refik
Bir kere çözmedim harama uçkur

Lakin ben de gencim kaynıyor kanım
Sandıkta mukayyet cümle akranım
Tulumbacılığa heves iderek
Baba dedim iznin derde dermanım

Ustamın izniyle sandığa girdim
Gedikpaşa Sandığı'na şan verdim
Yalınayak ateş-i Nemrud içinde
Pervasız dolaşır semender idim

Ayaklar koşarlı boy ince uzun
Tenasüb-i endam gayetle mevzun
Âdet olmuş takılacak bir lakap
Bana da münasip görüldü "Mahzun"

Hüzün idi ruhumun esas meali
Anasız babasız büyüme hali
Herkes kahkahalar atarken bende
Tebessüm süslerdi o gül cemali

Kasem Hüda'ya ki, yoktur haberim
Dükkânda işiyle meşgul berberim
Her ne zaman çıkmış olsam sokağa
Daima önüme bakar giderim

Dizlik keçe külah gayet civelek
Sandıkla koşarken ben misl-i melek
Bir paşanın kızı görmüş cumbadan
Benim ne günahım takdir-i Felek...

Aşağıdaki satırları Vâsıf Hoca'nın notlarından alıyoruz:

"Paşa kızı güzel tulumbacının aşk ateşiyle yatağa düşer. Fettan üvey anası ise çakırpençe kadındır, yalın ayaklı pırpırı tulumbacı oğlanı para kuvvetiyle, o zamanlar 'koltuk' denilen randevuevlerinden birine getirtebileceğini sanır. Hanımlar ile oynaşları arasında çöpçatanlık yapan bir bohçacı kadın vasıtası ile Mahzun Bahaeddin'e bir muhabbetname gönderir, fakat namuslu delikanlıdan kesin bir red cevabı alır. Çöpçatan bohçacı kadın:

'Gam çekme hanımım, bıçkınlık cilvesi, kopuk nazıdır... O külhaniyi yola getirmek boynumun borcu olsun..' der.

Sevdiği tulumbacı oğlana kavuşma imkânı göremeyen paşa kızı ise, bir gün hasta döşeğinde mahremi sandığı dadısına derdini söyler. Dadı kadın şaşırır, bir paşa kızının yalın ayaklı baldırı çıplak bir tulumbacıya gönül vermesi büyük rezalettir, duyulursa küçükhanım dillere destan olacaktır, aile namusu lekelenecek ve bir tulumbacı sevmiş güzel kızın koca kısmeti kapanacaktır. Kızın sırrını üvey anasına söyler, hanım ise divaneye döner, çileden çıkar:

'Vay külhani kopuk!.. Bana yüz vermediği demek üvey kızım yüzündenmiş... Alacağı olsun çapkının...' der. Mahzun Bahaeddin'den yaman bir intikam almaya karar verir ve hadiseye başka bir renk vererek paşasına anlatır:

'Gedikpaşa Sandığı'ndan Mahzun Bahaeddin dedikleri bir çapkın tulumbacı oğlan kıza göz koymuş, musallat olur, her sokağa çıktığımızda peşimize düşer, laf atar, kız işte bu dert ile yatağa düşmüştür...' der.

Paşa gazaba gelir:

'Ben o itin hakkından gelirim..' der.

Âdem ejderhası gibi üç nefer Kürt hamal buldurur, üçü de her türlü habaset ve şenaati göz kırpmadan irtikâp edecek tıynettedir. Paşa, Kürtlere mühim bir para vaat eder, tulumbacı Bahaeddin'i ölümle tehdit ederek, semtten hatta İstanbul'dan kaçırtmalarını ister. Üç şerir:

'Sen meraklanma paşam... Biz o oğlanın tamam hakkından geliriz...' der.

Ve o günden itibaren Mahzun Bahaeddin'in peşine düşerler ve nihayet bir gece ellerine bir fırsat geçer. Kahveci Numan Ağa ile Bahaeddin Eğrikapı'da Hançerli Bostan'da bir düğüne davet edilmişlerdir. Üzerinde bir gariplik hisseden delikanlı düğüne gitmez, geceyi aynı zamanda meskenleri olan kahvehanede yalnız geçirecektir.

Âşık Razî, kızın fettan üvey anasından hiç bahsetmeyerek destanına şöyle devam ediyor:

Gönül bu dinlemez emirle ferman
Bu Mahzun'a âşık olmuş kız heman
Dememiştir tulumbacı parçası
Yalın ayaklı bir hırpani oğlan

Leyla ile Mecnun, Ferhad'la Şirin
Tabipte ilacı yoktur bu derdin
Masum idi amma Yusuf-ı Mısri
Çile doldurduğu kuyu pek derin

Paşa kızı önce sararıp solar
Söyletmez derdini hicap ile ar
Serilince bir gün hastaya döşek
Konağa akraba ahbaplar dolar

Ağzından sırrını öğrenir biri
Paşa kızı sevmiş güzel berberi
Elif çekilirse nokta koyan çok
Telleyip pullamak kolay haberi

Biri bir laf atar ortaya bühtan
Oğlan bulmuş bir mekkâre çöpçatan
Masum kızımızın aklını çelen
Tulumbacı kopuk külhani fettan

Berber damat olur mu hiç paşaya
Kılıç denilir mi demir maşaya

Reva değil elin kolun sallayup
Oğlan ortalıkta gezip yaşamaya

Tedarik edilmiş üç nefer Kürtler
Beşer şekli suretinde üç ejder
Bu işlerden haberim yok gafilim
Meğer katillerse fırsatı gözler

Felaket insana malum olurmuş
Gördüm ben de bir gece evvel düş
Melekler Kerbela şerbeti sundu
Hemen alıp ellerinden ittim nuş

O akşam ettiler düğüne davet
Hançerli Bostan'da âli ziyafet
Baba dedim saz söz istemez canım
Sardı yüreğimi bugün bir kasvet

İkindiydi gitti düğüne ustam
Çıkan son müşteri Balıkçı Hüsam
Kahvehane kepenklerin kaparken
Akşam ezanları okunurdu tam.

O gece delikanlının kahvehanede yalnız olduğunu bilen üç hamal Gedikpaşa Hamamı'na giderler, yıkanma bahanesiyle geceyarısına kadar orada oyalanırlar, sonra kahvehaneye gidip kapıyı vururlar:

'Baha... Kalk, baban ölmüş!..' diye seslenirler. Delikanlı yatağından deli gibi fırlar, kapıyı açar, içeri dalan üç canavar biçare gencin ağzını bir mendille tıkayıp kapıyı kaparlar. Bir paşa kızının peşine düşmesinin cezasını çekeceğini söyleyerek genç tulumbacıyı bütün habaset, melanet ve şenaatleriyle hırpalayarak, ayrıca on beş yerinden de bıçaklayarak öldü zannı ile bırakıp kaçarlar. Ertesi sabah düğünden dönen Numan Ağa faciayı dehşetle görür. Gedikpaşa halkı ayaklanır. Bahaeddin ölmemiştir, fakat ölmek üzeredir. Canilerin eşkâlini tarif eder; uğradığı tecavüzün sebebini anlatır, masum olduğunu söyler ve o akşam ölür."

Destanın son kısmı şudur:

Abdest alıp önce kıldım namazı
Hakk'a ettim istiğfarla niyazı
Bilir miyim yazılmıştır alnıma
Şakiler eliyle kanlı bir yazı

Soyundum üstümde bir don bir gömlek
Serdim iki peykeye iki döşek
İdare kandili yanar köşede
Cuma gecesiydi şeb-i mübarek

Aradan kim bilir kaç saat geçmiş
Fırsatı kollayan zamanı seçmiş
Kapuyu vurdular çabuk aç çabuk
Babanı getirdik dünyadan göçmüş

Fırladım döşekten divane gibi
Kapuyu açınca sardılar beni
Birisi ağzımı tıkadı heman
Atarak boynuma kol kemendini

Cehennem kütüğü ehremen cellat
Şeytan-ı racime olmuşlar üstat
Yüzleri kapkara gözleri kanlı
Ne mümkün pençe-i kahrında feryat

Bilemem ne kadar sürdü işkence
Kıydılar ben gibi güzel bir gence
Perişan bulmuştur al kan içinde
Babalığım seher vakti gelince

Üryan yatar idi ciğer paresi
Vücudunda on beş bıçak yaresi
Hayat ramak halinde cilve-i Hüda
Henüz vermemiştim ben son nefesi

Eşkâlini tarif ettim Kürtlerin
Hem naklettim bana söylediklerin
Dedim kurbanıyım bir iftiranın
İntikamı alınsın bu kederin

Ustam Numan Ağa dövünsün dursun
O gece ruh teslim etti bu Mahzun
Cümle Gedikpaşa halkı ayakta
Maceramız gözyaşıyla okunsun

Başımda toplanmış arkadaş akran
Hepsinin dilinde bir ah-ı hicran
Hafız efendiler dahi gelmişler
Savt-ı âlâ ile okunur Kuran

İmam dedi dinleyin ey cemaat
Bu civan şehittir gasle ne hacet
Hun-i şahadetle tekfin edelim
(silik, okunamadı)

(silik, okunamadı)
(silik, okunamadı)
Üç yüz nefer idi tulumbacılar
Bir o kadar kahveciler berberan

Yollarda tabutum gören ağlardı
Canilere kin ve lanet çağlardı
Masum şehit oğlum gider diyerek
Babalığım yüreğini dağlardı.

Elli kıtalık destanın son on dört kıtası tamamen yok olmuştur. Güçlükle ve karineyle okunabilmiş bazı mısralar şunlardır:

İndirildi konağın hep camları
...
Sinop zindanında vuruldu zincir

Paşa kızı dahi öldü veremden

...

Selviler altında kabir komşusu.

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Bin kişiden fazla bir cemaatle kaldırılan cenaze nümayiş kasdı ile Koska'daki mahut paşa konağının önünden geçirilir ve konağın bütün camları taşlanarak indirilir. Cinayetten birkaç gün sonra paşadan vaat edilen parayı almaya gelen katil hamallar Gedikpaşalılar tarafından teşhis edilirler, linç edilmek üzere iken zabıta tarafından güçlükle kurtarılır. Üçü de idama mahkûm olur; ölüm cezaları Sinop zindanında yirmi beşer yıl prangabendliğe tahvil edilir. Paşa kızı da Bahaeddin'in feci akıbetini öğrenince baba evinden kaçmış, kahveci Numan Ağa'ya sığınmış, güzel delikanlıya masum aşkından başka hiçbir suçu olmadığını söylemiş, Bahaeddin'e iftirayı atanın yıllardan beri türlü cevr ü cefasını çektiği üvey anası olduğunu söylemiştir. Güzel kız Numan Ağa tarafından kenar mahallelerden birinde yakın bir arkadaşının evine götürülmüş ve zavallı orada birkaç ay sonra veremden ölerek Yedikule dışında, sevgilisi tulumbacı Mahzun Bahaeddin'in kabri yanına defnedilmiştir."

Mektepli Kız Basri

Çeşmemeydanı Sandığı'nın namlı uşaklarından olmuş Mektepli Basri'nin hayatı çok acı ve hazindir; aşağıdaki satırları Vâsıf Hoca ile eski sivil polislerden Bulgaristanlı Servet Efendi'nin verdiği notlarla yazıyoruz:

Tulumbacılık âleminde Kız Basri lakabıyla da anılmış olan Mektepli Basri temiz ve içtimai seviyesi yüksek bir ailenin evladı olarak doğmuş, Galatasaray Sultanisi'nde okurken, henüz 15-16 yaşlarında kötü insanların fesat ağına düşmüş, mektebini bırakmış, aile ocağından kaçmış, şehir eşkıyası pençesi altında tulumbacılığa heves etmiş ve bir ara, "Mektepli", aşırı derecede güzelliğinden ötürü "Kız" lakabıyla Çeşmemeydanı Sandığı'nın uçarlı koşarlı, en güzel uşaklarından biri olmuştu. Vâsıf Hoca, "Kanaatimce asıl adının Basri olmaması lazımdır, mektebini ve baba evini terk ederken, izini tamamen

kaybettirmek için kendi has ismini de terk etmiş olması gerekir" diyor ki akla çok yakındır. Fakat bedbaht genç kendisini doğru yoldan çıkaranların çengelinden paçasını kurtaramamış, kumar ve esrarla evvela adi bir gece hırsızı, giderek büyük şehrin en usta cüretkâr bir kasa hırsızı olmuş ve namı nişanı mahbushanede kaybolmuştur.

Daha çocuk denilecek çağlarında resim sanatına karşı büyük bir istidat göstermiş olan Basri, fırtınalı hayatının içinde pek az olduğu muhakkak sükûn anlarında karakalem ve kurşunkalemiyle resimler yaparak bu sanat istidadını kendi kendine geliştirmeye çalışmıştır. Mektepli Kız Basri'nin elinden çıkmış bir karakalem resim, Tulumbacılar, sanat âlemimizin heder olmuş bir kıymetinden hazin bir hatıradır; bu resmin yeri, Resim ve Heykel Müzesi'nde, Türk resminin el yordamıyla yürüdüğü devrin köşesidir. Resim İstanbul mahbushanesinde yapılmıştır, "H. Basri" diye imzalanmıştır. Kaç yıla mahkûm olduğunu tespit edemediğimiz kasa hırsızı, gençliğinin uçarılık çağlarında sandık kolu altında aşkla koştuğu zamanları hatırlamış, bir fanila bir dizlik, başta keçe külah, yalınayak baldırı çıplak, iki ahşap konak önünden yangına giden tulumbacıların ruh haletini iptidai, fakat en doğru çizgileriyle yaşatmaya muvaffak olmuştur. Altında mahkûm sanatkârın el yazısıyla "Hatıra-i Mahbushane 1139 mah-i Ağustos 21" yazılıdır. Bu tarih Miladi takvimle 1 Eylül 1923'tür. Basri'nin bir koğuş arkadaşı tarafından satın alınmış olup halen İstanbul şehrinin zamanımızdaki durumunu tespitle uğraşan kıymetli arkadaşımız Hakkı Göktürk'ün ağabeyinin elindedir.

Bedri

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Meşrutiyet devri tulumbacılarındandır, yangın ateşine pervasız dalan gençlerdendi. Cesareti olduğu kadar da güzeldi. İstanbul tarafından olduğu için hangi sandığın uşaklarındandı bilemiyorum, ama tahmin ederim ki Şehremini Sandığı'ndan olacaktır. Üsküdar'da Sadi Dergâhı'nın şeyhinin yakın akrabası idi; sık sık gelir, dergâhta kalırdı. 17-18 yaşlarında var yoktu, büyük Aksaray yangınında (10 Temmuz 1327/23 Temmuz 1911) Laleli'de bir kadının, 'Evladım... Beşikte evladım kaldı!..' diye çırpındığını görünce ateş külçesi ha-

lindeki bir ahşap eve yalınayak pervasızca dalmış, beşikteki bir sabiyi beşik örtüsü tutuşmuş iken kurtarmış, çıktığı yalımlı merdiven bir iki dakika içinde inilmez hale gelince, kucağındaki çocukla ikinci katın penceresinden atlamış ve sağ bacağı kırılmıştı; ben tulumbacı Bedri'yi ilk defa, bu büyük afetten bir hafta kadar sonra Üsküdar'daki dergâhta, kırık bacağı sarılmış yatarken görmüştüm; kahramanlığı güzelliğine bir kat daha parlaklık vermişti. Balkan Harbi'ne gitti, yaralı döndü; Birinci Cihan Harbi'ne iştirak etti, Galiçya'ya gitti ve oradan sağ dönen pek az Türk evladından biri oldu; Milli Mücadele başlayınca da Anadolu'ya kaçtı, Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk günlerinde şehit oldu.

Sadi Dergâhı'nın son şeyhi, edebiyat muallimlerinden ve Üsküdar'ın ab-ı ruyu üdebasından, Beyazıt Umumi Kütüphanesi müdürü iken vefat eden Sadeddin Nüzhet Ergun ağlayarak anlatmıştı: 'Yanında bulunan bir silah arkadaşı söyledi, bir şarapnel parçası Bedri ağabeyimin güzel başını bıçak gibi kesip almış, başsız vücut siperde ayakta kalmış, parmağı tüfeğinde, tetiği çekmeye çalışırmış ve kesik baştan da bir inilti halinde Allah nidasını işitmişler.'

Bedri'nin tulumbacı kıyafeti ile bir gençlik resmi Sadeddin Nüzhet Bey'de idi.

Meşrutiyet'in ilk yıllarında Üsküdar'da Han-ı Sebil de denilen Muytab Hanı'nda Samsunlu Âşık Hâkî adında bir halk şairi ile tanışmıştım, bu günahkârın destanını okudu, öyle tahmin ederim ki Âşık Hâkî, destanı, hüsnü ile beraber merdaneliğine hayran olduğu şehid-i mağfur Bedri için yazmış olacaktır. Destanın bir suretini Sadeddin Nüzhet Bey'e götürmüştüm; 'Teşekkür ederim Hocam... Bilirim, sureti bende vardır' dediği halde 'Ağabeyim içindir' demedi, ben de ısrar edip sormadım... Destan şudur:

Yine bir hummalı yangın ateş var
Yanıyor bir kulun suzan içinde
Hüsn ü şebabın Bedri bir güneş var
Rindanı kahreder tufan içinde

Ey bıçkın civanım ey tulumbacı
Pek yaman indi bu firar kırbacı

Hasretin kalp kıran dilinden acı
Ararım bağ bahçe bostan içinde

Koşarlı ayağın nerdedir izi
Sebep ne terk ettin sen semtimizi
Ağlattın gözleri soldurdun benzi
Sen gibi zalim yok bütan içinde

Tam üç hafta oldu senden haber yok
Vefakâr selamdan nişan eser yok
Kâfirsin vallahi Hak'tan hazer yok
Cellad-ı can mısın cihan içinde

Kimde var söyle o bıçkın bakışın
Levh-i mahfuz gibi o samur kaşın
O keçe külahlı o altın başın
İskender'sin sahipkıran içinde

Gel de gör halimi nasıl perişan
Muradın veçhile olmuş mu viran
Gönül evim ettin hâk ile yeksan
Velakin hayalin her an içinde

Yalvarıp dimem gel halime acı
Kırbacın üstüne vur gel kırbacı
Himmetin var olsun ey tulumbacı
Görmiyem yüzünü şadan içinde."

Kafesçi Ahmed Bedri

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Bizim yetişip görmediğimiz, görenlerden dinlediğimiz, ağır çardaklı tulumbalar devrinin namlı tulumbacılarından, Gedikpaşa Sandığı'nın da en namlı uşaklarından imiş. Aslı Beylerbeyli bir bahçıvanın oğlu olup 16-17 yaşlarında evini terk etmiş, yatağını tulumbacı koğuşuna sermiş, kâh koğuşta kâh Gedikpaşa Hamamı'nda

yatar, baba evine altı ayda, yılda bir uğrarmış. Kalender, derbeder, içkici, güzel koşma ve semai okur, gayetle temiz kalpli, fakat daldığı bekâr hayatı cilvelerinden olacak, mahbupdostluk ile tanınmış. Tavukpazarı'nda Saraç Hanı'nda bir selatin meyhane vardı; halk ağzında 'Kasabın Meyhanesi', 'Kasapların Meyhanesi' denilir ve 'Meşhur tulumbacı Kafesçi Bedri'nin kendini vurduğu yerdir...' diye gösterilirdi. Mahut meyhane o civarda kasap dükkânı olan bir Rum tarafından işletilir; çırakları da hem kasap dükkânında hem de meyhanede çalışırmış. Kafesçi Ahmed Bedri bu meyhanede Kasap Filip denilen bir genç çırağa alaka peyda etmiş; bir akşam İskender Boğazı'nda Taşhan Meyhanesi'nde içmiş, körkütük sarhoş olup arkadaşlarını savarak Kasabın Meyhanesi'ne gitmiş. O zamanlar meyhaneler yatsıdan sonra kapanır. Meyhanede yatan çırak Filip'e kapıyı açtırmak istemiş, kapı açılmayınca aşırı derecede müteessir olan Ahmed Bedri, bıçağını çekerek kasığına saplamış, intihar etmiş, ağır yaralı olarak zaptiye kapısına kaldırılmış, Filip de tulumbacıyı vurdu töhmeti ile yakalanmış, fakat namlı tulumbacı çocuğun masum olduğunu, intihar ettiğini söylemiş. Gureba Hastahanesi'ne götürülürken yolda ölmüş. Babasına haber verilmiş, ertesi gün İstanbul tulumbacıları ile Beylerbeyi bahçıvanları tarafından kaldırılıp Edirnekapısı dışına defnedilmiş. Vaka Abdülaziz devrinde, Hicri 1281 (Miladi 1864-1865) yılında olmuş, ölümünde Kafesçi Ahmed Bedri 27 yaşında imiş. Bu vaka üzerine Remzi adında birinin kaleme aldığı otuz iki kıtalık bir destan vardır. Kafesçi Bedri'nin ifadesi karşısında zaptiyece serbest bırakılan genç Filip Gedikpaşalı tulumbacıların nazarında Bedri'nin katili olmaktan kurtulamamış, ölüm ile tehdit edilmiş ve memleketi olan Sakız Adası'na kaçmış."

Kafesçi Bedri'nin destanı İstanbul Halkevi tarafından çıkarılan *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde 1935 senesinde neşredilmiştir. Fakat bize Vâsıf Hoca tarafından verilen suretle çok farklıdır; şairin adı "Remzi" yerine "Husmî"dir. Kafesçi Bedri'nin adı da sadece "Ahmed" diye kaydedilmiştir ve dört kıta noksandır. Biz buraya destanın Vâsıf Hoca tarafından verilen suretinden intihar faslı ile (kıta 9-12) defin kısmını (kıta 30-32) alıyoruz:

Akşamı eyledik oldu saat bir
Yanımdan yoldaşları savdım bir bir
Zira budur yâre gitmede tedbir
Lakin çekmiştim fazlaca kafayı

Meyhanenin kapusuna dayandım
Dedim Filip aç kapuyu ben yandım
Tahammül kalmadı candan usandım
Merhamet et sever isen İsa'yı

Lakin yârim bana cevap vermedi
Kulak verdim nedir Filip'in derdi
Biriyle Urumca kelam ederdi
Karardı gönlümün dirahşan ayı

Üfürdü şamdanı bir zulmet sardı
Saat bir buçuktan ikiye vardı
Açmadı kapuyu gözüm karardı
Çektim sağ yanımdan soktum kamayı

Pederi yâranı durdu namaza
Namazda cümlesi düştü niyaza
Açub yüzün peder baktı şehbaza
Gayet mahzun etti garip atayı

Andan götürdüler mezaristana
Yaş yirmi yedide gitti cinana
Kafesçi Bedri'yi yazdım destana
İsmi kaldı ruhu tuttu ukbayı

Sözün bitir Remzi hâsıl-ı kelam
Macerayı bertafsil ettim ilan
Sene bin iki yüz seksen bir tamam
Unutmam o nevcivana duayı.

Destancı Behçet

II. Abdülhamid devri sonlarının namlı tulumbacılarından ve tulumbacıların okumuşlarından, eli kalem tutanlarından; Üsküdarlı Vâsıf Hoca, çok yakından tanıdığı Behçet'in hayatını şöyle anlatıyor:

"İlk gördüğümde bir Hint beyzadesi zannetmiştim; esmer güzeli 19-20 yaşlarında bir delikanlıydı; uzun boylu, tığ gibi, tulumbacı olmak için yaratılmıştı. Şehremini Sandığı uşaklarından 1875-1880 arasında doğmuş olacaktır, fakir bir yük arabacısının oğluydu, çocukluğu yalınayak, yarım pabuçla mihnet içinde geçmiş, bir iki sene mahalle mektebine gidip gelmiş, okumaya son derece hevesli ve gayet zeki olduğu halde geçim sıkıntısı ile mektepten alınarak sanata verilmiş, fakat hiçbir işte tutunamamış; yorgancılık, bostan yanaşmalığı, bakırcılık, hatta çalgıcılık ve hamam uşaklığı gibi aralarında asla münasebet olmayan işlere dalmış çıkmış, türlü renge boyanmış, tek sebat ettiği yol, sandık kolu altına girip yalın ayakla yangınlara koşmak olmuştu. En sonunda galiba Merdivenköyü Dergâhı'na girerek Bektaşi köçeği bile olmuştu. 1908 ile 1910 arasında veremden öldü, zaruret içinde ve henüz 35 yaşlarında idi. Ölümünden bir ay kadar evvel Köprü üstünde rastlamıştım. Cebinde Mizancı Murad Bey'in *Tarih-i Ebülfaruk* ismindeki eserini görmüştüm, bana:

'Vâsıf... Âşık oldum aşk ile yatağa düştüm, bu hallere geldim, hayal-i canan bir an gözümün önünden gitmez, fakat bilir misin ki okuma hevesim olduğu halde meşakk-ı hayat ile okuyamamak içimde durmadan kanayan bir yaradır!..' demişti. Garîk-i rahmetler.

O devrin tulumbacılık âleminin âdetlerine uyarak bazı vakalar üzerine pek güzel destanlar yazmıştır, cebinde zaman zaman biraz para gördü ise kaleminin hakkı destanlardan aldığı paradır. Pek küçük yaşta işrete alışmıştı, lakin kimsenin sofrasına oturmaz, cebinde parası varsa içerdi. Ağırbaşlı, çok mağrur bir gençti. Son destanını kendisi için yazmıştır, adı 'Sergüzeştname'dir, alay gibi görünür ama hayatının azıcık mübalağalı hikâyesidir:

Sergüzeştim size beyan ideyim
Bilin maharetim ilancılıkta
Acayip bir tuhaf destan söyleyim
Bakın ne erbabım yalancılıkta

Pederle maderim ittiler kelam
Oğlana iş lazım der idi anam
Bir gün oldu tutup rahmetli babam
Beni çırak yaptı yorgancılıkta

Yorgan iğnesiyle elimi deldim
Bu işi yapamam anladım bildim
Kaçtım oradan terzi yanına girdim
Şimdi kalfa oldum mintancılıkta

Hazırcılık bozdu dikiş dikeni
Geldi bir Yahudi aldattı beni
Koş benimle ortak ideyim seni
Hayırlı ticaret kaytancılıkta

Tulumbacılığa uygundu çağım
Hem gayetle koşarlıdır ayağım
Reis dedi gel ol benim uşağım
Tepiştim bir eyyam tabancılıkta

Kayıkçı oldum ben açtım yelkeni
Anafor dalgaya tuttum dümeni
Fırtına denize atınca beni
Nasibim yok dedim kaptancılıkta

Bostancılık hem iş hem de zevk idiş
Geçirdik yazı bastırınca kış
Yanaştım hamama istedim bir iş
Dediler var çalış külhancılıkta

Külhanda dumandan bıktım boğuldum
Dellaklığı meşrebe aykırı buldum
Kaçtım da oradan bakırcı oldum
Çok tokmak salladım kazancılıkta

Hâsılı her şeyden gördüm hasarı
Artık dervişliğe kıldım kararı
Tutup bir mürşitten aldım ikrarı
Yerleştim tekkede meydancılıkta..."

Destanın aslı 19 kıtadır; buraya almadığımız kıtalarda kalkancılık, samancılık, bostancılık, harmancılık, sapancılık, dükkâncılık, kemancılıktan bahseder.

Kürt Bekir

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"II. Abdülhamid devri tulumbacılarından Kürt Bekir Beyoğlu'nda 6. Belediye Dairesi Sandığı'nın en koşarlı uşağı idi; ayaktaşı tulumbacılardan birkaç kişi ile birlikte Belediye'ce imtiyazlı olarak Beyoğlu'nun en işlek piyasa yerlerinde hamallık yapar, kazancı altın para ile günde yarım lirayı bulurdu. Sakalı matruş, palabıyık, çam yarması gibi bir Kürt'tü; görünüşteki vahşetine rağmen gayet merhametli idi, gündelik kazancının yarısını biriktirir, on kuruşunu yer, geri kalanı da dilenmeyen fukaraya dağıtırdı..."

Çeşmemeydanlı Yelkenci Laz Bekir

II. Abdülhamid devri sonlarının namlı tulumbacılarından ve Çeşmemeydanı Sandığı uşaklarından Laz Bekir adında 19-20 yaşlarında genç ve güzel bir delikanlı, zamanında dillere destan olmuş bir aşk macerasının kahramanıdır. Bu maceranın ilk safhasına iki mecidiye için Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca da girmiştir; rahmetli şöylece anlatmıştır:

"Dükkânını bilmem, Çeşmemeydanı civarında yelkenci çırağı imiş, bütün zemane gençleri gibi tulumbacılık sevdasına kapılmış,

Çeşmemeydanı Sandığı'na girmiş, fakat koşarlı ayağı ve merdanelik ile şöhretini yapmadan civelekliği, bıçkınlığı, kara kara iri gözleri, kaşları, kâkülleri ve fidan boyu ile bir zengin dul hanımın gönül evini kundaklamış, dillere destan olmuştu. Hanımın adı Huriye'dir. Bunca günahım yetmiyormuş gibi iki gümüş mecidiyenin cazibesine kapılıp çöpçatanları da ben oldum. Günah ise Hak taksirimi af ide.

Bir gün Üsküdar'da, kahvehânede oturuyordum. Gayet temiz giyinmiş bir haremağası geldi, yüzüme endişe ile bakarak ve gayetle çekinerek:

'Destancı Vâsıf Efendi siz misiniz?..' dedi.

'Buyurun, benim...' dedim.

'Maruzatım mahremanedir efendim...' dedi.

'Hayır ola ağa hazretleri?..' diye sorduğumda:

'Vâsıf Efendi, elçiye zeval yoktur, beni hoş görün..' dedikten sonra çekildiğimiz köşede maksadını anlattı. Gayet zengin ve ırz ehli taze bir dul hanım, bu tulumbacı oğlana âşık olmuş, evvela aşkını oğlana beyandan sonra eğer razı olursa hemen nikâhlanıp helalinden eri edinmek istermiş. Sevdiği çocuk tulumbacı olduğu için muhabbetnamesini zamanın âdetince arzuhalciye yazdırmayıp bana bir divan yazdırmak istemiş. Haremağasının gizlice uzattığı iki gümüş mecidiyenin yüzü, hem de hanımın bu zarafeti hoşuma gitti. İki mecidiye de o zaman çok para, arzuhalciler bir âlâ muhabbetnameyi türlü diller dökerek beş kuruşa falan yazarlardı, en çok sekiz beyitlik bir divana elli kuruş bahş-ı kalenderîdir. Teklifi kabul edip:

'Ağa hazretleri, şöyle oturun, kahve nargile için, siparişi alıp gidin!..' dedim.

Feleğin cilvesine acı acı güldüm. Garip tesadüflerdendir. O günlerde enis-i ruhum tulumbacı Toygarlı Rıza'ya da bir paşa kızı âşık olup o güzel delikanlının Çavuşderesi'ndeki çiçek bahçesinde bulunan kulübesine kaçmış, fakat Rıza'cığım bir duhter-i peripeyker olan paşa kızını, ailesinin şanına 'tulumbacıya kaçmış' diye leke sürülmemesi için asilane bir hareketle babasının evine iade etmişti, ben de latife yollu o paşa kızının ağzından Rıza şanında dört beyitlik bir divan yazmıştım, 'Rıza'ya yenisini yazarım..' diyerek hemen dört beyit daha ilave ettim ve ağaya verdim. Sadece adını öğrendi-

ğim Huriye Hanım'ın kim olduğunu sordum ise de haremağası söylemedi. Hanım ağzından bıçkın Laz Bekir'e yazdığım divan şudur:

Parladı dil hanesi söndür aman tulumbacı
Pek de bıçkın gösterir dar camadan tulumbacı

Kahramane kisveyi labis olan eyler çalım
Bas katı narayı da koş hûb lisan tulumbacı

Yârdan ayrıldım ipek kefiye başta bir yana
Kaş çatup ejder gibi pek de yaman tulumbacı

Görse yangın kulesi al ârızın yangın sanır
Köşklüye çeker işaret bil heman tulumbacı

Çeşmemeydanlı Bekir'dir nam ü şanı dilberin
Bilmeyen sıdk u vefayı biaman tulumbacı

Pâyini azürde kılma taş yerine kalbe bas
Sen gönlümün sultanısın ey daltaban tulumbacı

Diktiğin yelkenle çıktım ben bu aşk ummanına
Esme deli poyraz gibi Laz korsanım tulumbacı

Huri'yi yaktın ciğerden sen de yan yan ateşe
Ol sebepten benle yanık bil bu divan tulumbacı...

Divanı yazdım verdim ama tulumbacı Laz Bekir'i de merak ettim, Çeşmemeydanı'na gittim, kahvehanede gördüm; alelade, karakaş, karagöz, yüzü güzelce, eli ayağı düzgün, yüzüne uygun bir delişmen Laz'dır; şair sözünün yalan olduğuna o zaman inandım. Aradan şöyle iki üç aylık bir zaman geçti, yolum Çeşmemeydanı'na uğradı, aman şu Bekir'i bulayım da kendisiyle konuşup çaktırmadan ağzını arayayım, benim mahut divan eline geldi mi dedim. Fakat benim sormama hacet kalmadı, yârandan biri defterini açtı, benim divanı bana okudu:

'Nasıl buldun?..' diye sordu.

'Güzelce...' dedim.

'Dinle,' dedi, 'bizim burda Yelkenci Bekir diye yalın ayaklı, yarım pabuçlu bir Laz uşağı vardı, zengin bir dul karı oğlana âşık olmuş, bu divanı yazmış göndermiş, oğlanın okuması yok, kahvede bize okuttu...'

'Sonra?..'

'Sormaya hacet var mı ayol, pırpırı Laz samur kürkü giydi, konakta hanımın dizi dibine oturdu...'

Sonra o arkadaş gözbebeklerimin içine bakarak:

'Ulan Vâsıf,' dediydi, 'desene ki para kırmanın yolunu buldun!..' Tabii şiddetle inkâr etmiştim..."

Yorgancı Ölü Besim

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Yorgancı Besim 1880 ile 1885 arasında tanıdığım Üsküdar tulumbacılarından bir delikanlıdır; hangi sandığın uşaklarından olduğunu söyleyemem, zannederim ki, Toygartepelilerden olacaktır; yorgancı esnafından, 'yorgancı güzeli' denilebilecek kadar hüsün sahibi akran ve emsali arasında edep ve terbiyesi ile de mümtaz idi; bulunduğu meclislerde haddini bilir, beş vakit namazını camide mescitte cemaatle kılar, yâran ile olursa akşamları meyhane âleminden de zevk alır, o âlemlerde âşıkane sadıkane sohbet bilir gençti; hülasa aşinalarının mahbub-ı kalbi idi.

Bir gün 'Yorgancı Besim ölmüş' diye bir haber çıktı, herkes acıdı yandı; cenazesinde cemaat-i kübra toplandı; anlattıklarına göre yorgan dikerken:

'Ustacığım bana bir şeyler oluyor, ölüyorum galiba...' demiş, devrilmiş.

Gözyaşları arasında Karacaahmet'e defnedildi; fakat ertesi gün de 'Yorgancı Besim dirilmiş, mezardan çıkıp dükkâna gelmiş' diye yeni bir haber çıktı; işiten dükkâna koştu, haber doğru idi; Besim dirilmiş, ustanın bir köşeye serdiği döşekte yatıyordu; yüzü ve sesi ile Besim'dir, ama delikanlının tatlı esmer derisi bir gecelik kabir misafirliğinde kara sarı ölü rengi almıştı.

Meğer o gece iki bıçkın, bir sürtük kadın bulup mezarlıkta bir çilingir sofrası kurmuşlar, haytaca eğlenirken derinden bir inilti işitmişler, evvela korkup kaçmışlar, fakat yanlarındaki fahişe:

'Ses şu taze kabirden geliyor, birini diri diri gömmüş olabilirler, kurtarır isek cümle günahlarımız affolur, ben de tövbekâr olurum!..' demiş. Hemen dönüp kabrin toprağını elleri ile aktarmışlar, meğer ölmemiş olan Besim'i kurtarmışlar; bıçkınlardan biri donunu vermiş, biri gömleğini, gece dükkâna götürmüşler, ustası bekârmış, dükkânda yatarmış. Besim'i görünce hem sevinmiş, hem korkmuş.

Yorgancı Besim birkaç gün sonra tamamen sıhhat bulup ayağa kalktı ama derisinden o kara sarı ölü rengi zail olmadı. Herkeste bu delikanlıya karşı bir vahşet hâsıl oldu; evvela ustası artık beraber çalışamayacaklarını söyleyip Besim'e yol verdi ve delikanlı hiçbir yerde iş bulamadı, iş değil, bir bekâr uşağı olduğu için barınacak, yatacak bir yer bile bulamadı; herkesin mahbub-ı kalbi iken âdeta bir hortlak oldu; tulumbacılar da aralarından uzaklaştırdılar.

Fakat o geceden itibaren tövbekâr olan sürtük kadın delikanlıyı bırakmadı; bir müddet sonra işittik ki Yorgancı Besim'i almış, Bursa taraflarına gitmişler. Besim'i on beş sene sonra gördüm, yüzünün ölü rengi hâlâ duruyordu."

Bülbül Bilal

Memleketinde 15 yaşında iken kimsesiz kalmış, 1875'te bir kayıkçı-gemici kahvehanesinde çırak olmuş, kahvehanede yatar kalkar ve boğazı tokluğuna çalışırken Kara Mehmed adında bir kaptan tarafından kaldırılarak Şahin-i Bahrî adında bir kömür çırnığına tayfa yamaklığıyla girmiş, fakat sözde hamisi olacak bu kaptandan, kendi tabiriyle esir pazarından alınmış bir köle muamelesi görmüş, ağır cevr ü cefayla hırpalanmış, öylesine ki, kaçmaması için çırnık bir limana girerken gemi ambarında zincire vurularak kapatılmıştır; bağırıp istimdadda bulunmaması için de geminin üç tayfasından biri, elinde kırbaçla başında nöbetçilik etmiştir. Bu işkenceler bir sene kadar sürmüştür. Şahin-i Bahrî bir temmuz gecesi İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e çıkarken, "Karayı bulamaz isem ölüm de kurtuluştur" diyen Bilal kendisini denize atmış, vahşi kaptan hemen yelken söndü-

Bülbül Bilal'in Hubert adlı bir Alman ressam tarafından yapılmış portresi.

rüp iki tayfasını kayıkla onu denizde aramaya çıkarmış ise de gece karanlığında bulduramamıştır. Güzel küçük delikanlı ölümle pençeleşerek saatlerce yüzmüş ve nihayet Boğaz'ın Rumeli yakası ağzında Öreke Taşı denilen kayaya çıkmaya muvaffak olmuş, iki gün sonra orada yarı ölü halde Rumelikavaklı balıkçılar tarafından görülüp kurtarılmıştır. Bir müddet bu Boğaz köyünde Ahmed Reis adında bir balıkçı reisinin yanında tayfalık yapmış, sonra Galata'da Çeşmemeydanı'nda namlı tulumbacılardan Çerkez Hurşid Reis'in kahvehanesine çırak olarak girmiş ve Çeşmemeydanı Sandığı'nın uşakları arasına katılmıştır. Koşarlı ayaklarıyla sandığın gözbebeklerinden biri olmuştur. Tulumbacılık âleminin türlü cilveleri arasında mâni, semai, koşma ve divan okumaya heves etmiş, sesinin halavetinden ötürü "Bülbül", vücut yapısının düzgünlüğü ve yüzünün melek resimlerini andıran dilberliğiyle de "Kahvecigüzeli" lakaplarını almıştır.

18-19 yaşlarında, güzelliğinin en şaşaalı devrinde Hubert adında bir Alman ressamı tarafından, biri sağ kolunu masaya dayamış ve başını sağ pençesi içine yaslamış, başında fes, diğeri sırtında fanila ve dizlik, yalınayak tulumbacı kılığında yağlıboya iki portresi yapılmış olan Bilal'in bu resimleri, yıllarca sonra Sultan V. Mehmed Reşad'ın mabeyincilerinden ve amatör ressamlarımızdan amcam Ahmed Reşid Bey tarafından satın alınmıştır.

Gençliği ve hayatının büyük kısmı Galata'da geçmiş olan Bülbül Bilal tulumbacılık yollarında taban teptiği çağlarında devrinin ünlü kalender şairi Âşık Razî tarafından da şu manzumeyle övülmüştür:

Bir güzelde kaldı benim nazarım
Bir âşık-ı divaneyim gezerim
Ahım ile derdim göğe yazarım
Selvi boylu samur saçlı Bilal'im
Bakışları çapkın kaşı hilalim...

Kahvesine varsam kahve içemem
Pâyin bus etmeye baha biçemem
Canım veririm de andan geçemem
Kaş üstüne kâkül dökmüş Bilal'im
Kâkülünden bin kat perişan halim...

Düşüp kalktıkları hayta hergele
Yakışır mı bu haller o dilbere
Eğri fidan umman gayri düzele
Tövbe senden affi benden Bilal'im
Sensin benim canım mal ü menalim...

Hubert'in güzel kahveci çırağı ve genç tulumbacı resimlerinin modeli ellisine yakın, birkaçı da tekrar denizciliğe dönmüş ve garip bir tesadüfle Ahmed Reşid Bey'in Ceylan isimli kotrasına lostromo olarak girmiştir ve pek az sonra efendisinin en yakın adamlarından biri olmuştur. Balkan Harbi içinde Kâmil Paşa'yı destekleyen A. Reşid, Babıâli baskınında kendisini çok seven padişah tarafından Dolmabahçe Sarayı'ndan bir Romanya vapuruna bindirile-

rek Köstence yoluyla Avrupa'ya kaçırılmış ve onun mutemedi Bilal de İttihatçıların polisleri nazarında şüpheli şahıslardan biri olmuş, Mahmud Şevket Paşa vakasında, en küçük bir dahli olmadığı halde Sinop'a sürülmüştür; orada birkaç sene hayli sıkıntılı bir hayat sürmüş, 1915'te A. Reşid Bey'in küçük kardeşi babam Ekrem Reşad Bey'in Konya Sanayi Mektebi müdürü olduğunu her nasılsa öğrenmiş ve yazdığı bir mektup üzerine ileri gelen İttihatçılardan Ekrem Bey'in sütkardeşi Hamal Ferid Bey'in (1939'dan sonra İstanbul milletvekili Ferid Hammal) delaletiyle affedilerek Konya'ya gelmiş, Sanayi Mektebi'ne serhademelikle alınmıştır. 1922 yılına kadar Konya'da kalmış, sonra İstanbul'a gelerek Galata'da yerleşmiş ve han kahveciliği yapmaya başlamıştır; hiç evlenmemişti, 1943 yılında Ahmed adında kimsesiz bir çocuğu evlat edinmişti. 1946 yılında 86 yaşında zinde bir adam olarak Üsküdar'da bir gençlik arkadaşını ziyarete gittiğinde İskele Meydanı'nda ayağı kayarak düşmüş ve orada beyin kanamasından ölmüştür. İstanbul tulumbacıları üzerine zengin hatıraları vardı. Beni Vâsıf Hoca'dan sonra *İstanbul Tulumbacıları* adını koyduğum bu eseri yazmaya teşvik edenlerdendir.

Yorgancı Bilal

Geçen asrın sonlarında şirin bir aşk macerasının kahramanı; gençliğinde bu aşk macerasına yol açan güzelliğiyle de ayrıca dillere destan olarak "Yorgancıgüzeli" diye anılmış bir tulumbacı. O devrin ünlü kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî bu pırpırı gencin portresini şöyle tasvir ediyor:

Bir güzelden size vereyim haber
On dokuz yaşında nur-ı mücessem
Başın dize alsam olsam da berber
Pirahenin terzi olup ben diksem

İsm-i şerifi ol şahın Bilal'dir
Eser-i kudrettir o nakş-ı hüsün
Bu güzeli sevmek vallah helaldir
Rahmettir ki gökten yere dökülsün

Yorgancılık olmuş kâr ile kesbi
İğne vurur tir-i müjgânı ile
Gelin kızlar bilse ol şeker lebi
Yorgancı benim der yorganı ile

Dökülmüş al festen kara kâkülü
Bir tutamı düşmüş kaşın üstüne
Yanık âşıkların savrulmuş külü
Yârin semti Beşiktaş'ın üstüne

Nazlı narin uzun boylu tığ gibi
Sarmıştır al kuşak o ince beli
Vahşi vahşi bakışların sebebi
Şahin başta esen çapkınlık yeli

Ne hoş irikıyım ayaklar eller
Levendane reftar bıçkın edası
Mestane okurken şarkı güzeller
Kanarya bülbül mü acep sedası

Londrin çuhalar açmış o şuhu
Hele tavşankanı kadife yelek
Bin güzel içinde var mıdır yahu
Tulumbacılarda böyle civelek

Şehri İstanbul'a saldı velvele
Güzeller serveri o şahin başlı
Dil hanesin verdik yangın aleve
Koş gel tulumbacı ey Beşiktaşlı...

Resmi böylece çizilmiş Bilal Beşiktaş'ta Hasfırın yanında meşhur bir yorgancının kalfasıydı. Daima tekrar etmek zarureti vardır, bütün emsali gibi semtinin sandığına kayıtlı bir tulumbacıdır, o yolda da koşarlı ayağıyla şöhret olmuştur. Ustasıyla beraber Beşiktaş konaklarına, saraylarına, gayet ağır, inci ve sırma işlemeli gelin, loğusa, sünnet döşekleri, yorganları dikerlermiş.

Bir yaz günü Serencebey Yokuşu'nda bir konağa iki ağır çeyiz

yorganı dikmişler, yorganları konağa bu Bilal oğlan götürmüş. Hava sıcak, yol dik, yükün de hatırı sayılır, delikanlı yorulmuş terlemiş; aslında sine üryan, kollar paçalar sıvalı, yalın ayağında şıpıdık tulumbacı yemenisi, pırpırı tulumbacı, esnaf civeleği, emaneti harem kapısına çıkan arap bacıya teslim etmiş, terini silip bir bardak su istemiş, suyu içip bardağı geri verdiğinde bacı:

"Allah'a şükretsene oğlum!.." demiş.

Bilal bıçkın yırtık:

"Şu yorganlara iki ay el emeği, göz nuruyla iğne vurdum, gelin kızı koynuna alıp altına girecek elin oğlu, ben de bir bardak suya yarabbi şükür diyeyim, oldu mu bacı!.." demiş.

Evin biricik gelinlik kızı cumba kafesi ardından genç ve dilber yorgancıyı seyredermiş, bu sözü de işitince yıldırımla vurulmuş gibi yorgancı güzeline âşık olmuş ve bir paşa oğlunun nişan yüzüğünü atmış. "Ya kendimi öldürürüm, ya yorgancı güzeli" demiş, ayak diremiş. Kızın babası hem evladına düşkün, hem Saray'a mensup, dedikoduyu önleyemez ise de rezalete de meydan vermez. Nişan hemen bozulur; o yaz kız tarafı Erenköyü'nde yeni yapılırcasına tamir görmekte olan köşklerine, daha içinden ustalar çıkmamış iken taşınırlar, Yorgancı Bilal de içgüveysi olarak alınır. El emeği ve göz nuruyla iki ay iğne vurduğu yorganların altında gelin kıza da kavuşur.

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Ben bu Yorgancı Bilal'i yakından tanırım. Karadeniz yalısı uşaklarındandı; kibar damadı olduktan sonra esnaf kılık ve kıyafetini değiştirmedi, hatta karısının izni ile kısa bir müddet daha sandık kolu altına girip tulumbacılık bile yaptı, yalnız pırpırılığı bıraktı; fes altından perçem salma, pantolon paçası sıvayıp ve yemeni ökçesi basıp yalın topuk nümayişlerinden vazgeçti, yaz ve kış açık duran mintan yakasını ilikledi. Bir de ayağını meyhaneden kesti, aslında ara sıra uğrardı, hiç gitmez oldu. Yorgancılık sanatında da müstakil dükkân sahibi usta olarak devam etti..."

Defterdarlı Köçek Cemal

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Defterdar Sandığı uşaklarındandı; 1885 ile 1890 arasında 17-18

yaşlarında ve Tersane Sıbyan Taburu Mızıkası efradından iken bir cuma günü semtinin tulumbacıları ile Kâğıthane'ye giderek işret etmiş, zilzurna sarhoş edilerek Kıpti çocukları ile birlikte oynatılmış ve o sırada o halde zaptiyenin eline düşmesi üzerine Tersane Sıbyan Taburu efradı önünde meydan dayağına çekildikten sonra taburdan tart edilmiştir. Bir müddet Kâhya İsmail'in Defterdar'daki kahvehanesinin üstünde tulumbacı odalarında barınmıştır. Kendisini akranı olmayan erazil pençesinden kurtaramamış, sandıktan ve odalardan da atılmış, sefilane, rezilane sürünerek genç yaşında veremden ölmüştür."

Topuklu Cemal

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1880 ile 1890 arasında Galata'da Mengene Sandığı uşaklarından gayet yakışıklı bir gençti. Tulumbacılığından ziyade şöhreti köçeklikte idi, tulumbacıların meyhane âlemlerinde muhakkak aranır, oynatılırdı. Bir kış gecesi aynı sandığın uşaklarından Hamal Kürt Yusuf ile birlikte Tophane'de Tabakhane'de, Tabakhane sokağında bir bekâr odasında kömürden zehirlenmiş, ölü olarak bulundular ki Topuklu Cemal 22 yaşında idi, Yusuf da kırkın üstünde sakalı matruş, posbıyıklı, Kürt'ün pelidi bir adamdı. Cemal yatakta ölmüş, Yusuf ise boğulur iken uyanmış, kapıya kadar sürünmüş, fakat kapıyı açamayarak o da orada ölmüş; perişan, sefil bir oda idi; Cemal için, kişizade iken altın adını bakır yaptı derlerdi..."

Kalender halk şairi Âşık Razî'nin evrak-ı metrukesi arasındaki bir defterde Topuklu Cemal için yazılmış bir şarkı ile şu malumat vardır:

"Yalınayak, yarım pabuçla dolaşan bu şehbaz çok kibar bir ailenin evladıdır; Çerkez Ali Paşa'nın torunudur, Cihangir'de saray gibi bir konakta doğmuştur, hayta bir uşağın teşviki ile dedesinin çekmecesini kırıp para çalmış, aile ocağından kaçmış, ailesinin yüz karası olup dedesi ar ve hicap kahrı ile ölünce tamamen sokak ortasında kalmıştır."

Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey ise, "Topuklu Cemal Bey önce Mengene Sandığı'nda uşak oldu, hırsızlığı orada, kendisini pençesine almış Kürt Yusuf'un teşvikiyle yapmıştır. Suç bir garip uşağın üzerine yüklenmiş, fakat Topuklu Cemal kişizadeliğini göste-

rerek mahkemede suçunu itiraf ile o biçare delikanlıyı kurtarmıştır, kendisine ne ceza verildiğini bilemiyorum, bildiğim bu civanmertliği ile içine yuvarlandığı sefalet ve mezellet girdabının erazil ve eşkıyası arasında itibarının çok yükseldiğidir. Çok iyi bir hususi tahsil görmüştü, Fransızca bilirdi" diyor.

Âşık Razî'nin şarkısı şudur:

On altı yaşında bir taze civan
Naz ile işveyi satışı yaman
Cevr ü cefasından medet elaman
Bir gümüş topuklu afet-i devran

Kâkülü alnına taramış berber
Sol yanak üstünde beni var amber
Hanım kızlar olmuş kol kol seferber
Bir gümüş topuklu afet-i devran

Destinde daire altın zillidir
Gümrah perçemleri sırma tellidir
Rakkas civan ayağından bellidir
Bir gümüş topuklu afet-i devran

Münatıf vahşetle çeşm-i celladı
Çekmiş de kâfir hançer-i puladı
Her gün bir işkence kâr-ı icadı
Bir gümüş topuklu afet-i devran

Gel doldur ey saki aşkına şuhun
Ol mir-i Cemal'in enis-i ruhun
Kârın tamam etsin dil-i mecruhun
Bir gümüş topuklu afet-i devran...

Haddehaneli Cemil

Vâsıf Hoca anlatıyor:
"Kısa bir zaman Çeşmemeydanı Sandığı'nın pek gözde uşakla-

Haddehaneli Cemil (Resim: Hoca Ali Rıza)

rından olan Haddehaneli Cemil 1890 sırasında Üsküdar'da meşhur Çiçekçi Kahvehanesi'nde çıraktı. O devrin büyük ressamı Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey de sık sık o kahvehaneye uğrardı, kahvehanenin en itibarlı müşterisi idi; bir kahve içer, o gün nerelerde gezip dolaştı ise çizdiği resimleri gözden geçirir, etrafına toplanan hayranları da o resimleri ve sanatkârı hayran hayran seyrederdi. Çırak Cemil de o hayranların arasına katılırdı. Cemil o kadar güzel bir çocuktu ki Ali Rıza Bey bir gün karşısına oturttu. Beş on dakika içinde Cemil'in kurşunkalemle bir resmini yaptı. O güne kadar kendisine hitap etmek cesaretini gösterememiştim:

'Elleriniz dert görmesin beyfendi...' dedim ve elini öptüm.

'Siz Destancı Vâsıf Efendi'siniz değil mi?..' diye sordu; sonra Cemil'in resminin bir suretini çıkardı, ilk yaptığı resmi de:

'Al Vâsıf Efendi, hem benden, hem Cemil'den yadigâr!..' diyerek bana hediye etti ki, Cemil o zamanlar 16-17 yaşlarında idi. Yine o kahvehaneye sık sık çıkar bahriye erkânından bir miralay vardı, adını hatırlayamadım. Hayırsever babacan bir zat idi; kahveci çıraklığının bir meslek olmadığını söyleyerek Cemil'i ikna etmiş, bahriyeli formasının cazibesi de inzimam edince çocuğu Haddehane'ye nefer yazdırmıştı. İşte o zamanlar Cemil emsaline uyarak Çeşmemeydanı Sandığı'nda soyunarak yangınlara koşmaya başlamıştır. Bir sefer, sandık kolu altında gördüm, pek alımlı çalımlı tulumbacı olmuştu. Güzel bir de sesi vardı. Bundan ötürü Haddehane'de kendisine 'Hanende Cemil' denildiğini duymuştum. Tulumbacılığı kısa sürmüştür; çavuşu görmüş, rapor etmiş, zabiti çağırıp iki tokat atmış, mazbut delikanlı da ayağını tulumbacı koğuşundan çekmişti."

Çingene Cevdet

1885 ile 1890 arasında Ayvansaray tulumbacılarından bir delikanlıdır. Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca bu gencin hayatını şöyle anlatıyor:

"Mevsimlerinde başında tabla ile dolaşarak dut, incir satar, bazen de Ayvansaray kalafat yerinde amelelik yapardı. Aslı İnebolulu'ydu; Çingenelikle hiç alakası yoktur; kendisi gayet esmer, meşhur ve büyük bir Çingene mahallesi olan Lonca da, Ayvansaray'da olduğu için tulumbacılar arasında Cevdet'e 'Çingene' lakabı takılmıştı. Zehir gibi, pençeli, erkeğin esmer güzeliydi. Bıçkın meşrep, içkici, Galata balyoslarının, tiyatrolarının gedikli müşterilerindendi. Meşhur kantocu aktris Büyük Peruz Hanım'ın da tutkunlarındandı. Peruz da bu esmer civeleği sevmiş, ruy-i iltifat göstermiş, Çingene Cevdet'i dost edinmişti. Genç tulumbacı da bu dostluğu belalı âşık şekline sokmamış, o kıratta güzel bir kadının hayatına karışan sair erkekleri aşk yolunda rakip olarak görmemişti. Peruz'un yanındaki itibarını çekemeyen bazı şerirler tarafından birkaç sefer ölümle tehdit edilmiş, onlara da yüreğindeki mertlik cevheri ile aldırış etmemişti.

Peruz'un iki meşhur tulumbacı kantosu vardır; birini bu Çingene Cevdet'i kast ile Üsküdarlı Âşık Razî'ye yalvara yakara yazdırtmıştı ve yalnız Cevdet'in tiyatroya geldiği akşamlar okurdu. Kanto şudur:

Haydi omuzdaşlar
Kahraman civelek kardaşlar
Köşklü geçti, yangın var!
Nerede?
Kıztaşı'nda, Kıztaşı'nda!
Gönül evinde, gönül evinde!
Başta keçe külah, yâr keçe külah
Yanıyorum billah, yanıyorum ah!

Yaman koşup acı nara atalım
Narayı atalım aman
Şanlı forma dizlikle çalım satalım
Çalım satalım, satalım aman
Yalınayak dalıp ateş içine
Küçükhanımı da kurtaralım
Nazlı küçükbeyi kurtaralım
Yangın var, yangın var gönül evinde!
Kıztaşı'nda, Kıztaşı'nda gönül evinde!

Çek fenerci feneri
Borucu arş ileri!
Geçit yerimiz 'sena'dır beyler
Tulumbacıları takdir ile seyreyler
Sandık şimşir, gümüş tepelik
Bu uşağı sevdim ilik mi ilik
Aman uşak, civan uşak
Adım atışları pek yaman uşak
İnce belde Trabulus kuşak
Alnına döktüğü kâkülü başak
Narası acı, yüzü yumuşak
Yangın var, yangın var!
Nerede?
Kıztaşı'nda, Kıztaşı'nda!
Gönül evinde, gönül evinde!
Çakır ela gözlü fidan esmerim
Yaktın aman misali külhan esmerim
Yangın var, yangın var gönül evinde!

Çek fenerci feneri
Aman fenerci feneri, aman feneri
Yangın var, yangın var!
Nerede?
Ayvansaray'da Kalafat Yeri
Yangın var, yangın var!
Nerede?
Kıztaşı'nda, Kıztaşı'nda, gönül evinde!
Tulumbacı civanın ateşi aşkı
Almıştır saçağı gönül evinde!..

Cahil bir kalafat amelesiydi ama gönül gözü açık, duygulu bir gençti. O zamanlar meşhur *Othello*'ya İstanbul'un ayaktakımı 'Arabın aşkı oyunu' derdi. Çingene Cevdet bu oyunu seyrede ede Othello rolünü o kadar benimsemişti ki bir akşam asıl aktör ani olarak hastalanmış, rejisör ile tiyatro müdürü şaşırmış, haber de seyirciler arasına yayılmış; Çingene Cevdet hemen müdüre koşmuş, bu rolü üzerine alabileceğini söylemiş, *Othello*'nun bütün sözleri ezberinde, ayaküstü bir imtihandan sonra makyajını yapmışlar, Othello'nun esvaplarını giyip sahneye çıkmış ve piyesin sonuna kadar o rolü Ermeni aktörden kat kat üstün muvaffakiyetle oynamış, tiyatro müdürü tarafından aktörlük teklif edilmiş, fakat Cevdet hırpani bir kalafat amelesi kalmayı tercih etmiş idi. 'Peruz'un genç tulumbacıya alakası ve iltifatı o akşamdan sonra başlamıştır' derlerdi..."

Kadırgalı Kara Cezmi

1860 ile 1870 arasında ağır çardaklı tulumbalar devrinde Kadırga Sandığı uşaklarından; tazeliğinde gayet yakışıklı ve pençeli, müheykel yiğit olup Etyemez'de bir yangında, bir paşa konağını ateş afetinden kurtarırken hayatını tehlikeye koyarcasına canla başla çalışması üzerine paşa tarafından arabacılıkla konağa alınmak suretiyle takdir ve taltif edilmişti. Fakat yüzünün ve kalıbının adamı çıkmamış, gördüğü iyiliğe kahpelikle mukabele etmiş, paşanın oğlu 18-19 yaşlarında Nedim Bey adında bir genci Tipo'nun bostanında kasıt olmayıp kaza eseri de olsa potur uçkuruyla boğarak öldürmüştür.

Kadırgalı Kara Cezmi.

Sonra cesedi kucağına alarak bostan kapısındaki kupa arabanın içine koymuş, getirip konakta arabalığa bırakmış, Nedim Bey'in altın saatini ve elmas yüzüğü ile para kesesini alarak kaçmış, bir sene kadar Istranca Dağları'nda saklanmış, bir mandıra civarında dolaşırken çobanlar tarafından hırsız zannıyla yakalanmış, koynundan çıkan altın saat de Tipo bostanı cinayetinin faili olduğunun inkârına mecal bırakmamıştır. Fakat mahkemede maktul Nedim Bey'in Rum bahçıvanlar tarafından nakledilen bazı ahvali Kara Cezmi'yi cinayete tahrik yolunda cezayı hafifletici sebepler görülmüş, Sinop zindanında müebbet kalebentliğe mahkûm olmuştur.

Zindana girdiğinde 32 yaşındaydı; zindanda sakal salmış, yirmi yıl kadar kimseyle konuşmayarak derin bir nedamet içinde yaşamış,

diğer mahkûmlarla ülfeti sadece bir el selamında kaldığı için "Temenna Baba" adını almıştı. Konuştuğu tek kimse, kendisinden okuma yazma öğrendiği kahveci Gürcü Nusret olmuştu.

O devrin tulumbacılarının hafızasında pek çok divan, semai, koşma ve mâni bulunurdu; Kara Cezmi de hafızasındaki örneklerle, kalıplara uyarak ıstıraplarını kalem diline vermeye çalışmıştır, bununla teselli bularak etrafıyla da konuşmaya başlamış, zindan hayatının dalga duman âlemlerine de girmiştir.

Kahveci Nusret'in *Zindan Şiirleri* isimli antolojisinde bu Kara Cezmi'nin üçer kıtalık bir semaisi ile bir de üç kıtalık şu koşması vardır:

Güzel severiz hasbetenlillah
Bizde maksudun yok beyim yok yok
Dilber seçeriz kudretenlillah
Hüsnünde hududun yok beyim yok yok

Nakşitme bilmem böyle muamma
Sultansın cihan içre sen amma
Sözüm harbidir istemez ima
Kes bizden umudun yok beyim yok yok

Temenna uzlette yaklaşma gayri
Sende tefrik eyle hayr ile şerri
Âlem ider iken hayretle seyri
Depretme haydudu yok beyim yok yok...

Vahan Çuhaciyan

1875 ile 1880 arasında İstanbul'da güzelliğiyle şöhret bulmuş, tulumbacılık âleminde de Kadırga Meydanı Sandığı'nın koşarlı uşaklarından biri olmuş bezzaz çırağı bir Ermeni gencidir; aslı Vanlı olan bu delikanlının hal tercümesi kalender halk şairi Tophane ketebesinden Üsküdarlı Âşık Razî tarafından manzum olarak kaleme alınmış, fakat her ne sebepten ise beşinci faslı başında yarım bırakılmıştır.

Razî'nin manzumesinden öğrenildiğine göre, Çuhaciyan'ın ustasının kızı Takuhi Hanım bu dilber oğlana gönül vermiş ve bu ala-

ka yüzünden de Vahan, Büyükçarşı'da tezgâhtarlık yaptığı bezzaz dükkânından kovulmuştur. Hal tercümesi yarım kalmış olmakla beraber, fasıl başlığından sezildiğine göre, bir müddet sonra eski ustasının evinde yangın çıkmış ve tulumbacı Vahan Çuhaciyan yangın ateşine dalıp maşukasının anasını feci bir ölümden kurtarmış ve bu büyük hizmetinin mükâfatı olarak da, tulumbacılık icabı bıçkınlığı hoş görülüp eski ustası tarafından damat oğulluğuna kabul edilmiş, Takuhi Hanım da güzel Vahan'ına kavuşarak muradına ermiş olacaktır.

Âşık Razî'nin kaleme aldığı, her faslı onar beyitlik manzum hal tercümesi şudur:

I.

(Bezzaz güzeli Vahan Çuhaciyan şanındadır.)

Bir dilberi size ideyim beyan
Güzeller serveri şah Çuhaciyan

Sanatı olmuştur bezzaz ol şuhun
Sen diyesin ahu ben şir-i jiyan

Kara kaş kara göz Keşmiri tenli
Pâyin bus etmeye koşuyor duyan

Dal fesi aşifte kâkül üstüne
Yoktur onun gibi şuhane koyan

Sıvamış kolların sine küşade
Ey Razî gözün aç gün doğmuş uyan

Nazik ince belde ak sade kuşak
Reşk ider civana cümle mumiyan

Gümüş topukludur şehbazlık şanı
Bıçkın cilvesine yok hadd ü payan

Şalvarın ağını gördün mü acep
Anın gibi nümayişle sallayan

Hançer ebruları seyf-i nigâhı
Çekmiş de cilasın eylemiş tuğyan

Efendim bir fırsat düştü geçende
Germabede gördüm ol şahı üryan...

II.

(Bezzaz güzeli Vahan civanın tulumbacılık ahvalidir.)

İsm-i şerifidir bezzazın Vahan
Hâk-i paki anın vilayet-i Van

Mürahik fetadır ol kadd-i şimşad
Harcanur vaslına hamam ile han

Çarşu-yı Kebir'i tutmuş şöhreti
Elhak odur şimdi afet-i devran

Aşkbazlık dilbazlık fenninde üstat
Olmuştur lakabı "Fitne-i Cihan"

Meşrebi külhani kavak yellidir
Esnafın bıçkını şıkırdım civan

Tulumbacılığa gayet hevesli
Uçarlı koşarlı çakır balaban

Mintan ile dizlik ak keçe külah
Ateş-i Nemrud'a dalışı yaman

Su işler yangına o bir taraftan
Gönül evlerini eyliyor talan

Sandık nizamıdır yangın dönüşü
Hamama varılır cümleten yâran

Efendim Çardaklı Hamam'da bir şeb
Bu cilve bu madde gösterdi üryan...

III.

(Bezzaz civanı Tulumbacı Vahan'ın tulumbacılarla Küçükayasofya Çardaklı Hamamı'na geldiğidir.)

Tulumbacı bıçkın bezzaz güzeli
Anı germabede üryan görmeli

O şehin tasvir-i nakş-i hüsnünde
Dibace aşüfte kâkülün teli

Sanki Keşmir şahın şehzadesidir
Çapkın fildişinden ceylan misali

Cennet gülşenin taze fidanı
Gülgûn futasına sardırdı beli

Nafi gül goncesi pistanı hünnap
Cevahirlerdir kim bedestan mali

Ya efendim gümüş gülle topuklar
Övmesem boynuma kalır vebali

Şimşir nalın ile tıkır da tıkır
Germabede gel gör ol mehcemali

Birbirlerin yıkar taze uşaklar
Dellaklığa yatkın hünerver eli

Peykede yatulur badelistihmam
Bu da feleğin bir mekr ile âli

Gayri tabesabah mum gibi yanmak
Ger sorar iseniz Razî'nin hali...

IV.

(Ustası bezzaz Ermeni'nin kızı Takuhi Hanım'ın Vahan civana aşk u alakasıdır.)

Doksanüç sâlinde peleng şah Vahan
Afet-i devran ol fitne-i cihan

On sekiz-on dokuz yaşlarındadır
Zirve-i revnakın bulmuş unfuvan

Civelek ayağı koşarlı uşak
Sandığın baş tacı ol serv-i revan

Zindegî şebab nahvet-i hüsün
Keçe külahına dövdürür tavan

Ustasının kızı Takuhi Hanım
Anca dahi tamam olmuş hüsn ü ân

Tünek olmuş kızın gönül kuşuna
Vahan çapkınında tak-ı ebruvan

Mader ile peder lâ demiş hâşâ
Damat oğul olmaz bize ol civan

Bakıra çıkarmış altın adını
Tulumbacı yalınayak daltaban

Ol peder-i gazub demiş hanemin
Sakf-ı namusunu idemem viran

Yol vermiş ol çapkın dilber çırağa
Yaksun Takuhi'yi ateş-i hicran...

V.

(Takuhi Hanım'ın pederi hanesinden ateş zuhur edip Tulumbacı Vahan civanın semender misali o ateşe dalıp çıktığıdır ve hanımın anasını o ateş-i Nemrud içinde yanmaktan halâs ettiğidir.)

Manzume de burada yarım kalmıştır.

Dikran Çulhayan

Kumkapı Sandığı uşaklarından Ermeni asıllı ve Vanlı bir hamal; 1880'de Kumkapı'da bir meyhanede üç balıkçıyı tabancayla yaraladıktan sonra balıkçı reislerinden Takvor Reis'i bıçakla katletmiş ve yirmi yıl kalebentliğe mahkûm olarak Sinop zindanına gönderilmiştir.

Bu katil tulumbacının yine Dikran isminde genç bir balıkçıya hitaben yazılmış bir mektubu ile ona eklenmiş bir destan ve genç balıkçının tulumbacı kıyafetinde bir fotoğrafi halk şairi Âşık Razî'nin evrak-ı metrukesi arasından çıkmıştır; cinayet tulumbacılar arasında çok derin akisler yaptığı için, bastırıp sattırmak üzere, destanı Âşık Razî mi yazdı, yoksa Dikran Çulhayan Sinop zindanında birine yazdırıp aynı maksatla mektupla beraber mi gönderdi, bilemeyiz.

Mektup:

Balıkçı Dikran'ıma didelerimin kanlı yaşı ile yazıldı bu mektub-ı muhabbet-üslup zincirbent Çulhayan'dan:

Sinop zindanında Dikran Çulhayan
Gece gündüz kanlı yaşla ağlayan
Adaşım Dikran'ım bilüp halimi
İki nerkis gözü olsun çağlayan...

Allah kurtarsın dirim gayri sözüm yoktur ki eğer ahvalimi bir şerh eyler isem çoktur, destan olur, dört yanım taş duvar, Allah'a yalvar ki, masum duası makbul olur, hatırım soran yârana selam, bu kadardır kelam Dikran Ağa canım.

Dikran Çulhayan.

Destan:

1. Unvanım Çulhayan namımız Dikran
Hâk-i pakimizdir vilayet-i Van
Sahib-i pençe hem dilaver civan
Hûbseda okurum semai divan

2. Şehri İstanbul'da Kumkapı semtim
Hamallık iledir nâsa hizmetim
Akran emsale ayak uydurmuş
Hem tulumbacılıkta rızık kısmetim

3. Ateş-i Nemrud'a girer semender
Sandığın altında misal-i ejder
Meyhane meyhane meclis be meclis
Mestane dolaşır şehbaz kalender

4. Gayetle makbulüm bir serv-i revan
Hem dahi adaşım Balıkçı Dikran
Refikim olmuştur canımdan aziz
Dü didem üstünde odur ebruvan

5. Takfor Reis dirler bedtıynet kişi
Rezalet çamurluk her daim işi
Bedlika bedsima bedlisan, ancak
Şeytan-ı racimdir herifin eşi

6. Meğer Dikran'ıma yakmış abayı
Suret-i beşerde ehremen ayı
Yanında görenler dirler yekzeban
Karabulut örtmüş ol mehlikayı

7. Yangından yangına uğrar koğuşa
Hasret ile çektirmeye aguşa
Ya Rab ne garip bu cilve-i kader
Yâri görmeye bir lane tutuşa

8. Reise tayfası olmuş emirber
Takfor ile gezerler daim beraber
Bize dahi ara sıra uzaktan
Bir kuruca selam verir o dilber

9. Meğer iş içinde varmış bir hikmet
Güzeller serveri nur-ı melahet
Dikran civanımın Takfor'a meyli
Değilmiş efendim akçeye rağbet

10. Takfor'un kızıdır Agavni Hanım
Ol duhtere tutkun Dikran'ım canım
Akşam meygedede mest oldu ise
Derdini Takfor'a açtı civanım

11. İşte ol anda koptu kıyamet
Takfor Reis baktı bir lanet lanet
Şamarlayup aldı ayak altına
Şütumat ile çok itti hakaret

12. Hem üç nefer balıkçılar hempası
Çamur çomar yoktur edep hayâsı
Ağır laflar idüp Dikran şahıma
Utandırdılar şeytan-ı hannâsı

13. Narayı patlatıp fırladım heman
Gözümü bürümüş bir kanlı duman
Yaşım otuz dostlar merd-i meydan
Hem dahi Vanlı'yız intikamda yaman

14. Altıpatlar aldı birer birer nişanı
Yere serdim Vartan Mıkır Nişan'ı
Sonra atub elden silahı yere
Şamara şamardır Takfor'un şanı

15. Üç sille aşk ettim san çaktı şimşek
Dişlerin ağzına dökmüşüm bişek
Meğer girmiş arslan postu içine
Takfor Reis denilen ol uyuz eşek

16. Kendi kamasını aldım belinden
Yerden kaldırarak tutup elinden
Sonra bican tekrar sermişim yere
Ol gaddar pelidi vurup böğründen

17. Halk-ı meygedenin cümlesi mebhut
Libas-ı matemi giysün kavm-i Lut
Meclis-i muhabbet kan revan içre
Takfor Reis yerde misal-i Calut

18. Didim maşukuma işte gör Dikran
Ben zindan rahına olurum revan
Hatırdan gönülden çıkarma beni
Sıdk-ı vefa göster ey şeh-i huban

19. Gayri bundan sonra göremem seni
Dikran'ım civanım sen şuh-ı şeni
Lütfedüp bana bir tasvirin gönder
Ol nakş-ı hayalin avutsun beni...

Balıkçı Daniyal

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1990 ile 1910 arasında Çengelköyü'nün namlı tulumbacılarındandı, hem koşarlı bir tulumbacı, hem de merd-i meydan erkek güzeli delikanlıydı. Fakat bir sevda yüzünden İstanbul'a kaçtı, ayyaşlık yoluna saptı, öylesine sefalete düştü ki teverrüm etti; Meşrutiyet'in ilanından az önce idi, bir kış sabahı, Eminönü Balıkpazarı iskelesinde sızıp kaldığı bir sandalın içinde ölüsünü buldular, henüz 25 yaşlarında idi...

Tulumbacılığının revnaklı devrinde Merdivenköylü Bitli Tevfik tarafından şu manzume ile övülmüştür:

Tulumbacılığın yüzünün akı
Sırım gibi şehbaz çakı mı çakı

Urum kızı gönül kuşun uçurmuş
Namesinin alev alev evrakı

Kendi güzel adı güzel Daniyal
Aşkına çakayım rakı ver rakı

Yalın ayaklarla koş be yangıncı
Gör bak neymiş gönül evi ihrakı

Nasıl ateş imiş sen bıçkınımın
Sebepsiz küserek şu iftirakı

Tulumbacılığın sende toplanmış
Cümle nümayişi her tumturakı

Gülle topuk çakır pençe Çengelli
Namın İstanbul'da tuttu afakı

Bir açık yareye be hey insafsız
Merhem olacakken konur mu yakı

Tasvirini koydum işte karşıma
Bir ayaklı mâni oku da şakı

Adam aman... yalı var...
Tevfik'in hiçten küsmüş zalim Daniyal'ı var

Adam aman... yalı var...
Küstü ise o dilber ayağına düş yalvar..."

Kayıkçı Laz Daniyal

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1885 ile 1890 arasında Üsküdar'da Balaban iskelesi kayıkçılarından pırpırı bir Laz, Laz'ın dilberiydi. 18-20 yaşlarında uzun boylu, kara yağız, pençeli delikanlıydı; nerede, kimden öğrenmiş bilinmez, gayet güzel satranç oynardı, satranç oyuncusu olarak öylesine şöhret sahibi olmuştu ki, beyler, paşalar Balaban iskelesindeki Hamlacılar Kahvehanesi'ne Kayıkçı Daniyal ile satranç oynamaya gelirlerdi. Oğlanın kayığı saatlerce iskelede bağlı kalır, oyunlar derin sessizlik içinde dikkatle takip edilir, bir an gelir, genç kayıkçının Laz ağzı ile:

'Şah dedum sana daa paşababacuğum... Beybabacuğum!..' diye sesi duyulur ve bu ihtarını takip eden ikinci veya üçüncü hamlede karşı taraf mat olurdu.

Zeki, hal hatır saymasını bilir, iki oyun yenerse üçüncüde yenilir, o beyler paşalar da giderlerken:

'Daniyal, seni işinden ettim!..' diyerek kibarane bir tavırla oğlana birkaç mecidiye, hatta bir altın bırakırlardı.

Bütün emsali gibi tulumbacılık da yapmıştır, Üsküdar Daire Sandığı'nın gözde uşaklarındandı.

Yaşlıca bir dul hanım bu dilber oğlana gönül vermiş, gece hanımın Salacak'taki yalısına gitmiş, câmehaba girmiş. Hanım izdivaç teklif etmiş, oğlan reddetmiş; 'Sırrını faş etmem, evlenmem de, arada gelir giderim, hediyeni, altınını alırım' demiş.

Bir gün Üsküdar iskelesi karşısındaki Kolluk Hamamı'nın önünden geçiyordum, Daniyal hamamdan çıktı, bir adam:

'Sıhhatler olsun Daniyal... Bu gece hanımdasın galiba...' dedi. Delikanlı da başı ile tasdik etti. O tabakadan gençler arasında jigololuk ayıp sayılmaz, hatta geçer akçe güzelliğe sahip olma dolayısı ile övünülür, hanımının adını ifşa etmek de delikanlılığa yakışmayan bir kahpelik sayılırdı.

Hanımına misafir olacağını öğrendiğim gece ben de Kayıkçı Daniyal ile hanımına şu destanı yazdım:

Hanım:
Bir kayıkçı sevdim bedel cihane
Görmek için her gün bulsam behane
Kayıkçılar içinde o bir dane
Daniyal'ım bir dane!

Daniyal:
Feracesi limon küfü, ak yaşmak
Usul usul gerek ona yanaşmak
Bin içinde bir yaratmış onu Hak
Hanımımı aman Hak!

Hanım:
Kâkülleri kara, gözler kestane
Bıçkın oğlan bakışları mestane
Aşkı ile düştüm türkü, destane
Aman düştüm destane!

Daniyal:
Hanımımı beklemeye alıştım
Sayesinde güzellere karıştım
Küskün idim bahtım ile barıştım
Aman aman barıştım!

Hanım:
Ayak yalın, sine üryan şehbazım
Nazlanma da yalıya gel haylazım
Câmehaba alsam seni ne lazım
Aman aman ne lazım!

Daniyal:
İşmarını çaktı hanım Laz'ına
Altın mısır serper bu aç kazına
Gaflet ile uydum bıçkın nazına
Aman bıçkın nazına!

Hanım:
Trabızon bezi gömlek, donu ak
Serde al fes ince, belde al kuşak
Adı güzel, kendi güzel şu uşak
Aman aman şu uşak!

Daniyal:
Al fesle al kuşak ak donla gömlek
Hoş amma ayaklar yalın civelek
Hani altın saat bir gümüş köstek
Altın saatle köstek!

Hanım:
Daniyal'ım kara yağız oğlandır
Kopukluğu biçilmiş bir kaftandır
Şu pırpırı hali ile yamandır
Aman o pek yamandır!

Daniyal:
Hani çuha potur, çuha camadan
Dallı güllü işlemesi sırmadan
Soyunamam utanırım aynadan
Aman aman aynadan!

Hanım:
Yeter nazın a kayıkçı kopuğu
Terk eyle de nümayişi yapuğu
Daniyal'ım yürü vur gel topuğu
Vura vura topuğu!

Daniyal:
Hanımıma oynaş olurum ama
Yakışır mı don gömlekte kırk yama
İsterim kabzası mercanlı kama
Aman mercanlı kama!

Hanım:
Daniyal'ım işte donandı bohça
Hem hamam parası bir kese akça
Pabucunda bile gümüştür nalça
Aman gümüştür nalça!

Daniyal:
Hanımım kayıkla geldim bu gece
Yolu izi göster kayıkçı gence
Gece kısa buluşalım erkence
Aman aman erkence!

Âşık:
Kapayalım câmehabın kapusun
Çıkmasın dışarı yanık kokusun
Nevicat destanı cihan okusun
Aman cihan okusun!

Tarih:
Hanım sevdi kopuk bir daltabanı
Lazoğlu Daniyal Şah balabanı
Murassa tarihle çekti aguşa
Kayıkçı güzeli o Laz oğlanı."

1307 = Miladi 1889-1890
"Kurrası çıktı, bahriye askeri oldu idi..."

Arap Davud

Arap Davud 1885 ile 1900 arasında Kasımpaşa'da Kaptanpaşa Sandığı uşaklarından gayetle koşarlı bir delikanlıydı. Kara yağız esmer, aslı Tunuslu yahut Cezayirli bir Berberi'ydi. Devrin kalender halk şairlerinden Üsküdarlı Âşık Razî tarafından şu manzumeyle övülmüştür:

Çalıma bak kopukta
Ne de kurum satıyor

Nümayişi topukta
Hemen göze batıyor...

Koşarlı kara tazım
Tulumbacı ayvazım
Yalın ayak şehbazım
Yaman adım atıyor...

Tunus fesi başında
Henüz yirmi yaşında
Tılsım çatık kaşında
Akıllar oynatıyor...

Bakışları mestane
Azıcık küstahane
Sarhoşluğu behane
Bana kasten çatıyor...

Sırmalı mor çuhadan
Kaptanpaşalı mintan
Dildadesin durmadan
Çapkınım aldatıyor...

Kaptanpaşalı Davud
Uşşakına olmuş put
Gönül aşına haydut
Her gün ağu katıyor...

Bu Berberi genci yakından tanımış olan Vâsıf Hoca da şunları yazıyor:

"Tersane Haddehane sıbyanlarındandı, şiar-ı İslam'a uymayan hareketlerinden dolayı Haddehane'den şerefine leke sürülmeyerek serkeşliği bahanesi ile çıkarıldı. Kasımpaşa iskelesinde kayıkçılık yapardı. Tulumba sandığı kolu altında onun kadar çalımlı ayak atarak koşan tulumbacı az bulunurdu. Gönüllü asker olarak katıldığı Balkan Harbi'nde şehit olmuştur..."

Çatmacı Davud

1870 ile 1880 arasında Üsküdar Karakol Sandığı uşaklarından ünlü bir tulumbacı; o devrin kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî'nin evrakı metrukesi arasında şu hal tercümesi bulunmuştur:

"Çatmacı esnafından pek yakışıklı çapkın bir delikanlıydı. Karakol Sandığı'nda Beygirci Mıstık Reis'in zamanında ve o yaman tulumbacının himaye kanadı altında uşaklık yapmıştır, ayakları sevişmiş omuzdaşı Kayıkçı Kötü Ali idi, ikinci takımda öncü idiler, o takımın artçıları da Kara Derviş ile Kıvırcık Yanko idi. Çatmacı Davud o zamanlar 19-20 yaşlarında yüzüne henüz ustura vurmamış uzunca boylu civelek bir gençti; babası meşhur tütün kaçakçılarından Karagöz Bekir'in kapatması derlerdi, Davud da pek fasih Rumca konuşurdu; Bekir'i kolcular vurdu. Rum kızı da köyünden bir Rum'la evlendi. Üsküdar'da sokakta kalan Davud'u bir çatmacı ustası himayesine alarak yetiştirmeye çalıştı ise de oğlan tulumbacılığa heves ederek sanatı terk etti, koğuşta yatar kalkar, Mıstık'ın yanı sıra beygircilik yapardı. Bir gün Büyük Hamam'a gitmiş, soyunup içeri girmiş, yıkanırken, aynı peykede soyunmuş bir efendinin gümüş saati kaybolmuş, adam ayak diremiş, hamamcılar telaşa düşmüş, o peykeye bakan natır da çalınan saati sözde Çatmacı Davud'un bohçası içinde bulmuş. Bir şeyden haberi olmayan delikanlıyı tellaklar sille tokat dışarı çıkarmışlar. Davud'u bilenler 'Haylaz, bıçkın oğlandır ama hırsız değildir, natırın iftirasına uğramıştır' dediler. Beygirci Mıstık Reis de oğlanı kurtarmak için çok çalıştı ise de muvaffak olamadı, hırsızlıktan o zamanın âdetince teşhirden sonra iki sene hapse mahkûm oldu. Çatmacı'yı bir gün sabahtan akşama kadar boynunda 'Hamam hırsızıdır' yaftası ile Üsküdar'da iskele meydanında Sultan Ahmedi Salis Çeşmesi'nin denize nazır cephesi önünde teşhir ettiler. Zavallı delikanlı elleriyle yüzünü kapamış, durmadan ağlardı. Bu teşhir Üsküdar halkını o kadar müteessir etti ki şehrimizin âyan ve eşrafı padişaha yüz imzalı bir ariza verdi ve bundan böyle mahkûmların teşhirinin kaldırılmasını niyaz ettiler. Çatmacı Davud'dan sonra Üsküdar'da mahkûm teşhiri göremedik. Sultan Hamid, Çatmacı Davud'un cezasını da affetmiştir, fakat oğlan Üsküdar'da duramadı, İdare-i

Mahsusa'nın açık deniz vapurlarından birine ateşçi olarak girdi. Tulumbacılığın ve güzelliğinin revnaklı devrinde meşhur ressam Tophaneli Toma Efendi ricamız üzerine bu delikanlının bir resmini yapmıştır."

Kurşunkalemle yapılmış ve Çatmacı Davud'u günlük kıyafetiyle gösteren bu resmin altına Âşık Razî şu kıtayı yazmıştır:

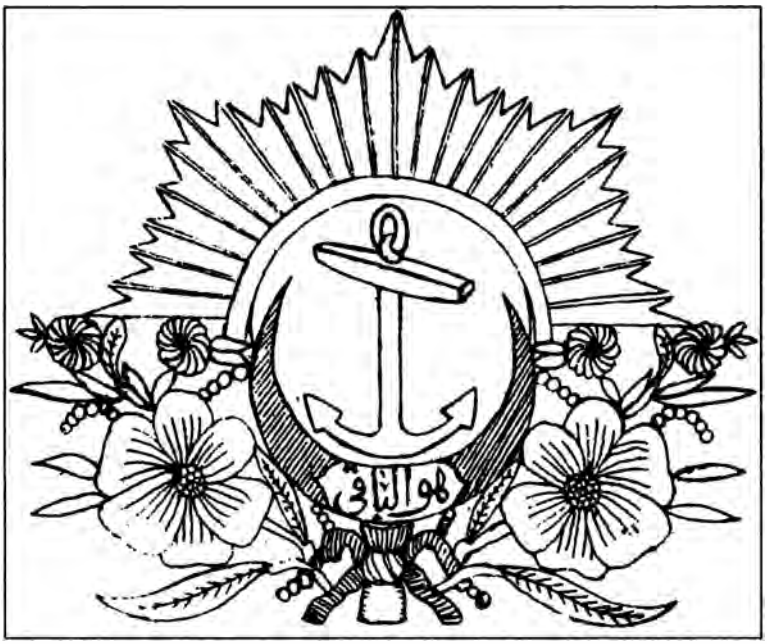
Tezgâhın başında dokursan çatma
Hançer ebrulerin âşıka çatma
İsm-i şerifine Davud demişler
Sitem taşlarını başıma atma.

Mızıkalı Derviş

Mızıkalı Derviş Galata'da Çeşmemeydanı Sandığı uşaklarından, bir bahriye neferiydi. Askerlere tulumbacılık şiddetle yasak olduğundan tulumbacılığı kaçak yapardı, birkaç sefer yakalanmış, meydan dayağı yemiş, fakat o hevesten vazgeçememiş, siciline de "Tenbihat-ı mükerrere ve dayağa rağmen tulumbacılıkta berdevam, serkeştir" diye yazılmıştı; görenin bakmaktan kendisini alamayacağı derece güzel bir gençti. Arnavut Mestan adında birinin bir kadın veya kız meselesi yüzünden iftirasına uğramış, hapse mahkûm olmuş, o devirde zindan denilen mahpushanede gördüğü cevr ü cefaya tahammül edemeyerek intihar etmişti.

"Mızıkalı" lakabı çocukluğunda Bahriye Sıbyan Bandosu efradı arasında bulunduğu için takılmıştı. Bütün ehvali ve son macerası devrin kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî tarafından uzun ve yarım kalmış bir manzumeyle kalem diline verilmiştir. Şairin evrakı metrukesi arasında bulunmuş bir tulumba tepeliği resmi vardır ki Razi'nin aşağıdaki satırlarından Mızıkalı Derviş'in kabir taşına nakşettirilmek için yaptırıldığı anlaşılıyor:

"Mızıkalı Derviş'in mataf-ı uşşak olan kabr-i pürnuru Kulaksız'da olup seng-i mezarına nakşolunacak tepelik armanın resmi ile kitabesidir:

Mızıkalı Derviş'in mezar taşı için çizilmiş tulumba tepeliği resmi.

Kurban oldu civan kahpe nigâre
Cümle yâranını düşürdü nare
Şah-ı huban idi amma biçare
Gelin dostlar gelin hep ağlaşalım
Kabrinin başında vedalaşalım...

Çeşmemeydanı Sandığı uşaklarından olup Debreli bir şaki-i melun ve merdudun bühtanı ile gördüğü hakarete ve hem cevr ü cefaya tahammül idemeyüp henüz tazeru civan iken mahbushanede on yedi sâl-i baharında canına kıyan elmerhum elmağfur cennetmekân Derviş Bey'in ruh-i paki için elfatiha. Sene 1302 (1886-1887)."

Âşık Razî'nin tulumbacılığı yoktur, Mızıkalı Derviş'in ahvali şanındaki manzumesini aynı sandığın bir omuzdaşı ağzıyla yazmıştır:

Tarif edem Mızıkalı Derviş'i
Güzellikte Yusuf Peygamber eşi

Deniz hamamında gördüm geçende
Durdu selamına üç beş yüz kişi

Tersane forması gayetle açmış
Hele levendane çapkın revişi

Al kuşakla ak uruba üstünde
Mavi yakası var İngiliz işi

Kamerçin yemeni gümüş nalçalı
Topuk vura vura gör nümayişi

Soyunup bağlandı ibrişim futa
Ten-i pakizesi laşek fildişi

Cümle uşşakına ya hu çektirdi
Derya içre yüzer gördüm güneşi

Bulup bir tazeru refik-i dilbaz
El ense tutuştu civan güreşi

Kâküller perişan ebrular çatık
Güreşte görmeli feta serkeşi

Pâyin bus iderek pes etti rakip
Yere çalmak olmaz öyle mehveşi

Ateş-i firaka yaktı hamamı
Ol şuh-i serbazın çıkıp gidişi

Zirve-i revnakı hüsündür amma
Gaddar çağdır henüz aşmış on beşi

Derviş'in tafsil-i ahvali gerek
Zira ki şeytana uydu ol melek

Pederine nispet Tavşancıllıdır
Hâk-i maderini sorarsın Erdek

Irz ehli kanaat ehl-i evladı
Ayağın temkinle rast atmak gerek

Tersane'nin malum çoktur çapkını
Havf ü hicabı yok yüzünde elek

Tabanca bıçaklı içkici dayı
Çakırpençeler ki bükülmez bilek

Umumhanelerde gaco aftoslar
Kanadı altında bir de civelek

İşte mızıkacı yâr-i munisim
Oldu süğlün iken yolunmuş leylek

Hayta güruhuna uydurdu ayak
Meyhane meyhane işret ederek

Tulumbacılığa heves bağladı
Dizlik mintan oldu ateşten gömlek

Başta keçe külah ayaklar yalın
Belasın aradı o fellek fellek

Çıkardı bakıra altın adını
Matrud oldu yazık yazık oldu pek

Vaka-i dilsuza yazılsın destan
Ne cefalar çekti ol şah-ı bütan

Ne oyunlar etti ol toy civana
Şol melun Arnavut Debreli Mestan

Hünkâr tüfekçisi zeyninde şaki
Suret-i beşerde kıpkızıl şeytan

Bir gece geldi koğuşa haber
Yanıyor dediler Hançerli Bostan

Çeşmemeydanı'ndan düştük yollara
Yârim Derviş oldu narayı basan

Sandıkta sevişmiş ayaklarımız
Ben kuluyla öncü olmuş ol sultan

Ak dizlik al kuşak ak keçe külah
Açmaz mı olursa bir de al mintan

Celasın fetalar üç takım uçak
Derviş'tir içinde tek göze batan

Güzellikten yana mertlikten yana
Daldığı ateşler oldu gülistan

Naz ü nahveti yok gurur ne bilmez
O şahın gönlünde arslandır yatan

Ateş-i Nemrud'a can halâsına
Giren nevcivana atılmaz bühtan

Ey Debreli pelid şaki-i merdud
Bre Allah'tan kork Allah'tan utan

Baban dellak idi bedmaye biar
Anan da malumdur kahpe çöpçatan...

Âşık Razî bu manzumeyi yarım bırakmıştır; fakat anlaşılıyor ki Hançerli Bostan semtinde bir yangında, Mızıkalı Derviş can kurtarmak için bir eve girmiş ve kendisini hapse kadar sürükleyecek iftiraya bu münasebetle hedef olmuştur.

Hamamcının Dilaver

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1885 ile 1900 arasında Üsküdar'ın Divitçiler Sandığı uşaklarından gayetle koşarlı bir tulumbacı idi; o devirde avam arasından sivrilip zengin olmuş kimseler, yine o tabaka arasında tulumbacılığa veya pehlivanlığa hevesli gençleri himaye ederler, para sıkıntısı çektirmeyerek hevesli oldukları yolda can ve başla çalışıp şöhrete ulaşmalarını sağlarlardı. Bu genç tulumbacıyı da uzunca bir zaman Salacak ve Salıpazarı deniz hamamlarını kurup işletmiş Divitçiler Sandığı reisi Yıkıcı İshak'ın büyük kardeşi Keskin Hurşid himaye ettiği için delikanlıya hamisine nispetle Hamamcının Dilaver demişlerdi; hem iyi tulumbacı, hem de dilber, pek yakışıklı gençti; bıçkın meşrep, süslü gezer, boyunbağlı, bastonlu, zamanın şıklık icabı mavi gözlüklü, apiko delikanlıydı. Aşağıdaki muhayyer köçekçe onun şanında olup bir zamanlar ilk iki mısraı herkesin ağzında dolaşmıştır. Şarkıyı yazan ve belki de besteleyen Hüznî'nin kim olduğunu bilmiyorum:

Çıkalım Bağlarbaşı'na
Mailim samur kaşına
Yaraşmış şahin başına
Elde gümüşlü kırbacı
Eğri fesli tulumbacı

Koşarlı ayağı güzel
Yangıncı uşağı güzel
Trablus kuşağı güzel
At narayı acı acı
Eğri fesli tulumbacı

Gel sen bana Ayvaz'ım gel
At vahşeti haylazım gel
Bıçkın civan şehbazım gel
Gözüm nuru başım tacı
Eğri fesli tulumbacı

Salacak'ta kurmuş hamam
Al futayla o gül endam
Dolaşırken dayanamam
Sensin gönül ibtihacı
Eğri fesli tulumbacı

Şirin adı Dilaver'dir
Şah-ı huban semenderdir
Hüzni'nin bahtı yaverdir
Alır güzellerden bacı
Eğri fesli tulumbacı...

Hamamcı Hurşid gümrük hamallığından türemiş, iriyarı, sırım gibi bir herifti; bıçaksız dolaşmaz kaldırım kabadayılarındandı.

Bir akşam Salıpazarı'ndaki hamamı kapadıktan sonra kendi ayarında ve meşrebinde olan adamlarla hamamda içki sofrasını kurmuş, geceyarısından sonra da denize girmişler, fakat Hamamcı Hurşid bir dalmış, bir daha çıkmamış; mezkûr deniz hamamında daha önce ve sonra da böyle esrarlı ölüm vakaları olmuştur.

Hamisinin ölümünde 20-21 yaşlarında olan Hamamcının Dilaver vakadan kısa bir müddet sonra Hurşid'in dul kalan karısı ile evlenmiştir. Dilaver için balık gibi yüzer denilirdi, haklı şüpheler uyanmıştı; 'Suya daldı, Hurşid'i bacaklarından yakalayıp denizin dibine çekti götürdü; sarhoş herif böylece boğuldu' diyenler olmuştur, günahı söyleyenlerin boynuna.

Bence Dilaver velinimet öldürecek tıynette bir genç değildi, Hurşid'in dul karısı ile evlenmesi İshak Reis'in muvafakati ile olmuştur."

Kayıkçı Laz Dilaver

1885 ile 1890 arasında Cibali Sandığı uşaklarından ve Cibali iskelesinin tek çifte dolmuş kayıklarında işler, şehbaz bir kayıkçı civanı olup bütün emsali kayıkçı Lazlar gibi kara donlu, kara mintanlı, kara puşulu, yalın ayağı yarım pabuçlu, koşarlı, pençeli, pırpırı haylaz bir delişmen oğlan iken Ayvansaray'daki yalısında oturan ve Çe-

çen Paşa Kızı denilen kırklık bir kibar yosmanın oynaşı olmuş, hanımefendi tarafından geceleri yalıya alınmaya başlanmıştır. Aslında ise Dilaver uygunsuz takımından olup, sonu, Çeçen Paşa Kızı'nın bu haylaz oğlana aşırı muhabbeti sayesinde tatlıya bağlanmış bir büyük soygun ve korsanlık vakasının da kahramanlarından olmuştur.

Kayıkçı Laz Dilaver'i Haliç boyu semtlerinin ayaktakımı meyhanelerinde çok yakından tanımış olan Üsküdarlı halk şairi, Tophane kâtiplerinden Âşık Razî, Çeçen Paşa Kızı'nı dile düşüren macerayı şöyle anlatıyor:

"Pırpırı oğlan yalıya geceyarısından sonra kayıkla gider, kart paşa kızı da oynaşı oğlanı yalının alt katında mahrem-i esrarı dadısının odasına pencereden alırmış. Fakat bıçkın oğlan yobazlık edip aç gözü daima parada ve hediyede, muhabbet adına bildikleri de başka yollarda olduğundan hanımını öpmek, sevmek şöyle dursun, kendisini dahi nigâra okşatmaz, sevdirmez imiş. Oğlanın bu haylaz cefasına tahammülü kalmayan hanımefendi nihayet bir gece çapkını kovmuş.

O tarihlerde Haliç korsanlarından ve Laz eşkıyasından pelid-i yezid bir Pazarlı Harun vardı ki Kayıkçı Dilaver bu şakinin bıçağı altındaki tayfalarından biri ve Pazarlı'nın gayetle makbulü şıkırdım idi. Hatta Dilaver'e kayığı da o almış ve bıçkın oğlan ayaktaşları arasında 'Harun'un Dilaver' diye anılırdı. Korsan onu diğer tayfaları gibi tehlikeli soygunlara da götürmezdi. Pazarlı, Dilaver'in Çeçen Paşa Kızı ile olan macerasını da bilirmiş.

Oğlan yalıdan kovulunca baş başa vermişler ve yalıyı soymak için oyun hazırlamışlar.

Dilaver bir yolunu bulmuş, ben ettim, sen etme diyerek kendisini hanıma affettirmiş ve bir gece paşa kızı yosma hanım kayıkçı civanı ile muradı üzere muhabbette iken Korsan Harun ile üç nefer şerir adamı kayıkla yalıya gelmişler, aynı pencereden yalıya girmişler, kendilerine mahalle halkından kimseler süsünü vererek hanımefendi ile oğlanı muhabbet âleminde basmışlar. Dilaver talimli, Çeçen Paşa Kızı şaşırmış, korsanların ayaklarına kapanarak yalvarmaya başlamış. Harun:

'Hanımefendi, biz halden anlar yiğitleriz... Yoksa bu baskını imamla, komiserle yapardık, lakin biz de garibiz, ırzını bizden satın almaktan gayri halâs yolu yoktur!' demiş.

Çeçen Paşa Kızı ile dadı kadın yükte hafif pahada ağır birçok eşya çıkarıp vermişler, yüklüce bir vurgun, Dilaver yalıda kalmış, fakat Korsan Harun ile üç haydudu Ayvansaray'daki yalının altından ayrılır ayrılmaz deniz zaptiyesi tarafından yakalanmışlar. Harun müseccel korsan, kurtuluş yok, hiç olmazsa Dilaver'ini kurtarmak istemiş, oğlanın adını vermemek için Çeçen Paşa Kızı'nın yalısını soyduklarını söylemiş; zaptiye yalıya gittiğinde hiç beklemedikleri bir şekilde karşılanmış. Hanım az önce yalısını basan korsanları zaptiyenin pençesinde gördüğü halde, onları hâlâ baskıncılar sandığından:

'Yanlışlık olacak. Bizim yalıya hırsız girmiş değildir, bu eşya benim değildir!' demiş.

Deniz zaptiyesi için içinde bir bit yeniği olduğunu anlamış, anlamazlıktan gelmiş, gitmiş, fakat yalıyı göz hapsine almış.

Soygun gecesinden sonra kayıkçı oğlan ayağını yalıdan kesmiş ise de hanımefendide hasret ateşi gün günden ziyadeleşerek bıçkınını yine hediyeler, paralarla yalıya gelmeye, dadı kadın vasıtası ile kandırmış. Fakat Dilaver kayıkla gelip pencereden içeriye atlayacağı sırada zabıta tarafından yakalanmış.

Zaten uygunsuz bir genç bilindiğinden karakolda falakaya yatırılınca macerasını başından sonuna bülbül gibi anlatmış. Çeçen Paşa Kızı'nın kırmızı gömleğinin yeni yakası değil, tümü meydana çıkmış.

Hanımefendinin küçük kız kardeşinin, harem-i hümayun saraylılarından olduğunu zaptiye bildiği cihetle vakanın namus tarafı örtbas edilmiş, Dilaver, Korsan Harun'un adamlarından biri olarak tevkif edilmiş.

Bu sefer yosma hanımefendi zaptiye nazırı paşanın ayaklarına düşmüş, oynaşı kayıkçıya nikâhla varacağını söylemiş, genç ve güzel tulumbacıyı kurtarmış, daltaban oğlan da paşa yalısına içgüveysi olarak girmiş.

Korsan Harun bu vakadan sonra Yemen'e asker olarak gönderilmişti. İki sene kadar sonra oradan kaçıp geldi, Dilaver'in hanımı ile evlendiğini öğrenince eski bıçkınına balta oldu, türlü tehditlerle hanımından ve Dilaver'den para çekmeye başladı. Fakat bir gece Hıdır adında 15 yaşında bir çocuk tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Bu cinayet için, 'Hıdır, Dilaver tarafından para ile tutulmuş bir çocuktur' diyenler oldu ise de katil çocuk yapılan bütün tazyiklere rağmen

bu ciheti itiraf etmemiştir; nefis ve namus müdafaasında ısrar etmiş, Harun'un ahlaksızlığı da cümlenin malumu olduğundan beraat etmiştir. Fakat beraatinden az sonra Çeçen Paşa Kızı yalısına kayıkçı olarak alınması şayan-ı dikkattir."

Âşık Razî, Cibalili Kayıkçı Dilaver için Çeçen Paşa Kızı ağzından bir semai yazmıştır:

Tulumbacılardan bir hümapervaz
Zeberdest feta ki emsali pek az
Civan vahşetiyle gayetle aşkbaz
Kayıkçı haylazı bir deli poyraz

Namı Dilaver'dir henüz hataver
Siyehpuş serveri gönül pek sever
O ayaklar eller müşekkel dilber
Bebr ü peleng şahım mürahik canbaz

Yalı uşağının ipten kuşağı
Yalın ayaklıdır yalaz yanağı
Yağlıdır bıçağı yok solu sağı
Dini imanı az gözü kanlı Laz

Semti Cibali'dir kibardan hâli
Eclaf ü erazil cümle ahali
O tulumbacımı eyledim vali
Terk eyle gel nazı ey şuh-i tannaz

Görüp sen mahımı şaşırdım rahı
Gönlüm penahımı kayıkçı şahı
Gel alam ahımı çoktur günahı
Gel yalıya bu yaz gel ey serv-i naz

Hanımdan davetin kastı muhabbet
Gel topuk vurarak terk eyle vahşet
Gamzenle dâd idüp nigârı şad et
Atup serkeşliğin munis ol biraz

Kara don mintanın serpuşun kara
Kara perçemlerin düşmüş kaşlara
Hanımını düşürdün gör ayaklara
Aman aman ayvaz şıkırdım palaz

Çeçen Paşa Kızı damlasakızı
Pırıl pırıl durur altun yaldızı
Pek çekemez nazı hünkâr baldızı
Yola gel ey kopuk ey bitli ayvaz

Tatlı aşımıza katma gel ağu
Al beni çalımı gülle topuğu
Varı ile yoğu köhne kayuğu
Anmazsam ger seni kesersin ayaz...

Sırık Hamalı Kürt Dilaver

1897 ile 1900 arasında Cibali Sandığı uşaklarından ve tulumbacıların şakilerinden, âdem ejderhası bedtıynet, bedahlak bir rezil olan Kürt Dilaver Yemiş iskelesi sırık hamallarından olup Cibali iskelesindeki meşhur tulumbacı kahvehanesini işleten Gürcü Deli Harun'un evlad-ı manevisi Reşid adındaki delikanlıyı habaset ve melanet yolunda öldürmüştü.

Reşid de Gürcü'ydü; babalığının kahvehanesinde çalışırdı ve Cibali Sandığı'nın da gözbebeği uşaklarındandı. Aynı sandığın uşaklarından olan katilin omuzdaşıydı, vahşiyane öldürüldüğü sırada 19-20 yaşlarındaydı.

Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Bir cuma günü Reşid ustasından izin alarak Dilaver ve yine Kürt hamallardan diğer iki tulumbacı ile Kâğıthane'ye gitmiş, bir müddet işret edip eğlendikten sonra akşama doğru Cendere Boğazı denilen tenha kırlığa uzanarak orada tasarladıkları melanete muvaffak olamayınca Dilaver, Gürcü gencini dört yerinden bıçaklayarak katletmiş, öbür iki Kürt korkularından kaçmışlar. Dilaver kurbanını çırılçıplak soymuş, çoraplarına varıncaya kadar üstünde ne varsa almış, üryan cesedi de bir çalılığın içine atmış, sonra büyük bir soğukkanlılıkla Ci-

Kürt Dilaver.

bali'deki odasına gelmiş, niyeti ertesi sabah erkenden İstanbul'dan kaçıp savuşmak imiş. Fakat geceyarısı olduğu halde çırağının dönmediğini gören Deli Harun karakola müracaat ederek Reşid'in başına bir kaza gelmiş olacağını bildirmiş ve Kâğıthane'ye kimlerle gittiğini de söylemiş. Cibali komiseri hamal Dilaver'in odasına geç vakit geldiğini tespit ettikten sonra etrafı sarmış ve şeririn yakalanmasını sabaha bırakmış. Dilaver sabahın alacaaydınlığında yatağını ve sair pılı pırtısını toplamış, İstanbul'dan kaçmak niyeti ile sokağa çıkar iken yakalanmış. Reşid'in gümüş saat kordonu üzerinden çıkınca inkâra mecali kalmayıp cinayeti itiraf etmiş. Dilaver idama mahkûm oldu, fakat cezası Sultan Hamid tarafından müebbet pırangabendliğe çevrildi ve zannederim ki Sinop yahut Rodos zindanına gönderildi. 1908 Meşrutiyeti'nde affa uğrayıp çıkmıştı. Kahveci Reşid'in katilidir diye gösterilir, şehirde eblehane bir gurur ile sanki bir kahraman gibi dolaşırdı. Müntakim Allah'ın işine bakın ki 31 Mart Vakası'nda ne maksat ile dolaştığı bilinmez, Meclis-i Mebusan civarında dolaşırken bir serseri kurşunla beyninden vurularak ölmüştür. Kendisini cinayet davasından tanıyan bir jandarma tarafından nişan alınarak bir şerir ortadan kalksın diye kasten öldürüldüğü de söylendi idi.

Kürt Dilaver türlü rezilliklerinden başka esrarkeşti; iriyarı, dev yapılı, sakalı matruş, posbıyıklı korkunç bir adamdı. Bütün emsali Kürtler gibi aba yelek, kısa diz çakşırı, baldırlarında uzun konçlu Kürt çorabı, ayaklarında kaba Kürt yemenisi, başını da keçe külah üstüne burma çenberle sarardı. Sébah ve Joaillier fotoğrafhanesi tarafından yayımlanmış meşhur İstanbul resimlerinden bir sırık hamalları resmi vardır, bu resmin sol başındaki adam işte bu katil Kürt Dilaver'dir."

İnce Dimitri

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1885 ile 1890 arasında güzelliği ve bıçkınlığı ile semti Kuruçeşme'nin şöhretlerinden olmuş, Kuruçeşme Rum Kilisesi Sandığı uşaklarından şıkırdım bir gençti; Galata meygedelerinin birinde aşinalık peyda ederek şu kadar yıl boyunca kazandığını iki sene içinde bu Rum kopiline yedirdikten sonra iflas eden ve sabahçı kahvehanelerinin peykelerinde ve Karaköy Hamamı'nın külhan odasında

yatıp kalkar Eğinli Kadir Ağa adında bir kasap bana gelmiş ve ahvalini anlatarak bir manzume ile İnce Dimitri'yi övmemi istemiş idi; bana mürahik tulumbacısının kilise sandığındaki omuzdaşlarından ve Kuruçeşme balıkçılarından bir palikarya ile resmini göstererek:

'Çapkın bu resmi bana nispet çektirmiş, balıkçı dükkânına asmışlar...' demişti.

O günlerde bir gazetede şöyle bir kıta okumuştum:

Penceresinden abanamadım
Derdine dildar dayanamadım
İçim yanıyor misal-i külhan
İçinde fakat yıkanamadım.

Bu zevzekçe kıtadan, intihal de diyebilirim, aşağıdaki satırları ayaküstü karalayıp Eğinli'ye verdim, bir mecidiyesini aldım, güle oynaya Dimitri'sine yolladım:

Bir gün sözüne inanamadım
Yalanından da usanamadım

İçim yanarak misal-i külhan
Dildarı soydum dayanamadım

Ama gel gör ki ben de soyunup
Halvet olup da yıkanamadım

Sünbül koçanı ayaklarını
Başıma sorguç takınamadım

Elde avuçta ne varsa yedi
İflas ettim de yapınamadım

Geçen yangında cihan yandı da
Yâr ateşiyle ben yanamadım

Hem kundakladı hem de su bastı
Tulumbacıdır hiç kınamadım

İnce Dimitrim Kuruçeşmeli
Kilisesinde tapınamadım

Şarab-ı lâ'l-i lebi ile mest
Dile düşmekten sakınamadım

Haneberduşuz kaldırımlarda
Yâr tabanıyla aşınamadım

Yârin bıçağı dalıp sineme
Çürüklüğe de taşınamadım...

Çürüklük garipler mezarlığıdır; bu yave için bir biçarenin bir mecidiyesini aldığıma hâlâ utanırım. Aradan ne kadar zaman geçmiştir bilemem, bir gün Üsküdar'a gelerek beni buldu. Bir güler bir ağlardı, aklını oynattı sandım. Meğer Tulumbacı Dimitri kiliseden altın kaplama bir haç çalar iken yakalanmış, delikanlının zindanı boyladığına ağlar, ahının tuttuğuna da sevinir gülermiş, akla rüzgâr esti, irticalen söyledim:

Gör müntakim Allah'ı
Çıktı Kadir'in ahı

Kiliseyi soyarken
Tutmuşlar o gümrahı

Boylamıştır zindanı
Kuruçeşme'nin mahı

Koşarlı ayaklarda
Zincir oldu günahı...

'Aman şunu yaz, bana ver!..' dedi, yazdım verdim.
Utanarak:
'Vâsıf Efendi, param yok...' dedi.
'Helal olsun...' dedim."

Trabzonlu Laz Dimitri

II. Abdülhamid devrinde Galata'nın Yağkapanı iskelesi kayıkçılarından ve Hendek Sandığı'nın en namlı uşaklarından; Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Gayetle yakışıklı, levent endam, zehr-i katil bir adamdı. 1880'de Galata'nın namlı şıkırdım bıçkınlarından olup daima yanında gezdirdiği Balıkçı İspiro'nun çırağı şabb-ı emred Yani'yi akşamüstü bir meyhane âleminden sonra Yağkapanı iskelesinde bıçakla vurup öldürmüştü. Bu cinayet Galata'nın ayaktakımı, bilhassa tulumbacıları arasında derin akisler yapmıştı. Meyhaneden çıkıp, kayıkla deniz sefası yapacaklarmış; Yani'nin ağzından bir 'Köpek!..' lafı çıkmış, Laz, 'Kime dedin?..' diye sormuş, çocuk 'Sana!..' deyince iskelede bulunan birkaç kayıkçı gülmüş, Dimitri'nin vahşeti parlayıp bıçağını çekerek oğlanı yere cansız olarak sermiş. Hendek Sandığı'ndan bana geldiler, devrin âdetince bu cinayet üstüne katilin ağzından bir destan istediler ve bir altın yazı ücretini peşin verdiler; bir türlü yazamadım, kırık dökük bir şeyler çıktı, fakat destan kalıbına koyamadım. Altını geri vermek istedim ise de tulumbacılar kabul etmediler, 'Ne yazabildin ise makbulümüz..' dediler. Gariptir ki Dimitri'nin vurduğu balıkçı çırağının adı Yani iken, verilen isimleri karıştırmışım, oğlanı, ustasının adı olan İspiro diye kaydetmişim, onu da hoş gördüler, manzume şudur:

Düşerse ger bir âşık dilberin alçağına
Gözlerini kan bürür el atar bıçağına

Mestane gözleri var kırlangıcın kanadı
Sırma perçemli yârim İspiro güzel adı

Balıkçıdır bıçkınım ham gümüş baldır topuk
Gelmez ele avuca haşarı haylaz kopuk

Âşıka cevr ü cefa durmaz sözünde bir gün
İllerle muhabbeti illerle dernek düğün

Reva mıydı İspirom köpek diyesin bana
Ben ki nakd-i canımı virmek isterken sana

Aşkınla zebun sanup güldü birkaç hergele
Gök yıkıldı başıma sanki çöktü iskele

İki tokat yiyerek görünce dal hançeri
Bir adım atamayup vahşet aldı dilberi

Düşmüş ayaklarıma affet diye yalvarır
Sarhoşum yoksa elim bıçağa nasıl varır

Varsın itsün hakaret niçün kıydım o yâre
Çakıl meme üstünden açup üç derin yare

İspiro'mun aşkına her gün çekerken kürek
Ayağımda zincirler meskenim oldu kürek...

Laz Dimitri Yani'yi vurduğu zaman 30 yaşında idi."

Laz Dimitri'nin *Ceride-i Mahâkim-i Adliye*'de bir resmi vardır; fotoğraftan şimşir üzerine hakkedilerek basılmış bu resim meşhur hakkâk Antranik'in bir şaheseridir. Sanki kâğıt üzerine bir ressam tarafından karakalemle yapılmış gibidir. Şimşir hakkâklığı üzerinde dünyada eşi olmayan o şimşir parçasının yeri bir Türk güzel sanatlar müzesidir; maalesef kaybolmuş, yok olup gitmiş, adı geçen mecmuanın bir yaprağında, seyrine doyum olmayan izi kalmıştır.

Destancı Edhem

1865-1870 arasında güzelliğiyle tanınmış esnaf civanı bir delikanlı olup Galata'da Mengene Sandığı'nın uşaklarındandı; çocukluğunda Tophane'de yemenici çıraklığı yaptığı için "Yemenici Edhem" diye de anılırdı. Tulumbacılığa başladıktan sonra sanatı bırakıp, çapkınlık, bıçkınlık yollarına sapmış, tiyatrolarda perdecilik yapmış, destan satmış, bu münasebetle "Destancı" lakabını almıştır.

Zengin bir dul kadın bu Edhem'e âşık olmuş, adımına altınlar sa-

yarak konağına getirtmiş, fakat Edhem bıçkınlık nahvetiyle kendini her gelişinde naza çeker, okşatmaz, öptürmezmiş; kadıncağız tulumbacı jigolosunun neresini öpecek olsa oğlan, "El öpülür mü?.. Ayak öpülür mü?.. Ense öpülür mü?.." diye kaçınırmış ve bu vahşetini de kahvehanede ayaktaşlarına anlatırmış. Üsküdarlı kalender halk şairi Âşık Razî aşağıdaki manzumeyi bu Destancı Edhem'in şanında ve nazenin dul hanımın ağzından yazmıştır:

Eşbehimin adı Edhem
Tulumbacı üstelik hem
Bus-i pâyin niyaz ettim
Didi valla öptüremem

Bıçkınımda çalıma bak
Topuk vurur tırak tırak
Cilven nedir nazın kime
Öpülmez mi be şu ayak

Şahin başta kavak yeli
Kadd-i şimşad ince beli
Parmakları kalem kalem
Öpülmez mi güzel eli

Irı şebab bûyi zambak
Henüz el değmemiş elhak
Hicap ile al al olmuş
Öpülmez mi şu gül yanak

Cazibesi albenisi
Eğri koyar fino fesi
Reyhan misal saçlar ile
Öpülmez mi ya ensesi

Sine çeler akılları
Altın tozu nakılları
Ne dersiniz ey erenler
Öpülmez mi çakılları

Bir futa-i gülgûn ile
Üryan geçirsem bir ele
Gonce-i naf öpülmez mi
Şöyle koklayarak hele

Semti şuhin Tophane'dir
Yemenici mestanedir
Yaman koşar tulumbacı
Şah Edhem'im bir danedir...

Bu Yemenici yahut Destancı Edhem'i yine yemenici esnafından Tatar Hakkı adında bir sabıkalı bir hiç yüzünden falçatayla vurarak öldürmüştür; ölümünde 19-20 yaşlarındaydı, aşağıdaki tarih de Âşık Razî'nindir:

Tarih-i manidarı şehide layık elbet
"Son sözündür Edhem'im kelime-i şahadet."

1289 = Miladi 1872-1873

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Âşık Razî, Destancı Edhem'in katli maddesinde yanılıyor, Tatar Hakkı'nın vurduğu Destancı Edhem değil, Salıpazarı'nda Kayıkçılar kâhyası ve tulumbacı reislerinden Edhem Reis'tir. Hangi sandığın reisi idi bilemiyorum. Katil Tatar Hakkı 17-18 yaşlarında yakışıklı bir gençti, cinayetin sebebi de namus meselesidir. Destancı Edhem'i vuran Karadeniz yalısı halkından genç bir hallaçtır; o da 18-19 yaşlarında ve Edhem'den kat kat güzel bir hırpani kopuk yiğit idi. Edhem'le oynaşan hanıma Saraylı Hanım derlerdi. Fındıklı'da set üstünde, konak yavrusu bir evde otururdu; Edhem'in bıçkın nazından bıkmış, Destancı'nın pabucu dama atılmış, yosma Saraylı Hanım oynaş olarak Laz hallacı bulmuştu. Fakat bir müddet sonra Edhem yaptıklarına nadim olarak hanımından af dilemiş, hanım da vahşetinden korkmaya başladığı Laz uşağı hallac oğlanı münasip hediyelerle savarak tekrar Edhem'i oynaş tutmuş, zeberdest bir genç olan hallac da intikam yolunda Destancı Edhem'i bir gece

Fındıklı'daki evin kapısı önünde bıçaklayarak öldürmüştü. Katilin ve Saraylı Hanım'ın bu cinayetten sonra ahvalini bilmiyorum."

Çingene Emin

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1880 ile 1890 arasında Kadırga Sandığı'nın uşaklarından bir delikanlı, haneberduş güruhundan olup Kadırga Hamamı külhanında yatar kalkar, barınırdı. Ayrıca dellak yamağı olarak da çalışır hizmet teri bahşişiyle kahve, tütün parasını çıkarırdı. Yangın haberini aldı mı, yıkadığı müşterisinin elini öper, bir su dökünüp peştamalını atar; dizliği geçirip sandık kolu altına, ekseriya bir dizlikle çıplak koşardı. Devrinin büyük kalender şairi Üsküdarlı Âşık Razî tarafından bir manzumeyle övülmüştür. Şair bu delikanlı için 'çeribaşızade' ve 'şoparların serveri' diyor ise de Emin'in 'Çingene' lakabı, aşırı derecede esmerliğinden kinaye takılmıştı, Kıptilikle ilgisi yoktu. Kendisini yakından tanıdım; babasının Kara Ahmed adında bir korucu olup Büyükbakkalköylü Rum eşkıyası tarafından öldürüldüğünü söylerdi. Emin, Balkan Harbi'nde 28-30 yaşlarında iken gönüllü asker yazıldı, Kırkkilise muharebelerinde şehit oldu. Razî'nin manzumesi şudur:

Çeribaşızadesin şoparların serveri
Pırpırı kopuk siyehçerde dilberi
Bir danesin bıçkınım omuzdaşlıktan yana
Baldırı çıplakların sensin laşek hizberi

Koşarlı hem talimli ayaklarla topuk vur
Serkeş başta dal fesin altında perçem savur
Bin şahin feda olsun senin gibi kuzguna
Hakkındır çalım caka, nahvet-i şebab, gurur...

Tarih:

Güzellerden seçemem kara dururken akı
Tığ gibi tulumbacı elhak çakı mı çakı

Çıktı yirmi yaşiyle şu mücevher tarihi:
"Kadırga Hamamı'nın Dellak Emin yüz akı..."

1337-20 = 1317 (Miladi 1899-1990)

Tunuslu Paşazade Emin Bey

1885 ile 1890 arasında Gedikpaşa Yangın Tulumbası Sandığı uşaklarından; "Tunus Naipliği sultanının kız kardeşinin oğludur" derlerdi; babası da Tunuslu bir fes tüccarıymış. Fakat Emin Bey asaletli anasının soyuna nispetle "Paşazade" lakabıyla anılırdı; kendisi de fesçilikle meşgul, zengin adamdı. Sandıktaki gurebadan omuzdaşlarına paraca yardımlarda bulunduğu söylenirdi; hatta bir ara sandığın ikinci reisliğini yapmıştır. Tulumbacılığa 19-20 yaşlarında mürahik bir delikanlıyken heves etmiş, esmerin dilberi alımlı çalımlı bir gençmiş; o zamanlar kalender halk şairi Nebil Kaptan tarafından "Emin Bey" redifli iki manzumeyle övülmüştür ki birinde yumuşak bir hiciv havası vardır:

Ne bu hiddet gazap bu çîn-i cebin
Bent yıkar sel gibi akma Emin Bey

Paşazade kibar civan dedikse
Ahbaba yüksekten bakma Emin Bey

Bilirim çapkınsın bıçkınsın amma
Başıma da topuk kakma Emin Bey

Ağyar ile her şeb meygedelerde
Bize nispet idüp çakma Emin Bey

Nebil'e püsküllü belasın yeter
Gönül viranesin yakma Emin Bey...

İkinci manzume tulumbacılığa başladığı sıralarda yazılmış olacaktır:

Güzeller şahısın esmer Emin Bey
Her gören vallahi sever Emin Bey

Böyle hoşça kâkül kesip tarayan
Acep hangi üstat berber Emin Bey

Uşşaka gösterme çîn-i cebinin
Sıdk u vefa ile nam ver Emin Bey

Tulumbacılığa iderek heves
Açtın kopuklukta şehper Emin Bey

Dizlik mintan ile keçe külahla
Koş yalın ayaklı hizber Emin Bey

Pek de anlı şanlı tulumbacısın
Takımda fenerci rehber Emin Bey

Senin ateşine tutuştu yanar
Al gönül evinden haber Emin Bey

Nebil yazdı çizdi şanında beyim
Yâranımız itsün ezber Emin Bey

Tarih-i şöhretin yadigârımdır:
"Çekme Nebil'ine hançer Emin Bey..."

1289 = Miladi 1872-1873

Vâsıf Hoca da şunları yazıyor:

"Sandık kolu altına girmediği halde ömrü boyunca tulumbacılarla haşrolan, o âleme gönülden bağlı bu günahkâr Vâsıf da gençlik zamanını bilmediğim Tunuslu Emin Bey için Nebil Kaptan merhumdan mülhem olarak bir şarkı yazmıştım:

Yerde omuzdaş oldu göklerde sandığımız
Paşazade uşakla şan buldu sandığımız
Teşrif ile koğuşa soyun da Emin Şahım
Paşazade uşakla şan buldu sandığımız

Dizlik keçe külahla şehbazane civelek
Koş yalın ayaklarla beyim önde fener çek
Tulumbacılık sana doğrusu yakıştı pek
Paşazade uşakla şan buldu sandığımız

Reftarı levendane pek de çalımlı bıçkın
Görmek için yoluna koşanlar akın akın
Emin Beyim geçerken siz şu alkışa bakın
Paşazade uşakla şan buldu sandığımız...

Emin Bey'in konağı Koska'da imiş; 1296 (Miladi 1879) Koska yangınında yanmış; yangına gelen tulumbacılar arasında kendisi de bulunmuş. Gedikpaşalıların hamur tahtasına, sarmısak havanına, faraşa, süpürgeye varıncaya kadar koca konağın bütün eşyasını kurtardıkları söylenirdi.

Tunuslu Paşazade Tulumbacı Emin Bey 1918-1920 arasında yaşı yetmişe yakın olarak ölmüştür. Garîk-i rahmetler..."

Bahriyeli Arap Esad

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Ayaktakımı arasından çıkmış okuryazar tulumbacılardandı. Üçüncü sınıf sandıklardan Hasköy Sandığı'nın uşaklarından; 'Arap' lakabını alacak derecede esmer, vechen esmerin güzeli, uzun boylu zeberdest bir delikanlı idi; Bahriye Sıbyan Mızıkası Takımı'nda iken bir uygunsuzluğu yüzünden tardedilmiş, Hasköy iskelesinde yanaşma kayıkçılık yapardı; küfv ü akranı olmadığı için ülfet, sohbet ve muhabbet edemediği bir dilbere gönül vermiş, bu aşk ile akşamcılığını ayyaşlığa dökmüş, yalın ayak yarı çıplak haneberduşlardan olmuştu; öyle ki koşarlı tulumbacılığı şöyle dursun, kayıkçılık bile yapamaz oldu. Bir Ramazan Üsküdar'da işlettiğim çalgılı kahve-

haneye gelmişti, sarhoş ve perişandı; hürmet ettim, ikramda bulundum. O gün bir köşede ağlayarak destan yollu şu manzumeyi yazdı; bir suretini aldım ve cebine biraz harçlık koydum:

Geceler ah geceler, geceler ah geceler
Saati dakikası yâr adını heceler
Döşeğime girdikçe uyku haram gözüme
Ben kıvranıp durayım, yârime eğlenceler

Geceler ah geceler, söyleyin yârim nerde
Görünmedi bir aydır Hasköy, Balat, Fener'de
Muhabbete mânidir bir kalın siyah perde
Bus-i pâye bir izin verin ey gül gonceler

Kaçılır mı âşıktan kibarlık sebebiyle
Haydi benden kaçarsın ya niçin düştün dile
Sen rakip engelle gez âşık doldursun çile
Vurulsun nazik güzel eline kelepçeler

Bir kopuk âşıkınım baş açık yalın ayak
Beni divane ettin ellerine kına yak
Yolun çevirip atsam az gelir sana dayak
Ey cellad-ı biaman yeter be işkenceler

Bir selam esirgemez âşıktan şah-ı bütan
Hicran ü hasretini rakıdır tek avutan
Nedir bu gaddarlığın vahşetinden bir utan
Kâfir iken ağlıyor halime muğbeçeler

Geceler ah geceler Esad'ın zindanıdır
Tabesabah zihninde ol gül-i handanıdır
Yoluna baş koyduğu şahların nadanıdır
Ben koğuşta yanarken yârim nerde geceler

Gerçi tulumbacıyız ateşte semenderiz
Yalın ayak pırpırı âşık-ı kalenderiz

Kavga-yi aşka girmiş zeberdest İskender'iz
Çaldı beni yerlere yârimdeki pençeler...

Bir kış gecesi barındığı tulumbacı koğuşunda bir omuzdaşı ile birlikte kömür ateşinden zehirlenerek öldü. Ölümünde 30-35 yaşlarında idi. Hasköy tulumbacılarının grup halinde çektirdikleri bir fotoğrafta bu Arap Esad da vardır, geride başı göğsü görülür, o resimde tahminen 20 yaşlarındadır..."

Eşref Ağa

Vâsıf Hoca anlatıyor:
"II. Abdülhamid devri sonlarının pek namlı tulumbacılarından 1890 ile 1905 arasında 30-35 yaşlarında iken Üsküdar Karakol Sandığı'nın reisliğini yapmıştır. Tulumbacılığa başladığı mürahiklik çağında gayetle yakışıklı olup yorgancı kalfası idi. Akran ve emsaline ayak uydurup Karakol Sandığı'na uşak olması 1887-1888 arasındadır, aşağıdaki tarih kıtası devrin kalender şairlerinden Nebil Kaptan'ındır:

Koşarlı ayakla çalımlı şehbaz
Bir tulumbacıyla oldun müşerref
Didiler tarihin cevher ile yaz
"Karakolluların baş tacı Eşref..."

1305 = Miladi 1887-1888

Yine aynı şairin bu Eşref Ağa için bir manzumesi (şarkısı) vardır:

Var mı senin gibi eşbeh civelek
Hem güzellikte misal-i melek
Karakolluların Eşref'isin sen
Bir getirmiş dünyaya seni felek

Koşarlı ayaklar metanet sende
Levendane reviş zarafet sende

Akl ü irfan sende nezaket sende
Bir getirmiş seni dünyaya felek

Hey be tulumbacım topuklu uşak
Dizlik keçe külah belinde kuşak
Halk-ı cihan alkış tutuyor şak şak
Bir getirmiş seni dünyaya felek

Seni ben Mevla'ya emanet ettim
Başıma tac-ı saadet ettim
Rah-i müstakimde nezaret ettim
Bir getirmiş seni dünyaya felek...

Hiç evlenmemiş, mektep medrese görmemiş, fakat kalp gözü açık, hoşsohbet ve rint meşrep bir adamdı. Bir yangında bir kedi yavrusunu kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye atarak o hayvancağızı kurtardığı söylenirdi."

Langalı Benli Haçik

Geçen asrın ilk yarısında yaşamış Kemahlı Ermeni halk şairi Âşık Ferhadî'nin Ermeni harfleriyle Türkçe olarak kaleme aldığı Huban-ı Cânım İstanbul isimli risalesinde methettiği on iki nefer delikanlıdan biridir ki İstanbul'da mahalle tulumbacılığının kuruluşunda ve "tulumbacı" adı yerine "yangıncı" denildiği devirde, Langa Sandığı'nın uşaklarından olmuştur; şairin kullandığı "meşalkeş" tabirinden o sandığın fenercisi olduğu anlaşılıyor: Aşağıdaki satırları Hicri 1253/Miladi 1838'de yazılmış o risaleden alıyoruz:

"Ol şehbaz-ı siyehçerde civan gerçi zahirde libası çul çaput yanaşma bağban balabandır amma eser-i nakş-i Hüda'ya nazar eder âşıkın manzuru zarf olmayup mazruftur. Esnaf-ı şükûfeciyandan Armanak'ın oğlu olup 'Benli Haçik' diye şan vermiş, baldır bacak çıplak, yalın ayak amma ulular ulusu Tanrımız hakkı yanguncuların meşalkeş serveri, akran ve emsalinin serkeş hizberidir. Dedim ki bu güzele ne lazımdır kisve ve çamaşur ki serapa üryan olsa bakamazsın zira ki gözlerin kamaşur. Bir şeb ihraktan avdette Langa Sandı-

ğı ağası Timurcu Kara Vartan'ın taifesi ile Çardaklı Hamam'da ol dilaveri futa-i gülgûn ile nim üryan gördüm ki ol feta şöyle sahib-i namustur ki ana kem nazer ile bakmak hatadır. Çiçekçi oğluna gül didimse gamzesi güldü, sünbül didim perçem büküldü, lale didim leb-i şirininden dürr ü mercan döküldü, benefşe didim ahu gözler süzüldü, süsen didimse ukde-i dil çözüldü:

Bel ince... geç gönül bel ince...
Azarlama bağçıvanı toprak arık bel ince
Benli Haçik yanguncumda topuk gülle bel ince."

Razgradlı Derviş Halil

Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey anlatıyor:

"Mevlevihanekapısı Sandığı uşaklarından ve Yenikapı Mevlevihanesi dervişlerinden, hem eşine az rastlanır koşarlı ve pençeli bir tulumbacı, hem de iffet ve ismet timsali terbiye ve edebi ile akranı arasında bir dane idi; mevlevihaneler bir ilim ve irfan ocağı, Razgradlı Derviş Halil de gayetle kabiliyetli olduğundan, hiç mektep görmediği halde terlikçi esnafındandı. Nice mekteplilerin üstünde malumatlı bir gençti. Aynı mevlevîhanede Hamamcı Derviş Mustafa adında bir cemal âşıkının bu derviş tulumbacı şanında bir manzumesi vardır. Derviş Mustafa da derya gibi adamdı. Aslında dergâhta terlikçi Razgradlı Derviş Halil'in hocası bu zat olmuştur. Benim de pek aziz, kardeşten ileri dostumdu; fırsat buldukça birkaç ayda bir Yenikapı Mevlevihanesi'ne gider, Derviş Mustafa'nın misafiri olarak birkaç gece kalırdım. Bana âşıkâne, rindane manzumelerini okur, birer suretlerini almama da izin verirdi. Yangın tulumbası sandığı kolu altına girdiği zaman 19-20 yaşlarında bulunan Razgradlı Halil'in tulumbacılığı 1885 ile 1890 arasında beş sene kadar sürmüştür, sonra kendisi de bir dilberin zülüf kemendine tutulmuş, o gönül derdi belasından halâs olmak için Konya Mevlevihanesi'ne gitmiş, bir daha İstanbul'a dönmemiştir..."

Bizim de bir suretini Hacışeyhoğlu'ndan aldığımız manzume şudur:

Yenikapu Dergâhı'nın gülleri
Yanar döner pâbürehne köçekler
Muhabbetle şakır tatlı dilleri
Yanar döner pabürehne köçekler

Şeyhimizin pervanesi olmuşlar
Fakru fahrî mertebesin bulmuşlar
Mesnevî'nin aşkı ile dolmuşlar
Yanar döner pâbürehne köçekler

Bir can seçip sevdim anı sıdk ile
Bende oldum Razgradlı Halil'e
Agâh olun sırrımı verdim dile
Yanar döner pâbürehne köçekler

Derviş Halil Şahım eşbeh yanguncu
Tekkemizde ateşinin bir ucu
Kademinin nakşı sikkem sorgucu
Yanar döner pâbürehne köçekler

Yalunayak koş yangına dervişim
Pir aşkına sana destur vermişim
Şeyhimizin emri kanat germişim
Yanar döner pâbürehne köçekler

Fermanım var bir mürşid-i benamdan
Gevher yapmak üzere ruham-ı hamdan
Alkış tutun göçtüğümde arkamdan
Yanar döner pâbürehne köçekler...

Vâsıf Hoca ise bu Mevlevi dervişi tulumbacı için şunları anlatıyor:

"Razgradlı Derviş Halil'i yakından tanıdım; uzun boylu, el ayak irikıyım, kara yağız müheykel bir delikanlıydı. Tulumbacılığı dervişliğinden evveldir; bir güzele âşık oldu, bu aşk ile cünun sahralarına düşmek üzere idi ki kendisini bir insan-ı kâmil olan Der-

viş Âşık Mustafa kurtardı. Halil'i dergâha aldı, derviş yaptı, tesellîyi nefis terbiyesinde buldu, Mevla'yı bulunca gözü Leyla'yı görmedi; Konya'ya da Derviş Âşık Mustafa'nın tensibi ile gitmiştir."

Arap Hasan

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Çalgıcı tulumbacı kahvehanelerinde mâni, semai, destan okuyucuların iyilerinden ve sandık kolu altına girip yangına koşmuş iyi tulumbacılardan; Bahriye Nazırı Hacı Vesim Paşa'nın hamlacıbaşısı Kara Ahmed'in oğludur; Zeytinburnu Askeri Fabrikası Sıbyan Taburu'ndan kara yağız dilber bir delikanlı idi, sonra Tophane'ye geçmişti. Bilfiil tulumbacılığı Zeytinburnu'nda yapmıştır. Tophane'ye gelince eski sandığından ayrılmadı ama yangınlara da koşmaz oldu. Bir ramazan Üsküdar'da İskele Meydanı'nda açtığım çalgılı kahvehanede çığırtkanım Filiz Ahmed ile Arabacı Tatar Ahmed adında bir ezberci ve Defterdarlı Çiroz Ali arasında bir mâni atışması olmuştu ki Tatar Ahmed Çiroz'a cevap verememiş, mat olmuştu.

Arap Hasan tatlı sesi ile güzel bir semai okumuştu, Filiz de onun adına nispet bir ayak attı. Filiz'e Tatar cevap verdi, fakat Tatar'a Çiroz Ali yüklenince arabacı bir cevap toparlayamadı:

Filiz Ahmed:
Adam aman... hasana...
Kendi güzel, sesi güzel yandım yahu şu Hasan'a...

Tatar Ahmed:
Adam aman... hasana...
Ulan güzel şu Arap'sa çekeyim bir yuha sana...

Çiroz Ali:
Adam aman... hasana...
Akın adı, tat karada aferin be Filiz Ahmed
Bayram için kestireyim bir kat âlâ çuha sana...

Cümlesine garîk-i rahmetler, o gece kahvehaneyi kapadım, üçü de o gece kahvehanede misafirim oldu, bir mükemmel sahur sofrası donattım idi..."

Poladhaneli Hıdır

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Samatya'da Davutpaşa İskelesi Sandığı uşaklarından bir delikanlıdır. Şanında yazılmış bir manzumeden öğrenildiğine göre Davutpaşa iskelesinde kayıkçılık ve Davutpaşa İskelesi Hamamı'nda da dellaklık yapmıştır; iskele işlek değildi, Hıdır'ın kayıkçılığı da, bir hemşehrisi yanında yanaşmalık olduğundan hamamcı ağanın daveti ile 17-18 yaşlarında iken hamamda soyunmuş, dellak olmuştu. O işi hakkı ile öğrendi; müşterilerinin makbulü bir hamam uşağı oldu, fakat koğuşunda barınmak için girdiği Davutpaşa İskelesi Sandığı'da ayağına koşarlı bir uşak olamadı. Davudi gür sesi ile acı nara attığını duydum, gördüm, koğuşta barındırdıklarının başlıca sebebi de buydu; edepli, terbiyeli, kendisini sevenlere sadakatle dostluk gösterir bir gençti. 1880 ile 1885 arası doğumlu olacaktır. Birinci Cihan Harbi'nde 30-35 yaşlarında iken askere alındı; Şark Cephesi'ne gönderildi; Sarıkamış şühëda-yı mazlumesinden, Enver Paşa'nın kışa ve tifüse yedirdiği evlad-ı vatandandır, garîk-i rahmetler. Hakkında kalenderane yazılmış manzume şudur:

Bin fettanın bir güzeli
Davutpaşa İskeleli

O kayıkçı kişmirimde
Gözler sürmeli sürmeli

Gümüş topuk ayaklara
Düşüp de yüz göz sürmeli

Güzelliğin haşmetini
Kaşın çattıkta görmeli

Âşık olan merdaneler
Böyle bir mert genç sevmeli

Amma ürkütmemek gerek
Laz oğludur netameli

Samatyalı değil miyiz
Gözüm gözde elde eli

Çifte kardeş olduk diye
Omuzlayıp götürmeli

Ayağımız çabuk çabuk
Çalımında sevişmeli

Kardeş ağabey omuzdaşız
Arada bir de öpmeli

Acı acı nara basar
Geçitlerde bir görmeli

Davutpaşa İskeleli
Davutpaşa İskeleli

İskelesi bir dilküşa
Cennet misal germabeli

Dil hanesi yangınından
Dönüşte bir yol girmeli

Futa-i gülgûn içinde
Görem hüsn-i müheykeli

Dellak-i pak hem kayıkçı
Şahım Poladhaneli

Namı Hıdır ya İlyas mı
Bilmedim yandım yaneli

Tasvir-i dilpeziri var
Dizlik mintan mestaneli

Bebr ü peleng yavrusu mu
Cihane bir göstermeli

İffet, ismet sahibi pak
Eğrilmemiş gönder beli

Hoş gör bıçkın kopukluğu
Başında var kavak yeli

Mehdî sürer gider idi
Kopmasaydı sazın teli..."

İngiliz Hidayet

Asıl adı Charles Morgan Junior'du; bir sandığa kayıtlı olmayarak, sözde himaye kanatları altında dolaştığı tulumbacıların gayretiyle ve akranı İstanbul delikanlılarını görüp heveslenerek tulumbacı taslakçılığı yapmış, tulumbacı kesimi kılıkta gezmiş ve o kılıkta bir de resim çektirmiştir.

1900'de Beyoğlu'nda Kondordiya Tiyatrosu'nda fevkalade hüner ve marifetler göstermiş bulunan babası Charles Morgan ve iki kız kardeşiyle kendisinden mürekkep dört kişilik bir cambaz ailesinin o tarihte 16 yaşında olan cambaz oğludur. Ablası Margaret Morgan da o devrin en meşhur hafiye çetesinin reisi Esvapçıbaşızade Fehim Paşa'nın şöhreti dillere destan olmuş metresidir. Margaret'in Fehim Paşa'ya metres olması ve ailenin sahneden çekilmesi üzerine bu delikanlı da haytaların pençesine düşerek İstanbul'da hayli maceralı bir hayat yaşamıştır.

Kendisini yakından tanıyan ablasının arabacısı Halil Ağa'nın ispiri Japon Rıza bu tulumbacı taslakçısı İngiliz genci hakkında bize şu notları tevdi etmiştir:

"O zamanlar ben de 15-16 yaşlarında idim. Ben boyda olanlar Konkordiya'da ancak paradiye girebilirdik. Sahneye çıkarken kızlar mavi, oğlan da al atlastan bir cambaz donu giyerler; bellerine fiyonklu beyaz kuşaklar sararlar; donlarının paçaları hemen dizkapağının altından bir fiyonkla bağlanmış, baldırlar ayaklar çıplak, çıplak ayaklarına kızlar beyaz, oğlan da kırmızı güderiden cambaz patikleri giyer; çıplak gövdelerinin üstüne de donlarının renginde birer kısa kollu yelek geçirirlerdi. Her oyundan sonra bu üç kardeş omuzlarına telli pullu pelerinler atarak ellerinde İngiltere'de basılmış birer kartpostal destesi ile parsa toplamaya çıkarlardı. Kartpostallar da bu cambaz ailesinin toplu çekilmiş bir resmi idi. Büyük kız Margaret locaları, küçük kız Mary parteri, Charles oğlan da paradiyi dolaşırdı, ezberledikleri tek kelime Türkçe ile:

'Hatıra!..' diyerek bir kartpostal uzatırlardı.

Locaları bilmem, ama paradide Charles:

'Güzelim!.. Canım!.. Şekerim!.. Kuzum!.. Sülünüm!.. Horozum!.. Cambazım!.. Şehbazım!..' diye iltifatlara gark edilirdi. Bu kelimelerin manasını bilmeyen körpe İngiliz delikanlısı da bir reverans yaparak uzattığı tepsiye para atanlara:

'Thank you!..' derdi.

Bir tulumbacı kılıklı adamın bunu 'tanıştık' manasına alarak:

'Kuş dilini seveyim, tanışmasına tanıştık ama nerede buluşalım!..' dediğini duymuştum.

İşte bu delikanlı paradide kartpostal sattığı tulumbacılardan edindiği akranı olmayan adamlarla kötü yollara saptı, hayta oldu. Onu yıllarca tulumbacı kılığında dolaştırdılar, hatta birkaç defa Çeşmemeydanı ve Mengene sandıklarında yangına bile koşturdular. Ablası Margaret'in nasihatleri, Fehim Paşa'nın karakollarda insaflıca attırdığı dayaklar cambaz oğlanı uslandırmadı. Ama Fehim Paşa'nın korkusundan elhak ki koşarlı, uçarlı bir tulumbacı olacak bu İngiliz şehbazını hiçbir sandık cesaret edip de uşak yazamadı.

1902 senesinde gözümle gördüğüm vakadır; Çeşmemeydanı tulumbacıları Okmeydanı'nda büyük bir sünnet düğünü yapmışlardı. Genç İngiliz'i de tulumbacı ayaktaşları o düğüne getirdiler. O zaman 18 yaşlarında idi, yumurta ökçeli kamerçin yemenisinden vişneçürüğü fesine, omuza atılmış fermenesine, ucu yerde sürünür ku-

şağına, hatta yalın topuk ve kartal kanat kol omuz nümayişine kadar bıçkındı. Düğün yerinde hayli rakı içirdiler, sonra oğlanı karga tulumba yakalayıp sünnet çadırına götürdüler, neye uğradığını bilemedi, sünnet ettirdiler ve hemen soyup sair çocuklar arasında onu da bir döşeğe yatırdılar. Yolu ve adabı ile İslamiyet'i kabul etti mi bilemem, ondan sonra kendisine 'İngiliz Hidayet' denilmeye başlandı. Margaret bu sünnet vakasından sonra kardeşini hiç aramaz oldu. Sık sık benimle ve diğer bir uşağı ile gönderdiği para yardımını da kesti. İçkiye aşırı derecede düşen İngiliz Hidayet öyle sefil ve perişan oldu ki, sabahçı kahvehanelerinde ve hamamlarında ve tulumbacı koğuşlarında yattı. Bir paket tütüne, bir kadeh rakıya kolundan tutanın baziçesi oldu, nihayet imdadına Bartınlı bir yelkenli kaptanı yetişti, İngiliz Hidayet'i yalınayak yarı çıplak Galata kaldırımından gemisine aldı ve İstanbul'dan götürdü, bir daha da adı duyulmadı..."

İngiliz Hidayet'i muhakkak ki çok yakından tanımış olan İspir Japon Rıza 1958'den sonra Göztepe'de ölmüştür. Göztepe'de "Kolpocu Rıza" diye meşhurdu; aşağıdaki manzume onun çok iyi tanıdığı, benim ise aziz ve muhterem dostum Merdivenköylü kalender büyük halk şairi Bitli Tevfik'indir. Tevfik merhum da bana, "Rıza yanılıyor, İngiliz Hidayet Galata'da Mengene Sandığı'nda kayıtlı uşak olarak iki sene kadar tulumbacılık yapmıştır; ateşe göz çırpmadan dalacak kadar cesur ve bir kuzu kadar da munis bir delikanlı idi. Birkaç defa Mengene Sandığı'nın uşakları ile meyhanelerde işret sofrasında rastladım. Türkçeyi bozuk düzen konuşmaya çalışıyor, bol bol o meclislere has sözlerden 'Şerefe', 'Muhabbete', 'Aşka' diyerek kadeh kaldırıyordu. O meclislerin birinde dinlemiştim:

İcap etmiş, bir gün meşhur Febüs Fotoğrafhanesi'ne giderek resmini çektirmiş, fakat bir İngiliz gencini tulumbacı kılığında gören ve onun Fehim Paşa'nın metresi Margaret'in erkek kardeşi olduğunu öğrenen fotoğrafçı, Hidayet'in yanında bir tulumbacıya:

'Bu küçükbeyin çıplak ayaklı bir lord pozunda da resmini çekeyim!..' demiş, cambaz oğlanı bir kanepeye oturtarak ayrıca bir resim çekmiş. İşte Hidayet için kırık dökük beyitleri, fotoğrafhaneye gidip büyütülmüş ve duvara asılmış bu güzel resmi gördükten sonra yazmıştım..." demiştir.

İngiliz Hidayet Mengene'lidir
Tulumbacının da pek güzelidir

Geçit yerlerinde germe adımla
Eşbehi koşarken bir görmelidir

Pek güzel bir resmi vardır o şahın
Avrupalılığı hemen bellidir

Çıplak ayaklı bir lorda benzeyen
Tulumbacı cambaz kavak yellidir

Koltuğa oturtup o resmi çeken
Febüs Efendi'nin usta elidir...

Arnavutköylü Sandalcı Hristo

Arnavutköyü Rum Kilisesi Yangın Sandığı uşaklarından; Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (Güzel Sanatlar Akademisi) resim bölümünün ilk çıplak modellerinden; 19-20 yaşlarındayken 1908 senesi ders yılında devamlı olarak mektebe gitmiş ve soyunarak bir ücret karşılığı modellik yapmıştır.

1958'de yetmiş yaşını aşkın olarak ölmüştür; Tophane kahvehanelerinde ve şaraphanelerinde dolaşır bir haneberduş, bir ayyaş olduğu halde hafızası gayetle zindeydi; modelliğe başlamasını şöylece anlatmıştır:

"Çok koşarlı iyi tulumbacı olduğum için Andon Efendi adında bir banker bana bir sandal almıştı. Arnavutköy iskelesinde sandalcılık yapardım. Bir gün nöbette iken elinde bir tahta kutu ile genç bir bey geldi; Beylerbeyi'ne gitmek üzere sandalıma bindi; ressam imiş, adı da Nazmi Ziya Bey imiş. Sonra çok meşhur olmuştur. Kutusunun yanına bağlı bir kâğıt aldı, yolda ben kürek çekerken resmimi yaptı, tıpkı tıpkısına benzerdi. Benim bir de çıplak resmimi yapmak istediğini, karşısında bir saat kadar çıplak durursam iki mecidiye vereceğini söyledi; 18 yaşlarında bir genç idim. Cahillik de var, içime türlü şüpheler girdi, fakat paranın yüzü sıcak, kabul ettim;

Beylerbeyi'nde bir yalıya gittik, meğer o yalının küçükbeyi de ressam imiş; çekine çekine, korka korka, utancımdan kızara kızara, çırılçıplak soyundum ve karşılarında durdum. Genç beyler resim mektebine gidip modellik yapar isem sandalcılıktan çok daha fazla para kazanabileceğimi söylediler. Mektebin yerini de tarif ettiler ve o gün iki mecidiye yerine bir altın verdiler. Ben de bir saat yerine yalıda üç saat kaldım, türlü vaziyetlerde pek çok resmimi çizdiler, bir tanesini de bana vermek istediler, almadım; arkadaşlarım görür, rezil olurum, adım da kötüye çıkar diye korktum. Niçin almadığımı anladılar, küçük bir masa örtüsü verdiler, belime sardım, Nazmi Ziya Bey, benim bir de öyle resmimi yaptı, arka tarafa da bir kayık başı çizdi ve bana o resmi hediye etti. Az sonra hürriyet ilan edildi; bir gün beş parasız kalmıştım; aklıma resim mektebi geldi, gittim, aradım, buldum, niçin geldiğimi söyledim, hemen alıp talebelerin çalıştığı yere götürdüler. Yalıda bir sefer soyunmuş olduğum halde yine çok utandım. İki bey bir altın vermişlerdi, burada elbet daha çok para verirler dedim, fakat yine tam üç saat çıplak durduğum halde bir mecidiye verdiler, soyunmadan önce pazarlık etmediğim için ses çıkarmadım; içimden, 'Bir daha gelmem' dedim, ama ertesi gün yine gittim..."

Hayatı üzerine de şunları söylemiştir:

"Bursa'nın iskelesi Mudanya'nın Trilya köyündendim. Babama 'Kara Kosti' derlerdi, balıkçı idi, anam Eleni de bir balıkçının kızıydı. Babam yakışıklı adamdı, fakat anam çok güzeldi. 14 yaşında idim, ben balıkçı oldum; babam üç arkadaşı ile denizde kayboldu, anam zengin bir zeytinci ile evlendi, üvey babam beni istemedi, köyün papazı beni yanına aldı, hem balıkçılarla balığa çıkar, küçük bir pay verirlerdi, hem papaz efendiye hizmet eder, evinde barınırdım. Zira babam kimsesiz adamdı, bana bakacak bir yakınım yoktu. Bir gün papaz efendi İstanbul'a giderken beni de yanına aldı. İstanbul'da Arnavutköyü'ne geldik, efendim misafir olduğumuz bir akrabasının evinde hastalandı, bir hafta sonra da öldü; ben ortada kaldım. Tulumbacı Kara Kosti Reis beni himaye etti, hem adı hem de lakabı babamın adı ve lakabı olduğu için onu öz baba yerine koydum, serpilip büyüdüğümde Kilise Sandığı'na uşak oldum. Tulumbacılıkta da şan verince Banker Andon bana sandal aldı, Balkan Harbi'nde asker oldum, Harbi Umumî'de de asker oldum, Kaf-

kas Cephesi'nde bulundum; Mütareke'de Yunanistan'a gittim, fakat İstanbul hasreti ile orada yaşayamadım buraya döndüm ise yolumu şaşırdım; kumar ve içki ile gün günden batağa boğuldum, mahvoldum. Yaptığım işler kaleme kâğıda gelmez, rezillerden biri oldum. İki sene evvelki 1947-1948 arası olacak, bir gün aklıma resim mektebi geldi, o mektep şimdi Fındıklı'da imiş, gittim; kapıcu niçin geldiğimi sordu. Modellik için geldiğimi söyledim. Sarhoşum, dilim dolaşır, çıplak ayaklarımdan alnıma kadar pis, üst, baş dökük, kapıcı kovdu. Anladım ki itibar hep gençliğe ve güzelliğe imiş, ben onların kıymetini bilemedim..."

Digo Hüseyin

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Geçen asır sonlarının tulumbacılarından, Üsküdar Belediye Dairesi Sandığı uşaklarındandı; esmer, uzun boylu, sırım gibi delikanlıydı. İrikıyım, öyle koşarlı ve dayanıklı ayakları vardı ki koşmaktaki sürat ve mukavemeti ile yalnız Üsküdar'ın değil, gazete sütunlarında övülerek koca İstanbul'un şöhretlerinden olmuştu. Tulumbacılığının yanında gazete müvezziliği yapardı ki delikanlıya iş olacak biçilmiş kaftandı. Üsküdar ve Kadıköy gazete başbayilerinin bir meseleden araları açılmış, birbirlerinin sahasına müvezzi çıkarır olmuşlardı; devrin iki büyük gazetesinden *Sabah*'ın sahibi Mihran Efendi, Kadıköy bayiini tutar, gazetesini evvela ona verdirir; *İkdam*'ın sahibi Cevdet Bey de Üsküdar bayiini tutar, *İkdam* da önce Üsküdarlılara verilirdi. Bu suretle matbaalardan gazeteleri toplamak aynı zamanda bitmiş olurdu. Fakat *Sabah*'ın, 'Müvezzi-i Sabah' adında bir istimbotu vardı. Kadıköy bayii bu istimbotla önce Kadıköyü'ne geçer ve küçük gemi hemen Boğaz'ın Anadolu iskelelerine doğru müvezzilerle yola çıkardı. Üsküdar gazetesini ise üç çifte bir fıta getirirdi ve Üsküdar müvezzileri de gazeteleri koltuklayıp Kadıköy ve Boğaz istikametlerinde koşmaya başlardı. Rüzgâr ayaklı tulumbacı müvezzi Digo Hüseyin de bir gün bir tarafa, bir gün öbür tarafa koşardı.

Bir gün Haydarpaşa'da treni kaçırmış, trendeki Kadıköy müvezzileri alaya başlamış, Hüseyin de hemen ayaklarına yol vermiş, tren Feneryolu istasyonuna girerken, Hüseyin çoktan orada,

Digo Hüseyin.

'*İkdam*!..' diye bağırınca yolculardan başka makinist bile alkışlamış. Boğaz yolunda da Müvezzi-i Sabah istimbotunu geçer, her iskelede azıcık mola verir; istimbot gelirken iskeleden mendil sallar ve yine yoluna devam ederdi. Hem de yol boyundaki yalılara ve kahvehanelere gazete bırakmak şartı ile. Bir gün *İkdam*'da, '*Sabah* refikimizin istimbotu varsa bizim de kara vapurumuz var' diye Hüseyin'i öven bir sütunluk yazı çıkmıştı. *İkdam*'cı Ahmed Cevdet Bey esmerliğinden kinâye Digo Hüseyin'e 'Karaduman' derdi.

Gözümle gördüm, bir gün tımarhanede vefat eden Osman Pehlivan ile Üsküdar bayii Edhem o zamanki banka kaimelerinden beşer lira koyarak bahse tutuştular. Osman Pehlivan sürücü beygirlerinin en meşhurlarından Mesud ismindeki ata bindi; Digo da pantolonu, kundurayı attı, biri kamçıyı şaklattı, öbürü de fanila dizlik ve yalınayak tabanı kaldırdı. Beykoz'a kim önce varırsa Üsküdar iskelesindeki Beygirciler Kahvehanesi'ne telgraf çekecek, 1 saat 2 dakika sonra Digo'nun telgrafı geldi. 18 kilometrelik mesafedir, o zamanın yolları da bozuk, Hüseyin'in dakikada üst üste 30 metre koştuğu anlaşılır, hem sürat hem de mukavemet rekorudur. 'Digo' lakabını kendi kendine takmıştı, manası nedir bilemem. Ne zaman öldü, neden öldü bilemiyorum..."

Çerkez Hurşid Reis

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Yine o devirlerin namlı tulumbacılarından Üsküdarlı Çerkez Hurşid Reis ile Galata'nın gırtlağına kadar pislik içinde vurucu kırıcı kabadayılarından ve kumarcılarından Çeşmemeydanlı Çerkez Hurşid'i karıştırmamalıdır. Üsküdarlı Çerkez Hurşid Reis de kabadayı idi ama ayarını doğru yoldan ayırmamıştı. Beygir sürücülüğü yapardı; okuma yazma bilmezdi, zannederim ki evlenmemiştir, ömrü boyunca bekâr hayatı sürmüş gitmişti. İriyarı, göbekli, kapı gibi adamdı. Gayet alçakgönüllü, düşkünlere acır, yemez içmez para biriktirir, dertlilere hemdert olur, sılasından gelmiş garip yiğit bekâr uşaklarına faiz almadan borç para verir, borcunu ödemeyenlere hakkını helal ederdi. Elinde gümüşlü bir Çerkez kamçısı ve belinde gümüşlü bir kayışla gezerdi. Son zamanlarda Üsküdar Karakol

Sandığı'na ağa olmuştu. Bir merhabanın hayranı, bir fincan kahvenin kurbanı idi, fevkalade cesurdu. Benden temenni-i rahmet..."

Eyüplü Hüseyin Reis

Son namlı tulumbacılardan Eyüplü Hüseyin Reis mahalle tulumbacılığı teşkilatı kaldırıldığı zaman Eyüp'te CamiikebirEyüb Sandığı'nın reisi bulunuyordu. Heykel gibi güzel bir vücut yapısına sahipti. Gençliğinde güvey girdiği gece, yangın habercisi köşklünün sesini duyunca gelin kızı bırakıp koğuşa koşmuş ve hemen soyunup sandık kolu altına girerek yangına gitmişti. 1943-1945 arasında hayattaydı...

Arap Hüsnü Reis

Edirnekapısı Sandığı reislerinden. Zenciydi; iriyarı, zehir gibi bir kuvvete sahipti. Kahvecilik yapar, mevsiminde bostan sergisi açar, yanında birkaç kişi geçindirirdi. Hoşsohbet ve cemal âşıkı, kötülüğü görülmemiş, sandığını yıllarca yangınlara götürüp getirmiş ve yetmiş beş-seksen yaşlarına kadar da reislik yapmıştı. Bayramlarda namazdan sonra kahvehanede oturur, sağ cebine çil kuruş, sol cebine çil çeyrek doldurur, elini öpenlere çocuksa 1 kuruş, bıyığı terlemiş genç ise 1 çeyrek verirdi (Deligâvur Angilidis'in notları).

Kâhya İsmail

Geçen asrın son yarısındaki tulumbacıların en namlılarından Defterdar Sandığı reisi. 1865'te (Hicri 1248) Defterdar'da Akarçeşme Mahallesi'nde Sirkeci Sokağı'nda bir evde doğdu. 1948'de Defterdar vapur iskelesi civarındaki evinde, 83 yaşında ve hafızası gayet zindeyken vefat etti; ağır çardaklı sandıklar zamanında yetişmiş, çok zengin hatıralara sahip bir tulumbacıydı.

Babası saraç Hacı Salih Usta'dır; ağrılara, sızılara şifalı nefes sahibiymiş. Defterdar'dan Edirnekapısı, Karagümrük, Fatih, Saraçhane'ye kadar uzanan geniş bir semtte "Salih Hoca", yahut "Saraç Hoca" diye anılırmış.

Başında kefiyesiyle tulumbacı reisi Eyüplü Hüseyin.

İsmail, baba sanatını tutmuş, babasının yanında çıraklıktan İstanbul'un sayılı saraç ustaları arasına yükselmiştir. 19-20 yaşlarında iken kendi boyundan delikanlıların kapıldığı sevdaya uyarak Defterdar Yangın Tulumbası Sandığı'na uşak yazılmış, pek az sonra da bu sandığın reisi olmuş, tulumbacılığın kaldırıldığı tarihe kadar da bu âlemin şöhretlerinden biri olarak yaşamıştı.

Saraçhane'de işlerdi, orada babadan kalma tezgâhı bırakmamıştı; Defterdar iskelesinde de büyük bir tulumbacı kahvehanesi açmıştı. Halen Defterdar vapur iskelesinden çıkılınca sol kolda kâgir, önü yol aşırı bahçe, büyük bir kahvehane vardır ki Kâhya İsmail'in meşhur tulumbacı kahvehanesi, işte oradaydı. Fakat İsmail'in tutup işlettiği zamanlar ahşap bir yapıydı ve üstünde on sekiz bekâr odası vardı. O odalarda da koğuş yerine Defterdar Sandığı'nın bekâr uşakları oturur, barınırdı. Bunların arasında da en namlısı, hayatı bir roman konusu olacak değerde Çiroz Ali'ydi, pek genç yaşında veremden ölen Ali, Kâhya İsmail'in manevî kardeşi yerinde pek sevdiği bir uşağıydı.

Saraç İsmail "Kâhya" lakabını, Defterdar iskelesi kayıkçılarının da kâhyalığını yaptığından ötürü almıştır. Tulumbacılığa büyük bir aşk ve şevkle atılmış olan İsmail, Defterdarlıları İstanbul'un birinci sınıf takımları arasına yükseltmişti. Defterdar'daki kahvehanesini de o zamanlar her sene ramazan ayında tulumbacılara has bir gösteri olarak çalgılı kahve yapardı. Devrin en namlı semaicileri ve mânicileri bu kahvehanenin irfan meydanında boy ölçüşür, imtihan olurdu.

Kâhya ramazan boyunca her akşam sandığının uşaklarına kahvehanesinde bir iftar sofrası açar, donatırdı. Reçelinden, turşusundan, peynirinden, zeytininden, etine böreğine, pilavına, hoşafına, güllaç tatlısına varıncaya kadar her şey bulunurdu. Bu sofranın başında her akşam uzaktan yakından dört beş meşhur tulumbacı da misafir olarak bulunurdu.

Kahvehanesinin Şevki adında bir de namlı köçek oğlanı vardı, mâni ve semai meraklılarından başka Kıpti'nin dilberlerinden olan Şevki'nin oyun ve perendelerini seyretmek için gelenler de pek çok olurdu. Hemen her akşam kahvehanede İstanbul'un ileri gelen esnaf ve tüccarından, âyan ve kibarından, ricalinden birkaç hatırlı müşte-

ri eksik olmazdı; bu gibilerin önüne kahveden başka bir tabak fındık fıstık konulur, tabağın göbeğine de mevsimine göre ya bir elma yahut portakal oturtulurdu. Onlar da ikramın altında kalmazlar, 20 para kahve ücreti yerine bir gümüş mecidiye yahut bir sarı lira bırakırlardı.

Uzun tulumbacılık yıllarının asla unutulmaz hadiseleri arasında Kâhya İsmail şu vakayı daima dehşetle hatırlamıştır:

İstanbul'u büyük ölçüde harap eden, pek çok mal ve can kaybına sebep olan 1894'teki büyük zelzelede Kâhya İsmail Saraçhane'de bulunuyordu. Dehşet içinde dışarı fırlamışlar, feryat ve figan arasında Fatih'teki meşhur Şekerci Hanı'nda da yangın çıktığını öğrenmiş, yangın lafını işitince yerinde duramamış, zelzele afetini unutarak soluğu Defterdar'da almış, hemen takımları toplayıp sandık kaldırmış. Bugün yer yer çatlamış ve çökmüş olan, İstanbul'un meşhur kara surlarını son ağır şekilde tahrip eden de o zelzeledir. O zamanlar Edirnekapısı tulumbacılarından bir Kantarcı Rüşdü varmış. Çam yarması gibi tüvana bir adammış. Yolda ona rastlamışlar, koca bir kale bedeni yıkılmış, belden aşağısı enkaz altında, sırtüstü cansız yatıyormuş. Üstünden atlayıp geçmişler. Zincirlikuyu'ya geldiklerinde bir şiddetli sarsıntı daha olmuş, aldırış etmemişler, yangın yerine ulaşmışlar, fakat bütün dehşetiyle İstanbul yine sarsılmaya başlayınca, ancak o zaman kendisini toplayan ve afetin azametini idrak eden Kâhya İsmail sandığı yere koymadan uşaklarına dön emrini vermiş.

1900 ile 1902 arasında işleri bozulan Kâhya İsmail büyük kahvehanesini başkasına devrederek yine Defterdar iskelesinde ve eski kahvehanesinin karşısındaki ahşap barakaları satın almış, bir sandalcı esnaf kahvehanesi açmıştır. Kendisi de yanındaki tek katın ahşap evceğizine çekilmiştir. Ben Kâhya İsmail'i 1946 yılında burada ziyaret ettim, tanıdım; acı acı dert yanıyordu: 1943-1944 arasında kahvehanesi ile yanındaki evceğizi Feshane Fabrikası'na katmak üzere istimlak etmişler ve kahvehanesini kapatmışlar. Fakat istimlak işi de bir türlü tamamlanamadığı için 78 yaşındaki ihtiyar tulumbacı hiçbir yerden en küçük bir geliri yok, işsiz oturuyordu. Sabahtan akşama kadar, kapatılmış kahvehanenin önüne bir iskemle atarak, kendisini ziyarete gelenlerle avunmaktaydı. Dinçti; fakat romatizma sızılarından şikâyet ediyordu. "Karda buzda yalınayak koştuğun tulumbacılığın yadigârı" dedim, şiddetle itiraz etti, "Yaşım 78 beyim, tu-

lumbacılık yadigârı olsaydı bu bacaklar 30 yaşında sızlamaya başlardı" dedi. Günde iki paketçik sigara içiyordu, tütüne 10 yaşında başlamıştı, pek canı çektiği zamanlar da iki kadehçik rakı içiyordu. Oğlunun çocukları olarak altı torun sahibiydi. Bu torunların en büyüğü 1946'da 17 yaşında olan Raif'ti. Dedesinin tabiriyle eğer tulumbacılık devrine yetişseydi, Defterdar Sandığı'nın gözbebeği ayakları koşarlı bir uşak olurdu. Bir dokuma fabrikasında çalışmaktaydı, dedesinin tulumbacılık hatıralarıyla o kadar beslenmişti ki Kâhya İsmail konuşurken unuttuğu yerleri dokumacı Raif tamamlıyordu.

Zil İzzet

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Tulumbacılık yoluna saptıktan sonra ayyaşlığa vurarak altın adını bakır yapanlardan biri de gençliğinde bülbül misali güzel bir sese sahip olan Zil İzzet'tir. Tulumbacı kahvehanelerinde birinci sınıf mâni, semai, destan ve divan okuyucularındandı. Kısa bir zaman da tulumbacılıkta omuzdaşlığı vardır. Fakat hangi sandığın uşağı olduğunu tespit edemedim. Zeytinburnu Fabrikası Sıbyan Taburu'ndan kumral saçlı, buğday benizli, ince uzun, pek dilber bir delikanlıydı. Çocuk denilecek yaşlarda kendisini içkiye vermişti ki Zil lakabı da ayyaşlığından kinaye kalmıştır. Mânilerini irticalen okurdu; sesi ise o kadar tatlı idi ki, eğer içki ile kendisini kahretmese idi İstanbul'un en kibar mahfillerinin baş tacı bir hanende olurdu. Gençliğin ve güzelliğin kadir ve kıymetini bilmemiş, bednam olmuş, Zeytinburnu Fabrikası'ndan kovulmuş, yalınayak pelaspareler içinde sokaklara düşmüş ve henüz 25 yaşında iken bir gün Silahtarağa taşocaklarında Topağaç diye anılan yerde ölüsünü bulmuşlardı. Kimi rakıdan çatladı, kimi de sevdiği bir güzel uğruna zehir içti, intihar etti demiştir.

Şu manzume de ölümü üzerine yazılmıştır:

Güzellikte İzzet şah-ı hubandı
Ama insan kendi kadrin bilmeli
Gece içer, gündüz içer rezillik
Uçtu gitti bülbül misali dili

Altın adı çıktı pek tez bakıra
Attılar sandıktan o körkandili
İşittik ki Topağaç'ın altında
Ölü bulmuşlar körkütük içkili

Bir rivayet kendi kıymış canına
Sevmiş de bir yüz vermeyen güzeli
Çürüklükte nam ve nişan olur mu
Biz yine rahmetle analım Zil'i...

Çürüklük gariplerin, fakirlerin gömüldükleri mezarlıklara verilen isimdir. Bir kabre üst üste yüzlerce kişi bırakılmıştır..."

Vâsıf Hoca, Zil İzzet'in II. Abdülhamid devri sonlarının şöhretlerinden olduğunu kaydederken bir tarih rakamı vermemiştir. İzzet, sesi kadar çığırtma denilen bir nevi kavalı da üflemekte şöhretliymiş, Zeytinburnu Fabrikası'ndayken "Çığırtmacı İzzet" diye anılırmış...

Küpeli Beyoğlu

Geçen asır sonlarında Beyoğlu'nun namlı palikarya tulumbacılarından, cesareti, cüreti, Allah vergisi güzellik nakşı, albenisi, bıçkın alımı çalımıyla Beyoğlu'nun gayrimüslim ayaktakımı arasında çok büyük şöhret yapmış bir baldırı çıplak hayta, şerir. Asıl adı unutulmuştur, Midilli Adası'nda bir çorbacının oğluyken küçük yaşta Kaptan Vangel adında bir korsanın yanına kaçmış veya kaçırılmış, 1867-1868 arasında 16-17 yaşlarındayken kaptanıyla beraber Beyoğlu'nda Tarlabaşı'nda yerleşerek gizli kumar oynatılır bir kahvehane, bitirim yeri açıp işletmişler. O devrin Rum gemicileri arasındaki bir geleneğe göre sol kulağında bir altın halka küpesi bulunan çorbacı oğlu da tulumbacılığa heves ederek Beyoğlu Belediye Dairesi Yangın Tulumbası Sandığı'na uşak yazılmıştır. 1870'teki büyük Beyoğlu yangınında bir mahzenin içinde diri diri yanmaya mahkûm beş kişiyi, hayatını beş defa tehlikeye atarak kurtardığı için "Küpeli Beyoğlu" adıyla derhal büyük bir şöhret kazanmıştır. O cehennemî yangında fedakârlıkları görülmüş diğer sekiz on nefer tulumbacıyla beraber bir nişanla taltif edilmişti, bu nişanın ne olduğu tespit edilemedi

(bir kurtarma madalyası olması muhtemeldir).

Kaptanıyla birlikte işlettikleri bitirim yeri kahvehane yangında yanmış, az sonra da Kaptan Vangel ölmüş; güzelliği, altın halka küpesi ve daima göğsünde taşıdığı nişanıyla bir şöhret olan şıkırdım palikarya, bir iş tutmaya lüzum görmemiş, umumhaneciler ile meyhanecilerden, kumarhanecilerden haraç alarak yaşamaya başlamıştır; topladığı haraç paralarını da yine oralarda uygunsuz Rum gençleriyle rezilane yemiştir ve böylece 27 yıl geçmiştir. 1897'de, Osmanlı-Yunan Harbi sırasında Rum kibarlarından bir doktor paşanın taze oğlunu iğfalle bıçkınlık, serserilik yoluna sürüklediği için, Sultan Hamid'in ayaklarına kapanan paşa babanın istirhamı üzerine tevkif edilmiş, şüpheli, muzır adam olarak Osmanlı tâbiyetinden çıkarılmış ve hudut dışı edilmiştir.

Küpeli Beyoğlu'nu görmüş olanlardan Üsküdarlı Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"40-45 beş yaşlarında, posbıyıklı, sakalı matruş, adalı poturu giyer, temiz giyinir; tulumbacı nümayişi olarak gümüş saat kordonunu yeleğinin omuz başına iliştirerek göğsü üstünde kuşağına sarkıtır; yakışıklı, fakat yüzü gülmez bir adamdı. Kalyoncu Kolluğu'nda bir kahvehanede, beş metre kadar ilerdeki bir duvara konmuş bir karasineği bıçak atarak mıhlayıp ezdiğini gözümle gördüm, tehlikeli bir şerir idi. Taparcasına sevenleri olduğu kadar düşmanları da çoktu. Hudut dışı edilmese bir gün muhakkak öldürülürdü. Tek kelime Türkçe bilmezdi, öğrenmeye de hevesli değildi. Hudut dışı edildikten sonra bencileyin gurebadan bir Rum ahbabım geldi, o zaman için büyük para, üç mecidiye vererek benden Küpeli Beyoğlu için bir destan istedi:

'Bizim serserilerin hepsine satacağım, sayende biraz para kazanacağım!..' dedi.

Destanı yazdım. Rum harfleri ile Türkçe olarak basıldı, ahbabımın dediği gibi birkaç gün içinde satıldı tükendi..."

Palikaryanın gençlik zamanını tasvir eden destanı şudur:

Boyu tanzir eder sülüs elifi
Tulumbacı Rum civanı zarifi
Rivayet muhtelif ism-i şerifi
Pandeli, Panayot, Petro, Perikli

O şahın şöhret ü şanı Beyoğlu
Böyle güzel görmemiştir Beyoğlu
Övünemez ona paşa, bey oğlu
Tüketmiştir yağı âşık kandili

Avrupa'yı kesmiş alnına berber
Alam dedim soy sopundan bir haber
Dediler çorbacı oğlu bu dilber
Aslı adalıdır hâki Midilli

Sabi imiş düşmüş kavak yeline
Geçmiş korsan Kanlı Vangel eline
O getirmiş bu İstanbul iline
Zira kendi yolu pek tehlikeli

Kahve açmış Vangel Tarlabaşı'nda
Bey oğlun oturtmuş tezgâh başında
Sihir ela gözle, gümrah kaşında
Basmış ol kahveyi müşteri seli

Adalı poturlu fermene yelek
Omuzdan sarkıtmış bir gümüş köstek
Kamerçin yemeni ökçesi yüksek
Trabulus sarmış incecik beli

Âdettir dilberan gösterir topuk
Palikaryalarda tutulur nutuk
Palikaryalığa hevesli kopuk
Korsanlıktan sağ kulağı küpeli

Kuleler asar kırmızı fener
Ayaklar koşarlı şap şap pür hüner
Nâr içre semender misali döner
Şah Beyoğlu Beyoğlu Daireli

Affettirir cümle günahı gayret
Harîk-i kebirde civanı seyret
Yakmaz mı vücudu ayağı hayret
Sanarsın kavm-i İsa'dan bir veli

Bilmez amma ar ü hayâ namusu
Ateş-i Nemrud'dan yoktur korkusu
Üstüne yok tulumbacı doğrusu
Kazaya gelmesin saçının teli

Seksenyedide'dir harîk-i kebir
Tahriri mümkün değildir bir bir
Ondan sonra alınmıştır çok tedbir
Semt-i Beyoğlu'nun perişan hali

Yağardı ateşler misali baran
Mahzende beş nüfus akraba yâran
Feryat ider yok mu bizi kurtaran
Yevm-i mahşerin hal-i pür melali

Yürüdü yangına karşı o feta
Ateşe yalnayak basarak hatta
Kimi der aferin kimi der hata
Kimi kahraman der kimisi deli

Halâs etti o gün beş nefer canı
Ana baba ile iki sıbyanı
Gördüler en son ol kahramanı
Çıkarır bir duhter-i mah cemali

Beyoğlu yandı Beyoğlu şan aldı
Padişahımızdan hem nişan aldı
Destanı Vâsıf'ı perişan aldı
Tahsin etti anı cümle ahali...

Benli Mehmed

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Boy bos, acı kuvvet ve koşarlı ayaklarla Zeytinburnu Sandığı'nın yüz akı bir uşağı, sandığının naracısı idi; dördü yanağında ve üçü boynunda, görünürde yedi beni olduğu için 'Naracı' ve 'Yedibenli' diye de anılırdı. O devrin tulumbacılık âleminin namlı mânicilerindendi.

1318'de (Miladi 1901) II. Sultan Abdülhamid'in yirmi beşinci cülus yılı şenliklerinde Galata'da Çeşmemeydanı'ndaki meşhur tulumbacı kahvehanesinde Haddehaneli Zihni adındaki genç ile bir mâni atışması, tulumbacılık âleminin unutulmaz vakalarındandır; Zihni o tarihte 18-19 yaşlarında, esmerin dilberlerinden pek yakışıklı bir delikanlıydı. Fakat mânicilikte zeki oğlan olmasına rağmen henüz toy; Mehmed ise usta idi. Çığırtkanın attığı ayaklar üzerine önce heveskâr Zihni bir mâni mısraı düzdü, Mehmed de beyitleri tamamladı ve üçüncü beyitte çocuğu mat etti:

Çığırtkan:
Adam aman... zihnimi...
Zihni:
Felek haraptürap etti karıştırdı zihnimi...
Mehmed:
Hak gönderdi yâr tutayım kara gözlü Zihni'mi!
Çığırtkan:
Adam aman... yedi beni...
Zihni:
Nişan yedi beladan herifin yedi beni...
Mehmed:
Kaşlar kara, kirpik kara, vahşi nigâh yedi beni!

Çığırtkan üçüncü ayağı da attı, fakat bu sefer Zihni kendini toparlayıp bir şey söyleyemedi, beyti Benli Mehmed söyledi:

Çığırtkan:
Adam aman... içerim...

Mehmed:
Affet beni bahriyelim dime kanın içerim
Zehir varsa dilimdedir, tertemizdir içerim...

O gece Haddehaneli Zihni merd-i merdan bir genç olduğunu göstermiş, 'Ustamsın ağabey!..' diyerek Mehmed'in elini öpmüş ve o ayaktakımı muhitine mensup bütün kahvehane halkının aşırı takdirini kazanmıştır.

Benli Mehmed gayetle güzel çiftetelli oynardı. Birinci Cihan Harbi'nin ilk yıllarında 42-43 yaşlarında iken veremden ölmüştür."

İnce Arap Mehmed

İnce Arap Mehmed Cihangir Sandığı'nın namlı uşaklarından ve naracısıydı; 1887'de İstanbul'da doğdu, yine ünlü tulumbacılardan Arap Reyhan'ın oğludur. Henüz dokuz yaşındayken Tersane'de Haddehane Sıbyan Bölüğü'ne girmiş, Haddehane'nin tornacılık bölümünden bahriye mülazımlığıyla (teğmenliği) mezun olmuştur. Tulumbacılığa pek çok emsali gibi Haddehane sıbyanları arasında bulunurken heves etmiş; şiddetli yasağa rağmen gizlice Cihangir Sandığı'na uşak olmuştur ve soyunup yangınlara koşmuş, sandığının da naracılığını yapmıştır. O zamanlar Galata'da Mengene Sandığı'nda "Galatalı İnce Arap" diye anılır çok meşhur bir tulumbacı bulunduğu için Mehmed'e ayaktaşları arasında "Küçük İnce Arap" denilmiştir. Sandığının "Beyoğlu Cihangirli" sözünden ibaret narasını, koşarken bir kilometre boyunca uzatırdı. Yani, nara peşrevini attığı yerden tam bir kilometre ötede "Cihangirli"nin "liiii..."sini bağlardı. Bir ara bahriye itfaiyesinde de bulunmuştur. 1965'te hayattaydı. Cihangir'de küçücük bir atölyede trikotajcılıkla geçinmekdeydi; "Tulumbacılık âleminin kaçınılmaz cilvelerinden, acı ve tatlı, başımdan hayli macera, haramından helalinden pek çok gönül dalgaları geçti" diyen Arap Mehmed o macera ve dalgaları nakletmemiştir.

İncebacak Mehmed

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1880 ile 1885 arasında Üsküdar'da Paşakapısı Sandığı uşaklarından İncebacak Mehmed, koşarlı tulumbacılığı kadar güzelliği ile de meşhurdu; kibar evladı iken tulumbacılığa, kopukluğa, bıçkınlığa heves etmiş, altın adını bakıra çıkarmış gençlerdendi..."

Aşağıdaki manzume Üsküdarlı Âşık Razî'nindir:

Tulumbacılığa gayet hevesli
Derd-i maişetten o azadedir
Nazik ayaklardan ellerden belli
İncebacak Mehmed kişizadedir

Tığ gibi, ok gibi uçar koşarlı
Ülfet muhabbette edepli arlı
Yedi kuşak ceddi o Üsküdarlı
Kopukluğa saik gülgûn bâdedir

Kararır kirazlar görüp birbirin
Pırpırından seçmiş beyim rehberin
Yolun gözler elbet öyle hizberin
Koğuşlar teşrife hem amadedir

Yaraşmış pek açmış dizlik mintanı
Yalın ayaklarla gör o fettanı
Tulumbacıların şahı bütanı
Albenili çalım fevkaladedir...

Yine Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Ya amcası, ya dayısı, Şûra-yı Devlet azasından bir zatın ricası ve nahiye müdürlüğü ile İzmir taraflarına gönderilmişti. Giderken bir yangın tulumbası sandığı ile Paşakapılılarından bir omuzdaş götürmüş, orada da bir tulumbacı koğuşu açmış, götürdüğü tulumbacıyı da o sandığa reis yapmış..."

Kabalak Mehmed

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Tulumbacılıkta II. Abdülhamid devri sonlarının şöhretlerinden olan Kabalak Mehmed Üsküdarlı olduğu halde, hangi sandığın uşaklarından olduğunu tespit edemedim. Asıl işi gazete müvezziliği idi, zaman ile Üsküdar'da en çok iş yapan gazete bayii oldu.

Tulumbacı ve müvezzi olarak gençliği sokaklarda yalınayak koşmakla geçmiştir. Çok yakışıklı bir adamdı. Meşrutiyet'in ilanı ile gazeteler çoğalınca ve satış da o nispette artınca müvezzilikten bayiliğe yükselerek tüyünü düzdü; gayet temiz giyinmeye başladı, hafta sonunda gazete idarelerine parayı, peşine kattığı üç dört adamı ile torbalar dolusu götürürdü. Fakat kazandığını tutamadı, birtakım uygunsuz gençlerle ve kumarda yedi. Son günleri çok sıkıntılı geçmiştir. Bana bir gün tulumbacı dizliği, keçe külahla ve koltuğunda gazetelerle mürahiklik çağında çekilmiş bir resmini gösterip, ağlamış:

'Vâsıf Efendi... Sokaklarda yalınayak koşardım ama meğer ne mesut günlerim, yıllarımmış, istikbalime ümitle bakardım, şimdi gözlerim karanlığa dalıyor...' demişti.

Birkaç defa da Karacaahmet Kabristanı'nda bir mezar başında otururken görmüştüm; hayatı tulumbacılık, müvezzilik ve kumar, içki âlemlerinde geçmiş bir adamın unutmadığı bir ölünün adı da şu satırların arasında bulunsun diyerek o kabrin kitabesini de gidip istinsah ettim: 'İskeçe eşrafından Selim Beyefendi'nin mahdumu olup on yedinci sâl-i baharında vefat eden Mektepli Remzi Bey'in ruhu için elfatiha, sene 1310 (Miladi 1892-1893)."

Pançik Mehmed

Pançik Mehmed II. Abdülhamid devrinin namlı tulumbacılarından, Fatih 1. Daire Sandığı uşaklarındandı. Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"İri cüsseli, zehir gibi acı kuvvete sahip, gözü pek bir adamdı. Fatih ahırlarında yatar kalkar ve beygir sürücülüğü yapardı. Bundan ötürü 'Beygirci Mehmed' diye de anılırdı, Sébah ve Joaillier Fotoğrafhanesi'nin çıkardığı İstanbul manzaraları arasında Şehzadebaşı'nda Damatibrahimpaşa Sebili'ni gösterir bir resim vardır ki geride bir midilli yanında genç bir beygir sürücüsü durur. İşte o delikanlı tulumbacı Pançik Mehmed'dir. Mehmed 1900'den sonra İstan-

bul'dan Üsküdar'a geçip arabacılık yapmaya başlamış ve o zamandır ki Pançik lakabını almıştır. Bülbülderesi Sandığı'nda da bir müddet reislik yapmıştır..."

Sivri Mehmed

Merdivenköyü Sandığı'nın son reisi Kemal Reis anlatıyor:

"Bizim sandığın uşaklarından Sivri Mehmed, incecik tüy gibi bir gençti. Gayetle şen şakrak, gayet güzel zilli maşa, darbuka çalar, köçeklere parmak ısırtacak kadar güzel çiftetelli oynardı, yorulmak bilmezdi, yangın dönüşlerinde koğuşta saatlerce göbek atardı. Bizim Merdivenköylü Bitli Tevfik (kalender meşrep halk şairi) sandık kolu altına girmemiştir ama tulumbacılarla düşer kalkar haşrolunurdu. Edası kendine has, tulumbacılar üzerine pek şirin türküleri vardır. Bir türküsü de bu Sivri Mehmed içindir:

Sivri Mehmed'imin oyunu aman
Aman aman oyunu
Selviler kıskanır boyunu aman
Aman aman boyunu

Zilli maşa elde vurur topuğu
Vur Mehmed'im topuğu
Çiftetellide gör şehbaz kopuğu
Gör Mehmed'im kopuğu

Su dökemez beyler ayaklarına
Yalın ayaklarına
Dalarken semenderim konaklarına
Yanar konaklarına..."

Susurluklu Mehmed

Çağdaş büyük halk şairi Ali Çamiç Ağa'nın yetmiş yılı aşan iş hayatında çıraklığını yapmış gençlerden biri ki tulumbacılığa heves etmiş ve ustasının izniyle Gedikpaşa Sandığı'nda da tulumba-

cı olmuş; koşarlı ayaklarıyla o yolda muhitinde şöhrete kavuşmuştur. Müteverrim olduğu fark edilmemiş, bir yangından sonra yatağa düşmüş ve hastalığı süratle ilerleyerek henüz 20 yaşındayken ölmüştür.

Bütün çırakları şanında ayrı ayrı birer manzume yazmış olan kahveci Bitlisli Ali Çamiç Ağa, bu Susurluklu Mehmed'i de şu mısralarla övmüştür:

Susurluklu Mehmed'im bir çelimsiz oğlandı
O mu bana uşaktı ben mi ona hizmetkâr
Gönül şöyle bir zaman hüsnüyle oyalandı
Sadakatte birinci hakkı edilmez inkâr

Eşirra pençesinden halâs ettim o şahı
Şeb-i yelda-yı aşkın oldu bedr-i tam mahı
Her andıkça ağlarım o melahatpenahı
Etti incehastalık Susurluklu'mu şikâr...

Gencin ölümüne de Mehmed'in 20 yaşıyla tamiyeli olarak şu mücevher tarihi söylemiştir:

Tarih yazdı müneccim yirmi yaşla eflake:
"Kahvecinin nevcivan çırağı güzel Mehmed..."

1283 + 20 = 1303 (Miladi 1885-1886)

Susurluklu Mehmed'in kahveci çırağı kıyafetinde, elinde askı ile Gedikpaşa'da Zare isminde bir fotoğrafçı tarafından çekilmiş bir resmi vardır.

Topuklu Mehmed

1885 ile 1890 arasında Üsküdar'da Toygartepesi Sandığı uşaklarından namlı bir tulumbacı, yorgancı esnafındandı. Taşra âyanından bir paşanın kızı, tulumbacı kılığı altında gördüğü bu pırpırı yorgancıya âşık olmuş; kız, babasının tek evladı, oğlan ise muhitinde na-

musuyla tanınmış, paşa baba da kemal ve irfan sahibiymiş, iki genci evlendirmiş. Bu düğünün Üsküdar'da uzun zaman unutulamamış bir hususiyeti olmuştur; gelin kız, "Ben onu tulumbacı olarak gördüm sevdim, koltukta da yalınayak ve başında keçe külahla tulumbacı olarak görmek isterim!.." demiş, Topuklu Mehmed de gelin kızın isteğini yapmış, sıvama inci işlemeli gelin entarisi içindeki telli duvaklı gelin kızı koltukta, çıplak ayaklarının iri topuklarını güm güm vura vura alıp götürmüş. Bütün düğün evi halkı oğlanın alımına çalımına, cakasına hayran olmuş.

Devrin ünlü halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî bu Topuklu Mehmed'i sekiz kıtalık bir manzumeyle övmüştür, şu iki kıta o manzumeden alınmıştır:

Topuklu Mehmed'im Toygartepeli
Şan vermiş sandığa taban depeli
Hele o gelin kız ayak öpeli
Bildim cihan vurgun mah cemaline

Topuklum övün sen hakkındır övün
Paşa kızı ile yakındır düğün
Gülle topukları vur asıl o gün
Götür gelin kızı alıp daline...

Âşık Razî Topuklu Mehmed'in düğünü için de oğlanın 21 yaşıyla tamiyeli şu mücevher tarihi yazmıştır:

Gelin kız istemiş hem ısrar ile
Sözümde zerrece yoktur hiç yalan
O paşa kızını pırpırı kılık
Topuklu Mehmed'dir koltuğa alan

Yirmi bir yaşında o tulumbacı
Kızın gönül evin eylemiş talan
Eşbehin yaşıyla mücevher tarih:
"Ayakları çıplak bir güvey oğlan..."

1287 + 21 = 1308 (Miladi 1890-1891)

Beygirci Mıstık Reis

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Mıstık Reis geçen asır sonlarının namlı tulumbacılarından; Üsküdar'da Doğancılar Mahallesi'ndendi; kumralca, uzun boylu, pehlivan yapılı, posbıyıklı, görenler, 'İşte erkek buna derler' derdi. Önce Üsküdar Mahkeme Sandığı'nın, sonra Üsküdar Karakol Sandığı'nın reisi oldu; o kadar atik, çevikti ki, yürürken bir kasırga gelişini andırırdı. Gayet cesur; her türlü zahmete, meşakkate dayanıklı; son derece cömertti. Cebinde kırk parası olsa uşaklara, ayaktaşlarına yedirirdi. Kavgayı, dövüşü hiç sevmez, fakat bir kere de kavgaya girdi mi, on kişinin içine dalar, hiçbir yara, hatta sıyrık almadan sekizini tepeleyip yere sererdi. Sarhoşluğu biraz aykırı, hele bir şeye biraz da hiddetlenmiş ise, sulusepken bora halini alırdı. Uşaklar arasında garip gençleri daima korur, hiçbirini harçlıksız bırakmazdı. Fakat yetiştirdiklerinin vefasızlıklarına, emek ve haklarını inkârlarına tahammül edemedi; hem sandık reisliğinden ayrıldı, hem de vatanı olan Üsküdar'ı terk ederek Kadıköyü'ne çekildi, arabacılık yapmaya başladı ve Meşrutiyet'in ilk senelerinde orada öldü."

Faytoncu Murad

Merdivenköylü Kemal Reis anlatıyor:

"Bizim Merdivenköyü'nün uşakları arasında Faytoncu Murad hem koşarlı yaman bir tulumbacı, hem de resim gibi güzel bir delikanlıydı, 'Arif Ağa'nın Murad' diye de anılırdı; Birinci Cihan Harbi'nde asker oldu gitti, bir daha dönmedi, hatta bir mektubu bile alınamadı. Kimi Galiçya'da kimi Kafkasya'da şehit oldu dediler, anacığı tecennün etti."

Bu tulumbacı şanında aşağıdaki türkü, büyük halk şairi Merdivenköylü Tevfik Karkan'ındır (Bitli Tevfik):

Abe ben seni gökte arardım
Gökte ararken yerde Murad'ım
Gel şaklata şaklata
Kamçını şu kır ata
Merdivenköyü'nün bozuk yolları

Faytoncu Murad.

Bektaşiler tutmuş sağı solları
Tozu dumana kaldır
Gidelim gıldır gıldır
Bir yanda Galiçya, bir yanda Kafkas
Şehitlik şarabı sunulur tas tas
Gece gündüz aradım
Deliye çıktı adım
Kâkülü püskül püskül
Nerde güzel Murad'ım...

Ablasıgüzel Mustafa

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1885 ile 1890 arasının namlı tulumbacılarından, yük arabası sürücüsü; Kocamustafapaşa Sünbülefendi Sandığı'nın uşaklarındandı.

Ablasını görmedim ama kendisi gayetle dilber bir delikanlı idi. Rumeli muhacirlerinden pehlivan yapılı zeberdest yiğitti. O tarafların kesimi cepken ve poturu ile levendane reftarı, bıçkın çalımı, soyunup da sandık sırığı altına girdiği zaman pırpırılık albenisi de güzellik nakşına ayrıca revnakı tumturak verirdi. Fukaradan, zenginden, kenarın yosmalarından konakların haspalarına kadar vurgunları, ters dönmüş fesleğen saksısına benzeyen albenisinin altındaki kâkülleri teli kadar çoktu. Fakat, yalın ayaklı, yarım pabuçlu yük arabası sürücüsü olduğu halde gayet edepli, namuslu, beş vakit namazında, ağzına içkinin katresi düşmemiş, elmas parçası delikanlıydı.

Ablasıgüzel o meşhur-ı enâm
Kendi ablasından güzel Mustafam
Şehbaz ü şehlevent gencin irisi
Pençesi on cana bedel Mustafam

Cebin-i pakinde nur-ı imanı
Her fiilinde tutar emr-i Kuran'ı
Hoş tutar uluyu, sıbyan, akranı
Tuna yalısından güzel Mustafam

Allah Allah deyu hoş seda ile
Basıp da narayı geldi mi dile
Cümle yâranımız sıdkını bile
Bin şah-ı hubana bedel Mustafam...

Yolunu şaşırmadı, paraya hediyeye kapılmadı; taştan kavak gibi alnı ak, dimdik kaldı.

Nihayet küfvü, akranı olan bir bağçıvanın gül goncası benzeri kızı ile evlendi ki, Mustafa'nın adı Şazimend olan güzel ablası da o bağçıvanın kardeşinin karısıydı, valide merhum tarafından akrabamız olurlardı."

Altınbaş Mustafa

Tulumbacılık âleminin 1890 ile 1900 arasındaki şöhretlerindendi, Üsküdarlı Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Babası vapur iskelesinde çımacı, anası bir Rum dönmesi idi; ana güzel, baba güzel, Mustafa afet-i devran idi; saça sünbül, gamzeye gül, nigâha cellat, boya bosa şimşad denilmiş ise bu Altınbaş Mustafa içindir, diyebilirim. Nazik, dilbaz, civelek, fakat hiçbir işte tutunamamış, bir sanattan zevk alıp çalışamamış, bostanlarda yanaşmalık, kahvelerde uşaklık, araba sürücülüğü, olta balıkçılığı yapar, mevsimlerinde yalınayak, pırpırı, başında dut, incir, balık tablaları alarak sokak sokak dolaşırdı. Bülbülderesi tulumbacı koğuşunda barınır bir haneberduştu; anasını, babasını pek küçük yaşta kaybetmiş, komşuları olan bir İranlı tütüncü tarafından himaye edilmiş ve o adama 'baba' diyegeldiği için 'Acemin Mustafa' da derlerdi.

Sandık kolu altına girip de yangın yoluna düştüğü zaman bir ateşpare olurdu.

1890-1900 arasında Üsküdar'da Çinili semtinde oturur ulemadan bir zatın Fatma Hanım adında güzellikte yekta ve gelinlik çağında hâfız-ı Kuran bir kızı varmış. Semtlerinde çıkan bir yangına gelen tulumbacılar arasında bu Bülbüldereli Altınbaş Mustafa'yı görmüş ve görür görmez de pırpırı oğlana gönül vermiş, yolunu bulup baldırı çıplak oğlanla konuşmuş:

'Anam babam beni sana vermezler ama ben sana kaçarım, kulübe değil kümes de olsa evim diye girerim...' demiş.

Oğlan da:

'Hanım kız, sana yazık olur, hem de benim başım derde girer, biz birleşemeyiz, sen helaline kavuşunca beni unutursun...' yollu bir cevap vermiş.

Kötü tesadüf, mahallesinin haşarı oğlanlarından biri oradan geçiyor imiş. Fatma Hanım ile Altınbaş Mustafa'nın konuştuklarını işitmiş ve mahalleye yaymış, güzel kızın adı kötüye çıkmış, anasından babasından yatağa düşecek derecede dayak yemiş, bir sabah da henüz ortalık ağarmadan hasta döşeğinden kalkmış, intihar edeceğini bildiren bir mektup bırakarak evden kaçmış.

Belki yüzlerce kuyu arandı, cesedi bulunamadı; kendisini Şemsipaşa tarafından denize attığı tahmin edildi. Bir bekçi:

'Daha ortalık ağarmamıştı, bir kadının koşar gibi yürüdüğünü gördüm, kadın kılığına girmiş hırsız sandım, dur dedim, durmadı, peşinden koştum, fakat deniz kıyısında birdenbire sırroldu, kay-

boldu...' diye anlatmış.

Tulumbacı Altınbaş Mustafa da çok tazyik edildi, karakolda birkaç sefer dayak yedi, kız ile buluşup konuştuğunu inkâr etti, hatta Fatma Hanım adında bir kız var mıdır, herhangi bir kız tarafından sevildiğini de bilmediğini söyledi. Aşağıdaki manzumeyi bu vaka üzerine Hafız Fatma Hanım'ın ağzından Üsküdarlı Âşık Razî yazmıştır:

Saç sefadan uzar, tırnak cefadan
Sevilenler geçmez semt-i vefadan
Bir bıçkının nârı aşkına yandım
Lokman Hekim ümit kesti şifadan

Molla kızı hâfız-ı Kuran idim
Dürdane sahibi hüsn ü ân idim
Namım Fatma naz ile perran idim
Bildim bu dert bana gayb ü hafâdan

Nerden gördüm Ya Rab ben ol fetayı
Tulumbacı civan bürehne pâyı
Ahu-yı vahşi püsküllü belayı
Dâd ü feryat Altunbaş Mustafa'dan

Canımla sevdim o kopuk çapkını
Ayağı koşarlı gözü baygını
Kundaklandı dil hanesi yangını
İçtim şarab-ı aşkı musaffadan

Molla babam duydu oldu bir ejder
Validem gazabı pederden beter
Ruz ü şeb darb ider valide peder
Rah-ı halâs mevt ola bu cefadan

Gülmemiş ne Şirin, ne Zühre, Leyla
Benim başımda da aynı vaveyla
Bir yan duzah bir yan deşt-i Kerbela
Yârim el çekti âteş-i itfadan

Bir şeb, vakt-i seher verdim kararı
Ağlattım vatan şehri Üsküdar'ı
Çözülmedi mevtimin hiç esrarı
Sade mektup kaldı kasd-ı ifadan...

Âşık Razî bu destanı bastırdı, 1.000 nüsha yalnız Üsküdar'da bir günde, hatta birkaç saat içinde kapış kapış satıldı. Nüshasını 5 paraya alan 10 kuruşa başkasına sattı. Bunun üzerine 1.000 nüsha daha basıldı, onlar da tükendi. 10.000 nüsha basılsa gidecek, kızın babası Âşık Razî'ye 30 altın yollamış, "Bu namus meselesidir, sokağa çıkamaz oldum, destanı okuyanlar bana lanetle bakıyor, Razî Efendi bu destanın peşini bıraksın" diye rica etmiş, 10.000 nüsha basılsa Razî'nin eline 10 altın ancak geçecek, şair destanının peşini bıraktı ama İranlı matbaacılar kendi hesaplarına daha binlerce nüsha basıp sattılar.

Vakadan sonra Altınbaş Mustafa da Üsküdar'da duramadı, Bülbülderesi'nden Kazlıçeşme Sandığı'na gitti; Balkan Harbi'ne de gönüllü olarak iştirak etti, Edirne'nin sukutunda Kaleiçi'ndeki vahşiyane katliamda şahadetinde 35 yaşlarında olması gerekir..."

Arabacı İnce Mustafa

Merdivenköyü uşaklarından ve hakkıyla tulumbacılardan İnce Mustafa'yı o sandığın son reisi Kemal şöyle anlatmıştır:

"İnce Mustafa, lakabı üstünde; ince uzun, esmer güzeli bir delikanlı idi; çiftçilik ve arabacılıkla geçinirdi; rüzgâr ayaklı bir tulumbacıydı, heveskârlıkta ise bütün ayaktaşlarından coşkundu, her yangın dönüşünde sandık indirilince sandığı öperdi. Birinci Cihan Harbi'nde Çanakkale'de şehit oldu. Tek hatırası Bitli Tevfik'in (Tevfik Karkan) onun için yazdığı bir türkü kalmıştır."

Büyük kalender şairlerimizden olan Bitli Tevfik'in Arabacı İnce Mustafa şanındaki türküsü şudur:

İnce Mustafa'mda samur bıyıklar
Püskül püskül bıyıklar
Mustafam her gece bir kız sayıklar
Gelin kızı sayıklar

Sür be arabayı İnce Mustafam
Gıldır gıldır Mustafam
Kim gönül vermez bu gence Mustafam
Fingir fingir Mustafam

İnce Mustafam be bin içinde bir
İnce güzel Mustafam
Zülüf kemendini kızlara geçir
Bakma bel bel Mustafam

Merdivenköyü'nün meşhur düğünü
Aman meydan düğünü
Gelin kız aşkına oyna o günü
Mustafam be o günü...

Edirneli Boyacı Mustafa

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Edirneli Boyacı Mustafa son namlı tulumbacılardandır. Üsküdür Yeniçeşme Sandığı uşaklarındandı, kara yağız esmer ve zeberdest bir delikanlıydı; Üsküdar'da Büyük İskele önünde kundura boyacılığı yapardı. Kalenderlik yolunda ayaktaşlarımızdan Merdivenköylü Bitli Tevfik bu Boyacı Mustafa'nın gece ve gündüz beraberi, dostu idi. Vücut yapısı ve yüz nakşı ile elhak erkek güzeli olan Boyacı Mustafa'nın şanında aşağıdaki manzumeyi Tevfik bir gece Üsküdar İskele Meydanı'ndaki çalgılı kahvehanemde irticalen okumuştu:

Boyacının güzeli güzellerin güzeli
Kınalı boyalıdır civanın güzel eli

Kalkar sandık başından girer sandık altına
Tulumbacı şehbazın adımı yüz altına

Boyası, cilasına, fırçasına yanmalı
Cevrine, cefasına, kahrına dayanmalı

Boyacının güzeli güzellerin esmeri
Koşarlı ayaklarla uşakların serveri

Bıçkın çapkın boyacım Edirneli Mustafam
Şahin başında eser kavak yeli Mustafam

Adam aman... elidir...
Güm güm topuk vurarak bas geç acı narayı
Gece gündüz hu çeker yâr Bodurum Kaleli

Adam aman... eli var...
Yeniçeşmelilerle ben açamam arayı
Boyacı Mustafa'mdır tulumbacı güzeli...

Ayaklı mâninin ikinci mısraı Yeniçeşmelilerin narasıdır. Bitli Tevfik şu meşhur 'Edirneli Boyacı' türküsünün bu tulumbacı Mustafa için çıktığını söylemiştir:

Çarşıdan aldım pirinci pirinci
Edirne'nin boyacıları birinci
Aman da boyacı boyacı
Cilana vurgunum boyacı
Fırçana vurgunum boyacı...

Bu meşhur türkü üzerine Bitli Tevfik yanılmıştır; memleketimizde kundura boyacılığı önce Edirne'de başlamış, az sonra da oradan İstanbul'a gelmiştir. Fakat kundura boyacılığının İstanbul'da yayılması 1900'den çok evveldir ki, o zamanlar tulumbacı Boyacı Mustafa belki doğmamıştı bile. Meşhur türkü de İstanbul'daki ilk Edirneli boyacılar için çıkmıştı. Çankırılı Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal Bey, 'Eminönü'nde bir Çingene kundura boyacısı vardı. Perçemli İbo derlerdi. 1900-1905 arasında altmışın üstünde koçan gibi adamdı.

"Bu işi Edirne'den İstanbul'a birkaç arkadaş gençliğimizde biz getirdik..." derdi' diyor."

Hopalı Çakır Mustafa

1885 ile 1890 arasında namlı tulumbacılardan bir kayıkçı; Vâsıf Hoca bu delikanlının portresini, hünerli kalemiyle şöyle çiziyor:

"Cibali iskelesinde dolmuş kayığında işler, Hopalı Laz Çakır Mustafa; koşarlı ayağı, sonsuz cesareti, her türlü mihnete, meşakkate tahammülü ile sandıkların mum ile, fener ile arayıp da güç buldukları sırım gibi tulumbacılardandı. Gerek vücut yapısı ve gerekse yüzünün kaş göz nakışları ile de erkek güzeliydi. Fakat para canlısı, ahlaktan yana sıfırdı. Biri Zeyrek'te, biri Filyokuşu'nda, biri de Hoşkadem Mahallesi'nde üç yosma hanımla baskın verdi. Geceyarıları, külahı, pabuçları, esvabı koltuğuna verilmiş; yalınayak, başı açık, don paça, yarı çıplak, davullu zurnalı, hatta boş gaz tenekeleri çalınarak türlü rezaletle karakollara götürülmüş; akran ve emsali arasında kepaze olmuş, hanım oynaşı sıfatı ile bir paralık haysiyeti kalmamıştı. Sandıktan kovdular, iskeledeki kayık gediğini de elinden aldılar. İstanbul'da duramadı, memleketine kaçmaya mecbur oldu. Henüz tüysüz genç irisi oğlandı ve kararını koruyabilseydi zamanının en seçkin tulumbacılarından olurdu..."

Şu manzume de Vâsıf Hoca'nındır:

Şu Çakır Mustafa'nın
Geçilmez çalımından
Hele çıkıp geldikçe
Yangının yalımından

Üç konakta üç hanım
Dildadesi kopuğun
Gül ibikli horozu
Üç kartaloz tavuğun

Bıçkınlığın şanından
Çeker kendini naza
Her davette bir tuhfe
Gider kayıkçı Laz'a

Boğça boğça çamaşır
Çevre çorab kundura
Yüzük saat kordondan
Tut da sırma uçkura

Art kapudan girince
Ayakbastı parası
Hanım döner deliye
Hafta geçse arası

Tıraş hamam parası
Harçlık ister kesesi
Aç gözlü çakırpençe
Laz'ın tüysüz teresi

Ya meyhane meyhane
Dolaşıp çakıştırma
Kafa tütsülenince
Narayı yapıştırma

Kafeşantan balozlar
Viktorya'sı, Peruz'u
Çileden çıkarırlar
Kara donlu horozu

Meşhurdur İstanbul'un
Göksu Kâğıthane'si
Gidip boy gösterecek
Lazların bir danesi

Baskın verdi o çapkın
Üç konakta üç sefer
Enselenip döşekte
Çırpınır eynelmefer

Davul zurna fenerler
Kepazelik rezalet

Karakola alayla
Götürmek olmuş âdet

Don paça yalınayak
Bir rezalet curcuna
Koltuğunda eşyası
Külahtan pabucuna

Tulumbacılık namın
Rezil etti Laz Çakır
Sandığın altın adı
Oldu bir kızıl bakır

Kovuldu sandığından
Çakır gözü mestane
Tuttu Hopa yolunu
Atınca Âsitâne...

Rizeli Mustafa

Çağdaş büyük halk şairi kahveci Bitlisli Ali Çamiç Ağa'nın yetmiş yılı aşan hayatında çıraklığını yapmış gençlerden biri ki tulumbacılığa heves etmiş ve ustasının izniyle Gedikpaşa Sandığı'nda tulumbacı olmuş; koşarlı ayaklarıyla o yolda muhitinin şöhreti olduktan başka Kumkapısı iskelesinde de bir müddet sandalcılık yapmıştı.

Daha sonra Balkan Harbi'nde gönüllü olarak donanmaya nefer yazılmış, Birinci Cihan Harbi'nde çavuş rütbesiyle Barbaros zırhlısı efradı arasında bulunurken Çanakkale'de bu zırhlının battığı sırada şehit olmuştur.

Bütün çırakları şanında ayrı ayrı birer manzume yazmış olan kalender halk şairi Ali Çamiç Ağa, Rizeli Mustafa'sını da şu beyitlerle hatırlamıştır:

Rizeli Laz Mustafam bir eşbeh dilber idi
Ateş-i aşk içinde gezer semender idi

Hem merak var hem heves hem de kuvveti acı
İzin ile şehbazım oldu bir tulumbacı

O pırpırı kılıkla oğlan afet-i devran
Hüsnüne çalımına halk-ı İstanbul hayran

Koşarlı ayakları irikıyım müşekkel
Eller kaplan pençesi kadd-i şimşad müheykel

Gedikpaşalıların bir danesidir o Laz
Cümlenin gözbebeği tulumbacı o palaz

Merd-i merdan oğlandır bakmaz paraya pula
Âşık-ı sadık için başını koyar yola

Akıl fikir denizde gözler kayık gemide
İzin için elimi öper ikide birde

Azat ettim oğlanı sene binüçyüz tamam
Denize kürek çalar sandalcıdır Mustafam

Çok geçmedi aradan Çamiç'in gonca gülü
Tersane'ye kaydolup nefer oldu gönüllü

Fırsat buldukça gelir on beş günde ayda bir
Tuz ekmek hakkı bilir, babalık hakkı bilir

Bahriyeli forması tokasında arması
Al fesli al kuşakla siler gözümden pası

Gedikli başçavuştu Çanakkale'ye gitti
Barbaros zırhlısında şehiden vefat etti...

Rizeli Mustafa'nın sandalcı kıyafetinde ve sandalının içinde bir fotoğrafi vardır ki Gedikpaşa'da Zare isminde bir fotoğrafçı tarafından çekilmiştir.

Yangıncı Mustafa

Hicri 1301 ile 1311 (Miladi 1883-1894) arasında İstanbul Mahpushanesi'ne girmiş bir tulumbacı; o sırada aynı mahpushanede bulunan halk ressamı ve şairi, namlı bir tulumbacı olan Kahveci Nusret tarafından karakalemle bir resmi yapılmıştır. Bu resmin asıl büyük kıymeti etrafına yazılmış yazılarla bir tılsım resmi oluşudur. Resim Kahveci Nusret'in *Zindan Şiirleri* adını taşıyan ve türlü sebeplerle hapse mahkûm edilmiş şairler antolojisi diyebileceğimiz, bazı mahpushane hatıra ve hadiselerini de ihtiva eden defterindedir. Bu defterde elliden fazla resim vardır. "Hatıralar" kısmında Mustafa için şunlar yazılmıştır:

"Ayvaz namındaki şıkırdım delikanlısını bir sebeple katletmiş ve zindana düştükte bir eyyam sonra tecennün ederek kendisini, katlettiği Ayvaz zannedip ve tamam üryan zindan çıplağı olup Somuncu Baba'mızın nefes ve tılsımı himmeti ile ertesi gün şifayab oldu ve libasa girdi ve sadakat ve aşk u şevk ile hizmetkârımız oldu. Tasvirini nakşeylediğimde 25 yaşında idi. Aslı Anadolu tarafında Kargı kasabasından, Eyüpsultan'da Bahariye Dergâh-ı Şerifi'nde yanaşma ve Cami-i Kebir Sandığı'nda uşak imiş. Ayvaz dahi hemşehrisi ve dergâhta şeyh hizmetkârı imiş. Gayetle hoş sedası olup semai, divan, mâni, kalenderî okur, aşkbaz ve dilbaz ve gayetle güzel oynar köçek ki zindanda meclisimizin muhabbet ve şevk ü şetaretidir."

Ceza müddeti yazılmamıştır, belki de idama bedel müebbet hapse mahkûm edilmiştir. Yangıncı Mustafa'nın resmi etrafındaki tılsım yazıları mahpushanede "Zindan Kutbu Somuncu Baba" diye anılır, müebbet hapse mahkûm Zeynel adında katil bir Bektaşi babasınındır.

Yazılar şunlardır:

En üstte büyük yazı:
AH MİNELAŞK!

Sağda yukardan aşağıya:
Sahib-i cezbe zindan çıplağı Yangıncı Mustafa nam yiğidin şifa niyetine tasvir-i mutalsamıdır.

HU YİĞİDİM

Bir Bektaşî tacı şeklinde:
Ya sultanım Hacı Bektaş Veli

Bu şehbazın zencir-i cünundan ıtlakına himmet ya hazret
Nedamet nedamet sad hezar nedamet...

Hançer-i gadr ile serildim yere
Koşun haber verin hep güzellere
Sorun Ayvaz'ı katle sebep ne
Yangıncı Köroğlu ol semendere...

Kutb-ı zindan dört duvar karındaşı Şeyh Somuncu Baba.
(imza)

ŞİFA NİYETİNE

Soldan yukardan aşağı yan yazı:
HİMMET YA HAYDAR

Ejder kabzalı kılıcın üstünde ve altında yan yazı:
Seyf-i aklı bu civanın pençesine ver, çektiği yeter.

Çifte Ali ismiyle yapılmış bir mum şeklinin solunda ve sağında:
Hararet, ateş, mest-i hülya, vesvese;
Atup cümlesini çıplağım girsin libase.

Mum şeklinin altında:

ÇERAĞ-I AKIL

Hey Mustafa Mustafa
Bul kendini kendini
Ayvaz'a kiş kiş
İblise şiş.

Koltukların ve elin altında:
Hu şehbaz... Hu eşbehim... Hu balabanım...

İki bacak arasında:
Eser-i Nusret. (imza)

En altta:
Üçler, yediler, kırklar, şeyhler, kutuplar keramet gösterip şu zeberdest yiğidi zenciri cünundan halâs eyleye hu...

Yangıncı Mustafa'nın zindanda aklı yerine geldikten sonra yine Kahveci Nusret tarafından yapılmış bir tılsımlı resmi daha vardır. Bu resmin de tılsım yazı ve şekilleri katil Bektaşi mahkûm Somuncu Baba tarafından tertip edilmiştir ki şunlardır:

İki satır üzerine şifreli yazılar ve resmin dört köşesinde daire biçiminde şifreli yazılar ve rakamlar.

Ortada yukarıda:
Yangıncı Mustafa nam şehbaz yiğidin tasvir-i mutalsamıdır

Sağda yukardan aşağı, yan satırlar:

Hesab-ı vasl-ı müferrak	
Erkam-ı murat	241
Erkam-ı mahall-i telaki	89
Erkam-ı ism-i yâr	229
Erkam-ı sinn-i yâr	25
Erkam-ı busegâh	112
Erkam-ı sinn-i âşık	44
Erkam-ı ism-i âşık	740

Mim, vav, nun harflerinin yanı sıra mum şeklinde yazı ve ebced rakamları:
Ya pir, murad
Çerağ-ı muhabbet

Kandil şeklindeki yazı ve ebced rakamları:
Kandil-i murad
Mustafa

Altta sağ köşede:
Vav

Solda yukarıdan aşağı; ayak tabanı içinde:
740 kul

Pençe içinde:
229 şah

Bir arslan şekli ve bayrak içinde:
Nusret
Arslanın altında:
Kutb-ı zindan dört duvar karındaşı Şeyh Somuncu Baba
(imza)
Tılsım-ı mücerreb
İki bacak arasında:
Eser-i Nusret (imza), 229, vav, 740.

Bilhassa bu resimden, Ayvaz adındaki hemşehrisini katlettikten sonra zindana düşen ve orada cinnet getirtikten sonra tekrar akla kavuşan 25 yaşındaki Yangıncı Mustafa'nın mahpushanede başından hayli hayli acı vakalar geçtiği anlaşılmaktadır. Kahveci Nusret'in *Zindan Şiirleri* adındaki defteri ile bu defterdeki resimleri bize temin ederek istinsah etmek imkânını bahşeden Vâsıf Hoca merhum bu gibi ahval için, "El cezaü min cinsü'l-amel" diyor.

Sorguçcu Numan

Ne zaman yaşadığını kesin olarak tespit edemediğimiz Kasımpaşa Sandığı uşaklarından bir delikanlı; güzelliği şanında Mukbil adında bir şair tarafından yazılmış bir manzume vardır; pırpırı yangıncılığı, tulumbacılığı hoş görülmeyerek nasihat yollu kaleme alınmış manzume şudur:

Nerden gördüm seni aman güzelim
Pırpırı yangıncı yaman güzelim

Ayaktaşın cümle zehr-i mar hayta
Bundan sonra halin duman güzelim

Kasımpaşalı'da şanlıdır sandık
Püsküllü belaya kapıldık yandık
Alev saçakları sardı uyandık
Talimli adımla koşan güzelim

Hak bu ki her biri deniz ejderi
Yangıncıların hep şah-ı hizberi
Sen de başlarının tacı dilberi
Çalma meclubuna tırpan güzelim

Seni kimse soyup yangıncı yapan
Def eyle, yüz verme ey şahı huban
Koşma yeter yalınayak daltaban
Soldurmadan kahpe zaman güzelim

Alnına dökersin aşüfte kâkül
Sine-i üryanda iki gonca gül
Ben kan ağlayım da sen karşımda gül
Şahikai zulme tırman güzelim

Dinle de sözümü konma çalıya
Uyma şalvar sallar bol paçalıya
Kasımpaşalılar gözü kanlıya
Yeter savurduğun harman güzelim

Gezme gel itlerle kopuklar ile
Sevdim bela diye ben bile bile
Uğrunda düşürdüm kendimi dile
Gel bu yoldan sen ol pişman güzelim

Nedur turfa dizlik o keçe külah
Bu sevdadan seni kurtarsın Allah
Pâyin ki uşşaka olmuş busegâh
Ağlar bu haline iman güzelim

Yeter artık gezme rezil ü bedmest
Emsal akran içre kalma böyle pest
Tövbe idüp git al hamamda abdest
Hasköylü Sorguççu Numan güzelim

Bil ki hayırhahın kölen bu Mukbil
Tutam elinden de olayım delil
Sen cemal sahibi, Rabbimiz cemil
Af ider kulunu Rahman güzelim..."

Kahveci Gürcü Nusret

Bir halk şairi ve bilhassa büyük bir halk ressamı, otuz yıl zindanlarda yatmış katil; Abdülaziz devrinin namlı tulumbacılarından, Hasköy Sandığı'nda ikinci reislik yapmıştı. *Zindan Şiirleri* adını verdiği türlü yönden son derecede önemli bir mahpushane vakayinamesi ve mahpushaneye düşmüş şairler antolojisi olan elyazması eserinde kendi hal tercümesini şöyle yazmıştır:

"Pederimin Mushaf-ı Şerif'e kaydettiğine göre 1263 Şabanının üçüncü pazar günü (15 Temmuz 1846) doğmuşum. Pederim Hasköy iskelesinde kebir kayıkçı kahvehanesi olan hünkâr hamamcılarından Gürcü Mevlud Ağa'dır. Valideme Hasköy hamamcısının kızı Meryem Dudu derlerdi. Hal-i refahta perverde olup tahsil-i maarife gayetle heveskâr olduğumdan valideynim dahi teşvik eyleyüp Hasköy'de Nalınlı Hoca'nın mektebinde okuyup bir eyyam mekteb-i rüştiyeye devam eyledim ki ressamlık sanatına hevesim rüştiyedendir. Bir gün resim meşk ederken bir asker paşa gelip tersim eylediğim resimleri görüp muallim efendiye, 'Bu çocuğa bilhassa himmet buyurun, ziyade istidadı müşahede olunur, hatta ressam-ı maderzade benzer' diyerek ve benim dahi alnımdan öperek fevkalade iltifat ve takdiratta bulunmuştu. 17 yaşında idim ki pederim şirpençeden vefat etmekle terk-i tahsil eyledim ve Hasköy Sandığı'nda soyunup tulumbacı dahi oldum. Omuzdaşlar mabeyninde 'Kahveci Gürcü Nusret' diye maruf idim. Elim dahi kalem tutup tulumbacılıkta makbul olan semailer, mâniler, divanlar dahi yazdığımdan sandığın âb-ı ruyi idim. 21 yaşında bıyıklarımı burduğumda ikinci reis yaptılar ki san-

dık kaldırıp takım kovmada yekta ve uşaklar üzerinde nafizülkelim idim. Lutf ü ihsan-ı Rabbanî necip ve reşit ve sahib-i cemal ve merd-i merdan zeberdest yiğit idim. Yangın ateşine dalar, semenderlik ve rah-ı müstakimde hizberlik ve muhabbette eroğlu erlik benide cem olmuş iken 'şu âlem-i fânide ağlayan çok gülen az, alına yazılan kara yazı bozulmaz', Feth-i Bülend zırhlısı efradından hüsün ve ahlak ve namus ve iffette birinci Kozlucalı İsmail nam genci refik-i şefik ve enis-i ruhum bilüp her izinde daim beraber olup onu eşirra şerr ü mekrinden sıyanet ederdim ki erazil makulesi Köroğlu ile Ayvaz hikâyesi okuyup Kozlucalı İsmail karındaşımı gemide meydan dayağına yatırmışlar ve böylece hakaret ile de kalmayup ben ağabeyi ile ülfetten men eylemişler ve o civana ruh-i habis gibi hulul idüp Kozlucalı enisim ve yâr-i garım iken mabeynimize şerer-i sûzefgen düşüp bir perşembe akşamı yolunu bekleyüp yâr-i garım vahşetinin sebebini sual murat eylediğimde tatlı dil ile teselli-i hatır umar iken suratıma şamar inmiştir ki işte o anda olan oldu, yani bu Gürcü Nusret'in hançer-i gadri o gül gonce-i şebabın yüreğini buldu. Kozlucalı'mın şahadeti tarihi 1290 Muharremülharamının beşinci perşembe günü akşamı (5 Mart 1873) olup cuma günü kara topraklara girdi ve cümle âlem ile yekzeban bana dahi lanet olsun.

Esası sende temayüz
Etmişti vallahi ismet
Sana yavrum yazık şimdi
Kara toprak mıdır merkat
Gönül kurban olur laşek
Ki sende saf idi hilkat
Seni öldürdü dest amma
Gönülde bakidir hasret
Sana kahreyleyen deste
Kılınmaz mı nasıl lanet

Yazılsın seng-i kabrinde
Medet ya erhamerrahman
Bu Nusret hicr ile puyan
Beni affeyle ey arslan

Şahadet şanı affetmek
Kusur eylese de insan
Seni öldürdü dest amma
Gönülde bakidir hasret
Sana kahreyleyen deste
Kılınmaz mı nasıl lanet...

İsmail şahadetinde 19-20 yaşlarında idi. (Nusret de 27 yaşında katil olmuştur.) Mahkemede şakk-ı şefe etmedim, tuttukları avukatı dahi reddeyledim, hüküm yeyinceye kadar Tersane zindanında zincirbend ettiler, 1292 Muharreminde (Şubat 1874) müebbet prangabend oldum, Rodos zindanına gönderdiler, iki sene zincirde kaldım, sonra ayaklarımdan zinciri alıp 1294'te (1876) İstanbul'a nakil olundum, on altı sene İstanbul zindanında çileler doldurup 1311'de (1893-1894), zindanda 'Paşacı Ebuzer' namındaki mahbub hırsız oğlan yüzünden çıkan büyük kavgada zerre miktarı günahım yok iken İstanbul'dan Sinop zindanına yolladılar.

İsmail'in tasviri ile kendi tasvirimi yan yana tersim iderek ve arka tarafa dahi bir zırhlı-yı hümayun nakşederek bir kenarına şu semaiyi yazmış ve âlâ cam ve kahvehaneye talik eylemiş idim:

İnce belde kemer toka şahin başta gör al fesi
Külhanvari paça kıvrık basık yemeni ökçesi
Topuk vurup çalım satmak bıçkınlıktır has Türkçesi
Yalınayak vardiyaya çıktığında şah-ı levend
Donanma-yı hümayuna şan vermiştir Feth-i Bülend...

Bilahare Rodos'a gittiğimde bu semaiyi vaka-yi dilsuzu da kaydederek on bir kıtaya iblağ eyledim ve şuna buna bin reca ve minnet ve on altından ziyade harç idüp o tasviri hele zayi olmadan zindana getirtebildim, bakar bakar ağlarım ve ağlar ağlar kendime levm ü lanet ederim:

Yıktım o bina-yı hüsnü
Zalimane güldür çüldür..."

Kahveci Gürcü Nusret 1906'da 59 yaşında Sinop zindanında ölmüştür.

Kahveci Gürcü Nusret'i yakından tanır görünen Üsküdarlı Âşık Razî, "Çeşmemeydanı Sandığı'nın gözbebeği bir nevcivan tulumbacı idi; pençeli delikanlı olup kahramanlığı mertebesinde hüsn ü âna sahip idi; kara karanfil bıyıklı, kara perçemli, şakağından yaz ve kış itlikten kinaye bir çiçek veya yeşil yaprak sallandırır, sandıkça yalınayak koşarken kaldırım taşlarını titretir, ateşpare-i celadet ve kendisine yan bakana püsküllü bela iken Feth-i Bülend zırhlısı efradından refik-i enisi Kozlucalı İsmail namında bir genci katlettiği haberi duyulduğunda cümle âlem hayrette kalmış idi. Gayetle hünerver ressam olup içinde yoğrulduğu âlemde sahib-i şöhret nice tulumbacıların, karakalem veya suluboya ile tasvirlerini nakşetmiştir. Bir gümüş mecidiye verip Nusret'ten Harun namında bir Laz kayıkçının resmini satın almışımdır ki, gerek Osmanlı'dan ve gerek Frenk'ten benim diyen ressam-ı şehîrler böyle resim yapamazlar. Ama Nusret o resmi bana hatır için satmıştır, zira yaptığı resimler ile Hasköy'de babasından kalma kahvehanesini tezyin ederdi, Hashamamı'nın yirmi hisseden dört hissesine sahip olduğunu duymuş idim ki anasından kaldı derlerdi" diyor.

Âşık Razî, Gürcü Nusret'in Çeşmemeydanı Sandığı uşaklarından olduğunu kaydederken yanılmıştır. Zira Nusret otobiyografisinde Hasköy Sandığı'nda tulumbacılık yaptığını ve sonra da bu sandığın ikinci reisi olduğunu söylüyor.

Rodos ve Sinop kaleleri zindanları ile İstanbul mahpushanesinde otuz sene yatmış ve Sinop zindanında ölmüş Nusret'in son derecede dikkate değer *Zindan Şiirleri* isimli eserini 1943 senesinde merhum Vâsıf Hoca'nın delaletiyle gördüm; Nusret'in bir acayip tabiatlı yeğeninin elindeydi, pek haklı olarak 300 lira mukabilinde ve üç gün içinde istinsahına izin verdi. Kartal'da Yunus mevkiinde Eczacıbaşı Seramik Fabrikası'nın hattat ve ressamıyken vefat eden muhterem dostum Binbaşı Ressam Hüsnü Bey ve Vâsıf Hoca ile ben evimde kapandık, geceli gündüzlü cebri çalışmayla Hüsnü Bey resimleri kopya etti. Hoca merhumla birlikte biz de metni istinsah ettik.

Zindan Şiirleri Tıp Fakültesi'nde Ruh Hastalıkları Kürsüsü'nde uzun dersler ve konferanslar konusu bir eserdir, kanaatindeyim.

Eserin birkaç yönden kıymeti vardır. Evvela, türlü sebepler-

Gürcü Nusret'in yaptığı bir tılsımlı resim.

le zindana düşmüş şair yahut şair taslakçısı 23 mahkûmun hal tercümeleri ile edebi kıymetleri ne olursa olsun manzumelerini ihtiva eden kendisine has havayla bir antolojidir. Bu 23 kişi mahlaslarıyla şunlardır: Tahtî (Kahveci Gürcü Nusret), Bahtî, Giryanî, Zindanî, Zencirî, Maşukî, Üryanî, Temenna Baba (katil tulumbacı Kadırgalı Kara Cezmi), Yangıncı Baba, Gemici Baba, Sürmeli Baba, Topuzlu Baba, Çakılcı Baba, Hançerci Baba, Kutub Baba, Hamamcı Baba, Baba Mansur, Köçek Âşık, Mastor Âşık, Çıplak Âşık, Mestane Derviş, Çulsuzoğlu, İspiroğlu. Nusret bunların arasında yalnız Kara Cezmi'nin ve Temenna Baba'nın resmini yapmıştır.

Bu antolojiye şunlar ilave edilmiştir:

1– Zindan hayatından notlar: Zindanda Bektaşilik, esrarkeşlik; aralarına düşen gençlerin esrara alıştırılması. Mahkûmlar arasında dam ağalığı iddiaları, rekabet ve kıskançlık yüzünden çıkan kavgalar, bu arada iki cinayet vakası; koğuş hayatı, koğuş nizamı.

2– Zindan hayatı üzerine resimler. Bu arada zindana düşen gençlerin Nusret tarafından yapılmış resimlerinin etrafına Somuncu Baba adında bir büyücü Bektaşi babasının yazdırdığı sihir yazıları, tılsım yazıları, dualar, zindana yeni düşen gençlere yazılmış kudüm (ayakbastı) nüshaları; mahpushaneden cezasını doldurup çıkan gençler için yazılmış ıtlak, azat nüshaları; karasevdalılar için eshar, saralılar için tutar nüshaları, iki dostu ayırmak için tefrik nüshaları.

Bedbaht Nusret otuzluk zindan hayatında teselliyi bu acayip fakat dikkatle mütalaaya değer meşgalede bulmuştur.

Gürcü Nusret'in uzunca manzumesinden aldığımız şu üç kıta zindanda esrarkeşliğin ne olduğunu göstermektedir:

Zindanı zannetme şahım taştan dört duvar
Dalga duman tekkesidir piri vardır kutbu var
Mihrabımız güzellerdir ayinimiz muhabbet
Kardeş olmuş kuzuyla kurt gazalanla canavar

Al curayı çek dumanı püf püf ile hem üfle
Bâd-ı aşka yelken açıp dolaşalım bir püfle
Sırma perçem gümüş topuk sırım gibi zenane
Cehennemi cennet yapan aşereye gir hele

Boynumuzda kan vebali yüreğimiz yareli
Yürekteki yaremizi tımar eden yâr eli
Zulmet-i zindan içinde hurşidimiz mahımız
Nusret figan eyler yetiş ya Hacı Bektaş Veli...

Davutpaşa İskeleli Borucu Ramazan

Hicri 1282'de (1865-1866) 18 yıl prangabendliğe mahkûm olarak Rodos zindanına gönderilmiş bir tulumbacıdır; o sırada aynı mahpushanede bulunan halk ressamı ve şairi ve namlı bir tulumbacı olan Kahveci Nusret tarafından karakalemle bir resmi yapılmıştır. Bu resmin ayrıca kıymeti etrafına yazılan yazılarla bir hastalık nüshası (muskası) oluşudur. Nusret bunu resmin altına yazdığı "Tutar yani sara nüshası" kaydıyla bilhassa beyan etmiştir. Resim kahveci Nusret'in *Zindan Şiirleri* adını taşıyan defterindedir. Bu defterde "Zindan Hatıraları" kısmında Borucu Ramazan için şunlar yazılmıştır:

"Aslen Hafikli olup eyyam-ı sabavetinde Haseki Bostan Hamamı'nda dellak şakirtliği etmiş fakat dellaklık meşrebine uymayıp müşterilerinden Cerrahpaşalı Kolağası Tayfur Ağa tarafından ikna edilip hamamdan çıkarılmış ve Tayfur Ağa'nın hizmetkârı olmuş ve ağasından izin alıp Samatya'da Davutpaşa İskelesi Sandığı'na uşak yazılmış, gayetle koşarlı eşbeh yiğit olduğundan sandıkta borucu olmuştur ve bir gece sandık kovma ve tutma gulgulesinde Samatya Kiliselilerden tulumbacı heveskârı bir mahbub çocuğu gaddare ile kazaen katletmiş. Amma muhakemesinde çocuğun tarafı iddialarını başka yollara dökmek ve iddialarını ispat etmekle Borucu Ramazan hüküm giyerek Rodos zindanına düşmüştür. Bu Ramazan'a bin kişide bir kişi kanlı diyemezdi, gayetle melihülvecih ve edep ve terbiyede de birinci zeberdest delikanlı idi. Tutarı (sarası) var idi; şifa niyetine nüsha tertip ettik ve Borucu Ramazan o illet-i menhuseden halâs oldu idi. Bu sefer karasevdaya düştü ve o sevda ile bir gece zindanda kendi tatlı canına kıydı. Hayf sad hezar, hayf!.. Birader-i bihterim enisim idi."

Borucu Ramazan'ın şifası niyetine yapılmış tılsımlı resim.

Resimdeki şekiller ve yazılar şunlardır:

Yukarıda, ortada; bir Bektaşî tacı, üstünde:
Hu...

Tacın iki yanında:
Tac-ı pir Sultan Hacı Bektaş Veli.

Çıplak gövde üzerinde:
Boyunda iki vav harfi.

Kollarda:
Uhruc ya illet.

Göğüste:
Hasan, Hüseyin.

Göbek üstünde:
Çifte Ali.

Bele sarılmış ve göbeği kapamış tutar (sara) illetini temsil eden canavar yılan.

Sağlı sollu dizkapaklarının üstünde:
Şifa. Deva.

Baldırlarda:
Lokman. Calinos.

Ayakların üstünde:
Tiryak. İksir.

Sağda yukarıdan aşağıya; Ali ismi ile bir kılıç, kılıcın yanında:
Ya Zülfikar bu yiğidin vücudunu sarmış ejder-i illeti katleyle.

Elin altında:
Ramazan nezridir tamam şifa buldukta Şahkulu Dergâhı'na bir koç kurban irsal ide ve doksan oruç tuta ve zindan meydanında üç gece bir kebir balmumu yandıra.

Soldan yukarıdan aşağıya; Ali ismi ile bir kılıç, kılıcın solunda:
Ya Haydar bu yiğidin vücudun sarmış ejder-i illeti katleyle.

Tekâyâya höcre karındaşları nezridir ki kebir mum Şahkulu'na 3 adet, Şehitler'e 3 adet, Bademli'ye 3 adet, Karyağdı'ya 3 adet, Kazlı'ya 3 adet, Başıbüyük'e 3 adet, Çamlıca'ya 3 adet.

Ejder-i tutar.

Dört duvar karındaşları nezridir. Borucu Ramazan şifa buldukta zindanda bir koç kurban ola ve garibana ziyafet oluna.

Eser-i Nusret (imza)

İki bacak arasında:
Künye-i masru
Namı Borucu Ramazan bin Yakub

Tevellüdü 1290 (1844)
Sinni 35. Hafik

Duhull-i Zindan 1282

Cürüm: katl.

Hüküm: 18 sâl prangabend.

En altta:
Tutar yani sara nüshasıdır.

Çeşmemeydanlı Terlikçi Rasim

Kahveci Gürcü Nusret bir tarih kaydetmeden *Zindan Şiirleri* isimli eserinde bu tulumbacı hakkında şunları kaydediyor:

"Kendisi ile Rodos zindanından İstanbul'a naklimde müşerref oldum ki yirmi yaşını henüz aşmış ve revnak-ı civaninin evc-i bâlâsına kadem basmış gayetle eşbeh serkeş, dilkeş yiğit idi. Galata Balıkpazarı Çarşısı'nda terlikçi bekârı ve Çeşmemeydanı Sandığı'nda koşarlı tulumbacı şivekârı olup bir akşam Domuz Sokağı'nda Pavli'nin harabathanesinde laterna ile Kıpti köçek oynatılır iken halet-i sekr ile çıkan arbedede laternacı Rum ile mahut Pavli'yi cerh ve katletmiş, 18 seneye hükümlü idi. Cebinde beş para harçlık olmayan garip oğlanı kanat altına aldık; döşek sermek ve toplamak ve çamaşır yıkamak gibi hizmetlerimizi can ve baş ile görür, oğlanın tütün ve duman harcını da biz çekerdik ve iktiza ettikte don, gömlek, mintan çamaşırını da tedarik eylerdik. Gayetle makbulüm idi. Beni Sinop'a gönderdiklerinde on altından ziyade harcettik, bir buçuk sene kadar sonra Terlikçi Rasim'i Sinop'a getirtmiş isem de onu Temenna'nın koğuşuna koydular. Temenna ki bizden okumuş yazmış ve kalp gözünü açmış iken, tıynetinde meknuz şekâveti icabı Rasim'i benimle ülfetten meneylemiştir. Bu maddeden mabeynimize husumet düşüp ama Somuncu Baba'mız himmetiyle mutalsam tasvirler ve nüshalar nakış ve tahrir eyledik ve Rasim'i Temenna'dan soğutup Temenna da uşağı tezlil ve tahkir ve ruz ü şeb darb-ı şedit ile zulmeylediğinden sair koğuş karındaşları insafa gelip kumandana ihbar ve Rasim'i hele şükür Somuncu Baba'mızın koğuşuna naklettirdik ki eşbeh yiğit babamızın desturu ile yine hizmetimize müdavim oldu, hatta ekser geceler bizim koğuşta misafir olur, aşereye girerdi, zira duman teselli-i zindandır.

Aşereye yazdım naz etme gel gel
Tulumbacı eşbeh Terlikçi Rasim
Muhabbete yok bu höcrede engel
Yok teklif tekellüf yoktur merasim

Ülfetin ateşle, tulumbacısın
Yanıklara şahım elbet acırsın
Çatsan da kaşları başlar tacısın
Dalgada dumanda yoktur merasim

Serde keçe külah ayaklar yalın
Levendane salın mastorum salın
Gör açsın bahtına "sarıkız" falın
Topuklar şanına yoktur merasim

Ne de hoş yaraştı şu taze sakal
Zeberdest yiğitsin gel olma çakal
At acı narayı deste sancak al
Gel cüra püf püfe yoktur merasim...

Amma biçare Terlikçi Rasim'in seretan illetine çare bulunmadı. Bir gece tabesabah feryad ü figanı cümle yâranı ağlatup gün doğarken başı dizimde teslim-i ruh eyledi ki iki gün sonra kalkacak posta vapuru ile İstanbul'a gönderilip bir hastahaneye yatırılması için izin çıkmıştı; vefatında 25 yaşında idi. Mevla rahmet eyleye!"

Nusret'in *Zindan Şiirleri* isimli eserinde Terlikçi Rasim'in Nusret tarafından yapılmış bir tılsımlı resmi vardır, resmin etrafındaki yazılar şunlardır:

En üstte:
Tulumbacı nevhat yiğit Terlikçi Rasim Şah'ın tasvir-i mutalsamıdır.
Eser-i Nusret. (imza)

Sağda yukarıdan aşağı; omuz hizasında yan yazı:
Kara bulut sarmış iken eşbeh civanım mahı
Temenna'nın pençesinden çektik aldık bu şahı
Bu niyete bir hu çekelim...

Yan yazı:
Kutb-i zindan dört duvar karındaşı. Şeyh Somuncu Baba tılsım-ı mücerreb. (imza)

Hesab-ı vasl-ı müferrah	
Erkam-ı ism-i yâr	301
Erkam-ı sinn-i âşık	45
Erkam-ı sinn-i yâr	22
Erkam-ı mahall-i telaki	89
Erkam-ı mah-ı telaki	171
Busegâh-ı âşık	112
Erkam-ı ism-i âşık	740

Dostluk tılsımı makas şeklinin iki yanında:
Rasim. Nusret.

Ve karanfil ile gül; onların altında:
301, vav, 740.

Solda, tuğra şeklinde:
Terlikçi Rasim Şah ya hu Nusret.

Tuğranın önünde:
Zindan.

Tuğranın etrafında dört satır üzerine şifreli dilek yazısı.

Solda elin altında: dostluk bozma tılsımı ayrılmış makas, ortasında iki başlı yılan ve:
Rasim. Temenna.

Bacaklar arasında çivilenmiş ayak tabanı nakşı ve altında:
Yamandır zindan yamandır yaman
Zindanda teselli dalga duman.

Terlikçi Rasim'in resmi altında Temenna'nın "ehl-i cehennem" suretinde resmi ve bu resmin içinde muhtelif yerlerde sağdan sola doğru:
Tehzil, tezyif hem ruz ü şeb darb-ı şedit, tahkir, tezlil; altta: Temenna.

Topuzlu kuyruğun altında:

Himmet ya pir; birinin muhabbetli kelamı öbürüne zehr-i mar olsun, Terlikçi Rasim Şah ile Temenna iftirakına bu duaya amin.

Başın altında; çivilenmiş ayak tabanı nakşı ve:

Terlikçi nevhat civan Rasim'in nakş-ı pâyine çivi çakalım, Temenna kurbinde huzur ve rahatı kalmasın, bastığı yer ateş olsun.

En altta çerçeve şeklindeki yazı:

Temenna dedikleri Kara Cezmi nam şakinin pençe-i tasarrufunda Terlikçi Rasim nam nevhat civan kutb-i zindan himmeti ve bu nüsha-i iftirak kuvveti ile Temenna'yı ehl-i cehennem suretinde görsün, oğlanı vahşet alıp mabeyne mevta soğukluğu düşsün, Terlikçi civanı Temenna'ya olan meyl ü muhabbetini mevta misali kabr-i nisyana defneylesin, bu duaya amin.

Gürcü Reşid

1897 ile 1900 arasında Cibali Sandığı uşaklarından bir delikanlı; aynı sandıkta omuzdaşı Yemiş iskelesi sırık hamallarından Kürt Dilaver tarafından, gezme bahanesiyle götürüldüğü Cendere Boğazı'nda, tasarladığı melanete muvaffak olamayınca vahşiyane öldürülmüştür; Cibali iskelesindeki tulumbacı kahvehanesini işleten Gürcü Deli Harun'un evlad-ı manevisi olan bu genci yakından tanımış olan Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Gürcü Reşid 19-20 yaşlarında resim gibi delikanlı idi; uzun boylu, pençeli, bıçkın meşrep, sandığının uşakları arasında bir ateşpare idi. Cibali tulumbacıları ile karşı taraftan Tersanelilerin uçarıları, ustası ile çırağının adını birleştirip Cibali kahvehanesine 'Harun Reşid' adını koymuşlardı. 'Harun Reşid'e gidelim... Harun Reşid'in Gürcü çayı bir yerde yoktur... Harun Reşid'de falanı gördüm...' derlerdi.

Bir ara İstanbul'dan uzaklaşmış, Kirmasti'ye gitmiştim, Gürcü Reşid'in sandık omuzdaşlarından sırık hamalı Kürt Dilaver tarafından Kâğıthane civarında Cendere Boğazı'nda katledildiğini orada işittim; insanın bakmaya kıyamadığı bir güzelliğin vahşiyane ifnası karşısında nefretle irkildim.

Kahveci Deli Harun'a gelince, adamcağızın asılda lakabı deli, çırağı Reşid'in feci ölümünden sonra büsbütün oynattı, Toptaşı Tımarhanesi'ne girdi. Gayetle namuslu, cömert, hakikaten merd-i merdan bir zat idi. 1314 (Miladi 1896) senesinde bu Harun Ağa ile beraber Cibali'deki kahvehanesinde çalgılı kahve yapmış idim, ikimizin de yüzü gülmüş, Allah'a bin şükür hayli para kazanmış idik. O ramazan mazlum Reşid de canla başla hizmet etmişti, garîk-i rahmetler. Şu ayaklı mâniler o ramazanın hatırasıdır:

Adam aman... şide bak...
Ayağında kamerçini, şahin başta dal fesi
Levendane reftar ile şu Gürcü Reşid'e bak!..

Adam aman... şide bak...
Böyle alım, böyle çalım, kaşın gözün şu nakşı
Yüz bin civan içersinde var mı bir kişide bak!..

Adam aman... şide bak...
Efendime bir köpüklü taze Yemen kahvesi
Diyen bülbül gibi ses, kulak ver işidebak!..

Adam aman... şide bak...
Şîranedir bıçkınlığı hizmetinde pervane
Etrafında pervaneler şu şîr ü hurşide bak!..

Reşid'in kabri Ayvansaray Kapısı dışında Yavedud Camii'nin karşısındaki mezarlıktadır, ağabani sarılı bir fes bulunan başucu taşında güzel bir rik'a ile yazılmış kitabesi şudur:

Ah minel mevt (talik ile)
İbretle bak şu kabrimin taşına
Neler gelmiş ben civanın başına
Kürt pelidin hançerile vuruldum
Henüz basmamışken yirmi yaşına...

Cibali kahvecisi Gürcü Harun Ağa'nın evlad-ı manevisi olup Cendere Boğazı'nda şehiden vefat iden Gürcü genç Reşid Ağa'nın

ruhu için rızaen lillah elfatiha. Sene 1314.

Kabir taşındaki ölüm tarihi yanlıştır, zira 1314, benim o kahvehanede çalgılı kahve yaptığım senedir ki Reşid hayatta idi, kaldı ki o tarihten bir sene sonra dahi kendisini görmüşümdür. Reşid'in katli 1315'ten (Miladi 1897) sonradır..."

Çerkez Reyhan

1885 ile 1900 arasında Defterdar Sandığı uşaklarından bir delikanlı olup o devrin büyük kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî bu Reyhan'ı Defterdar'da, Kâhya İsmail'in kahvehanesinde görmüş ve onu şu manzumeyle övmüştür:

Kâkülleri top sünbül, şakağında gonca gül
Defterdarlı bir civan bıçkına verdim gönül

Kâhya'nın kahvesinde laubali mestane
Sadra geçmiş oturmuş emîr olmuş rindane

Pâbürehne pırpırı tulumbacılık şahı
Bazu-yı simininde 'Ah minel aşk' nişanı

Sordum: kimdir bu feta, kim bu afet-i devran?
Dediler, Tersaneli Kaptan'ın Çerkez Reyhan

Tacıdır başımızın, gözbebeği sandığın
Razî yerden göğe hak, ol ateşe yandığın...

Kâhya İsmail Reis bu manzumeyi belki yarım asır sonra bizde görmüş, "Üsküdarlı Âşık Razî gerçi cemal âşıkı gayetle yüreği temiz adamdı. Çerkez Reyhan da bizim sandığın en iyi tulumbacılarından bir delikanlıydı. Fakat Razî o genci övmede çok mübalağa etmiştir; afet-i devranlık nerede. Boynunda bir sıraca yarası vardı, boynu daima sarılı dururdu, rintler meclisinde sadra geçip emîr olmak şöyle dursun, beş dakika sohbetine tahammül edilemeyecek kadar cahildi..." demiştir.

Arap Sadık

Aşağıdaki satırları Osman Cemal Kaygılı'nın notlarından alıyoruz:

"Geçen asır sonlarının namlı tulumbacılarından Arap Sadık serasker kapısı kâtiplerinden ve Eyüp'te Vezirtekkesi Sandığı öncülerindendi. Vücut yapısı, gösterişi yoktu, fakat sırım gibi tulumbacıydı. Değme artçı ona sırık yetiştiremezdi. Balkan Harbi'nde şehit oldu..."

Sarı Saffet

Hangi sandıkta şöhretini yaptığı tespit edilemedi. Geçen asır sonlarının namlı tulumbacılarından Sarı Saffet Musevi mühtedisiydi; orta boylu, posbıyıklı, çiçek bozuğu bir adamdı; afili kıyafet, cakalı hareketleriyle tanınmıştı. Mevsiminde kavun, karpuz sergisi kurar, yoğurtçuluk yapardı; hoşsohbet, civanmert bir "efendi"ydi. Tek kusuru esrarkeşliğiydi, onu da edep ve terbiyesini muhafaza ederek kullanırdı. Birinci Cihan Harbi'nden sonra İstanbul'un işgalinde Anadolu'ya silah kaçıran teşkilatta çalışmıştır.

Hiç evlenmemişti; fakat yüzünün bütün hatları ve kaş, göz nakışlarıyla, hatta hal ve tavırları ve gözlerinin bakışlarıyla kendisine çok benzeyen bir oğlu vardı. 1918-1919 yıllarında 15-16 yaşlarında olan bu oğlanı Galata şaraphanelerinden birinde çıraklık yaparken bulmuştu, bir Rum çocuğu imiş, anasını sormuş, oğlan, "Öldü..." demiş. "O kadını bana biraz tarif et..." demiş, bu sefer oğlanın kulağına, "Saklama benden, anan fahişe miydi?" diye sorunca oğlan ağlamaya başlamış, bunun üzerine, "Gel evladım, sen benim has oğlumsun!.." diyerek bağrına basıp o Rum çocuğunu yanına almış, sünnet ettirerek "Süleyman" adını koymuştu. Sarı Saffet 1922'de 50-55 yaşlarında öldü. (Osman Cemal Kaygılı'nın notlarından.)

Kopan Salih Reis

Üsküdarlı Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1870 ile 1890 arasında Üsküdar'ın en namlı tulumbacılarından biri Kopan Salih'tir, uzunca bir zaman Üsküdar Yeniçeşme

Sandığı'nın reisliğini yapmıştır ki bu sandığın en parlak devri onun reislik zamanına rastlar. Yetişenler gençliğinde bir erkek güzeli olduğunu söylerlerdi. Yaşlılığında ise merdane hali ve tavrı ile gayet cazibeli adamdı. Aslı Türkistanlı idi. 'Kopan' Çağatayca'da 'yüksek, yüce, büyük, sağlam, kuvvetli' manalarına gelir, elhak ki lakabının adamı idi.

Kuzguncuk'ta bir yangında deniz kenarında bir Musevi evinin üst katında bir sabiyi kurtarmak için kolan kolan yükselen alevlerin içine dalmış, fakat yukarıya çıktığında, zaten yanmakta olan merdiven çökmüş, Kopan Salih Reis çocuğu beşiği ile alarak pencereden denize atlamak suretiyle kurtarmış. Bu vakayı bana şöyle anlatmıştı:

'Deniz kenarında dört beş ev cayır cayır yanıyor, benim beşiği alıp denize atladığımı kimse görmedi, yüzme bilmem, o sabinin yüzü suyu, Allah'ın hikmeti, beşik kayık gibi yüzdü, ben de beşiğe tutundum. Yüzenlerden gördüğüme göre ayaklarımı oynata oynata iskeleye kadar geldik...' demişti."

Balıkçı Sami

Geçen asır sonlarının namlı tulumbacılarından Balıkçı Sami hakkında aşağıdaki satırları Osman Cemal Kaygılı'nın notlarından alıyoruz:

"Eyüp'te Vezirtekkesi Sandığı uşaklarındandı. Kendi halinde bir delikanlı, ama sandık kolu altına girince bir ateşpare olurdu. 1907'de Balat'ta bir kavgada, bir arkadaşını korumak isterken böğründen bıçaklanarak öldürüldü..."

Edirneli Helvacı Selim

Kahveci Gürcü Nusret bir tarih kaydetmeden *Zindan Şiirleri* isimli eserinde bu tulumbacı için şunları yazıyor:

"Kendisi ile Rodos zindanından İstanbul'a naklimde müşerref oldum. Simasını gören 15-16'sındadır derdi, amma 20 yaşında olup yüzüne usturayı zindanda vurdurmuştur, tezden kıl bitsün diye. Lakin uzunca boylu pençeli ve topuklu mürahik civandır. Dükkânda işlemeyüp helvacı tablakârı imiş. Bir eyyam Çeşmemeydanı

Sandığı'nda borucu yamağı olub, sandığın makbulü uşak iken Yağkapanı iskelesinde Paşa Kanı'nda birlikte beytutet eyledikleri odada bir maddeden hemşehrisi helvacıyı katletmiştir. Aşeremize girer ehli civan idi. Hoşça sedası olup semai, divan, kalenderi okurdu, ama tamam keyf olduğunda vird-i zebanı idi: 'Kıydım da hemşehrime, kendim ettim kendime' der ağlardı. Bazen de 'Helva! Helva!' diye helva satardı. Beş sene yatmıştır, bir gece ağzından kan boşandı, koğuştan alıp götürdüler, üç gün sonra vefat ettiğini duyduk idi. Hemen ahirette bizden hak talep etmesin, Allah rahmet eylesin. Şu ebyatı zindana girmeden bu Helvacı Selim için söylemişlerdir; kendisi, 'Nusret Ağabey, bana bir hanım âşık oldu, onun ağzıdır, defterine yaz..' demiş, ezberinden okumuş, ben de yazmış idim:

Neylemeli neşlemeli
Selim'i yâr peylemeli

Şalvar döver topukları
Camadanı işlemeli

Tulumbacı bakışları
Ciğere dek işlemeli

Düşüp yalın ayağa
Kır at gibi kişnemeli

Engeli rakipleri
Bir çırpıda şişlemeli..."

Helvacı Selim'in Nusret tarafından yapılmış tılsımlı bir zindan resmi vardır ki etrafındaki yazılar şunlardır:

Sağda yukarıdan aşağıya:
Hu. Tulumbacı Edirnevî Helvacı Selim'in tasvir-i mutalsamıdır.

Bir karanfil resmi; tek satır halinde yan yazı:
Uy Hazreti Hacı Bektaş Sultan'a

Yan eser-i sun'-i Hüda şeh-i hubana
Koy kelleyi zir-i kademinde tabana
Bil kulluğun gitmez asla yabana.

Elin altında sin, vav, nun harfleri ve 140, vav harfi, 740, sonra:
Hey Selim senindir devran.
Vur topukları tez gel aman. Ol merd-i meydan.
Muhabbet-i şahıma idelim talim.

Solda yukarıdan aşağıya; sadıkane muhabbet tılsımı bir makas resmi.
Tuğra: Helvacı Selim Şah-ı Edirnevî, ya hu.
Tuğranın önünde bir çiçek ve:
Zindan.

İçlerinde göz resimleri olan bir el ve ayak tabanı nakşı ve altlarında:
Nakş-ı pençe-i âşık, nakş-ı kadem-i yâr, ya pir himmet.

Bunların solunda:
Rakipten engelden, hasuddan şerden tulumbacı şehbazımı hıfz eyle hu.

Bunların altında bıyıklı bir resmiyle yazılmış, Ya Ali! ve kabzası ejderha başlı Zülfikar resmi; onun altında:
Of of of aman...
Bitmedi tükenmedi çile-i zindan
Cüradan çek bir duman çek bir duman
Dalgaya dumana zindana püf püf
Mihnet-i zindan zulmet-i zindan yaman
Zulmette çerağım olsun Tulumbacı Selim
Himmet ya pirim.

Daire şeklinde şifreli satırlar, onun göbeğinde kandil şeklinde Selim, onun iki yanında:
Kandil-i muhabbet, zincir-i zindan, şule-i ümmid, zincir-i aşk.

Sağ ayak yanında:
Eser-i Nusret. (imza)

Altta ayakların altında:
Vur topuğu Tulumbacı Selim Şah
Levendane reftara bin maşallah
Pirim himmet eylesin,
Nusret yârin peylesin
Aşereye yazdım aman
Kanun-ı zindan dalga duman
Elemtere fiş, kem göze şiş, zindancıya kiş kiş.

Altta solda:
Kutb-i zindan dört duvar karındaşı Şeyh Somuncu Baba, tılsım-ı mücerreb (imza). Hu.

Sırrı Bey

Vâsıf Hoca anlatıyor:
"Sırrı Bey Beyoğlu'nda Galatasarayı Sandığı'nın reisi idi; emlak, akar sahibi çok zengin adam olduğu halde tulumbacı fukarasından Tatar Zekeriya'nın bostan sergisine göz koymuştu. Kendisini herkes ayıpladı, hatta bir şairin yazdığı bu hicviye kahvehanelerde, tulumbacı koğuşlarında elden ele dolaşarak okundu:

Sergisine göz koydun bir garip Tatarcığın
Çingene'sin besbelli tak boynuna tarcığın
Tasladığın beylikte senden çok asaletli
Kara ya sivrisinek ve hatta tatarcığın...

Aldırış etmedi ve nihayet bu yüzden çıkan bir kavgada, gaddare ile Tatar Zekeriya'nın bir elini bileğinden götürdü. Çolak kalan Zekeriya da müthiş bir kin besleyerek Bostanbaşı'ndan bir gece yangını dönüşünde Sırrı Bey'i bıçakla vurarak öldürdü. Herkes henüz 27 yaşında iken on beş yıla mahkûm olan katile acıdı..."

Karabiber Süleyman

Vâsıf Hoca anlatıyor:
"Geçen asır sonlarında Kazlıçeşme Sandığı'nın uşaklarından,

Elinde feneriyle Karabiber Süleyman.

pençeli, koşarlı bir mürahik delikanlı idi. Lakabı esmerliğinden kinayedir, 'Kara Süman' da derlerdi. Kazlıçeşme tabakhanelerinin birinde amele idi, aşağıdaki manzume Üsküdarlı Âşık Razî'nindir:

Eşbehim yangıncım çalımı bırak
Levendane reviş çık salınarak
Türlü yapukların nümayişinle
Bıçkınlık şanında topuk vurarak

Cakayı bırak da fenerci çapkın
Hüsnünün layıkı edebi takın
Koşarlı ayakla yakın gel yakın
Bıçkınlık şanından topuk vurarak

Keşmir iklimine Emîr Süleyman
Hançer ebruleri çatışı yaman
Akran emsaline attırır duman
Bıçkınlık şanından topuk vurarak

Yok senin üstüne şıkırdım feta
Ayazım Ayvaz'ım dir isem hata
Çık yalın ayakla gönülde tahta
Bıçkınlık şanından topuk vurarak

Ey Kazlıçeşme'nin debbağ civanı
Koyduğun kundakla yaktın cihanı
Koş be yangıncının Şah Süleyman'ı
Bıçkınlık şanından topuk vurarak

Karabiber olmuş diye lakabın
Razî'ye ne reva acı hitabın
Kazlıçeşmeliler ayak türabın
Koş fener çekerek koş tırak tırak
Bıçkınlık şanından topuk vurarak...

Tulumbacılıkta yalınayak damlara çıkıp ateşe su basmak hiç şüphesiz ki yürek isteyen kahramanlıktı. Balkan Harbi'nde asker olan Karabiber Süleyman kahramanlığını düşman karşısında da göstermiş, Kırkkilise bozgununda siperi terk etmeyerek şehit olmuştur, garîk-i rahmetler."

Barutçuzade Şahin Bey

1885 ile 1890 arasında meşhur ve zengin Dadyan ailesinden bıçkınlık yoluna sapmış, tulumbacılarla, haneberduşlarla düşüp kalkmış; gençliğinin, güzelliğinin, kibarlığının kadir ve kıymetini bilemeyerek erazil güruhuna katılmış mürahik bir Ermeni genci. İçine düştüğü âlemde "Şahin Bey" adıyla anılmıştır. Asıl adı tespit edilemedi, akıbetinin ne olduğu da bilinmiyor: Dadyanlardan birine sorulduğunda, gençten haberi olmadığını söylemiştir; kendisine Âşık Razî'nin Şahin Bey hakkında uzunca bir manzumesi bulunduğu söylendiğinde, "Bilirim, kovulmuş uşaklarımızdan birinin hezeyanıdır..." demiştir ki, Razî'nin manzumesi malum bir eser olmadıktan başka şair de kovulmuş uşak değil, Pınarhisar âyanı Uzun Ali Ağa'nın torunu, servetini kalenderlik yollarında selsebil ettiği halde bitirememiş zengin mirasyedidir.

Tulumbacı Ermeni beyi Barutçuzade Şahin Bey medhinde:

Pırpırılar şahı serbülent şehbaz
Medhinde ne yazsam ne söylesem az

Bir yalın ayaklı keçe külahlı
Beyzade civandır bıçkınım haylaz

Ermeni güzeli Barutçuzade
Şanlı, asaletli, yangıncı palaz

Gamze tig-i berran ebruvan hançer
Üstadı Köroğlu civelek Ayvaz

Bir şeb germabede yangın dönüşü
Üryan görmüş idim şuhu geçen yaz

Kara duman disem kara perçeme
Futa-i gülgûnu alev diye yaz

Sebike-i simden nişan ayaklar
Reftarında ne hoş levendane naz

Güzele her isim yaraşır yahu
Serkis, Artin, Agop, Mıgırdıç, Haykaz

İsmiyle zikretmem korkarım zira
Pederine söyler rakib-i gammaz...

Canbaz Şahpulad

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1880 ile 1885 arasında İstanbul'a gelmiş bir Fransız sirkinin ip canbazlarından, o tarihlerde 17-19 yaşlarında bir delikanlıdır, asıl adı David'dir. Bir yahut iki sene Çeşmemeydanı Sandığı'ndan Tersaneli Çakır Mustafa ile aşinalık kurmuş, boş zamanlarında başına fes giyerek ve tulumbacılardan ariyet aldığı formalarla avamfiribane nümayişle dolaşmış, o güruhun arasında Şahpulad lakabını almıştı. Bıçkın meşrep bir delikanlı idi; tulumbacılarla çiçek bağçelerinde, bağlarda, meyhanelerde, hamamlarda, umumhanelerde, ayaktakımı zıpırlık âlemlerine katılmış, sirkteki işini o kadar ihmal etmişti ki sirkten kovulmaya kadar varmıştı. Bir gece de bu canbaz oğlan yüzünden Çiçekçi Sokağı'nda bir cinayet olmuştu; işret sofrasında Çakır Mustafa sekir hali ile Gürcü David'e bir tokat atmış, delikanlı ağlamaya başlayınca Haddehane'den matrud Arap Abdullah adındaki sabıkalı şerir hemen tabancasına sarılarak Çakır'a ateş etmiş, kurşun Olga adında bir kıza isabet ederek derhal ölümüne sebep olmuştu. Katil kaçmış, zabıta üç sarhoş tulumbacı ile David'i yakalayarak Galatasarayı Karakolu'na getirmişti. Bir tesadüf eseri Fehim Paşa hafiyelerinden ve Saray tüfekçilerinden Arnavut

Destan Ağa da o sırada karakolda komiserin yanında bulunuyormuş. Paşasının sayesinde borusu öter rezillerdendi, ilk defa gördüğü David'e kefil olmuş, karakoldan çıkarıp Beşiktaş'taki odasına götürmüş, birkaç gün sonra da sünnet ettirerek sözde Müslüman yapmış ve David'e "Hidayet Davud" adı verilmiş, Destan'ın evlad-ı manevisi olmuş, fakat Hidayet Davud nam-ı diğerle Canbaz Şahpulad, Destan Ağa'dan sık sık dayak yediği halde tulumbacılar ve tulumbacılıkla alakasını kesmemiştir. Aynı Fransız sirki iki sene sonra tekrar İstanbul'a gelmiş; David sirk müdürüne yazdığı bir mektupla kendisini affettirmeye muvaffak olmuş, sirkin Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılacağı gün, vaktiyle içinde geldiği kafileye katılarak vapura binmiş, İstanbul'dan kaçmıştır. Müslümanlığın bir sünnetten ibaret kalıp irtidat ettiği aşikârdır.

Babasının Gürcü, anasının da Parisli bir aktris olduğunu söylemiş; iki sene içinde ancak birkaç kelime Türkçe öğrenmiş, tulumbacılar ve Destan Ağa ile işaretle, pandomima dili ile konuşur, anlaşırmış. Kalender Âşık Razî bu Gürcü-Fransız melezi tulumbacıyı yakından tanımıştır, onun için beş kıtalık bir de manzumesi vardır."

Aşağıdaki iki kıtayı Vâsıf Hoca'nın bahsettiği manzumeden alıyoruz:

Ela gözlerine tuba kamete
Külhani kesimi şu kıyafete
Topuk nümayişi kâkül cünbüşü
Bakın bıçkınımda şu letafete

Gezdireyim sana şu İstanbul'u
Deryadan deryaya açılmış yolu
Saray kasır hamam hanlarla dolu
Çergede değer mi hiç ikamete...

Kozlucalı Tahir

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Üsküdar Bülbülderesi Sandığı uşaklarındandı, bir ara bu sandığın ikinci reisliğinde de bulunmuştu; tüysüz gençlik çağında ise

namlı bıçkınlardan, kötü tanınmış gençlerdendi. Balaban iskelesinde hazele güruhundan Laz Mehmed'in kahvehanesine çırak diye getirip teslim ettiklerinde, yüzüne bakılamayacak kadar dilber ve gayetle masum çocukmuş, ki Kozlucalı Tahir'in o devrini bilmem. Tanıdığımda bütün Üsküdar'ın yaka silktiği bir itti, 19-20 yaşlarında ve tulumbacılık nümayişinde idi. O zamanlar herkes fotoğrafhaneye giderdi; kahveci Laz Mehmed dükkânına fotoğrafçı getirmiş, bıçkını Kozlucalı'nın eline bir de bıçak vermiş, dükkânın önüne oturup oğlanı hançer bedest yanına almış ve öyle bir resim çektirmiş ve bu resmi de çerçeveletip dükkânına asmıştı ki ibretle temaşaya değerdi. Elin gül gibi evladını eline hançer vererek şerirliğe teşvikten üstün melanet olmasa gerek. Zamanımızda şantaj deniliyor, Laz Mehmed bu bıçkın çırağını ileri sürerek pek çok kimseden büyük paralar sızdırmıştır ki işte bıçkınlık budur. Oğlan yıllarca yalınayak, sine üryan kâkül perçem havasında yalancı nümayiş ile sürtmüş durmuş, ustası Mehmed de sandığa altın istif etmiştir. Fakat Kozlucalı Tahir sonra bunları Laz Mehmed'in burnundan fitli fitil getirmiştir. İşittiğimiz vaka şöyledir:

Laz Mehmed kahvehanesinin üstündeki bekâr odasında yatardı. Artık 30 yaşlarına gelmiş olan Tahir'i bir bahane bularak yanından def etmeye karar vermiş, önce oğlanın yatağını odasından kaldırtıp aşağıda peyke üstüne serdirmiş. Tahir de işin farkında. Pençesi ustasının bileğini bükecek hale gelmiş, evvela bir arzuhalciye giderek "Çırağım Kozlucalı Tahir'e yanımda çalıştığı şu kadar senelik hizmetinin hakkı olarak yüz altın verdim" diye bir kâğıt yazdırmış, sonra da bir gece sabaha karşı ustası derin uykuda iken odaya girip Mehmed'in göğsüne oturmuş, ellerini sımsıkı bağlamış, bıçağını gırtlağına dayayarak sandığın anahtarını almış, yüz altın gasbederek yazdığı kâğıda Mehmed'in pençesini bastırtmış ve Mehmed'in ellerini çözerek çıkmış gitmiş. Laz Mehmed de yabana atılır değil ama 60 yaşında, Kozlucalı ise otuzunda sırım gibi, çakı gibi genç, zehr-i katil.

Bu vakadan sonradır ki Kozlucalı Tahir tövbekâr oldu. Bülbülderesi'nde bir manav dükkânı açtı, namusu ile geçindi. Laz Mehmed, Tahir'i vurdurmak için çalıştı, muvaffak olamadı, kendisi kahrından öldü. Kozlucalı Tahir ise çok yaşadı, son zamanlarında uzun boyu ile iki büklüm, sakalı matruş, posbıyıklı, daima hâki renkli çuha giyer,

fesine ağabani sarar, munis bir ihtiyardı; görenler bir vaktin bıçkını olduğunu asla tahmin edemezdi."

Kahveci Kara Tufan

1885 ile 1890 arasında Galata'da Karaköy Hamamı'nın kahve ocağını işletir bir kabadayı tulumbacı, Galata Hendek Sandığı uşaklarındandır. Kendisini yakından tanımış olan Vâsıf Hoca şöyle anlatıyor:

"Uzun boylu, pehlivan yapılı, Kıpti sanılacak kadar esmer, 30 yaşlarında, zehir gibi acı kuvvete sahip, vücut yapısı ve kaş göz nakşı ile erkek güzeli idi; işinin icabı, muhitinin ve mensup olduğu tabakanın itlik havası, şıkırdım mürahik gençlere karşı aşırı alakası ile tanınmıştı; bir gece barındığı külhan odasına aldığı Laternacı Vasil adında bir Rum kopili tarafından üç beş altın parasına tamah ile uyurken bıçaklanarak öldürülmüştür..."

Bu cinayet üzerine yazılmış şu tarih manzumesi de Vâsıf Hoca'nındır:

Döküldü yine bir civanın kanı
Vurdular Kahveci Kara Tufan'ı

Galata şehrinin kabadayısı
Bir kahpe oğlanın oldu kurbanı

Ayağında tırnak olamaz iken
Kalbinden bıçakla yıktı arslanı

Felek çelmesiyle geldi sırt yere
Yenildi Hendek'in Tozkoparan'ı

Tarihin cevherle kaydeyle Vâsıf
"Vurdu Vasil oğlan Kara Tufan'ı..."

1310 (Miladi 1892-1893)

Edirneli Arabacı Deli Veysel

İlk defa olarak İstanbul kahvehanelerinin birinde, 18. asrın namlı meddahlarından Sükkerî Salih Çelebi'den dinlenmiş; tahmin ederiz ki büyük sanatkâr, zamanında olmuş bir vakayı biraz süsleyerek anlatmıştır.

Meddah, hikâyesine Arabacı Deli Veysel'in güzelliğini tarifle başlıyor. Keçe külahındaki eskice fakat tertemiz dülbendinden, çıplak ayaklarındaki yemenisine kadar pitoresk kıyafetini anlatıyor, sonra ince uzun boyundan, kaş göz nakşından, bıçkın çalımından, mestane mestane bakışlarından, albenisinden, o albeniye başkaca şirinlik veren delişmenliğinden bahsediyor.

Deli Veysel çift kır at koşulu yük arabası sürermiş. O zamanlar atlı yük arabaları İstanbul'da yeni çıkmış. Güzel delikanlı üç telli saz çalarmış ve çok güzel çaldığı sazı da arabasında asılı durumuş. Elini uzatsa ellisi, parmağını oynatsa tellisi, arabacı güzeli Deli Veysel'e gönül vermiş kızların sayısı oğlanın saçı telleri kadar. İşte bu kızlardan biri de Alacalı Mehmed Paşa'nın kızı Gülbeyaz nam "duhter-i peripeyker"dir.

Sükkerî Çelebi, kız için de "Bir içim sudur!" diye başlıyor, on dördünde-on beşinde henüz açılmamış gül goncasıdır. Veysel'i, Karagümrük'teki Havuzlu Konak'larının yapısı bitip de içine taşındıkları günlerde görmüş ve uçarı oğlana bir görüşte gönül vermiştir. Fakat derdini kimseye açamamış, arabacı oğlanı da unutamamış, nasıl unutsun ki Deli Veysel o günde iki sefer, bir sabah ve bir akşam konak önünden geçer, geçerken de mestane bakışlarını konağın kafeslerine şöyle bir çevirirmiş. Gönül gönüle karşıdır, meğer Arabacı Veysel de konak eşyasının taşındığı gün gördüğü paşa kızını sevmiş, konağın önünden yolu olmadığı halde geçermiş.

Kız dayanamamış, derdini dadısına çıtlatmış, dadı kadın, "Aman kızım sus... Yerin kulağı vardır, burası İstanbul, âleme rezil oluruz, paşa baban tabanı yarık arabacı kopuğunu damadım diye karşısına alır mı?.." demiş.

Dadı kaşbastısını sarmış, hanımına koşmuş, kara haberi ulaştırmış. Hanımefendi bayılmış, fakat paşaya duyurmamışlar, meseleyi sır küpü emektar kâhyayla konuşmuşlar, kâhya, "Ben o külhaniye bir

Arabacı güzeli Deli Veysel.

görüneyim!" demiş ve o günden sonra da Arabacı Veysel Havuzlu Konak'ın önünden geçmez olmuş.

Otuz iki diş arasından çıkan laf otuz iki ağza yayılır, konakta Gülbeyaz'ın derdini bilmeyen yalnız paşa babası kalır.

"Alacalı Mehmed Paşa'nın kızı, Arabacı Deli Veysel'i seviyormuş..." dedikodusu konaktan mahalleye, mahalleden semte düşmüş. Arabacı güzelini kimi, "Haylaz, kopuk, daltaban, kayış bacak" diye yere çalar batırır, kimi de, "Ekmeğini namusuyla, alnının teriyle kazanıyor, Mehmed Paşa da anasından paşa doğmadı ya, gençliğinde Alaca Hamam'da natır yamağı imiş. Allah yürü ya kulum demiş. Yürümüş paşa olmuş..." dermiş.

Günde kırk kapının eşiğinden atlayan Kurşuncu Bahire Dudu bir gün konakta Gülbeyaz Hanım'ı bir köşeye çekmiş, "Sen boğçanı hazırla, yükte hafif bahada ağır mücevherlerini de koynuna doldur, ben oğlana işi açtım, seni kaçırmaya dünden razı... Bir gece gelir konakta kalırım, ertesi gün sabah namazı vakti çıkar giderim, haftasına yine gelirim, gece kalırım, bu sefer feracemi gizlice sana veririm, sabah namazı vakti çıkar kaçarsın, kimse şüphelenmez, Kurşuncu Bahire zanneder... Veysel seni arabasıyla bekleyecek, Edirne'ye kaçıracak, siz orada helalinden baş göz olunca paşa babanla hanımannen affetmeyecek de ne yapacaklar!.." diye dersini vermiş.

Bir sabah İstanbul'da sabah ezanları okunurken arabacı güzeli Deli Veysel koltuğunda boğçası ve yeşil feracesiyle kendisini bekleyen paşa kızını Karagümrük'te Çınarlı Çeşme'nin önünden arabasına atmış, üstüne bir hasır, bir kilim, birkaç da boş çuval serip basmış kırbacı kır atlarına, "Ver elini Edirne!" diyerek sürmüş, gitmiş.

Veysel yalınayak arabacı kopuğu, İstanbul bıçkınıdır ama namuslu oğlandır, yolda helali olmayan kızla bir kelime konuşmamış, elini eline değdirmemiş. Edirne'ye varınca da arabasını doğruca Paşakapısı'nın önüne çekmiş ve Edirne paşasının huzuruna çıkıp ayağa kapanmış. Edirne valisi oğlanın macerasını dinlemiş, sonra kararını vermiş, "Sizi bu gece kendi konağımda zifafa koyacağım..." demiş.

Ve o gece Arabacı Veysel Edirne paşasının konağında zifaf odasında gelin kızın duvağını kaldırmış, karşısında afet-i devran güzellikte bir kız, ama Alacalı Mehmed Paşa'nın kızı değil.

Bu kız Gülbeyaz Hanım'a çeyiz halayığı olarak alınmış Taranı-

dil adında bir cariyedir. "Beni affet. Ve helalin olarak kabul et Veysel Ağa!.." diye oğlanın ayaklarına kapanmış.

Meğer o da arabacı güzelini severmiş. Kurşuncu Bahire'den şüphelenmiş, konuşulur iken kapı ardından dinlemiş, kararlaştırılan günde küçükhanımdan evvel davranmış, Çınarlı Çeşme önüne gelmiş.

Gülbeyaz'a gelince, çeşme önüne gitmiş, beklemiş, beklemiş, beklemiş, Veysel gelmez!.. Babasının konağına dönmüş, döner dönmez de çeyiz halayığının kaçtığını öğrenmiş, Kurşuncu Bahire de kızın Veysel'le kaçtığını öğrenip haber verince küçükhanım bir altın tasa gönlünü kusmuş.

Beri tarafta ise fıkır fıkır oynak Taranıdil'i aguşuna basan Deli Veysel kısmetine razı olmuş.

Karısı bir gün, "Veysel Ağa" demiş, "araba üstünde dahi saz çalardın, sazını düğün günü duvara astın. Bir daha eline almadın, sen çalsan, ben de söylesem..."

Deli Veysel boynunu bükmüş. "Yosmam" demiş, "o saz evvelce gelin kız, hanım kız diye öterdi, şimdi soğan tuz diyor..."

Bu bir meddah hikâyesidir. Ne gariptir feleğin cilvesi ki yüz yıl sonra, hatta ismine varınca hakikat olmuştur, yalnız şehirler yer değiştirmiştir ve paşa kızı yerine bir ağa kızı geçmiştir; Edirne'de Arabacı Deli Veysel, zengin bir ağa kızını kaçırıyorum diye İstanbul'a aynı konaktan kendisini seven ve aynı oyunu oynayan hizmetçi kızı kaçırmıştır. Bu Arabacı Deli Veysel 1885-1890 arasında Fatih Belediye Dairesi Yangın Tulumbası Sandığı'nın en namlı uşaklarından, tulumbacılarındandır.

Yusuf Şah

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1878 ile 1880 arasında 16-17 yaşlarında idim; Üsküdar Doğancılar Sandığı uşaklarından Yusuf Şah adında bir delikanlı vardı, benden iki üç yaş kadar büyüktü; 19-20 yaşında resim gibi güzel, öylesine ki asıl adı unutulmuş, güzelliğinden kinâye Yusuf Şah diye anılırdı. Yosma hanımlardan biri bu güzel oğlana göz koymuş, yoluna çıkarttığı kılavuzlar, çöpçatanlar vasıtası ile Yusuf Şah'ı evine getirtmek istemiş ise de muvaffak olamamış; muhabbeti gayza, kine

çevrilmiş; bir gün çarşı boyundan araba ile geçerken, gençlik, zıpırlık, bıçkınlık şanından tulumbacı şehbazı gaflet ile kadına laf atmış.

'Hanımım, yüzüme baktın, işmarını aldım ama ergenlik hakkı bir altın saat ile elmas yüzük isterim!..' demiş.

Yosma da fırsatı kaçırmamış, hemen karakola şikâyet etmiş; koca çarşı boyu, yüzlerce şahit var. Irz ehli hatuna pervasızca laf atma, o zamanın tabiri ile harfendazlık suçundan Yusuf'u çarşı karakoluna almışlar. Karakol kumandanı bu gibi vakalar üzerinde gayet titiz, dayağı ile meşhur bir adamdı. Öyle ki falakaya yatırmış. Hiç unutmam bir cuma günü idi; vakayı gözümle gördüm. Dayak sahnesini görmedim, görmedim ama delikanlının feryadını karakol önünde biriken halk arasında dinledim; önce avazı çıktığı kadar bağırdı, sonra sesi perde perde alçaldı ve bir inilti halinde kesildi. Tam o sırada karakola bir asker girdi, onun da, 'Karakol kumandanı mısın, cellat mısın alçak herif!..' diye gürlediğini ve Allah'a sığınarak atılmış birkaç şamar sesi duyduk. Bu paşa kim idi bilemiyorum...

Sonra öğrendik ki Yusuf Şah'a kırk değnek vurmuşlar, ayaklarının altı cılk yara haline gelmiş. Destancılıkta ustam Âşık Razî, Yusuf Şah'a dayak atan o karakol kumandanını şu manzume ile hicvetmiştir:

Kıl kalemle Bihzad eylemiş tersim
Yusuf Şah derler ki hoş düşmüş isim
Gedayım ne haddim o şahı telsim

Busegâhım iken o şahta ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Koşarlı ayakla o hümapervaz
Yavru peleng misal yangıncı şehbaz
Ne reva dayakla enîn ü avaz

Busegâhım iken o şahta ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Lanetle yâd olsun kahpenin adı
Bir nigârın şerri, fitne fesadı
Dayağa yıkıldı kadd-i şimşadı

Busegâhım iken o şahta ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Tulumbacıların serveri güzel
Hâk-i pâyi yüz bin kahpeye bedel
Zelil idenlere lanet eyle gel

Busegâhım iken o şahta ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Be zalim kırılsın kopsun ellerin
Be kâfir yüzülsün mülevves derin
Gayya-yı cahildir ey şaki yerin

Busegâhım iken o şahta ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak...

Bu dayaktan sonra Yusuf Şah uzunca bir zaman yürüyememişti; koltuk değneği ile dolaştı ve en civelek, uçarlı, koşarlı çağında tulumbacılığı bıraktı. Bir ara Üsküdar iskelesinde çımacılık yaptı; sonra da Şirket-i Hayriye müdürlerinden birinin himayesi ile Hasköy'de fabrikaya bekçi olarak alındığını duydum."

İnce Arap, Kürt Bahadır, Hidayet

Galata'da Mengene Sandığı uşaklarından üç namlı tulumbacıdır; Hicri 1315/Miladi 1898 yılında yaşları 20 ile 25 arasında şehbaz ve şehlevent delikanlılardı. Bir zenci melezi olan İnce Arap, lakabının şöhreti asıl adını unutturmuştur, mâni, destan, koşma, kalenderi ve semai söylemekte de ayrıca şöhret sahibiydi. 1315 senesi Kurban Bayramı gecesi Aksaray'da Cellat Çeşmesi'nde çıkan bir yangına Mengene Sandığı'yla gittiklerinde üzerlerine yüksek bir duvar yıkılmış ve bu üç namlı tulumbacı altında kalarak ölmüşlerdi. O devrin tulumbacılık âlemi ananesince bu facia üzerine on sekiz kıtalık bir destan yazılmıştır ki, şudur:

Dinleyin vaka-i hal-i dilsuzi
Anlayın ne hal-i yamana düştük
Hak ecel-i kaza eylemiş ruzi
Sebeb-i mevtimiz beyana düştük

Birimizde İnce Arap idi şöhret
Birimizin ismi idi Hidayet
Bahadır tüvana genç idik gayet
Ahvalimiz halka ilana düştük

Bahadır Kürt idi refikin biri
Üçümüz kazaya uğrattık seri
İşiten ah itse vardır çok yeri
Böyle bir acayip tufana düştük

Herkes için ayrı olur kesb ü kâr
Tulumbacılık idi bizdeki efkâr
Mengene'de idik gayetle namdar
İşbu şöhret ile meydana düştük

Namımız iptida eyledik beyan
Candan sever idi cemi-i ihvan
Güler yüzlü hem de gayet kahraman
Aziz Reis gibi zişana düştük

Arkadaşlar ile bir şeb oturduk
Yangın var dediler tez hazır olduk
Fenerci borucu mevcut bulunduk
Sürat ile rah-ı revana düştük

Yazılan ne ise gelir serine
Derakap eriştik yangın yerine
Rast geldik bir kötü gözlü birine
Galiba nazar-ı düşmana düştük

Bir yangın duvarı oldu aşikâr
Yaklaştık yanına manend-i şikâr
İtfa-i harike bizde gayret var
Sokulduk kenar-ı suzana düştük

Kalbimizde yok idi zerrece korku
Muttasıl ateşe sıkmaktayız su
Meğer tehlikeli mahal imiş bu
Mukteza-i kader o yana düştük

Cellat Çeşmesi'nde idi bu yangın
Su işlemekten olduk cümlemiz baygın
Cellat imiş meğer bulunduk dalgın
Bilmedik afet-i mekkâra düştük

Oradan bir toz duman koptu elaman
Bir seda-yı dehşet feryad ü figan
Aklımız kaybettik olduk perişan
Zanneyledik ka'r-ı deryaya düştük

Yıkıldı ol duvar ecel pençesi
Oldu ömrümüzün ah neticesi
Kurban Bayramı'nda bayram gecesi
Herkes namazda iken kurbana düştük

Arkadaşlar gelip ordan çıkardı
Mahzun mahzun halimize bakardı
Cümlenin gözünden yaşlar akardı
Didiler bir müşkil hicrana düştük

Oradan camie kalktık nihayet
Musallada mevcut cümle cemaet
Müminlerden dua Hak'tan inayet
Bizler mağfiret-i Rahman'a düştük

Bayramlık kefenden yaptılar libasımızı
Gaslidüp kıldılar namazımızı
Yaptılar tuttular hem yasımızı
Bayram günü kabristana düştük

Arkadaşlar size ibret olduk biz
Bizim gibi gafil bulunmayın siz
Gittiğiniz yeri teftiş ediniz
Genç yaşımızda feda-yı cana düştük

Ey ahvalimizi bilen ehibba
Hatırdan etmeyin bizleri cüda
Muhtaçtır ruhumuz istiyor dua
Bizler merhamet-i ihvana düştük

Kesilmiş dünyadan dane-i nimet
Sene bin üç yüz on beşte eyledik rihlet
Bizim ahvalimizi gûş itti herkes
Böyle dilden dile destana düştük..."

Bu destan Kanlıca Sandığı reisi Hüseyin Reis'in kaleminden çıkmıştır ki son zamanlara kadar hayattaydı. Son kıtadaki "herkes" kelimesinin kafiye icabı "millet" olması gerekir, fakat Sultan II. Abdülhamid devrinde kullanılması yasak isimlerden olduğu için halk şairi kafiyeyi feda etmiş, "millet" yerine "herkes" demiştir.

Tulumbacı Bahriye

Körpe çağında tulumbacılık hevesi gütmüş bir mahalle kızı; külhani ve kalender halk şairi Üsküdarlı Âşık Razî, tahminimize göre 1885-1890 arasında yazdığı hezel yollu bir manzumede bu kızın ahvalini şöyle anlatıyor:

1. Ne kartal ne ebabil
Oğlan değil kız değil
Dünya güzeli olsa
İdemem asla meyil

2. Adı çıkmış deliye
Vız geliyor zaptiye
Karakolda müseccel
Tulumbacı Bahriye

3. Gelmiş gelinlik çağı
Lazım bir ayak bağı
Lakin hani alacak
Bir İstanbul uşağı

4. Yerinde kaşı gözü
Tatlı sohbeti sözü
Ona koca olacak
Allahın bir öküzü

5. Kayıkçı Ahmed, Ali
Hamal Hüseyin, Veli
Arabacı, askerler
Hepsiyle senlibenli

6. Sanma çürük sakızdır
Demir leblebi kızdır
Irz ehlidir pespaye
Yerde kar gibi kızdır

7. Vay ona yan bakanın
El şakası yapanın
Pestilini çıkarmış
Sırnaşık bağçıvanın

8. İki kol örgü saçı
Sanki çifte kırbacı
Sandıkta Bahri Reis
Kızoğlan tulumbacı

9. Sırtında yeldirmesi
Olmuş arslan yelesi

Nara atar Bahriyem
Eflaki tutar sesi

10. Köşklüyü görür görmez
Destur izin dinlemez
Düşer sandık peşine
Kış yalama buz demez

11. Saymaz sarhoş babayı
Yoktur enişte dayı
Yıldırır gelmiş olsa
Dağdaki tüylü ayı

12. Çeşme başı curcuna
Girer Akrep burcuna
El atmasın Bahriyem
Takunya pabucuna...

Vâsıf Hoca da şunları yazıyor:

"Ben Tulumbacı Bahriye'yi yakından tanıdım. Âşık Razî onun hakkındaki manzumeyi yazdığı sıralarda Bahriye 16-17 yaşlarında idi, toparlak rakamla kız 1875'te doğmuş olacaktır. Küçüklanga'da kulübemsi bir evde otururlardı; evin meyve ağaçları ile donanmış geniş ve güzel bir bağçesi vardı. Babası Baha Bey meslek sahibi olamamış, gece ve gündüz içer bir paşazade idi, ama hangi paşanın oğludur, denilecek mertebede idi. 14-15 yaşlarında iken it ve hayta pençesinde kötü yollara saptı, akıbet namlı bir hırsız oldu, elinden bir de kan çıktı, Sinop zindanına gönderildi, orada namı nişanı kayboldu.

Kız, anası öldükten sonra sarhoş baba elinde kaldı, evinden ziyade sokakta, oğlan çocukları ile oynayıp boğuşarak büyüdü. Daha 8-9 yaşında idi, sırtında pelaspare entari, yalınayak, saçlar, tarayıp bakanı yok, cadı saçı, mahalle tulumbacılarına katılır, Langa'dan ta Fatih'e, Fener'e, Balat'a, Galata'ya, Beşiktaş'a onlarla koşar, yangına gider gelirdi; köşklünün sesini işitince koğuşun önünde uşaklardan önce ispat-ı vücut edermiş ki tulumbacı lakabı kendisine o küçük yaşından kalmıştır.

Tulumbacı Bahriye.

Bahriye 16-17 yaşına basıp o zamanın âdetince gelinlik çağa geldiği zaman bile bir gece köşklünün narasını ve bekçinin avazını işitmiş, yeldirmesinin eteklerini toplayarak fenercinin yanında ve sandığın önünde Defterdar'daki bir yangına gitmişti. Ben o gece Defterdar'da devrin namlı tulumbacı reislerinden Kâhya İsmail'in kahvehanesinde misafir idim; yanımda konuşan iki şehbaz delikanlının sesleri hâlâ kulaklarımdadır, biri:

'İşte meşhur Tulumbacı Bahriye bu kızdır!..' dedi, öbürü:

'Ulan... Uskumru gibi kız, çiğ çiğ ye!..' deyince birinci hemen arkadaşının ağzını eliyle kapayarak:

'Sus ulan... Duyarsa vallah billah ikimizi birden ayağının altına alır, pestilimizi çıkarır, şu kalabalığın ortasında namusumuz da beş paralık olur!..' demişti.

Kavgacı, küfürbaz, eli sopalı bir kızdı. Güzelliğinden yana ise bin kız içinde bir tane idi. En zıpır oğlanlarla pervasızca konuştuğu halde namusuna toz kondurmamıştı. Çakıllı dere boylarında yetişir açar yaban şakayığı gibi bir kızdı, uzaktan hayran hayran seyredilir, o kadar, ne koklanır, ne de koparılıp yakaya takılırdı.

Bu eli bayraklı, sopalı kızla İstanbul uşağı, esnaf tabakasından bir genç değil, bıçkın, külhanbeyi takımından bile hiçbir delikanlı evlenmeye cesaret edemezdi. Güzel Bahriye'yi sevenler çok olmuştur, kızın da Bedri adında şahin baş bir itfaiye çavuşuna gönül verdiği söylendi idi. Kızın namusundan kimsenin şüphesi yoktu, evlendikten sonra idaresinden korkarlardı; arabaya koşulmaz yarış atı gibiydi.

Bahriye 18 yaşında iken babası sarhoş Baha Bey öldü; kızına Büyük Kapalıçarşı'da üç dükkân ile yine o çarşıda bir hanın yirmide bir hissesini miras bıraktı. O zamanlar handan ve dükkânlardan aldığı kira ile kimseye minnet etmeden gül gibi geçinebilirdi, fakat kıza bir koca da muhakkak lazımdı. Anadolu'dan yeni gelmiş semt bekçisinin kardeşi çocuğa ve Küçüklanga'da sakalık yapmaya başlamış İlyas adında bir delikanlıyı kızın namına kefil olan mahalle imamı ikna etmiş, saka oğlan kıza talip oldu. Adı saka ama, elhak erkek güzeli idi. Bahriye, saka İlyas'la evlendi. Nikâhta keramet vardır demişler, evlenir evlenmez de kadın kadıncık evine kapandı; gece yangınlara koşar tulumbacı Bahriye olduğuna bin şahit isterdi.

Samatya'da oturur meşhur aktör Ahmed Fehim Efendi hatırı sayılır bir zat idi; Baha Bey'in gayetle ahbabı olan Bahriye'nin bir saka ile evlendiğini işitince üzülmüş, İlyas'a Rumeli Demiryolu İdaresi'nde iyi bir ücretle bir bekçilik bulmuş, yerleştirmişti.

İlyas kumpanyadan aldığı aylığın meteliğine dokunmadan bir köşede biriktirir, karısının handan ve dükkânlardan topladığı kira bedelleri ile geçinirlerdi. Fakat İlyas kalıbının adamı çıkmadı; oğlu İsmail üç yaşında iken amcası olan bekçi ile beraber sılaya gitti;

evden ayrılacağı günün gecesi, biriktirdiği üç senelik aylıklarını da Bahriye'den gizli sandıktan almış, sabahı da, 'Bir aya kalmaz dönerim' diyerek vedalaşıp gitmiş. Bir ay sonra dönerim diyen arslan postu giymiş tilki oğlandan, Bahriye'nin boş kâğıdı geldi.

Saka İlyas'ın Bahriye'yi boşaması 1897-1898 arasıdır. Tulumbacı Bahriye o tarihten ta Balkan Harbi'ne kadar 15 yıl, bütün ümidini oğlu İsmail'e bağlayarak yaşadı. Efendiden birkaç kişinin izdivaç teklifini reddetti. Nankör sakanın oğlunu bir paşa, bey oğlu gibi giydirdi, kuşattı ve üstünde, benim diyen babaların yapamadığı baskı ile okuttu.

İsmail vücut yapısını, el ayak kalıbını, kaş göz nakşını zeberdest ve yakışıklı babasından almıştı; ana da güzeldi; Tulumbacı Bahriye'nin oğlunu herkes tulumbacı olur diye beklerken İsmail soyunup tulumbacı kılığına girmek şöyle dursun, koğuşların, hatta tulumbacı kahvehanelerinin önünden bile geçmezdi.

İsmail 1922'de idadi mektebini birincilikle bitirdiği zaman 18 yaşında idi; yüzüne bakanların gözleri kamaşır dilber bir delikanlı olmuştu. Balkan Harbi çıktı. Bu ciddi çocuk bir gün üç arkadaşı ile ant içmiş, anasına haber vermeden Harbiye Nezareti'ne gitmiş ve gönüllü asker yazılmış, iki gün sonra cepheye sevk edilmek üzere hemen o gün çocuğa asker esvabı giydirmişler. İsmail o akşam eve asker kıyafetinde gelince Bahriye şaşırmış, fakat, cepheye gidecek evladının cesaretini kırmamak için ağlamamış, bilakis bu hareketini tasvip eder görünmüş, 'Sayende gazi anası olacağım' demiş. İsmail Beyazıt'ta bir fotoğrafçıya çıkarttığı resmini bırakarak cepheye gitmiş.

Tulumbacı Bahriye gazi anası değil, şehit anası oldu. Edirne'nin Bulgarlar eline düştüğünde Sarayiçi'nde şu kadar esir Türk askeri arasında vahşiyane kurşuna dizilmiştir. Cepheye gittikten sonra oğlundan tek mektup alamayan Tulumbacı Bahriye, İsmail'in şahadetini Edirne'nin geri alınmasından sonra öğrendi.

O günlerde idi, yolum Küçüklanga'ya düştü, Bahriye'ye uğradım. Kapıyı açtığı zaman hilkat harikası zerka gözleri olmasaydı genç kadını tanıyamayacaktım; çok yorgun görünüyordu:

'İşin vardı galiba Bahriye Hanım...' dedim.

'Hiçbir işim yok Vâsıf Ağabey, içerde İsmail'le çene çalıyoruz!..' dedi.

Önce oğlanı izinli olarak gelmiş sandım, tebrik edecektim ki gözlerinden yaşlar, musluğu açılmış çeşme gibi boşandı... Ben öyle ağlayış görmedim efendim, hıçkırıksız şakır şakır bir boşanma...

Sedirin köşe yastığı üstüne çocuğunun resmini koymuş, resimle konuşuyormuş:

'Vâsıf Ağabey... Anamı bilmedim, ağabeyim kendini unutturdu, babacığıma çok acıdım, kocamın alçaklığı çok gücüme gitti, fakat buna dayanamayacağım, tahammülüm, şu gözpınarlarım kuruyuncaya kadar!..' dedi.

Üç dört gün sonra idi, Üsküdar'da kahvehanede oturuyordum. Tulumbacı Narin Ahmed geldi:

'Üsküdar'ı sana bırakıyorum ağabey, yarın bizimkilerin hepsini topla getir!..' dedi.

'Hayır ola?..' dedim.

'Bahriye Abla intihar etti, biz kaldıracağız...'

Narin'in anlattığına göre bedbaht güzel kadın, bir zamanların ele avuca sığmayan sokak kızı, İstanbul'un o meşhur Tulumbacı Bahriye'si mahalle bakkalına gidip bir binlik rakı almış, bakkal Bodos:

'Misafirin mi var Bahriye Hanım?..' diye sormuş.

Eski Bahriye olsa, Karamanlı Rum'un safiyane sorduğu sual üzerine ayağından takunyasını çıkarır, bakkalın kafasını yarardı, gülmüş:

'Zamparam gelecek!..' demiş.

İçkinin katresini ağzına koymamış kadın o gece bir binlik rakıyı içmiş, sonra bahçeye çıkarak bir erik ağacının dalında canına kıymış.

Efendim, İstanbul tulumbacıları, Tulumbacı Bahriye'ye bir cenaze tertip eylediler, öyle bir tantanalı kaldırdılar ki, gören vezir kızı, paşa karısı zannederdi.

Cenazede Aktör Fehim Efendi de vardı:

'Vâsıf... Şu kızın hayatını bir dram yapıp tiyatroda oynatacağım, ama gel gör ki sahnede Bahriye olabilecek tek aktrisimiz yok... Onu ancak Sara Bernar temsil edebilir' demişti..."

Edebiyatımızda tulumbacılık üzerine yazılar

Nabizade Nâzım'ın "Zehra" hikâyesi

Tulumbacılık hayatından etraflı şekilde ilk bahseden muharrir, Edebiyat-ı Cedide'nin en realist kalemine sahip olan Nabizade Nâzım Bey'dir. "Zehra" adındaki büyük hikâyesinde kahramanı Subhi'yi Beyoğlu'nda bir fahişenin pençesine atıp felakete sürükledikten sonra sefaletin dibine indirir. Subhi, sefil ve perişan bir tulumbacı koğuşuna sığınır. Muharrir, bu vesileyle, pek kısa da olsa, o devrin tulumbacı ıstılahlarını kullanarak tulumbacılık ve koğuş hayatından bahseder ve bir yangın sahnesini tasvir eder ki, bir edebi metin olarak, İstanbul tulumbacılarının tarihçesinde anılmalıdır:

"Artık Subhi'nin bundan sonraki yaşayışı tam serseriyane tam mekânsız bir hale münkalib oldu. Firuzağa tulumbacı kahvehanelerine dadanmış, 15-20 gün içinde tulumbacılarla halli hamur olmuştu. Arkadaşlarının tazyiki üzerine sandığa omuzdaş yazılmaya karar verdi, reis İnce Hasan'a müracaat etti. Arnavut Hanı'ndaki yatağını orada birisine satmış, yani yataksız kalmış olduğu cihetle kefaletsiz omuzdaş olamayacaktı. Arkadaşlarından üç kişi çapkınlık etmeyeceğine, münasebetsiz hallerde bulunmayacağına kefil olarak Subhi'yi koğuşa kabul ettirdiler. Subhi'ye bir kat yeni tulumbacı elbisesi verdiler. Gündüzleri kahvede hizmet ederek para kazanmaya başladı. Zaten kahve parası sandık parasından çıkacaktı, hasta olursa veya ezkaza kodese girerse sandık parasından beslenip tütün içebileceği de bir teselli idi.

Reis Subhi'yi artçı tayin etmişti, fakat daha ilk tecrübede Subhi bu vazifenin uhdesinden gelemeyeceğini kestirdi. Öncülük tecrübesi de muvaffakiyetsizlik gösterdi. İnce Hasan içinden kızmak-

ta idi. Subhi cılızlığı, çelimsizliği hasebi ile ne fenerci olabilecekti, ne borucu, çaresiz kökenci Dursun'u artçılığa getirip Subhi'yi kökenci yaptı..."

Görülüyor ki tulumbacı ıstılahlarını sıralayan Nabizade Nâzım Bey tulumbacılığı bilmemektedir. Artçılık öncülük tulumbacının boyuyla ayarlıdır, bir tulumbacı ya artçı olur ya da öncü, her iki yerde tecrübe edilmez. Fenercilik, boruculuk, kökencilik ise sandıkta bir rütbedir, mevkidir; sefaletine acınarak sandığa alınmış bir gencin işe yarasın diye oralarda tecrübesine imkân yoktur. Muharrir şöyle devam ediyor:

"Subhi'nin vazifesi ehvenleşmiş ise de tehlikesi artmıştı, çünkü borucu ile birlikte damlara çıkmak, ateşe herkesten yakın bulunmak mecburiyetinde idi.

Bir gece koğuş ahalisi, bir idare kandilinin zayıf ışığı altında horul horul uyumaktalar iken köşklü narayı atarak uyandırdı, Tatavla'da yangın olduğunu haber verdi.

Subhi gözlerini ovuşturarak kalktı; başı, beyni kazan gibiydi. Omuzdaşlar giyinmekte, öteye beriye seğirtmekte idi. Subhi de naçar giyinmeye mecbur oldu. Tam dizliğini çekmekte iken ikinci reis Subhi'ye dedi ki:

'Haydi bakalım kökenci, fırla bakalım!.. Reise haber ver de sandık kaldıralım!..'

Subhi homurdanarak yemenilerini çekip fırladı. Hava gayet soğuk, rüzgâr şiddetli, sokaklar karanlıktı. Uyku sersemliği ile reisin evini güçbela buldu; reise bir çocuğu olduğunu haber verdi. Sandık koğuşun önünde hazırlanmış, fenerci fenerini yakmış, takımlar toplanmış, nazıra hayvan gitmişti. İnce Hasan geldi:

'Hazır ol Zeybek!..'

Zeybek takımı:

'Alesta!..' diye bağırdı.

Reis:

'Yakın gel!..' emrini verdi, takım kollara yaklaştı:

'Al... Zeybek!..' kumandasında öncüler ile artçılar bir elde sandığı omuzladılar. Fenerci öne düştü. Subhi omuzdaşlar arasında gitmekte idi. Sandık 'koyun ayağı' gitmekte, şuradan buradan misafirler gelmekte idi. Fenerci:

'Yalama var!..' diye haykırdı.

Takım dikkatli yürümeye başladı. Bozahane Yokuşu'nu bu gidişle çıktılar. Taksim Meydanı'nda takım değiştirildi. Beyoğlu Caddesi'nden bir sandık çöktü, herkesi bir çarpıntı aldı.

Reis takım açtırdı, sandık kuş gibi uçmakta idi. Neferlerden Bıçkın Salih:

'Yaman gider Bey... oğlu Pevruz aaalın!..' diye bir nara attı.

İş kızışmış, arkadaki sandık takibe başlamıştı. Subhi bu gidişe hiç alışkın değildi. Bacakları kuvvetten düşmekte, nefesi nefesine yetişmemekte, geri geri kalmakta idi. Halbuki arkadaki sandık ateş gibi gelmekte idi. Helecan artmış, tehlike yaklaşmıştı. Koca Firuzağa Sandığı'nın 'gebe kalması' tasavvuru cümleyi titretmekte idi.

Subhi'nin artık tab ü tüvanı kesilmişti. Fakat arkadaki sandık gelip çatmak üzere idi. Şu halde takım değiştirmek de tehlikeli idi. Reis kırbacını havada şaklatarak küfür etmekte, herkes kavgaya hazırlanmakta idi. Bıçkın Salih, Subhi'ye dedi ki:

'Tetik davran omuzdaş! Sandığa dikkat et!'

Bu hızla maşatlığın önüne gelmişlerdi ki, arkadan gelen sandık kaybolmuştu. Bu, Firuzağa Sandığı için daha büyük tehlike idi. Çünkü kaybolan sandık arka sokağa sapmıştı ki ilerde öne çıkması mümkündü. Bu hal ise sandık için tahkir olup mutlaka kavga lazımdı.

İnce Hasan biraz nefes alarak takım değiştirdi; Keçekülah'a takım açtırdı. Subhi sanki yığılıp kalacağını zannediyordu. Halbuki sandığı bırakmak da mümkün değildi. Pangaltı'ya kadar geldikleri halde bile arkadaki sandık zuhur etmemişti, artık tehlike geçmiş, sandık 'koyun ayağı'na yatmıştı. Subhi nefes almaya başladı.

Yangın yeri dar bir sokak içinde ahşap bir evdi. Ateş alt katında zuhur etmiş, tavana kadar sarmıştı. Yan tarafındaki evin de saçağı ufaktan tutuşmuştu. Sokak hıncahınç dolmuş, ortalık feryat ve gürültü içinde kalmıştı. Tatavla Sandığı işe başlamıştı. Bir taraftan sakalar su taşımakta, bir taraftan da şuraya buraya eşya taşınmaktaydı.

Sandık indi. Hortum takıldı, borucu bir ev aşırı bir dama çıktı. Subhi köken ipini açıp bir ucunu kökene bağladı. İpi kangalladıktan sonra fırlatıp yukarıda borucuya attı, kendisi de derhal dama çıktı. Borucu ile birlikte ipi tutup hortumun ucunu yukarıya aldılar. Subhi kökenden hortumu zapta çalıştığı sırada Borucu Ali boruyu iki

eliyle kavramış, sağ elinin başparmağı ile borunun ağzını tıkayarak su beklemekte idi. Aşağıdan ise sandık ağız ağıza dolmuş, işlemeye başlamıştı. Ali suyun tazyikini hissedip parmağını çekince, hışım ile şiddetle çatlaya çatlaya parmak kalınlığında bir su fışkırmaya başladı. Bu su, alevin içine girince derhal tebahhur etmekte ve ateş üzerinde hiçbir tesir göstermemekte idi. Subhi bu manzarayı ömründe görmüş değildi. Beş altı arşın yakında şiddetli bir ateş, yalım yalım alev salarak kıvrıla büküle havalanmakta ve ucundan kesif bir siyah duman sütun sütun yükselmekte idi. Hava insanı bunaltacak derecede kızmış, borucu ile Subhi buram buram ter dökmeye başlamıştı. Alev bunlara vurmakta idi. Rüzgâr biraz yatışmış, her taraftan tulumbalar üşüşmüş olmakla yangının söndürülebileceği umuluyordu. Civar damlardan her yangın alevine beş on boru sıkılmakta idi. Alev yeniden yeniye bazı tahtalara sirayet ettikçe, evvela şerare halinde zuhur eden ateş, büyüye büyüye alevlenmekte, bu suretle yangın azıp yayılmakta idi. Borucu Ali en ziyade bu noktalara dikkat etmekte, nerede yeni bir ateş görse oraya dönmekte idi.

Subhi sıcaktan bunalacak hale gelmişti. Yüzü gözü cayır cayır yanmakta idi. Arada sırada hortumun dikiş deliklerinden fışkıran su ile yüzünü gözünü ıslatmakta idi. Ateş gittikçe ilerlemekte, bu tarafa yürümekte idi. Aşağıdan İnce Hasan avaz avaz bağırarak onları aşağı çağırmakta idi. Karşıki büyükçe evin sahibi, Firuzağa Sandığı'nı evine istemekte idi. Ali boruyu sökmüş, Subhi ipi kökene bağladıktan sonra hortumu sağarak aşağıya bırakmaya başlamıştı. Borucu damdan inmiş, Subhi yalnız kalmıştı. Halbuki hiç kimse farkına varmadığı halde bu hanenin arka tarafındaki saçak bir hayli zaman evvel ateş almıştı. Subhi damın bacasına seğirtti, fakat ateş tavanı sarmış olmakla alev içinden geçmeye mecbur idi. Subhi tavan arasında duman içinde kalmış, sağını solunu şaşırmıştı. Oraya buraya saldırmakta ise de bir türlü yolu bulup çıkamıyordu. Feryadın da hiç faydası yoktu, çünkü aşağıda hüküm süren kargaşalık, gürültü, patırtı arasında feryatlarının işitilmeyeceği belliydi. Teneffüs güçleşmiş, başı dönmeye başlamıştı.

İnce Hasan, Subhi'nin gecikmesinden şüphelenmişti; neferlerden iki tanesini çatı arasına çıkardı, bunlar da göz gözü görmeyecek kesif bir duman içinde kaldılar:

'Subhi!.. Subhi!..' nidasına gayet boğuk bir sesle:

'Yetişin... Boğuluyorum!..' cevabını aldılar.

Hal ve mevki pek tehlikeli idi. Subhi'nin bir tarafından da alev sarmakta idi. Subhi kendini kaybetmiş, bayılmıştı.

Subhi'nin yanıkları on beş gün içinde iyileşmiş, artık koğuştan dışarı çıkmaya ve arkadaşlarının teşvikleri ile meyhane âlemlerine başvurmaya başlamıştı. Zilzurna matiz olmayınca koğuşa girmiyordu. Şu maişet-i sefihane ve sefilane gün geçtikçe ahlak ve hissiyatını daha ziyade ifsat etmekte idi. Ne kadar değişmişti!.. Bir zamanın nazik ve terbiyeli Subhi'si şimdi sırım gibi sertleşmiş, uçarılaşmış, bıçkınlaşmıştı. Elfaz ve ibarat-ı müstehcene ve amiyanenin envaını öğrenmişti. En çirkef karılarla düşüp kalkmaya başlamıştı..."

Nabizade Nâzım'ın "Zehra" hikâyesinde bu tulumbacı hayatı ve yangın faslı yaşanarak değil, dinlenerek yazılmıştır. Muharririn bir tulumbacıyı, belki de bir ücret karşılığı konuşturarak bazı notlar aldığı bellidir; sorup öğrenmeyi unuttuğu yerleri kendisi dolduruvermiş ve hatalara düşmüştür. Tulumbacıların yangında nasıl çalıştığını, bu arada mesela hortumun dama ne suretle çıkarıldığını gösteren satırlar, dam üzerindeki durumun tasviri güzeldir. Fakat tulumbacılardan bahsederken "uşak" tabirini hiç kullanmıyor, "nefer" diyor. Aslında ise "nefer" itfaiye efradına alem olmuş, tulumbacılar arasında hiç kullanılmamış, daima "uşak" denilmiştir. Her ne ise, yukardaki satırlar Türk romanında tulumbacılık hakkında yazılmış ilk satırlardır, bu yönden kıymetini daima muhafaza edecektir.

Ahmed Rasim'in kalemiyle tulumbacılar

Ahmet Rasim'in yazılarında İstanbul, sesli ve renkli bir film halindedir; onun ölmez eserlerini sıkarsak İstanbul'un ıtrı damlar. İşte o eşsiz kalemin taklit edilmez hünerle çizdiği bir sahne, bıçkın tulumbacılar bir sandala dolmuş, Kâğıthane yolundadırlar:

"Tentesi gergin, kırmızı püsküllü, ön tarafında bir demet fulya dikili, kıçı sular içinde gider, şu sandala bakın hele, içindeki takım açanlara bir nazar edin. Ta başta oturan, kelle tıraş, keçe külahlı, sırtta ipekli gömlek, kollar sıvanık, bileklere kadar dövme, kara esmer suratlıyı gördünüz mü?.. İşte hem mahalle sandığında borucu, hem de Çukurçeşme'de yorgancıdır, adına biraz hasis olduğu için Çömlek derler.

Gelin sıvıryaya. O ne kıvırcık yağlı saç be!.. Mavi ipekten mendil kudretten kıvırcık saçlarını yarı kapamış, yalnız gözlerinde oynar bir beyazlık var. Fanilasına uygun kırmızı kuşağın bir ucu sarkmış, çalkanıp duruyor... Yaşa Mangır!.. Ölme Mangır!..

'Mangıra hampir!.. Hampir!..' diye el çırpıyorlar.

Fakat bunların yanından geçmeye gelmez. Geçerseniz şu şık bey gibi insanı tarize alırlar. Şık bey kızardı. İki kavrulmuş fena halde süzdü, söyleniyordu. Andriya salata gibi!.. Gözler süzük, sandıktan kalma itiyat sağ olmuş biraz aşağıda... Beyaz mendil bağlanmış fanilası tir tir, belinde beyaz kuşak, beyim uçuyor!.. Buna da atak olduğu için Horoz derler...

Hamladaki Habeşi'yi yabana atmayın, belalıdır ha!.. Dikkatle bakmayın, sulanır... Güllü al mintanın arasında bir şey gizlidir, kıyar ha!.. İki defa yangında ölümden kurtulmuş, uşaklar buna iki kavrulmuş derler...

Aman bakın!.. Allah'ı severseniz bakın, ortada göbek atan siyahiye bakın!.. Hepsi birden çalıp oynuyorlar:

Aftoso beklerim beklerim
Derya derya gezerim
Of! O şık şık oğlan
Oğlan... O şık şık oğlan!

Aferin Mangıra!.. Narayı salıverdi:
'Ah anam... Mangırsa buradayım!..'
Ben dedim ya!.. Hoca efendi laf anlamıyor, bu sandalın yanından gitme, çatarlar. Hayır, illa ki sırıtarak geçecek!.. Gördün mü şimdi!..

Aşağıki mahallenin koca imamı
Yukarıki mahallenin küçük imamı
Aman yalelli canım yalelli
Yâr yalelli yalelli!..

Şu zarif, şu mütenasip hanım da kayıkçıya beriden dese de bunların diline düşmese olmaz mı?.. Ne ihtiyatsız kadınmışsın!.. Alın efendim, buyurun; bu sefer de dümen tutan pırgıç başladı. Yine makamı değiştirdiler, Mangır hâlâ göbek atıyor:

Mahzun mahzun gezerim
Ben yâri sezerim
Yârim bana varırsa
Dünyaları ezerim

Yandım aman yandım aman
Aç yüzünü geliyorum ben!..

Bravo Dövme Mehmed'e!.. Harf atıyor:
'Ah!.. Ah!.. Gözlerin kör olsun sen de bu dertten iflah bulamazsın inşallah...'
Efendi Baba kurnaz, hiç yanaşır mı!.. Ama ne oldu?.. Nazarım değdi, o da yanaşıyor!.. Haydi bakalım, Mangır bir iş çıkar!.. Çıkardı

ya!.. Moruğun dızgalına gelin diyor!.. Bu alay beyleri adam mı geçirirler!..

Sakallım aman aman
Ne desem yapar bana
Çarşılar yakın olsa
Fistanlar alır bana

Dam üstünde kediler
Mırnav mırnav dediler
Mahallenin kızları
Sakallımı yediler!..

Gidiyorlar... Ne ahenk, ne raks:

Ha ha ha!.. Maşallah!
Ha ha ha!.. İnşallah!
Anayisi babayisi de
Kavurması kıvırması da
Çalkaaa!.."

Osman Cemal Kaygılı'nın *Aygır Fatma* romanında çocuk tulumbacılar

Tulumbacılığın, en revaçta olduğu devirde bile İstanbul halkının büyük çoğunluğu tarafından bayağı, haysiyet kırıcı görüldüğünü gereği gibi anlatmıştık.

Vâsıf Hoca merhum, İstanbul gençleri ve çocuklarının tulumbacılığa karşı aşırı bir heves, âdeta bir sevda duyduklarını her vesileyle sık sık belirtir ve aynı zamanda varlık içinde nazla büyütülmüş nice bey, paşa oğullarının bu sevdayla perişan olduklarını, kahvehane peykelerine, meyhane köşelerine, hamam külhanlarına, esrar tekkelerine düştüklerini söyler. Tulumbacılığın ayaktakımı için biçilmiş kaftan olduğu aydın hakikattir.

Çocukluğunda ve gençliğinde sandık kolu altında yalınayak, pırpırı kıyafet yangınlara koşmuş rahmetli Osman Cemal Kaygılı da *Aygır Fatma* adındaki şaheserinde bu hakikati çok şirin bir sahneyle anlatıyor. *Aygır Fatma*, Zehra ile Hasan adında iki gencin aşk romanıdır. Romanın kahramanlarından Hasan, yazarın kendisi, Osman Cemal'dir. Romanın baş taraflarında o zamanlar, II. Abdülhamid devri sonları, pek meşhur olan "fulya bağçeleri" tasvir olunur ve yazar çocukluk çağındaki büyük aşkının masum bir hatırasını tespit eder:

"İstanbul yeni bir bahara daha kavuşmuştu. Bu yeni baharın cumalarından biriydi. Hasan'ın haşarı mahalle arkadaşları bir gaz sandığının iki yanına bostanlardan aşırdıkları birer fasulye sırığı çivilemişler, içlerinden en büyüklerini de kendilerine reis yapmışlar, mahalle aralarında tulumba talim ediyorlardı. Tabii bu talimler hep ceketsiz, yeleksiz, pantolonlarının paçaları sıvalı, yalınayak, başı kabak

yapılıyordu. O gün, bunların reisliğini yapan en büyükleri, cuma olduğu için, mahallenin çekirdekten yetişme olan bu küçük tulumbacı namzetlerini önüne katmış, onlara yollarda türlü şaklabanlıklar yaptırarak, türlü naralar savurtarak, sandık omuzlarında, fulya tarlasına kadar çıkarmıştı. Hasan da aralarında idi.

Küçük tulumbacılar fulya tarlasının en kalabalık yerinde sandıklarını yere indirip dinlenmek için yere serildikleri zaman, bunların etrafını bir sürü seyirci almıştı. Reisleri olan büyükçe oğlan şimdi bu kalabalığın karşısına etrafa caka için salt adları ile değil de sonradan uydurma lakapları ile çağırıyordu:

'Ulan Kılkuyruk Şaban... Kalk şuradan bana bir ateş bul, cigaramı yakayım!'

'Ulan Cimdallı Saim... Haydi bakalım, burnunla bir zurna çal da Topuz Ömer bir çiftetelli oynasın!'

'Ulan Zümbülbebek Mehmed... Ayağına yolda diken batmıştı, al şu çakıyı da dikeni çıkar! Malum ya dönüşte çarşıdan geçeceğiz, baş takımı siz kovacaksınız!..'

'Ulan Kuşkonmaz Hasan... Oturduğun yerde yeniden bir beyitli nara düz de giderken yollarda onu atalım!..'

İşte tam bu sırada etrafını sarmış olanların arasından uzunca boylu, esmerce bir kızın gözlerine ilişen Hasan o anda kıpkırmızı kesildi. Kızın da kendisine karşı yüzünü ekşitmesi üzerine o kıpkırmızı yüz limon gibi sararak Hasan'a o canım misk kokulu, apaçık, apaydınlık, yemyeşil ve koskoca fulya tarlası simsiyah, daracık, havasız, berbat bir zindan kesildi..."

Sermet Muhtar Alus'un tulumbacılar üzerine yazıları

Yakın geçmişteki İstanbul hayatı üzerine en çok eser vermiş muharrirlerden biri rahmetli Sermet Muhtar Alus'tur.

S. M. Alus yaşadığı devri kalem diline verirken elbet ki tulumbacıları unutamazdı. Bilhassa *Onikiler* isimli romanında tulumbacılara geniş yer vermiş, onlar hakkında ayrıca makaleler de yazmıştır; aşağıdaki satırları *İstanbul Belediyesi Mecmuası*'nda çıkmış bir yazısından naklediyoruz:

"Yedi atım top derinden derine gürler. Kahvehanelerde pinekleyen, çarşı pazarda satıcılık eden omuzdaşlar hemen kulak kabartmada:

'Top mu?'

'Susun be sayalım...'

'Yedi yahu!..'

Hepsi alesta. Derhal kulelerden kırmızı ceketli, bel kayışı pirinç tokalı, eli harbili, geceleri bir de muşamba fenerli köşklüler etrafa dağılır. Ellerindeki harbi saldıracak sokak köpeklerinden korunmak içindir, karakol önlerinde, köşe başlarında narayı atarlar:

'Aaaayt... Bekçi! Beşiktaş'ta Valdeçeşmesi!'

Ekser büyük konaklar, köşklülere ayda bir mecidiye aylık bağlamıştır, oralarda da narayı basarlar.

Köşklüye damdan düşercesine, 'Yangın nerede?' diye sorulmaz, sordun mu cevabı hazır: 'Babanın gecelik külahında!..'

Mutlaka, 'Uğurlar ola ağa!' denilecek, o da, 'Eyvallah beybaba, hanımteyze, efendi birader..' diyerek yangının yerini sormadan söyleyecek.

Gece ise köşklüden sonra sıra bekçilerde:

'Yaaan guuun vaaa!.. Beğoolu'nda, Galyoncu Golluğu'ndaaa!..'

Omuzdaşlar kahvede toplanır toplanmaz soyunup keçe külahları, daima dizlikleri giyip, bir örnek kıyafette iseler, vişneçürüğü, galibarda, filizi renkten fanilaları sırta geçirip baldırlar çıplak, ayaklar yalın, tulumbanın yanına seğirtirlerdi. Tulumba mahalle camiinin sundurmasının altında ya da yakın bir han avlusunda durur.

Babızaptiye, Gümrük, Belediye Daireleri gibi makamların ve her mahallenin bir tulumbası mevcut, her biri dört kişilik üç takımdan tut, 10-15 takıma kadar dolgunları çok.

Takımlar kurulurken mutlaka şamata kopacak, mesela reis:

'Abdullah, Pohpoh Selim, Çenber Şakir, Pepe Ali beraber olacaksınız!..' derken itirazlar başlar:

'Ben solak, Pohpoh solak, almam be!'

'Çenber çabuk şişiyor, yanıma Kör Hidayet'i koy!..'

'Geçende Meyyit Yokuşu'nda sıfırı tüketen kimdi andavallı?'

Nihayet takım açılır. En önde fenerci, borucu, hortumcu gibi bastıbacaklar; artlarında şemsesi, gövdesi ayna gibi pırıl pırıl sandık, içinde muşta, usturpa, omuzlayanlar tabanı yağlarlar.

Her takımın adı var: Tatar Oku, Muşlu, Ali Kıran, Şahin, Kara Kartal.

Reis de boyuna kumanda, tenha yerlerde:

'Yavaş al Muşlu!..' (Yani 'ağır tırıs'.)

Koska'da Hasanpaşa Karakolu, Beyazıt Meydanı, Karaköy gibi kalabalığa girilince:

"Ayda ihvanlar... Kurt dingili!..' (Yani 'gayet sıkı gidiş'.)

Naralar da kopar:

'Aaayt!.. Karada arslan, deryada kaptan, koşuşu ceylan, İstanbul'da nam alan kadırga köleleri!..'"

Tulumbacılık üzerine edebi metinler arasına aldığımız bu yazı baştan aşağı hatalarla doludur, tamamen uydurmadır.

Tulumbacılar yangına giderken bir tulumbacı kahvehanesi de olsa kahvehanede soyunmazlar, mutlaka ve mutlaka koğuşlarında soyunurlardı. Alus, koğuşun adını bile kaydetmiyor.

Bir takım dört tulumbacıdan kurulur: Alus, 10-15 takımlık sandıklardan bahsediyor, 10 takım 40, 15 takım 60 tulumbacıdır. İstan-

bul tulumbacılığı hiçbir devrinde bu kadar kalabalık sandık görmemiştir, en büyük sandıklardan biri Üsküdar Daireliler olmuştur, onlar da en parlak devirlerinde ancak 5 takım, 20 tulumbacı çıkarmışlardır: reis ve ikinci reis, borucu, fenerci ve kökenci ile 25 tulumbacı olur, 5 de misafir olsa 30 kişi eder.

Alus, takımları reise kurduruyor; takımları reis değil, ikinci reis kurar, sandığı yangına gider, yangından dönerken de o idare eder. Sandıkta öyle bir disiplin hâkimdir ki ikinci reisin kurduğu bir takıma, "ben falanla koşmam" diye hiçbir uşak itiraz edemez.

Muhterem yazar, fenerci, borucu ve kökenci için "bastıbacaklar" diyor, gülünçtür. Bir sandığın borucusu, fenercisi, kökencisi en seçme uşaklardır ve sandıkta rütbe, mevki sahibidirler.

"Ayda ihvanlar!" hitabını kullanıyor "haydi" yerine "ayda" tulumbacı ağzı değil, Çingene ağzıdır. "İhvanlar" da denilmez, "uşaklar" denilir. Kaldı ki emirler verilirken daima takımın adı söylenir.

Hiçbir sandıkta "Tatar Oku", "Kara Kartal" gibi takım adı kullanılmamıştır.

Naraya gelince o da uydurmadır. İstanbul tulumbacıları üzerine otuz yıl sürmüş araştırmalarımızın mahsulü olarak bütün bu hususları bu eserimizde daha önce gereği kadar tafsilatıyla anlatmıştık.

Karagöz'de ve ortaoyununda tulumbacı

Edebiyatımızda tulumbacı tipi karagöz ile ortaoyununda da yaşatılmıştır. Karagöz'de ve ortaoyununda tulumbacının en kuvvetli çizgileri hemen daima ayyaş ve küfürbaz oluşudur. İşte Karagöz'den tulumbacı ağzı bir küfür:

"... Ulan anasını avradını, kızını kısrağını, ocak davlumbazını, kümesteki kazını, raftaki sazını, sandığını sepetini, astarını bezini, ağzını yüzünü, burnunu gözünü, düzünü düzgününü sallayıp sırtladığım..."

Perakende notlar

Yangın kuleleri

İstanbul'da yangın ateşinin ilk alevini, dumanını görmek ve yangını tulumbacılara haber vermek için üç yangın kulesi kullanılmıştır: Beyazıt Yangın Kulesi, Galata Yangın Kulesi, Vaniköyü'nün arkasında İcadiye Yangın Kulesi. Bu kulelerin sağlam görüş sahaları şöyledir:

Beyazıt Kulesi: bütün İstanbul; Kadıköyü'nden Vaniköyü'ne kadar Anadolu yakası; Bebek'e kadar Rumeli yakası.

Galata Kulesi: kendi civarı, Eyüp ve etrafı.

İcadiye Kulesi: Vaniköyü'nden ve Bebek'ten öte Boğaz'ın her iki yakası.

Yangın ateşi Beyazıt veya Galata kulesinden görülmüş ise gündüz bir kırmızı bayrak, gece bir kırmızı fenerle İcadiye'ye bildirilir, bu bayrak veya fenerleri gören o kuleden top atılarak bütün İstanbul'a duyurulurdu. Top sesini duyan İstanbul halkı yangının semtini öğrenmek için "köşklü"leri beklerdi. Beyazıt ve Galata kuleleri tepelerine çektikleri bayrak veya fenerle ilk yangın işaretinden başka büyük şehri üç bölgeye ayırarak şu işaretleri verirlerdi:

I.

Asıl İstanbul içi, surların dışında Haliç kıyısında Eyüp ve Marmara kıyısında Yeşilköy'e kadar bütün Rumeli yakası yangınları için:

BEYAZIT KULESİ:

Gündüz: İki yanına ikişer sepet asar.

Gece: İki yanına birer kırmızı fener asar.

GALATA KULESİ:
Gündüz: Biri sarı, biri kırmızı iki bayrak çeker.
Gece: Altlı üstlü iki kırmızı fener asar.

II.
Kadıköy, Üsküdar ve Boğaziçi'nin Anadolu yakası yangınları için:

BEYAZIT KULESİ:
Gündüz: İki yanına birer sepet asar.
Gece: Tek yeşil fener asar.

GALATA KULESİ:
Gündüz: Tek yeşil bayrak çeker.
Gece: Tek yeşil fener asar.

III.
Beyoğlu tarafı ve Boğaziçi'nin bütün Rumeli yakası yangınları için:

BEYAZIT KULESİ:
Gündüz: Bir yanına tek, bir yanına çift sepet asar.
Gece: İki yanına birer renksiz fener asar.

GALATA KULESı:
Gündüz: Tek beyaz bayrak çeker.
Gece: Tek renksiz fener asar.

Köşklüler

Büyük şehirde yangın ateşi, Beyazıt ve Galata kulelerinin en üstünden geceli gündüzlü gözlenirdi. Ateş görülüp semti de tespit edilince İstanbul'un her semtindeki yangın tulumbaları sandıklarına "köşklü" denilen ulaklarla haber verilirdi.

İstanbul'da yangın gözlemek için ilk yangın kulesi, Yeniçeri Tulumbacıları Ocağı'nın kuruluşundan otuz yıl sonra 1750 Küçükpazar yangınını müteakip yapılmıştır; bu yangında "Ağakapısı" denilen

Süleymaniye'de Yeniçeri Ağalığı Sarayı da yanmış, bu saray yeniden yapılır iken yangın gözlemek için bir de ahşap kule ilave edilmiş, bu kuleye "yangın köşkü", nöbetçi gözlülerine de "köşklü" isimleri verilmişti; yine o tarihte Galata Kulesi'ne de yangın gözcüleri konulmuş, onlara da "köşklü" denilmişti; ulaklar da aynı isimle anıldılar.

Köşklüler de en makbul tulumbacılar gibi gayetle koşarlı delikanlılardan seçilip alınırlardı. Ayaklarının koşarlı olmasından başka vücut yapılarının da iri, müheykel olmasına dikkat edilirdi. Çoğu Kazdağlı, Alanyalı, Bozkırlı delikanlılardı ve hepsi bekâr uşaklarıydı. Kulelerdeki odalarda yatar kalkarlardı. Beyazıt Kulesi'nde yirmi, Galata Kulesi'nde on sekiz nefer köşklü vardı. Ayaklarına tulumbacı yemenisi giyerler, pantolonları herhangi bir renkte, tercihan siyah veya kurşunî renklerde, fakat tulumbacı kesimi, bol paçalı olurdu ve kendileri tarafından yaptırılırdı. Fakat bir üniforma diyebileceğimiz ceketler Şehir Emaneti (Belediye) tarafından verilirdi; dik yakalı, sarı, parlak düğmeli ve kırmızı renkliydi, omuzlarında da apoletler vardı, bellerine de tokalı kemer bağlarlardı. Ellerinde gündüz yalnız bir harbi (kısa mızrak) bulunurdu ki bunu o devirlerde şöhreti cihanı tutmuş İstanbul'un sokak köpeklerine karşı kullanırlardı. Gece de harbiden başka bir de fener çekerek koşarlardı.

Kulelerin köşklüleri "ağa" unvanını taşıyan bir zabitin emrindeydiler. Galata ve Beyazıt kuleleri geleneklerindendir, yangın ateşini gören nöbetteki köşklü kule ağasına:

"Ağa bir çocuğun oldu!.." derdi; ağa da sorardı:

"Kız mı, oğlan mı?.."

Anadolu yakası, Galata, Beyoğlu ve Boğaz'ın Rumeli yakası yangınları "kız", asıl İstanbul içi yangınları da "oğlan"dı.

Ateş kayıkları

"Ateş kayığı", tulumbacıları denizaşırı yangınlarına götüren suret-i mahsusada bu iş için yapılmış kayıklara verilmiş isimdir. İki yangın tulumbası ile yirmi nefer kadar tulumbacıyı alacak büyüklükteydi; dört çifte bir kayıktı, her küreğini bir hamlacı (kürekçi) çekerdi. Sekiz nefer de dümenci vardı. İki tulumba ve otuz nefer de tulumbacı ve hamlacı taşıyan bu kayıkların yapısında büyüklüğüyle denk ağırlıkta olmamasına dikkat edilirdi.

İstanbul iskeleleri Demirkapı ile Yemiş iskelesi arasında sıralanmıştı ve bu iskeleler oradan kalkan kayıkların gidecekleri yere, iskeleye nispetle isimlendirilmişti. "Mudanya iskelesi", Karamürsel iskelesi", "Üsküdar iskelesi", "Galata iskelesi", "Eyüp iskelesi" gibi, yani Mudanya'ya Karamürsel'e, Üsküdar'a, Galata'ya, Eyüp'e işleyen kayıkların iskelesi demekti. Ateş kayıklarından ikisi Üsküdar iskelesinde, biri de Çardak iskelesinde devamlı olarak nöbette dururdu. Biz ateş kayıklarının üç tekneden fazla olduğunu tahmin ediyoruz.

"Ateş kayıkları" yeniçeri tulumbacılığı devrinde de aynı isimle kullanılmıştır. O devirde bu kayıklar bostancıbaşı ağanın emrindeydi, hamlacılığını da Bostancı Hamlacıları Ocağı neferleri yapardı. Yeniçeri Tulumbacıları Ocağı ile Bostancı Ocağı da kaldırılınca ateş kayıkları bir müddet kayıkhaneye çekilip muattal kaldı. Mahalle yangın tulumbacılığı teşkilatı kurulunca liman reisliği emrinde tekrar hizmete girdiler. Yeniçerilik hatıralarını canlandıracağı endişesiyle mahalle tulumbacılarına önceleri "tulumbacı" ismi yerine "yangıncı" adı verildiği gibi bu sefer ateş kayıklarına da "yangıncı kayığı" denilmişti. Bir yangıncı kayığında hamlacılık yapmış Eşmeli Emin adında bir delikanlı şanında iki ayaklı mâni bunu çok açık olarak göstermektedir:

Geç gönül... eşmeli geç gönül...
Ateşi aşk küllenince yâr eliyle eşmeli
Yangıncılar kayığında hamlacıdır Eşmeli...

Geç gönül... yâr emin geç gönül...
Yangıncılar kayığında varsa bana yâr Emin
Temaşa-yı hüsn-i canan merhemidir yaremin...

Yangıncılara tekrar "tulumbacı" denilmeye başlandıktan sonra bu kayıklar da eski ismi olan "ateş kayığı" adını aldılar.

Ateş kayıkları, Şirket-i Hayriye'nin kurulmasından bir müddet sonra kaldırıldı, onların işini şirket vapurları görmeye başladı. Geceleri Köprü'nün Üsküdar iskelesinde bir Şirket-i Hayriye vapuru tulumbacılarla nöbette beklerdi. Kendi kayıkları olmadığı için, bilhassa Boğaz'da kış yangınları dönüşünde tulumbacılar hayli sıkıntı çeker, hatta perişan olurlardı. Tulumbacıları bir Boğaz köyüne getirip bırakan vapur artık dönüşü beklemez, Köprü'ye dönerdi. Aşağıdaki satırları *Servet-i Fünun* mecmuasının 18 Şubat 1308 (2 Mart 1893) tarihli nüshasında Ahmed İhsan Bey'in haftalık sohbet yazısından alıyoruz:

"Geçen hafta gazetemizin baskı işini tamamlamıştım ki Vaniköyü'nde yangın olduğu haberini aldım, nasıl telaş ettiğimi düşününüz ki evim oradadır, Vaniköyü beş on evlik küçük yer; tulumbası, tulumbacısı yok, şiddetli rüzgâr da var. Fakat vapurdan köye çıkıp da gece iskele başında altı yüz tulumbacının perişan halini görünce kendi halimi unuttum. Ateş içinde, su içinde saatlerce çalıştıktan ve yangını söndürdükten sonra Vaniköyü denilen o dağ eteğinde kalmışlar. İskele memuru durmadan düdük öttürerek karşı sahilde Bebek iskelesinde yatmakta olan bir vapuru çağırmaya çalışıyor. Tulumbacılar Vaniköyü'nden Çengelköyü'ne gittiler ve o geceyi açtırdıkları Çengelköyü kahvehanelerinin peykelerinde geçirdiler; üstelik aynı gece Kadıköyü'nde çıkan bir yangına da gidemediler. Kadıköyü'nün büyük bir kısmı mahvoldu. Şirketi Hayriye yapmaya mecbur olduğu vazifesini ihmal ediyor, ismi de işine uymuyor..."

Yangın odaları

Yeniçeri tulumbacıları, acemi oğlanlarının arasından seçilmişti. Hepsi bekâr uşaklarıydı; yeniçeri kolluklarında yatar barınırlardı, yangın sandıkları da kolluklarda dururdu. Yeniçeri tulumbacıları teşkilatından gereği kadar bahsetmiştik.

1826'da Yeniçeri Ocağı'yla birlikte Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı da kaldırıldı. İstanbul kısa bir müddet tulumbacısız kaldı ve tulumbacıların kaldırılmasından bir buçuk ay sonra çıkan büyük Hocapaşa yangınında yoklukları pek acı olarak duyuldu. Tez elden mahalle tulumbacılığı teşkilatı kurulurken yeni tulumbacıların çoğunluğunu da büyük şehrin kayıkçı, hamal, yanaşma, ırgat gibi bekâr uşakları gençler ile şehir halkının ayaktakımından gençler teşkil ettiler. Bu yeni tulumbacılara yeniçerilik hatırasını uyandırmamak için "tulumbacı" adı yerine "yangıncı" denildi.

Bekâr uşakları "bekâr odaları" da denilen bekâr hanlarında barınırdı; şehrin gece inzibatı ve asayişi için bu hanların kapıları yatsıdan sonra çıkacak yangınlarda yangıncı bekâr uşakları hanlarından çıkmaya mecbur oldukları için, diğer bekâr uşaklarının da gece onlarla birlikte hanlardan çıkıp şehir içine yayılmaları mahzurlu görülmüş, yangıncılar "yangıncı odaları" denilen ayrı bekâr odalarında iskân edilmişlerdi. Biri Yedikule'de, biri Kumkapı'da, biri Ayvansaray'da, biri Unkapanı'nda, biri de Galata'da Yağkapanı'nda olmak üzere beş yerde yangıncı odaları kuruldu. Elimizde Unkapanı'ndaki yangıncı odaları üzerine tulumbacı ağzı ayaklı mâniler çeşnisinde bir manzume vardır:

Yangıncı odaları
Unkapanı benderi
Mihmandır derununda
Kırk eşbeh semenderi
Var bak canım bak canım
Odalara bak canım
Çekelim kulelere
Kırmızı bayrak canım

Yangıncı odaları
Aratmaz bağ bostanı
Cem olmuş derununda
Şehrin şehbaz bütanı
Koş bak canım bak canım
Odalara bak canım
Keçe külah dizlikle
Koş yalınayak canım

Yangıncı odaları
Sahilsaray misali
Kırk nefer Ferhadı var
Levendin mah cemali
Yat canım var yat canım
Odalarda yat canım
Bıçkın ateşi ile
Aklını oynat canım

Yangıncı odaları
Değmesin kem nazarı
Ateşbaz yiğitlerin
Gülle topuk pazarı
Kal canım var kal canım
Odalarda kal canım
O çakırpençelere
Kaptırma sakal canım

Yangıncı odaları
Hacı Bektaş evidir
Canları altun başak
Gümüş fidan selvidir
Yan canım var yan canım
Odalarda yan canım
Dal ateşi Nemrud'a
Şan için üryan canım

Yangıncı odaları
Kale-i kahkahadır
Kırk nefer uşakları
Birbirinden bahadır
Çek canım var çek canım
Odalarda çek canım
Yektir Allah gülbankı
Fetalarla çek canım...

Yangıncı adı tekrar tulumbacıya çevrilip mahallelerde tulumbacı koğuşları kurulunca yangıncı odaları da tekrar alelade bekâr odaları oldular.

Resimler ve fotoğraflar

Bilhassa yangın yollarındaki pırpırı kıyafetleri ile İstanbul tulumbacıları muhakkak ki çok renkli ve hareketli bir resim konusudur. Fakat esefle kaydederiz ki ressamlarımız tulumbacılar üzerinde hiç çalışmamışlardır. Ünlü bir Türk ressamının imzasını taşıyan portre veya grup halinde tek tablo yoktur. Yalnız bütün faaliyetini basına hasretmiş üstat Münif Fehim'in bazı dergiler için yaptığı birkaç güzel resim vardır.

Herhalde doğru bir hüküm olur, pitoresk kıyafetleriyle 10-15 atlet figürünü, tulumbacılık denilen sevdanın vecdi içinde bir tuvalde toplayacak cesareti gösteren bir sanatkârımız çıkmamıştır.

Abdülmecid devrinde İstanbul'da yaşamış ve İstanbul'da vefat ederek Yeşilköy'deki Katolik kabristanına defnedilmiş, ünlü İtalyan ressamı ve suluboya üstadı Preziosi'nin *İstanbul Tulumbacıları* adıyla muhteşem bir suluboya tablosu vardır, bu güzel resmin aslı Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. 1943-1945 arasında Atina'da bir müzayede salonunda satılır iken o zamanın müze müdürü Sayın Tahsin Öz de bir güzel, mesut tesadüf eseri Atina'da bulunmuş, yine aynı sanatkârın diğer nefis bir İstanbul tablosuyla birlikte müze adına satın alınarak İstanbul'a getirilmiştir. Bu tablonun renkli bir fotokopisi 1961 yılında *Hayat* mecmuasının 48 numaralı sayısında yayımlanmıştır.

II. Abdülhamid zamanında "ressam-ı hazret-i şehriyari" ve "paşa" unvanlarını almış yine ünlü bir İtalyan ressamı, Fausto Zonaro da Köprü üstünde koşan tulumbacıları büyük bir yağlıboya tablo olarak resmetmiştir, öyle ki sahnenin heyecanına kapılmış olan sanatkâr, tablosunun bir kenarına ve seyirci figürleri arasına kendisinin ve zevcesinin resimlerini de katmaktan fırçasını alamamıştır. Bu tablonun

Bir tulumbacı takımı.

aslı da İstanbul'da Union Sigorta Şirketi'nin geniş holünde duruyordu. Yine aynı ressamın bir de karakalem tulumbacı portresi vardır.

Sébah ve Joaillier Fotoğrafhanesi, II. Abdülhamid devrinde turistlere "İstanbul hatırası" olarak sattığı resimler arasına tulumbacıları da katmıştı. Bu atölye tarafından çekilmiş dört adet grup resmi vardır, fakat hangi sandıklar olduğu maalesef tarafımdan tespit edilemedi. Dördünün de Rum veya Ermeni tulumbacılar olduğunu tahmin ediyoruz.

Tulumbacılar arasında yangın yolu kıyafetiyle bir fotoğrafhanede yahut kendi muhitlerinde grup resimler çektirmek gelenek halindeydi. Aralarında paralı olanlar bu resimleri büyüttürürler; kahvehanelerine, balıkçı manav dükkânlarına, kavun karpuz sergilerine asarlardı. Sandıktakilerin isimleri ve gruptaki tulumbacıların isimleri ile bu resimlerden sekiz tanesi, türlü zorluklarla emaneten elime geçti. Fotokopilerini yaptırtıp, asıllarını sahiplerine geri verdim. Fakat bendeki kopyaların hepsi, kendisini asla affedemeyeceğim bir gazetecinin elinde yok oldu. Bilemem bu satırları okur, okuduğu zaman da vicdan azabı duyar mı? O resimleri tekrar toplamak imkânını da bulamadım.

Köşklü portreleri

Kara Süleyman

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"1890 ile 1895 arasında Beyazıt Yangın Kulesi köşklülerinden Kara Süleyman, çalgılı tulumbacı kahvehanelerinin namlı okuyucularından. Kendisini tanıdığım sıralarda 19-20 yaşlarında zeberdest, pençeli bir delikanlıydı; fakat nimet ve muhabbet hakkı bilmez, canım diyen dosta canın çıksın diyenlerden, serkeş çapkın, şıkırdım bıçkındı; işreti yüzünden kuleden attılar, namlı mastorlardan Çamur Salih denilen uygunsuz ile gece ve gündüz beraber olup esrara alışınca büsbütün zelil ve sefil oldu. Süleyman, benim diyen köçeğe meydan okuyacak kadar güzel oyun oynardı. Oyun arasında topuk vurarak bir yürüyüşü vardı ki bundan ötürü kendisine Topuklu Süleyman da derlerdi. Bir gece Topçular'da bir sünnet düğününde bulundum. Çamur Salih ile yâranı bir odaya kapanmışlar, kabak denilen esrar nargilesi doldurulmuş; ehl-i keyif birkaç sefer dolaşmış, bilmediğim âlem değildir, ama bir kere daha ibretle seyredeyim diye odalarına girdim, herkes dalgasında; Salih, Topuklu'ya 'Kalk oyna' dedi. Odada bir de zurnacı Çingene vardı, delikanlı, 'Ağabey hastayım, ayakta duracak halim yok' deyince Çamur, Süleyman'a iki tokat attı, zavallı sefil delikanlı da kalktı, ağlaya ağlaya oynamaya başladı; yüreğim sızladı, odadan çıkıp kaçtım. Süleyman'ı yıllarca sonra bir gece Sirkeci'de rıhtım boyunda depoların önünde kaldırım üstünde sızmış gördüm; insanlıktan çıkmış, öyle bir levs içinde ki, teşbihim müstekreh de olsa hoş görülsün, uyuz köpek onun yanına yaklaşmaktan tiksinirdi.

Bu oğlanın yüzüne bakıldığı zamanlar bir tuhaf huyu, âdeti vardı; iskemleye, kanepeye, kahve peykesine oturmaz, ayaklarından yemenilerini atar, yalınayak iskemle, kanepe, peyke üstüne çıkar, arkalığına ilişirdi. Fırlamaya amade bir acayip itlik nümayişi vardı.

Şu satırları yazarken, mademki yâd eyledik, şanında ahvalini beyan eder bir de manzume yazdım.

Topuklu'dur köşklülerin çapkını
Yola düşer ilan için yangını
Yoktur ona semtin uzak yakını
Köşklü Süleyman'ım
Siyehçerde eşbeh
O yaman koşarlı
Ayaklara peh peh

Fener çekip düşer gece yollara
Dalar koğuş, kahve, karakollara
Bakın terli yüzde gümüş pullara
Bir kara oğlandır
Köşklüden Süleyman
Baygındır mastordur
Püf püf dalga duman

Topuklu'dur köşklülerin ayvazı
Yalın ayaklarla hümapervazı
Davudidir pek hoş bülendavazı
Gel cila ver keyfe
Topuk vura vura
Alnında perçemin
Karakalem tura...

Koşarlı, pençeli, zeberdest köşklü delikanlı dalga duman sevdasının kurbanı oldu, eşirranın baziçe-i hevesatı olarak düştüğü sefalet girdabında zelilane süründü, galiba tımarhanede ölmüştür..."

Kürt Hasan

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Harb-i Umumi'nin (Birinci Cihan Harbi) ilk yıllarında yaşı doksanı aşkın olarak ölmüştür. O pirlik çağında zinde, Galata'da Yağkapanı iskelesinde han kahveciliği yapardı. Kendisi iskelede hamallar kahvehanesinde oturur, handaki ocağını evlad-ı manevisi Bulgaristan muhacirlerinden Benli Mustafa Ağa işletirdi. Kürt Hasan gençliğinde Tersane'de Manda Bölüğü efradındanmış ki bu bölük efradı havuzların suyunu boşaltan dolaplara koşulur mandalara bakarmış. 25 yaşlarında iken Donanma'ya alınmış, Kırım Harbi'nde bulunmuş, harp dönüşünde de önce tulumbacı, sonra da köşklü olmuş; iriyarı, kara yağız, palabıyıklı, sakalı matruş, ahlakı hamide sahibi; cemal âşığı, daima kısa diz çakşırı giyer, muhitinde kendisini aşırı derecede saydırmış, kahve ve nargile tiryakisi; cahil olduğu halde haddini bildiğinden sohbeti çekilir bir adamdı. Aşağıdaki beyitler bu günahkâr Vâsıf'ındır:

Köşklülerin piridir koca Kürt Hacı Hasan
Eğri yollarda koşup daima doğru basan
Cemal âşığıdır o, kul olur sevdiğine
Muhabbet kılıcını arşa namusla asan

El ayak titrer iken gözler arar güzeli
Yaşını sorarsanız ya seksen beş ya doksan..."

Kara Tosun

Vâsıf Hoca anlatıyor:

"Kara Tosun 1885 ile 1890 arasında Galata Yangın Kulesi köşklülerinden 18-20 yaşlarında kara yağız, esmer, uzun boylu, sırım gibi delikanlı idi. Çeşmemeydanı Sandığı uşaklarından Yelkenci Laz Bekir adındaki tulumbacı ile de bir macerası olan Huriye yahut Huri Hanım adındaki bir yosma ile münasebeti dillere destan olmuştu. Bir gün köşklü Kara Tosun Tophane'de Kılıçalipaşa Hamamı'na yıkanmaya gider; o gün devrin kalender şairi Üsküdarlı Âşık Razî

de hamamda imiş; esmer güzeli genci hamamdan çıkarken görmek için hamam kapısının önüne Galata'nın en yırtık fahişelerinden otuz kırk kadın toplanmış, kepazece bir nümayişi önlemek için Kara Tosun'u hamamın arka sokaktaki külhan kapısından kaçırmışlar.

Âşık Razî'nin aşağıdaki beytileri o günün hatırasıdır:

Bir gün hamamda gördüm o kaplan yavrusunu
Köşklülerin eşbehi bıçkın Kara Tosun'u

Sırım gibi şehbazda o ne kaş, göz, el, ayak
Gönder gibi diyelim tığ gibi boy bosunu

Galata yosmaları görmek için koşarak
Tutmuşlar Tophane'de hamamın kapusunu

Gece uyku tutmazmış hasretiyle Köşklü'nün
Huri Hanım denilen vurgun orospusunu...

Huri Hanım ağzından şu kıtalar da bu günahkâr Vâsıf'ındır:

Aman Köşklüm yaman Köşklüm
Sana mail oldu gönlüm
Sıfır kalıp fes altından
Kâküllerin büklüm büklüm

Pek terlemiş güzel yüzün
Kanlı kanlı cellat gözün
Yangın ateş daim sözün
Ateş kundak sensin Köşklüm
Kâküllerin büklüm büklüm

Tığ gibidir boyun bosun
Kem nazardan Hak korusun
Şehlevelendim Köşklü Tosun
Sana mail oldu gönlüm

Yaman koşar köşklü oğlan
Sözümde yok zerre yalan
Gönülleri kundaklayan
Al ceketli şehbaz Köşklüm

Kemer toka düğmesi var
Galata'da kulesi var
Gönüllerde kafesi var
Çalımı pek yaman Köşklüm

On sekizlik genç irisi
Elli dirhem yemenisi
Giyer de o öpülesi
Ayaklarına çapkın Köşklüm

Tüyden hafif yemenisi
Perçem topuk albenisi
Kaş üstüne yıkar fesi
Kara Tosun bıçkın Köşklüm

Tulumbacı kalıp fesi
Güzel yüzün terlemesi
Ya davudi kalın sesi
Mail oldu sana gönlüm

Huri bekler Köşklü şahı
Dinle benden ah ü vahı
Gelmezsen ger tutar ahı
Perçem telindedir gönlüm...

Aradan şu kadar yıl geçtiği halde hâlâ yüzümü kızartan kopukluklarımdandır, bu dokuz kıtayı Huri Hanım'ın ağasına üç mecidiye karşılığı yazıp vermiştim, hanım da vurulduğu köşklü oğlana yollamıştı..."

İtfaiye

Tarihçe

İstanbul'da yangınlara karşı tulumbacılık teşkilatının yanında "İtfaiye" adıyla ikinci teşkilat, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adı verilen yeni ordunun Seraskerlik makamına bağlı ve Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'ndan kalmış yangın tulumbalarıyla yangın söndürmeye memur edilen bir birlik vücuda getirilmekle başlandı.

Bu teşkilat, zamanla büyüyen, gelişen, yangın söndürmeye mahsus yeni tulumbalar ve makineli vasıtalarla gelişen ve "İtfaiye Alayı" adını taşıyan askerî bir birlik olarak 1922 yılına kadar devam etti.

İstanbul İtfaiyesi 1826'dan 1922 yılına kadar yüz sene içinde şöyle gelişmiştir:

1– 1826'da Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı kaldırıldığında Şehzadebaşı'nda Tulumbacılar Konağı'nda bulunan yangın tulumbaları Beyazıt'taki Seraskerlik binasına kaldırılıp münasip bir yere kondu. Şehrin içinde yeniçeri kolluklarında bulunan tulumbalar şehir civarına, bu arada bilhassa Boğaziçi köylerine bostancı kolluklarında bulunan tulumbalar da şehir içinde ve şehir etrafında yeniçeri ve bostancı kollukları yerine kurulan Asakir-i Mansure karakollarına nakledildi.

Seraskerlik'teki yangın tulumbaları nöbetçi zabitlerin emrine verildi; nöbetçi zabitler hem tulumbaların muhafazasına nezaret ettiler, hem de bu tulumbaları emirlerindeki neferlerle bir onbaşı veya çavuş idaresinde yangınlara sevk ettiler. Karakollarda da aynı vazifeyi karakol çavuşları gördü. Daima değişen bu itfaiye neferleri işin daima acemisi kaldılar; yangınlara da tulumbacılar gibi tulumba sandıklarını omuzlayıp gittiler.

2– Seraskerlik Dairesi'nde nöbetçi zabitler her gün değiştiği için yangın tulumbalarına gereği gibi bakılamadı; pek çok tulumba, kesin sorumlusu olmadığı için bakımsızlıktan hurdalaşmaya başladı. Bunun üzerine tulumbaların nezareti ve yangınlara sevki işi nöbetçi zabit yerine emekliye ayrılmış, fakat iş eri olduğu kabul edilmiş iki yaşlıca yüzbaşıya verildi; "itfaiye yüzbaşısı" unvanıyla yüz ellişer kuruş aylık bağlandı. Ayrıca maiyetlerine iki nefer çilingir ile iki nefer hortumcu, hortum tamircisi verildi. Bu dört kişi Seraskerlik Dairesi'ndeki tulumbalardan gayri karakollardaki tulumbaları da dolaşarak tamir işleriyle meşgul oldular. Kullanılamayacak hale gelmiş tulumbaların yerine yenileri yaptırıldı.

3– 1870 büyük Beyoğlu yangınından sonra bu askeri itfaiyenin Avrupa'daki itfaiye teşkilatı seviyesine yükseltilmesine karar verildi. Büyük Avrupa şehirlerinde yapılan tetkikat sonunda en mükemmel itfaiyenin Budapeşte şehrinde bulunduğu kanaatine varıldı ve Macaristan'dan Kont Szechenyi (Ziçini) itfaiye mütehassısı olarak İstanbul'a getirildi, kendisine liva rütbesi paşalık verildi. Bu zat itfaiye nefer ve zabitlerini asıl ordu kadrosundan ayırdı ve askeri itfaiyeyi ordu bünyesi içinde fakat İstanbul şehrinin hizmetinde müstakil bir birlik yaptı. Yangınlara tulumbacılar gibi sandık omuzlanıp gidilirken iki yahut dört at koşulu tulumba arabaları getirtti. Önceleri bu tulumba arabalarının yanı sıra itfaiye neferleri yangınlara yaya gidip gelirlerken az sonra efrad da arabalara bindirildi. İtfaiye teşkilatı dört taburdan mürekkep bir alaydı. Bu dört taburun efradı, arabalı tulumbaları ve sair yangın söndürme aletleriyle (kanca, balta, merdiven) birlikte,

Beyazıt'ta Seraskerlik Dairesi'nde;

Kasımpaşa'da Bahriye Kışlası'nda;

Taksim Kışlası'nda;

Üsküdar'da Selimiye Kışlası'nda toplu olarak yerleştirildiler. İtfaiye efradına da diğer askerden farklı bir üniforma giydirildi.

4– 1889'da Tersane'de Bahriye efradıyla ve Bahriye Nezareti'ne bağlı müstakil bir Deniz İtfaiye Taburu teşkil edildi.

5– Kara itfaiye teşkilatının dört taburunun Seraskerlik Dairesi ile üç kışlada toplu olarak bulunması, buralardan uzak semtlerde çıkan yangınlara gitmeyi geciktirdiğinden, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından

sonra, taburlar da bölüklere ayrıldı ve itfaiye bölükleri İstanbul'da semt semt karakollara dağıtıldı. Böylece Fatih, Samatya, Dolmabahçe, Şişhane, Pangaltı, Arnavutköy, Sarıyer, Üsküdar, Nuhkuyusu, Selamsız, Kuzguncuk ve Kadıköyü'nde birer itfaiye bölüğü yerleştirildi.

6– Balkan Harbi'nde ve ardından Birinci Cihan Harbi'nde itfaiye bölüklerinin de cepheye sevki zarureti hâsıl oldu. Bu suretle askeri itfaiye harp yılları içinde muattal kaldı; yangınlar karşısında bütün yük, pek çok genç uşakları asker olmuş mahalle ve belediye sandıklarına kaldı. Bu durum itfaiyenin ciheti askeriyeden İstanbul Şehremaneti'ne (İstanbul Belediyesi'ne) devri zaruretini gösterdi.

7– Askeri Kara İtfaiyesi ile Bahriye Nezareti'ne bağlı Askeri Deniz İtfaiyesi 1922'de İstanbul Valisi ve Şehremini Haydar Bey'in zamanında İstanbul Şehremaneti'ne devredildi. Belediyede bir itfaiye kumandanlığı, itfaiye müdürlüğü kuruldu.

8– 1922'den zamanımıza kadar İstanbul Belediyesi İtfaiyesi ayrıca büyük, geniş bir tetkik konusudur.

1968'de İstanbul Belediyesi İtfaiyesi

İstanbul İtfaiyesi'nin teşkilatı ve gücü hakkında İstanbul Belediyesi Umum İtfaiye Gruplar Müdürü Sayın Tarık Özavcı'dan bilgi istetik; mesleğine aşkla bağlı Tarık Özavcı, bizi gereği gibi tenvir etmiştir, aşağıdaki satırlar onun gösterdiği notlardan alınmıştır (bu kısmın 1968 yıllarında hazırlandığı hatırda tutulmalıdır):

Bir müdür ve üç müdür muaviniyle idare edilen İstanbul Belediyesi İtfaiyesi'nin teşkilat kadrosu şöyledir:

A– Müdür:

Müdürlüğe bağlı: Planlama ve Harekât Amirliği, İtfaiye Polisi Amirliği, Kara Başmontörlüğü, Deniz Başmontörlüğü, Telsiz Başmontörlüğü, spor öğretmeni, bando öğretmeni, İtfaiye Okulu, İtfaiye Müzesi.

B– Bir muavin:

Bu muavine bağlı üç grup başamirliği:

1) Gruplar Başamirliği: İstanbul Grubu: Rami ve Haliç müfrezeleri ve Beyazıt Yangın Kulesi; Bakırköy Grubu: Yeşilköy, Florya, Zeytinburnu müfrezeleri.

2) Gruplar Başamirliği: Beyoğlu Grubu: Halıcıoğlu Müfrezesi; İstinye Deniz Grubu; Sarıyer Grubu.

3) Gruplar Başamirliği: Üsküdar Grubu: Gaz Depoları ve Beykoz müfrezeleri; Kadıköy Grubu: Erenköy Müfrezesi; Adalar Grubu: Heybeliada, Kınalıada ve Burgaz Adası müfrezeleri.

C– İki muavin:

Bu muavinliklere bağlı idari büro: başkâtib, raportör, muamelat şefi, ayniyat şefi, idare amiri, mutemetlik.

İtfaiye Müdürlüğü'nün personel kadrosu 978 kişidir; 108 vasıtası ve 119 motopompu vardır. Müdürlükte 99 kişi ve 3 vasıta bulunmaktadır. İtfaiye gruplarının kadroları ve gücü de şöyledir:

İstanbul Grubu: Saraçhanebaşı'nda İtfaiye Caddesi'nde İtfaiye Gruplar Müdürlüğü binalarında: 153 kişi, 22 vasıta, 17 motopomp.

Rami Müfrezesi: Rami Cuma Mahallesi'nde Talimhane Caddesi'nde: 34 kişi, 3 vasıta, 3 motopomp.

Haliç Müfrezesi: Atatürk Köprüsü'nün Unkapanı cihetinde: 8 kişi.

Bakırköy Grubu: Veliefendi Koşuyolu Caddesi'nde: 80 kişi, 10 vasıta, 8 motopomp.

Yeşilköy Müfrezesi: Yeşilköy İstasyon Caddesi'nde: 32 kişi, 4 vasıta, 5 motopomp.

Florya Müfrezesi: 2 kişi.

Zeytinburnu Müfrezesi: Telsiz Mahallesi'nde: 6 kişi.

Beyoğlu Grubu: Şişhane'de Evliya Çelebi Mahallesi'nde Yolcuzade İskender Caddesi'nde: 93 kişi, 11 vasıta, 13 motopomp.

Halıcıoğlu Müfrezesi: Karaağaç Kurumları içindeki müştemilatta: 19 kişi, 2 vasıta, 1 motopomp.

İstinye Deniz Grubu: Emirgân Caddesi'nde: 57 kişi, 4 vasıta, 8 motopomp.

Sarıyer Grubu: Büyükdere Çayırbaşı Caddesi'nde: 44 kişi, 7 vasıta, 4 motopomp.

Üsküdar Grubu: Doğancılar'da Sünbülzade Sokağı'nda: 75 kişi, 10 vasıta, 9 motopomp.

Çubuklu Müfrezesi: Çubuklu-Kanlıca Caddesi'nde Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'dan Belediye'ye intikal eden köşkün müştemilatında: 23 kişi, 2 vasıta, 4 motopomp.

Çubuklu Gaz Depoları Müfrezesi: 10 kişi, 2 motopomp.

Beykoz Müfrezesi: Kavaklıdere Caddesi'nde: 25 kişi, 3 vasıta, 3 motopomp.

Kadıköy Grubu: rıhtımda Hal binasının bir kısmında: 68 kişi, 10 vasıta, 14 motopomp.

Erenköy Müfrezesi: Göztepe Mahallesi'nde Tanzimat ve Taşmektep sokaklarında: 21 kişi, 3 vasıta, 5 motopomp.

Adalar Grubu: Büyükada'da Maden'de Salhane Sokağı'nda: 57 kişi, 5 vasıta, 8 motopomp.

Heybelida Müfrezesi: Küçük Sokak'ta: 32 kişi, 4 vasıta, 6 motopomp.

Burgaz Adası Müfrezesi: Yeniyalı Sokağı'nda: 20 kişi, 2 vasıta, 5 motopomp.

Kınalıada Müfrezesi: İdman Sokağı'nda: 20 kişi, 3 vasıta, 5 motopomp.

İtfaiyeye er olarak intisap edebilmek için sıhhî muayeneden geçtikten ve hüsni hal erbabından olduğuna dair vesikasını ibraz ettikten başka 22-35 yaş arasında bulunmak, ilkokulu bitirmiş ve en az 1,65 boyunda olmak şarttır. En az üç sene hizmet edeceğine dair noterlikçe tasdik edilmiş bir kefalet ve taahhüt senedi de vermeye mecburdur.

Amir ve amir sınıfına mensup teknik personelin tayini, itfaiye müdürünün teklifi ve belediye başkanının tasdikiyle yapılır. Diğer bilumum personel itfaiye müdürlüğünce tayin edilir.

İtfaiye personeli itfaiye gruplarında bir eğitim görür. Bu eğitim de şu kollarda toplanmıştır:

1) İtfaiye teşkilatında mevcut malzeme, söndürme cihazları, söndürme usulleri, kurtarma usulleri, seda işaretleri ve ışıkla kumanda verme, yangın keşfi, sabotaj ve kundakçılıkla mücadele.

2) Ağır mesleki hizmetin icap ettirdiği tahammül ve çeviklik sağlamak gayesiyle spor: futbol, voleybol, su sporları, aletli sporlar.

3) Şoförler ile motopompçulara mufassal, diğer efrada muhtasar olmak üzere motor, pompa, motopomp, mekanik merdiven ve bilumum itfaiye vasıtalarının bünyeleri ve kullanılışları.

4) Yangın ve telsiz telefon muhaberatı (bu işle ilgili personel).

5) Sivil Savunma: Sivil Savunma Başkanlığı'nca yayımlanmış eserler okutulur.

İdari ve inzibati kararlar için itfaiye gruplarında bir "Disiplin Kurulu", itfaiye müdürlüğünde de bir "Amirler Kurulu" vardır. Disiplin Kurulu, grup amirliklerinin başkanlığında her rütbeden birer kişinin katılmasıyla teşekkül eder. Amirler Kurulu da, itfaiye müdürünün tayin edeceği bir müdür muavininin başkanlığında grup başamirlerinin, kara ve deniz başmontörlerinin iştirakiyle teşekkül eder.

İtfaiye personeli 1959 yılına kadar haftada ancak 48 saat izinli çıkmakta idi; geceli gündüzlü vazife başında idiler. 1959'da bu devamlı ağır hizmet az indirildi, dört günde bir 48 saatlik izin verildi. 1960'ta devamlı hizmet üç güne indi, 1966 yılında da itfaiye personelinin 48 saat devamlı hizmetinden sonra 48 saat de izinli çıkması sağlandı.

1968'de 978 kişilik personel kadrosu olan İstanbul Belediyesi İtfaiyesi'nde maaşlar 500-1.500 lira arasındaydı ve

100	kişi	500	
208	"	600	
237	"	700	
143	"	800	
148	"	950	
84	"	1.100	
32	"	1.250	
26	"	1.500	lira alıyordu.

Ayrıca her personele günde 6 lira iaşe bedeli ödeniyordu. Böylece İstanbul Belediyesi itfaiye personeline iaşe bedeli dahil her ay 823.000 lira ödemekteydi.

Ayrıca itfaiye er ve amirlerine miatları değişik olarak,

1 harici kaput
1 harici elbise
1 çift iskarpin
1 harici gömlek

1 kravat
1 dahili elbise
1 çift deri çizme
1 dahili gömlek
1 keten bel kemeri
1 kauçuklu muşamba
1 vinileks kolsuz yelek
1 lastik çizme verilmekteydi.

Amir sınıfına mensup olanlara yukardaki eşyadan fazla olarak bir de suni deriden ceket verilmekteydi.

Kuruluş tarihi olan 1923 yılından 1968 yılına kadar İstanbul Belediyesi İtfaiyesi müdürü olarak görev yapan zatlar şunlardır:

Dr. Vedî Bey	1923-1925
Şükrü Bey	1925-1927
Dr. Vedî Bey	1927-1928
Fuad Bey	1929
İhsan Değer	1928-1952
Tevfik Himalaya	1952-1958
(bu vazifede iken vefat etti)	
Tarık Özavcı	1958
(halen müdürdür)	

İtfaiye polisi

Yangını önleyici tedbir almak ve aldırmakla vazifeli itfaiye polis amirliği 1956 senesinde ihdas edilmiş ve müdüriyete bağlı bir şube olarak faaliyete geçirilmiştir.

Bilhassa umuma açık yerler ile okullar, fabrikalar, atölyeler, imalathaneler, gaz ve benzin satış yerlerinde yaptığı tetkik ve kontrollerde vatandaş hizmetinde bulunan, yangın tahkikatı ve yangın sebebinin keşfiyle de vaziflendirilmiş olan bu şube bugüne kadar 66 352 binayı kontrol etmiş ve yangın vukuunu önleyici tedbirleri tespit ederek, alakalıları, meri mevzuat dairesinde, ne suretle hareket edecekleri hususunda uyarmıştır.

Şehrin günden güne büyümesi karşısında her itfaiye grubu bölgesinde bir itfaiye polis amirliğinin bulundurulması etüt edilmekteydi.

İtfaiye Okulu

Meslekten yetişmiş olanların pratik bilgilerini ilim ve teknikle teçhiz etmek için ve hariçten intisap edenleri de iyi bir itfaiyeci olarak yetiştirmek üzere açılmış bir okuldur.

1937 senesinde İstanbul İtfaiye Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmuş olan okulun hizmeti bütün yurda şamildir; bu okulun mezunları Türkiye'de itfaiye teşkilatı olan bütün illere dağılarak oralarda kendilerine tevdi edilen vazifeleri görürler, üst kademelerde, kumanda mevkilerinde bulunmaktadırlar.

Okulda tahsil müddeti dokuz aydır. İstanbul İtfaiye Okulu 1937'den bu satırların yazıldığı 1968 yılına kadar geçen otuz iki sene içinde 750 mezun vermiştir.

Okulda okutulan dersler şunlardır: Sivil Savunma, İtfaiye İç Hizmet Talimatnamesi, İtfaiye Eğitimi, Yangın Sebepleri ve Söndürme Tekniği, Şehir Surları, Yangın Zabıta Talimatnamesi, Beden Eğitimi, Akaryakıt Yangınları, Patlayıcı Maddeler, İnşaat, Sağlık Bilgisi, Kanun Bilgisi, Elektrik, İtfaiye, Motörlü Araç ve Gereçlerinin Kullanılması ve Bakımı, Trafik Bilgisi, Psikolojik Savunma, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık, Matematik.

Şehit itfaiyeliler

Çok ağır vazifeleri başında şehiden vefat eden itfaiyelilerin hal tercümelerini vesile-i rahmet olmak üzere kaydetmek istedik.

Doksan altı yıllık bir tarihçesi olan askeri itfaiye şehitleri için en küçük kayda rastlamadık. Yüz yıla yaklaşan bir zaman içinde, ahşap İstanbul'un ateş afetlerine dalıp çıkan o fedakâr askerler elbet ki can kaybı vermiş olacaklardır.

Aşağıdaki satırları İtfaiye Müdürü Sayın Tarık Özavcı'nın bize tevdi ettiği notlardan alıyoruz:

Çavuş Tosyalı Hüseyin Oğlu Şükrü Ateş

1892'de doğdu, teşkilata 1925'te 33 yaşında intisap etti. Gösterdiği başarı, fedakârlıkla 1930'da onbaşı, 1932'de çavuş oldu. 1936'da

Tepebaşı'nda Meşrutiyet Caddesi'nde Kallavi Sokağı'nda çıkan bir yangında hayatını istihkar edercesine çalışırken içinde bulunduğu binanın üçüncü ve dördüncü katlarının çökmesiyle enkaz altında kalarak şehit oldu; ölümünde 44 yaşındaydı.

Nefer Mesudiyeli Kâmil Oğlu Hasan Ulusoy

1911'de doğdu, teşkilata 1939'da 28 yaşında intisap etti. Şahadetinde 29 yaşında ve bir yıllık acemi neferdi. Bostancı'da çıkan bir yangını söndürdükten sonra Kadıköyü'ne dönerken büyük pomba arabasının devrilmesi neticesinde öldü.

Nefer İstanbullu İbrahim Oğlu Selahaddin Köşklü

1909'da doğdu, teşkilata 1940'ta 31 yaşında intisap etti ve üç günlük acemi nefer iken Bostancı yangını dönüşündeki kazanın kurbanlarından biri oldu.

Üsküdarlı büyük halk şairi Vâsıf Hoca bu genç adamı yakından tanımıştır; bu münasebetle kadim tulumbacılık ananelerine uyarak iki itfaiye neferinin ölümüne sebep olan kaza için bir destan yazmak istemiş, fakat tamamlayamamıştı; elimizde tek kıtası vardır:

O ateşpare-yi feta hizberi
İtfaiyeli şehit neferi
Köşklü İbrahim'in Selahaddin'i
Tanırdım sabavet çağından beri...

Nefer İstanbullu Ali Oğlu Durmuş Balıkçı

1913'te doğdu, itfaiyeye 1947'de 34 yaşında girdi, yangınlarda gösterdiği yararlıkla 1948'de ikramiyeyle taltif edildi. Sütlüce yangınında şahadetinde 36 yaşındaydı.

Çavuş Tosyalı Hüseyin Oğlu Şükrü Yalın

1896'da doğdu, itfaiyeye 1924'te 28 yaşında girdi, gayret ve hiz-

metiyle 1932'de onbaşı, 1937'de çavuş olmuş, katıldığı yangınlarda, bilhassa 1944'te Şakir Zümre Fabrikası'nda vukua gelen yangın ve infilakta büyük başarı göstermişti. Sütlüce yangınında şahadetinde 53 yaşında tecrübeli, kıymetli bir itfaiyeliydi.

Nefer Bursalı Ömer Oğlu İbrahim Özdemir

1922'de doğdu, itfaiyeye 1948'de 26 yaşında girdi, aynı yıl içinde yararlığı dolayısıyla ikramiyeyle taltif edildi, çok kısa zamanda pek değerli bir er olduğunu göstermişti, Sütlüce yangınında şahadetinde 27 yaşındaydı.

Nefer Çatalcalı Besim Oğlu Hüseyin Cengiz

1913'te doğdu, itfaiyeye 1947'de 34 yaşında girdi, sicili temiz, çalışkan bir erdi; gösterdiği yararlıklardan 1948'de ikramiyeyle taltif edilmişti, Sütlüce yangınında şahadetinde 36 yaşındaydı.

Nefer İzmirli Hasan Oğlu Selahaddin Bitirim

1906'da doğdu, itfaiyeye 1930'da 24 yaşında girmişti, teşkilatda Terkosçu olarak yetiştirilmiş, 1941'de istifa ederek ayrılmış, fakat 1943'te tekrar intisap etmişti, yangınlarda gösterdiği yararlıklar nazarı dikkate alınarak 1948'de ikramiyeyle taltif edilmişti, Sütlüce yangınında şahadetinde 43 yaşındaydı.

Nefer Kırklarelili Kasım Oğlu İbrahim Üçtepe

1918'de doğdu, itfaiyeye 1945'te 27 yaşında girdi, teşkilatta borucu olarak yetiştirilmişti; 1948'de itfaiye Okulu'nu bitirmiş ve küçük zabit olmuştu. Yangınlarda gösterdiği fedakârlıklar dolayısıyla 1948'de ikramiyeyle taltif edilmişti. Sütlüce yangınında şahadetinde 31 yaşındaydı.

* * *

1960'ta Galata rıhtımına yanaşık ve ertesi gün erkenden bir Karadeniz seferine çıkacağı için yolcularını da almış bulunan Devlet Deniz Yolları'nın Trabzon vapurunda bir ambarda yangın çıktı; ambar yolcularından bazılarının ölümüyle yangın bir faciaya inkılap etti. Yangın sebebinin keşfinde de bir itfaiye başçavuşu ile bir itfaiye neferi dumandan boğularak şehit oldular.

Başçavuş Bursalı Muharrem Oğlu Rifat Kangür

1924'te doğdu, itfaiyeye 1947'de 23 yaşında intisap etti. 1948'de mıntıka sularını öğrenmiş, 1948'de gece devriye onbaşılığı vazifesini görme hakkını kazanmış, 1949'da İtfaiye Okulu'nun küçük zabit sınıfını bitirmiş, 1950'de motopompçu olmuştu; 1955'te onbaşı, 1956'da çavuş, 1960'ta başçavuş olmuştu. Yangınlarda gösterdiği yararlıklarından yedi defa ikramiyeyle taltif edilmişti. Trabzon vapurunda şahadetinde 36 yaşındaydı.

Nefer Şileli Emin Oğlu Yusuf Cesur

1931'de doğdu, itfaiyeye 1955'te 24 yaşında girdi. Yangınlardaki yararlıklarından ötürü 1956'da ikramiyeyle taltif edilmişti. Trabzon vapuru yangınında şahadetinde 29 yaşındaydı.

* * *

Mütehassıs Nefer Gemlikli Abdülvahid Oğlu Mustafa Eraslan

1931'de doğdu, itfaiyeye 1954'te 23 yaşında girdi. Telefonculuk ve motopompçulukta mütehassıs er olarak yetiştirildi. 1962'de Büyükdere'de Çayırbaşı Caddesi'nde Topser Tuğla ve Kiremit Fabrikası'nda çıkan bir yangında çalışırken elektrik cereyanına kapılarak şehit oldu, şahadetinde 31 yaşındaydı.

İtfaiyeli portreleri

Rahovalı Bedri Onbaşı

1894'te, yangınlarda gösteregeldiği insan gücünün üstünde fedakârlığa mükâfaten onbaşılık, 10 altın "ihsanı şahane" ve ayrıca "selam-ı padişahî"yle taltif edilmiş bir itfaiyelidir; memleketinde bir berberin oğlu olup büyük Rumeli bozgununda muhacir kafilelerinden birine katılan ebeveyni İstanbul'a geldiğinde Bedri üç yaşında bir sabi imiş; çocukluğu babasının Vefa'da Taştekneler'de açtığı küçük bir berber dükkânı-kahvehanede çıraklıkla geçmiş, serpilince bütün akran ve emsali gibi tulumbacılığa heves etmiş, boylu boslu, eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde güzel bir delikanlı imiş. Tulumba sandığı sevdasıyla pırpırı kıyafet ve yalınayak koşması, evi bırakıp tulumbacı koğuşunda yatıp kalkması babasını çok üzmüş, derdini Vefa'daki konağına tıraşa gittiği itfaiye kumandanına açmış, kumandan paşa da itfaiye taburuna aldırmış. Bedri fevkalade cesaretiyle kısa bir zamanda taburun gözbebeği olmuş.

İtfaiyeli Bedri'nin Ayşe adında dünya güzeli bir ablası varmış; bu kız, yine o bozgun muhacirlerinden ve Eski Zağra eşrafından Eminpaşazade Şevket Bey'in gayetle mahremi uşağı Büklümüklü Mustafa'yla evlendirilmiş, ki R. E. Koçu'nun anası Hacı Fatma Hanım Eski Zağralı Şevket Bey'in kızıdır; bu aile de bozgunda İstanbul'a gelmiş ve Berlin Muahedesi'nden sonra bu aile Şarkî Rumeli eyaletinde kalmış olan memleketine dönmüş, fakat Fatma Hanım bir müddet sonra İstanbul'da şehremaneti muhasebecisi Reşad Efendi'nin oğlu muharrir Ekrem Bey'le evlenerek İstanbul'da Ayasofya'daki Reşadefendi Konağı'na getirildiğinde, Büklümük-

Rahovalı Bedri Onbaşı.

lü Mustafa'nın zevcesi Ayşe Abla da bir İstanbul seyahati fırsatını bulmuş, ki o sıralarda kendisinden sekiz on yaş küçük olan kardeşi Bedri'yi bir itfaiyeli olarak görmüş, kardeşinin himayesini, *Malumat* ve *İkdam*'da çalışan genç muharrir Ekrem Bey'den rica etmiş; 18951896 arasında Bedri Onbaşı bu suretle Ayasofya'daki konağın selamlığında bir odaya yerleşmiş. Büyük şehir İstanbul'un türlü cilvelerle dolu günlük hayatından, aşağıdaki şirin fıkra R. E. Koçu'ya yıllarca sonra babası tarafından, bir gün haftalık *Malumat* koleksiyonu karıştırılırken, Bedri Onbaşı'nın bir itfaiye kıtası arasında çekilmiş yegâne resmi vesile olarak anlatılmıştır:

Bedri Ayasofya'ya yerleştiği sıralarda 23-25 yaşlarında tüvana bir erkek güzeli ve gayet ciddi bir genç imiş. Bir gece Serencebey Yokuşu'nda bir yangında, bir paşanın kırkını aşkın dul zevcesini ölümü göze alarak kurtarmış. Hanımın uykusu ağır imiş, ateş konağın alt katından çıkmış, "Yanıyoruz!.." feryadı üzerine konak halkı kendi can ve malları kaygusuna düşmüş, boğçasını kapan sokağa fırlamış, hanımlarını düşünen olmamış, hatta harem halkı bile düşünmemiş. Yatak odasında yatırdığı bir cariyesi ile biçare kadını, konağın üst katlarına itfaiye merdiveniyle giren Bedri çıkarmış; hanım canını kurtardıktan sonra, "Çekmecem, mücevherlerim!.." diye çırpınınca delikanlı konağa tekrar girmiş, tarif ettiği yerden mücevher çekmecesini de bulup çıkarmış, yaşlıca dul kadın onbaşının hem mertliğine, hem güzelliğine hayran kalarak yangının ertesi günü izdivaç teklifinde bulunmuş; genç adam, "Muhasebeci beye söyleyin, münasip görür, izin verirse teklifinizi kabul ederim..." demiş. Reşad Efendi de tensip etmiş, dul bir paşa karısıyla evlenen şehbaz itfaiye onbaşısı bir müddet sonra ağır mesleğinden ayrılmış, kendisine Ayasofya çarşısında büyük bir kahvehane açılmış. Bedri'nin hanımla beraber yangından kurtardığı cariye 15 yaşlarında pek dilber bir kız imiş, kocasından 15 yaş büyük olan hanım, "Bedri Ağa gençtir... Bana da ergen olarak vardı, bir mahbube nigâr ile gönül sefası hakkıdır..." diyerek o kızı da kocasına nikâhlatmış, kendi arzu ve eliyle üstüne ortak almış.

Bedri Onbaşı'nın bu fasıldan sonraki hayatı tespit edilemedi.

Sücudî Eser

II. Abdülhamid zamanında Bahriye İtfaiyesi ile Bahriye bandosunun seçkin simalarından; aslı Sakızlı'dır. Ali Ağa adında birinin oğlu olup 1873'te o adada doğmuştur. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek Tophane Sıbyan Taburu'na işçinefer olarak girmiş ve ilktahsilini orada görmüştür. Uzun boylu, müheykel bir vücut yapısına sahip olduğu için Tophane'den Bahriye'ye devredilmiş ve orada Bahriye İtfaiye Taburu'nun borazan neferi olmuştur. O sıralarda, 1894-1895 arası, 18-19 yaşlarında bulunan Sakızlı Sücudî, Tophane kâtiplerinden Üsküdarlı halk şairi Âşık Razî'nin de yakın bir dostu olmuştur ki Âşık Razî onun şanında da şu manzumeyi yazmıştır:

Sen kepçe ol, ordu-donanma kazan
Yoktur Sücudî'ye akran borazan

Tersane'nin âb-ı ruyi civandır
Şimdi şah-ı bütan o pehlivandır

Reşk ider kamete serv ile çınar
Ruy-i ahmerine gül ile gülnar

Hâk-i pake nispet şahım Sakızlı
Güzeller diyarı oğlanlı kızlı

Hele giydiğinde yazlık formayı
Güzellikte alır bir arslan payı

Vardiyada bir gör o cundabazı
Pâyi busegâh-ı uşşak şehbazı

Semender şahım o itfaiyeli
Gemisi tutuştu girdi gireli...

İtfaiyedeki vazifesi baki kalmak üzere Bahriye bandosuna alındı ve bandoda en ağır nefesli ses olarak "tuba" çaldı. 1897'de 24 yaşında-

Sücudi Eser.

ken mülazım-ı sani oldu; bahriye silahendazları arasında Yunan Harbi'ne iştirak etti ve gümüş harp madalyası, aynı yıl içinde beşinci rütbeden Mecidiye nişanı, 1899'da gümüş liyakat madalyasıyla taltif edildi; 1902'de mülazım-ı evvel, 1908'de yüzbaşı oldu; Bahriye İtfaiye Bölüğü kumandanı ve Bahriye bandosu şefi oldu. Meşrutiyet'in ilk yıllarında emekliye ayrıldı, 1955'te 82-83 yaşlarında, emekli olduktan sonra yerleşmiş olduğu Eyüp'te vefat etti; İstanbul muhasarası şehitlerinin gömülü bulunduğu Tokmaktepe Mezarlığı'na defnedildi.

İtfaiye Müzesi

Müze için bir rehber denemesi

Kadimden bu güne eski yangın tulumbacılığı ile itfaiye teşkilatları hatıralarının toplandığı bu müze, halen Belediye itfaiye müdürü bulunan Sayın Tarık Özavcı'nın himmetiyle kurulmuştur.

Şurada burada hurda ambarları köşelerinde çürümeye ve yok olmaya mahkûm eşyayı bulup çıkarmak, toplamak, mankenler yaptırmak, vitrinler tanzim etmek ve o eşyayı bir müze bünyesi içinde İstanbul şehrine mal etmek çok zor bir iştir; Tarık Özavcı bu zor işi dar imkânlarıyla pekâlâ başarmıştır.

Müze, Saraçhanebaşı'nda İtfaiye Müdürlüğü binasının ikinci katında; biri büyük, biri küçük iki salondan ibarettir. Büyük salon itfaiyeye, küçük salon tulumbacılığa tahsis edilmiştir.

İlerde çok daha rahat bir yere kavuşmasını temenni ettiğimiz bu müzenin bir rehberinin tanzimi denemesini yapmak istedik; bir kroki-plan taslağı çizerek eşyaya, mankenlere ve teşhir vitrinlerine indî olarak bir sıra numarası koyduk. O kroki-plana göre ve sıra numaralarını takip ederek müzeyi dolaşalım.

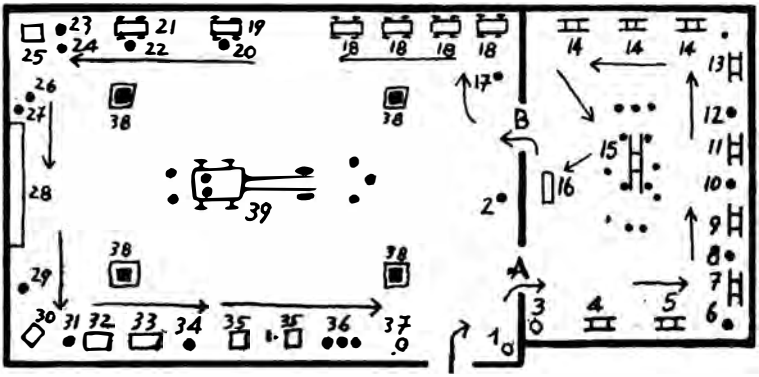
1) Kapıdan büyük salona girince sağda köşede: 1968'de Galata ve Beyazıt yangın kulelerinden alınan yangın işareti flamalar, sepetler ve bir fener.

A) İkinci küçük salona geçit.

2) Yangın habercisi mahalle bekçisi (manken).

Yangın işaretleri ile bu mankenin de ikinci küçük salona alınması bizce daha doğru olurdu.

3) İkinci salona girince sağda köşede, tulumbacılık teşkilatı ku-

İtfaiye Müzesi kroki-plan taslağı.

rulmadan önce yangınlara karşı tedbir olarak İstanbulluların evlerinde bulundurmaya mecbur oldukları şeyler: su fıçısı, merdiven, kazma, balta, kürek.

4) İlk yeniçeri tulumbacı ağası Davud Gerçek Ağa'nın yaptığı ilk yangın tulumbası (müzenin değeri en üstün şeyi).

5) Şehremaneti Fatih Dairesi'nin yangın tulumbası.

6) Belediye tulumbacı reisi (manken).

7) Hangi semtin olduğu tespit edilememiş yangın tulumbası.

8) Belediye tulumbacı ağası (manken).

9) Hangi semtin olduğu tespit edilememiş yangın tulumbası.

10) Bahriye tulumbacı ağası (manken).

11) Hangi semtin olduğu tespit edilememiş yangın tulumbası.

12) Tulumbacı tipi (manken).

13) Aksaray Muratpaşa Mahallesi yangın tulumbası.

14) Semtleri tespit edilememiş üç yangın tulumbası.

15) Salonun ortasında ikinci reisi, naracısı, borucusu, kökencisi ve sandık omuzlamış dört uşağıyla bir mahalle tulumbacısı grubu; on üç manken ve bir yangın tulumbası.

16) Bir vitrin içinde tulumbacı takımını temsil eder bebekler ve elektrik telinden yapılmış üç tulumbacı tipi fantezi biblo.

Bunların yeri bir müze olmasa gerek kanaatindeyiz, İtfaiye Müdürlüğü'nde diğer herhangi bir yeri belki süsleyebilir.

B) Birinci büyük salona geçit.

17) Büyük salona girince hemen solda manken: saka tipi.

Bu mankenin de bekçi mankeniyle birlikte küçük salona alınması gerekir.

18) Askeri itfaiyeye ait muhtelif devirlerde kullanılmış dört adet yangın tulumbası arabası (1923).

Askeri itfaiyede ilk tulumba arabasının ne zaman kullanıldığını kesin olarak tespit edemedik, herhalde 1870'ten sonra olacaktır.

19) Emmebasma tulumba arabası.

20) 1908'de itfaiye yüzbaşısı (manken).

21) Hortum arabası.

22) Mansure-i Muhammediye tulumbacı neferi (manken).

23) Bahriye itfaiye neferi (manken).

24) Bahriye itfaiye çavuşu (manken).

25) Belediye itfaiye tulumbası (1872).

26) 1874'te askeri itfaiye neferi (manken).

27) Almanya imparatorunun İstanbul'u ziyaretinde askeri itfaiyede giydirilen üniforma (manken).

28) Büyük bir vitrinde askeri itfaiye kumandanlarının ve Belediye İtfaiyesi kumandanmüdürlerinin portreleri; 1881-1968 arası 19 fotoğraf: Umum İtfaiye Kumandanı Szechenyi Paşa (1881), İtfaiye Alay Kumandanı Hacı Hasan Reşad Bey (1889), İtfaiye Alay Kumandanı Kaymakam Rüşdi Bey (1889), İtfaiye Alay Kumandanı Miralay Rıza Bey (1909), İtfaiye Tabur Kumandanı Ali Bey (Ali Çetinkaya 1910), İtfaiye Tabur Kumandanı Amiral Mehmed Ali Paşa (1912), İtfaiye Alay Kumandanı Miralay Nuri Bey (1912), İtfaiye Tabur Kumandanı Binbaşı Selahaddin Bey (1912), İtfaiye Alay Kumandanı Kaymakam Halil Pertev Bey (1920), İtfaiye Tabur Kumandanı Kaymakam Cemal Bey (1922), İtfaiye Tabur Kumandanı Miralay İhsan Bey (1923), İtfaiye Müdürü Vedî Bey (1923), İtfaiye Müdürü Şükrü Bey (1925), İtfaiye Müdürü Fuad Bey (1928), İtfaiye Müdürü İhsan Bey (1929), İtfaiye Müdürü Tevfik Himalaya (1952), İtfaiye Müdür Tarık Özavcı (1959).

29) 1908'de askeri itfaiye büyük üniforması (manken).

30) Askeri iftaiye hortum-çıkrık arabası (1923).

31) 1908'de itfaiye çavuşu (manken).

32) 1909'da Almanya'dan getirilen bir motopomp.

33) 1939'da yapılmış pasif korunma tulumbası.

34) Belediye İtfaiyesi'nin ilk er üniforması (manken).

35) İki vitrinde itfaiye şehitlerinin bazı eşyası ve resimleri: Sütlüce'de Killigil Fabrikası ve Trabzon vapuru yangınları şehitleri bir çavuş, yedi er; bu iki vitrin arasında Killigil Fabrikası enkazı içinden alınmış bir mermi.

36) Harici elbisesiyle itfaiye amiri, harici elbisesiyle itfaiye eri, dahili elbisesiyle itfaiye eri (1954; üç manken).

37) Beyazıt Yangın Kulesi'nin maketi.

Galata Yangın Kulesi'ni de ekleyerek daha güzel, hakikaten sanat eseri maketler yaptırılabilir kanaatindeyiz.

38) Salonun tavanını tutan dört ahşap sütunun alt kısımlarındaki dört vitrinde: itfaiye malzemesi, kıyafete ait bazı eşya, yangınlardan toplanmış bazı eşya, patlayıcı maddeler, mahalle tulumbacılığına ait bazı eşya, muşamba fenerler, fesler.

39) Salonun ortasında çift atlı bir itfaiye tulumba arabası ile yedi manken. Mankenler şunlardır: önde köşklü, meşaleci, bayraktar; arabanın üstünde sürücü, borucu; arabanın ardında iki er.

Her iki salonun duvarlarında tulumbacılık ve itfaiye hatırası resimler ve fotoğraflar vardır. Bu vesikaların ayrı bir odada veya salonda toplanması bizce daha uygun ve şirin olurdu. Bazı tulumbacı grup fotoğraflarının hangi semtin yangın tulumbası sandıklarına ait olduğunun tespiti de henüz mümkündür sanırız, tahkik ve tespiti elbet ki kolay olmayacaktır. Müzede bir fotoğraf atölyesinin kurulması da çok lüzumlu ve çok faydalıdır.

İstanbul yangınları

Yangın tulumbalarının bulunmadığı devirlerdeki İstanbul yangınları

1633 Cibali yangını

1623 yılında henüz 12 yaşında bir çocuk iken Osmanlı tahtına oturmuş olan Sultan IV. Murad'ın ilk on senelik saltanatı kanlı bir anarşi devri olmuştu. Bu arada 1632 yılı yeniçeriler, kapıkulu sipahileri ve onlara katılan İstanbul'un ayaktakımı, bekâr uşaklarının haytaları, hazelesinin dalga dalga ihtilalleriyle geçmiş, genç padişahın en yakın adamları, en sevdiği gözdeleri türlü hakaretlerle öldürülmüşlerdi.

O devirde yaşamış ve padişah sarayından yetişmiş Mehmed Halife Tarih-i Gılmanî isimli vakayinamesinde İstanbul ahvalini şöyle anlatıyor:

"O zamanlar kul taifesinin azgınlığı şu mertebeye vardı ki gündüzleri hamamdan peştamal ile çıplak avret çıkarırlar, camilerin içinde çubuk içerler, köşe başlarında aşikâre ayak üstünde zina ve livata şenaatini irtikâp ederler, kan dökerler, ev basarlar, saray basarlar, bahusus kahvehanelerde türlü melanet ve fiili nameşrular yaparlardı. Nizamı âlem öyle bozulmuştu ki kalemle anlatılmaz. O azgınlıkları tedip için bir sille-i ilahiye bekleniyordu, nihayet büyük yangın oldu..."

Hicri 27 Safer 1043 ve Miladi 2 Eylül 1633, bir cuma günü öğle vaktine yakın Haliç kıyısında Cibali kapısı dışındaki kalafat yerinde amelenin gemi kalafat ederken yaktığı fundalar rüzgârın şiddetiyle yakınındaki ahşap kayıkhaneleri tutuşturdu, bu suretle başlayan yangın İstanbul'un hemen dörtte birini kül eden müthiş bir ateş afeti oldu. Bu yangını müverrih Naimâ Efendi şöyle anlatıyor:

"... Şiddetli poyraz rüzgârı çıktığından deniz kenarındaki ahşap kayıkhaneleri yakmakta olan ateş kale duvarının üstünden aşarak

şehrin içine girdi, bazı evlere yapışıp rüzgârın şiddetinden söndürülemedi. Sadrazam Tabanıyassı Mehmed Paşa, yeniçeri ağası ve yeniçeriler yangına gelinceye kadar Cibali Kapısı ve Ayakapı semtleri ile Küçükmustafapaşa Çarşısı yandı. Minare misali ateşten diller uçar ejderhalar gibi havaya çekilip o tarihte Kara Musa Efendi'nin oturduğu Hamza Paşa Sarayı'na ve ona bitişik Yahyapaşa Sarayı'na yapıştı, ikisi de dörder beşer katlı eski ahşap binalardı, çabucak tutuşup yanmaya başladılar. Bir veçhile yanlarına yaklaşmak kabil olamadı, bir anda yok oldular. Ateş oradan Âşıkpaşa semtine doğru yürüdü, Çeşmîzade Efendi'nin asumana baş kaldırmış muazzam sarayına sirayet etti. Her tarafı lacivert üzerine altın yaldız o müzeyyen, mükellef sarayı yaktı. Yangın Çeşmîzade Sarayı'nda üç kola ayrıldı; bir kolu Kadıçeşmesi semtini yakarak enlemesine, boylamasına Sutanselim semtine yürüdü, fakir evi ve zengin sarayı ayırt etmeyip önüne çıkan yapıları kül etti, kibar ve ulemanın çoğu o semtlerde oturuyordu, cümlesinin konakları yandı. Yangının bir kolu şehrin deniz kıyısını tuttu, Haydar ve Üsküplü Camii semtlerine yürüyüp Unkapanı'na ve Zeyrek Yokuşu'na kadar olan yerleri yaktı. Burada yan yana iki büyük saraydan Kurşuncubaşızade Mustafa Paşa Sarayı yandı. Bitişiğindeki Pirinççizade Sarayı kurtuldu. Pirinççizade Yeniçeri Ocağı ağalarındandı; çok zengindi, yeniçerilere pek çok bahşiş dağıttı, onlar da var kuvveti bazuya verip o muazzam sarayın ateş yapışabilecek saçaklarını ve tahtabentlerini söküp indirdiler. Ateş Zeyrek'ten Fatih Atpazarı'na yürüdü. Yangının üçüncü kolu ki ortadaki koludur, Âşıkpaşa'dan sonra İfraziye'yi ve Fatih Camii'nin iki tarafını yakıp Büyük ve Küçük Karaman'ı, Saraçhane'yi baştan başa kül etti; oradan da Sarıkiraz'a yürüdü.

Padişah Sultan IV. Murad, bütün bostancı ocakları efradı, yeniçeriler, vezirler yangına gelmişler iken ve elden gelen her gayret sarf edilirken ateşin dehşeti karşısında âciz kalındı. Ateşin durması için Allah'a niyazdan ve duadan başka yapacak iş kalmamıştı. Yeniçeriler Balat semtini Sultanselim ardına kadar korur iken beri taraftan kendi kışlaları olan Aksaray'daki Yeni Odalar tutuştu. Oraya koştuklarında gördüler ki ateşe yanaşamadan kalınıp, o koca kışlanın harıl harıl yanışını uzaktan seyrettiler. Önce Ağa Bölükleri koğuşların, sonra Yayabaşı koğuşları, o gece yatsıya doğru da kışlanın orta-

sındaki Orta Camii ile diğer geri kalan koğuşlar yandı. Yangın Yeni Odalar'dan Halıcılar Köşkü'ne, oradan da Mollagüranî'ye yürüdü. Elhasıl yangın o gece ve cumartesi günü de devam ederek cumartesi günü öğleden sonra rüzgâr kesildi, ateş de sakin oldu. Bunca camiler, mescitler, hamamlar, meskenler yandı, mahvoldu. O vakit,

Oldu bin kırk üçte ihrak-ı kebir

mısraıyla bu yangına hem ebced hesabı ile, hem de lafzen tarih düşürülmüştü..."

1660 Ayazmakapısı yangını

1633 yangını yeniçeriler ve sipahiler ile onlara takılan İstanbul'un hayta ve hazele güruhunun devlet sözünü ayağa düşürdükleri bir devirde ve dalga dalga aylarca devam etmiş bir ihtilalden sonra olmuştu ki o ihtilale tarihimizde "Büyük Fitne" adı verilir. Sultan IV. Murad bu ateş afetinden istifade fırsatını kaçırmadı. Yangının bir kalafat yerinden çıktığı bilindiği halde tütün tiryakilerinin yangınlara sebep verdikleri ileri sürüldü; önce tütün, az sonra da içki şiddetle yasak edildi. Hemen ekserisi ayaktakımının toplantı yeri olan kahvehanelerin hepsi kapatıldı, meyhaneler kapatıldı, gece sokağa çıkma yasağı kondu; uygunsuz takımından yüzlerce adam bu yasakları dinlemedikleri bahanesiyle idam edildi; bu arada birçok masum kanı döküldü. Sultan IV. Murad'ın kanlı istibdat devri bu 1633 Cibali yangınından sonra başladı.

İstanbul'un fethinden Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı'nın kurulduğu tarihe kadar geçen 270 yıl içinde İstanbul'u mahvetmiş yangın afetlerinin en müthişi Hicri 1070 (Miladi 1660) yılında, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında çıkmış Ayazmakapısı yangınıdır.

Afeti gözleriyle görenlerden Enderunlu Mehmed Halife *Tarih-i Gılmanî* adındaki eserinde yangını ve ateşin mahvettiği o devrin İstanbul'unu da tasvir ederek şöyle anlatıyor:

"Halen Osmanlı Devleti'nin taht şehri ve âlemi İslam'ın medarı iftiharı olan İstanbul ulema ve kibar yatağı bir beldedir. Fetih-

1660 Ayazmakapısı yangınının temsili resmi.

ten 1070 tarihine kadar şöyle mamur olmuştu ki cihanı dolaşan seyyahlardan bir fert dünya yüzünde buna benzer bir şehir görmemiştir. Bu şehirde olan sultan ve vüzera sarayları yüz yirmiden fazladır ki her biri Şeddad'ın binasından numune idi. Bu sarayların en küçüğü Atmeydanı'ndaki İbrahimpaşa Sarayı'dır. En âlâsı da Süleymaniye Camii'nin altında Sultan Süleyman vüzerasından Siyavuş Paşa'nın sarayıdır. Öyle bir saray idi ki azamette örneği ancak Ayasofya olabilir. Zamanımız sadrazamlarından Arnavut Kara Murad Paşa bu sarayı aldığı zaman eski saray olduğundan tamir ettirmişti, o sırada pencereleri 1.200 olarak saymışlar, 300 odadan fazla olup içinde 15 hamam, 3 ekmekçi dükkânı var idi. İstanbul'da sair devlet erkânının ve zenginlerin sarayları hesaba gelmez. Bu şehrin büyüklüğüne ve halkının çokluğuna ve devletine göre mahzenler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, tekkeler, medreseler, camiler, mescitler, imaretler, mektepler sayılamayacak kadar çoktu. İşte İstanbul bu mertebe mamur olunca halkı devletlerine mağrur oldu, hak yolundan ayrıldı. Daima birbirini aldatmaya, bela ve töhmete sürüklemeye başladı; birbirinin elinde olanı almaya ve bühtana başladılar; halk ilim ehline itibar etmez, ulema da ilminin icabına göre amel etmez,

çarşılardaki esnaf da alışverişte türlü hile yapardı. Avam ise zina ve livata fiiline meyledip, yeniçeriler taifesi de tuğyan ve fesat üzere idi. Nice kerre taun salgını oldu, günde 700-800 kişi öldü, nice kerre yangın oldu, İstanbul'un yarısı yandı, fakat ahalisi uslanır gibi olup yine azdılar. Nihayet yine bir ateş afeti geldi.

Bu 1070 senesinde Temmuzun 4. cumartesi günü (Miladi 1660) beşinci saate (öğleye) doğru Ayazmakapısı'nın dışında Ahiçelebi Camii'nin yanında bir tütün içici yaramazın elinden ateş isabet ederek, ateşin bir bölüğü kale duvarının dışından Unkapanı'na varınca ne kadar dükkân varsa sildi süpürdü. Ateşin bir bölüğü ise kale duvarından içeri atladı ve şehrin içinde bölük bölük oldu..."

Mehmed Halife ateş afetini anlatan yazısına şöyle devam ediyor:

"Bir kolu Süleymaniye altından Bedesten'e ve Hasbağçe semtine gitti, yayıldı. O gün akşamüzeri idi, gün batarken Süleymaniye Camii'nin etrafını sardı; camiin harem avlusuna sığınmış ne kadar adam varsa ve eşya ve esvap ne kaçırılmış ise çoğunu helak etti. Camiin dört minaresi evci eflakte iken emr-i Hak ile tutuştu ve kurşunlu ahşap külahları mum gibi yandı. Bu minval üzere İstanbul'da ateş dört tarafa yayıldı; kimse karşısına duramadı, sanki cehennem ateşi dünyayı tutmuş, halkı helak edip mahşer yerine sürerdi. Halk ise evlerinden ümidi kesip kuşça canları ile selatin camilerinin avlularına sığınırlar ve esvaplarını buralara kaçırırlardı. Ateşten emin oluruz ümidinde iken bu sefer rüzgârın kuvvetiyle selatin camilerinin avlularına da dolu gibi ateş yağdı, buradaki eşyayı nice canlarla helak etti. Hatta bir dostumuzun Sultan Bayezid Camii hareminde esvabına ateş isabet edip ('Eğer hemen soyunmasa idim yanarak ölürdüm' demiştir) kendisini zor kurtarmıştır, dünya malından bir habbe fülus-ı ahmer (bir kırmızı bakır paracık) kurtaramamıştır.

Halk nereye sığınsa ateş ardından varmıştır. Beyazıt'ta Kebeciler Hanı diye meşhur bir han vardı, bundan evvel ne kadar yangın oldu ise ateş zarar vermemişti, bu sefer o han da içindeki eşya ve insanlarla beraber yandı. Yalnız o handa on Mısır hazinesi mal yanmıştır.

Niçin sözü uzatalım, cumartesi günü saat beşte başlayan yangın pazartesi günü saat yediye kadar devam etti. Hasbağçe'den (Gülhane Parkı'ndan) Unkapanı'na, oradan Zeyrek Yokuşu üstünden Fatih'e, oradan Sarıkiraz'a, Mollagüranî'ye, oradan Esekapısı'na ve

ta Samatya'ya varınca, Samatya'dan Ağa Camii'ne, oradan Kadırga limanına, Kadırga'dan Atmeydanı'na kadar ve nihayet Ayasofya'nın altından Alay Köşkü önünden Demirkapı'ya varınca hemen bütün İstanbul yandı.

Halkın bir kısmı malı ile beraber yanıp helak oldu; canını kurtaran yalınayak, başı açık üryan ve giryan kaldı. Hasbağçe'nin kapıları açılıp halkın bir kısmı içeri alındı.

Atmeydanı'na dolan Müslim ve gayrimüslim, er, avrat, ihtiyar, çocuk, yüz bin kişiden ziyade idi. Meydan ve camiin avluları o mertebede dolmuş idi ki kimse sağına soluna dönmek değil, boynunu döndüremezdi, nefes almaya iktidarı yoktu. Bir taraftan temmuz ayının harareti, bir taraftan ateşin şiddeti, güya ki mahşerden numune idi. Oğul anaya babaya, anababa evlada, kardeş kardeşine bakamazdı. Pazartesi gününe kadar böylece hayran ve sergerdan kaldılar. Yangın söndükten sonradır ki üç gündür aç ve susuz helak mertebesine geldiklerini fark ettiler. Ama ne su var, ne ekmek. Zira ateş suyollarını ve değirmenleri bozmuş; unu, buğdayı, ekmekçi dükkânlarını, fırınları yakıp yok etmişti. Halk bir ekmek bulsa bin akçe verirdi.

İstanbul halkı yangından sonra dört beş gün de aç ve susuz kaldı. Sonra herkes bir tarafa perişan olup gitti. Derya kenarında bağçesi olan bağçesine gitti, kimi çadırlarda sur dışına çıktı, kimi etraftaki köylere dağıldı. Yayılan habere göre enkaz altında kalanlar hariç yangında 2.700 can telef olmuştu; 120 saray, 100'den fazla mahzen, 360 cami ve mescit, meşhurlarından 40 hamam, bunlara nispet edilecek ölçüde medreseler, mektepler, hanlar yanmıştır. Yanan evlerin sayısı ise asla hesaba sığmaz."

Mehmed Halife'nin kaydettiği semt isimlerine göre yangın sahasını şehir haritası üstünde tespit etmeye kalkar isek 1660 Ayazmakapısı yangınında İstanbul'un dörtte üçünün kül olduğunu görürüz.

1693 Ayazmakapısı yangını

İstanbul'un dörtte üçünü kül eden 1660 yılındaki ateş afetinden otuz üç sene sonra yine Ayazmakapısı'ndan on iki gün arayla iki yangın daha çıktı, büyük şehrin yeni imar edilmiş yerleri tekrar yandı.

Birincisi sayılı büyük yangınlardan oldu; devrin müverrihi Silah-

tar Fındıklılı Mehmed Ağa şöyle anlatıyor:

"4 Muharrem 1105 (5 Eylül 1693) pazar günü öğleden bir saat evvel Ayazmakapısı dışında yangın çıktı, kale duvarları dışında deniz kenarındaki bütün dükkânlar, ardiyeler, gümrük depoları yandı; ateş Unkapanı'na dayandı ve orasını da yaktı. Şiddetli poyraz rüzgârı ile kale duvarlarından şehir içine atladı ve süratle bir kolu Fatih, Atpazarı semtine, bir kolu Sultanahmet Camii'ne ulaştı; camiin kenarını sıyırıp büyük Hallaçhane'yi ve Arasta Çarşısı'nı yaktı. Atpazarı'ndaki ateş dik aşağı Sarıkiraz'a ve Aksaray'da Yeni Odalar denilen yeniçeri kışlasına yapıştı. Şahhuban ve Mollagüranî ve Muratpaşa Camii'nden Avrat Pazarı'na kadar gitti ve orada Çınar Mescidi'nde durdu. Bir kol Süleymani'yde Ağakapısı (Yeniçeri Ağalığı Sarayı) yanından geçerek Vefa Meydanı etrafını yaktı; Şehzade Camii yanından geçip orada Eski Odalar adındaki ikinci yeniçeri kışlasının bir kısmını ve kışla civarındaki Kapamacılar Çarşısı'nı yaktı; sora dik aşağı yürüyüp Aksaray köprüsünden aştı, Langa bostanlarının kenarını sıyırıp Cerrahpaşa Camii civarında Avrat Pazarı'nı yakan diğer kolla birleşti. Bu büyük yangında 46 mahalle tamamen yanmış, bu mahallelerde 18 cami, 19 mescit, 17 mektep, 10 medrese, 10 tekke, 11 hamam, 12 fırın, büyüklü küçüklü 2.547 ev, 87 bekâr odası, 1 146 dükkân, 22 değirmen, 3 yağhane, 3 han, 3 ahır, 156 yahudhane (o zamanlar Yahudilerin oda oda iskân edildikleri bir nevi apartman) yandı. Bu ateş afetinden sonra keresetecilere gün doğdu, mallarını istedikleri gibi çok yüksek fiyatla satmaya başladılar. Yok olmuş meskenlerini yeniden yaptıracak şehirli de kerestecilere uğramayıp keresteyi gemilerden ucuz baha ile almaya başladı. Tamaha düşen dükkâncılar hasetlerinden İstanbul'a kereste getiren gemilerden halka mal satılmasını yasak ettiren ve halkı dükkânlardan kereste almaya zorlayan bir ferman çıkarttılar. Fakat Hak Teâlâ onlara da bir bela-yı asumani getirdi, on iki gün sonra yine Ayazmakapısı'ndan çıkan ikinci yangında da Keresteciler yandı."

Fındıklılı Mehmed Ağa ikinci yangını da şöyle anlatıyor:

"Muharremin 16 (17 Eylül) perşembe gecesi saat 3'te (gün battıktan üç saat sonra) Ayazmakapısı dışında bir kömür mahzeni tutuştu; sur dışındaki bütün dükkânlar, bu arada evvelki yangından kurtulmuş olan Keresteciler yandı. Ateş deniz kenarı boyunca ta

Odunkapısı'na dayandı. Orada sur üzerinden şehrin içine geçti ve Kutucular'a kadar olan sahayı kül etti ve bu çarşıda durdu."

Müverrih Raşid Efendi de bu yangın hakkında şunları kaydediyor:

"Pek çok dükkân, ev yanıp yıkıldı. Birbiri arkasından çıkan yangınlar ile İstanbul ahalisinin kalbinde emniyet, huzur kalmadı; yangınların kundak bırakılarak çıkarıldığı söylendi, padişah (Sultan II. Ahmed) ve devlet erkânı Edirne'de oturuyorlardı. İstanbul'da sadaret kaymakamı olarak Hüseyin Paşa bulunuyordu, bu zatın çok gevşek olduğu, şehir eşkıyasını zapt u rapt altında bulunduramadığı anlaşıldı, kaymakamlıktan azledilerek valilik ile Kıbrıs'a gönderildi. Kalaylıkoz Ahmed Paşa İstanbul kaymakamı oldu."

Bu yangınlardan sonra İstanbul'da günlük iş hayatı altı ay kadar felce uğramıştı; şehrin yangından kurtulmuş semtlerinde halk gece ve gündüz kundakçı gözlerdi. Delikanlılar geceleri döşeklerini sokak başlarına serip, soyunmadan pür silah yatarlardı.

İstanbul'u mahv ve perişan eden büyük yangınlar görülüyor ki daima Haliç kıyısından, bilhassa bu sahil hattının hemen ortalarına rastlayan Cibalikapısı ile Ayazmakapısı'ndan başlamışlardır.

Tarih kaynaklarımız 1633 ile 1718 arasında geçen 85 yıl içinde 26 büyük İstanbul yangını kaydediyor.

1633-1718 arasındaki 25 yangın

İstanbul'da yangın tulumbacılığının kurulmadığı devirde 25 büyük yangının cetveli şudur; tafsil ile anlattıklarımıza bir "•" işareti koyduk:

1) 1633 Cibali yangını. •

2) 1652 Tavukpazarı yangını; gece Çemberlitaş'ta Esir Hanı'ndan çıktı, Tavukpazarı'nı, Kapalıçarşı etrafını, Çemberlitaş'ı, Mahmutpaşa'yı, Mercan civarını, bir kolu Çarşıkapısı'nı, Sedefçiler Atikalipaşa'yı yaktı; ordan Gedikpaşa'ya atladı ve Kadırga limanına kadar dayandı.

3) 1653 Odunkapısı yangını; gece Haliç kıyısında Odunkapısı'nda Başhane denilen yerden çıktı, Yemiş iskelesini, Ketenciler'i, Zindankapısı dışındaki dükkânları, Hasır iskelesini, Ahiçelebi Camii etrafını, Çardak iskelesini ve oralarda bulunan şehrin bütün bü-

yük erzak ambarlarını yaktı. Yangından sonra büyük şehir aylarca erzak sıkıntısı çekti.

4) 1660 Ayazmakapısı yangını. •

5) 1678 Fener yangını; Haliç yalısında Fener semti tamamen yandı.

6) 1680 Mahmutpaşa çarşısı yangını; bir berber dükkânından çıktı, bu büyük çarşıyı ve civarını yaktı.

7) 1681 Galata yangını; Kürekçikapısı'ndan çıktı, Kürekçiler, Yelkenciler, yalı boyunda hayli dükkân yandı.

8) 1683 Galata yangını; büyük bir depo olan Kurşunlu Mahzen'den çıktı, on beş gün için için yandıktan sonra kapısı açılınca hava alarak birden parladı, zararın bir Mısır hazinesi değerinde olduğu tahmin edildi.

9) 1683 Odunkapısı yangını; Odunkapısı, Ayazmakapısı ve Süleymaniye'ye kadar uzanan bir sıhada 1.000'den fazla ev ve dükkân yandı.

10) 1683 Tavşantaşı yangını; gece bir konaktan çıktı, 300 kadar ev ve dükkân yandı.

11) 1690 Eyüp yangını; çarşıda bir kebapçı dükkânından çıktı, bütün Eyüp çarşısı ve Cami-i Kebir yandı.

12) 1693 Ayazmakapısı yangını. •

13) 1693 Ayazmakapısı yangını. •

14) 1695 Bedesten yangını; mücevher çarşısında milyonlar değerinde servet mahvoldu: "Nice Karun gibi zenginler bir anda yoksul düştü..."

15) 1699 Şehremini yangını; büyük bir hata eseri 1687'de şehir içinde Şehremini çarşısı yanında bir baruthane yapılmıştı; barut imal eden çarklar dönerken hâsıl olan hararetten barutlar tutuşarak baruthane infilak etti. Yedi amele öldü, civarında 400 ev yıkıldı. Evlerde yaralananlar, ölenler oldu. Bu vakadan sonradır ki baruthane şehir dışına nakledildi.

16) 1701 Büyük Kapalıçarşı yangını; Mücevher Bedesteni'nden çıktı; orası, Sandal Bedesteni, Sipahi Çarşısı, Kebeciler Hanı, Bitpazarı, Mercan Çarşısı yandı. Zarar yine milyonları aştı.

17) 1703 Alacahamam yangını; Mısırçarşısı, Alacahamam, Sultanhamamı ve etrafları yandı.

18) 1706 Tersane yangını; Ramazan Bayramı gecesi kalafatçıların yaktığı ateşten kereste ambarları tutuştu ve kâmilen yandı.

19) 1707 Vezneciler yangını; bu meşhur çarşı ile civarı yandı.

20) 1708 Eyüp yangını; ateş iskele başından çıktı, bütün Eyüp yalıları ve Cami-i Kebir'e kadar Eyüp çarşısı yandı.

21) 1708 Hocapaşa yangını; Hobyar Camii (Yenipostane Camii) yanında Benli Ali Ağa adında bir adamın evinden çıktı, bir kolu o civardaki meşhur şerbetçi dükkânlarını yakarak Mahmutpaşa Hamamı karşısındaki çeşmeye kadar dayandı, bir kolu da Cağaloğlu semtini yaktı.

22) 1715 Beyazıt yangını; ateş bir kökçü dükkânından çıktı, o civardaki ahşap dükkânları sararak süratle büyüdü; bir kolu Kumkapı Nişancası'na kadar indi, bir kolu o tarihte devlet darphanesi olan Simkeşhane'yi ve karşısındaki büyük Beyazıt Hamamı'nın camekân kısmını yaktı ve bu iki büyük bina etrafında yüzlerce ev ve dükkân yandı.

23) 1716 Karaman çarşısı yangını; gece bir dükkân üstündeki bekâr uşak odasından çıktı, Fatih'teki bu meşhur çarşıda 200'den fazla dükkân ve ev yandı, bu arada 17. asrın ünlü şeyhülislamlarından Bahaî Efendi'nin saray misali konağı yandı.

24) 1716 Saraçhane yangını; tamamen ahşap yapılardan kurulmuş bu muazzam ve meşhur çarşı tamamen yandı.

25) 1718 Cibali yangını; İstanbul'un büyük ateş afetlerinden biri oldu; 17 Temmuz bir pazar gecesi, geceyarısından sonra Cibali Kapısı dışında Tüfenkhane denilen mevkide bir yahudhaneden çıktı, Unkapanı'na kadar geldi, oradan şehir içine atladı, bir kolu Küçükpazar, Kantarcılar'dan Süleymaniye'ye kadar olan yerleri; bir kolu Vefa'daki büyük konakları ve Vefa Camii'ni, bir kolu Şehzade Camii'nin karşısındaki yeniçeri kışlasını, acemi oğlanlar kışlasını, oradan atlayan bir başka kolu Çukurçeşme ve Laleli Camii etrafını, oradan atlayan bir kol Küçüklanga'yı, oradan ayrılan bir kol Aksaray'ı, Davutpaşa'yı yaktı, oradan da Altımermer'e kadar uzandı; bir yandan Fatih, Saraçhane, Atpazarı yandı. Aksaray'dan sıçrayan ateş Cerrahpaşa'yı, Avratpazarı'nı ve şiddetli poyrazla oradan da atlayarak Kocamustafapaşa etrafını yaktı. Halk şaşkına döndü, canını nereye atacağını, malını nereye kaçıracağını bilemedi. Müthiş yangın yirmi yedi saat sürdü ve nihayet "Allah'ın inayeti"yle söndü.

Yeniçeri yangın tulumbacıları devrindeki İstanbul yangınları

Yeniçeri Ocağı'na bağlı ve efradı acemi oğlanlarından seçilerek temin edilen Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı Teşkilatı, büyük ahşap şehri yangın ateşi afetine karşı koruma yolunda çok mühim bir iş olmuştu. Bunu tahakkuk ettiren devrin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa başka hiçbir şey yapmasaydı, hatta ilk Türk matbaasını dahi kurdurmasaydı, yalnız yangın tulumbacılığı teşkilatı adını İstanbul tarihine altın yazıyla kaydettirmek için kâfiydi. Bu teşkilat sayesinde İstanbul'u parça parça yutup yok edecek pek çok yangın, çıktığı yerlerden söndürülüp bastırıldı.

Fakat, sokakları dar ve binaları çatı çatıya bitişik ve hepsi ahşap İstanbul'da derhal önlenemeyen ve afet halini alan yangınlar da oldu.

1727 Kutucular yangını

Yeniçeri Tulumbacıları Teşkilatı'nın kurulmasından sonra ilk büyük yangındır. Ateş 12 Eylül 1727 (Hicri 25 Muharrem 1140) geceyarısına yakın Kutucular Çarşısı'nda bir dükkân üstündeki bekâr odasından çıktı; İstanbul'un zengin bir ticaret merkeziydi, fakat yukarda da söylediğimiz gibi sokaklar dar ve bütün dükkânların üstündeki binalar, bilhassa o devirde dükkânlar üstünde bekâr uşağı çırak ve kalfaların yatıp barındıkları odalar ahşaptı ve hepsi birbirine bitişikti. Şiddetli poyraz esiyordu. Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa ve bütün devlet erkânı yangına geldiler. Tulumbacılar ve diğer bütün askeri birlikler beşer takatının bütün gayretini sarf ettiler, ateşin büyümesi önlenemedi. Kutucular Çarşısı ile yanındaki Kavaflar

Çarşısı ve Nalburlar Çarşısı tamamen yandı.

O devrin âdetince bir sanatı öğrenerek kalfalığa yükselecek çıraklara kudsiyet verilmiş bir gelenek halinde peştamal kuşatılır, bu peştamal kuşatma da bir mesireye gidilerek ve orada çadırlar kurulup birkaç gün kalarak ziyafetler ve kendi ölçülerinde parlak merasimle yapılırdı. Her esnaf loncası bir yer seçmiş, her yıl oraya gidilirdi; kutucu esnafı da Boğaziçi'nde Çubuklu Bağçesi'ne giderlerdi. Yangın olduğu gece bütün kutucu esnafı Çubuklu'da bulunuyordu, çarşıda dükkân üstündeki bekâr uşak odalarında birkaç çırak bırakılmıştı. Yangını da, yataklarında tütün, çubuk içerek yahut şamdan veya kandil devirerek bu sözde nöbetçi çıraklardan biri çıkarmıştı. Büyük bir çarşı olan Kutucular'dan bir habbe kurtulamadı. Nalburlar ile Kavaflar'da ise sadece dükkânlar yandı; yanan dükkânların içindeki mallar, dükkân üstü odalarda oturan çıraklar, kalfalar tarafından kaçırılıp kurtarıldı. Bu yangın İstanbul'un en az dörtte birini mahvedecek bir afet olabilirdi, tulumbacıların sayesinde üç çarşının yanmasıyla önlendi.

1740 Babıâli yangını

Zamanımızda İstanbul Vilayet Konağı'nın bulunduğu yerde Babıâli denilen büyük mirî saray muazzam bir ahşap binaydı; sadrazamların hem resmi makamı, hem de muhteşem harem dairesi ile ikametgâhtı. Halk ağzındaki adı "Paşakapısı"ydı. "Kalem" denilen resmi dairelerdeki gece nöbetçilerinden başka sadrazamın ikametine tahsis edilen kısmında, harem halkı, kadınlar hariç muhafızlar, mutfak ve ahır uşakları, horantası, hademeler, içoğlanları 1.500 kişi bulunuyordu. Yukarda kaydettiğimiz yangın tarihinde sadrazam bulunan zat da Hacı İvaz Mehmed Paşa'ydı.

Ateş, 28 Şubat 1740'ta (30 Zilkade 1152) harem kapısı yanındaki zenci haremağaları koğuşundan gece yarısına yakın çıktı. Yataklarından soyunuk olarak fırlayan haremağaları yangını söndürmeye çalışacak yerde şahsî eşyalarını kurtarma kaygusuna kapıldı; diğer bendegân, uşaklar ve horantalar da onları görerek kendi eşya ve esvapları derdine düştüler, ateşe bir kova su döken olmadı. Harem halkı ise büsbütün şaşırdı. Ateş çatıyı sardıktan sonradır ki şeh-

rin muhafazasına memur yeniçeriler ve halk tarafından duyuldu. Civar kollukların (karakolların) neferleri ile tulumbacılar yangına koşup geldikleri zaman ateş, "ejderha" gibi ağzını açmış, çatal çatal kızıl dilleri gökyüzünü yalıyordu. Devrin padişahı Sultan I. Mahmud da yatağından kalkmış, kış gecesi olmasına rağmen giyinerek yangın yerine koşmuş, Babıâli'nin karşısında Hekimpaşa Hayatîzade Efendi'nin konağına gelmişti, bir pencereden yeniçerilere ve tulumbacılara, "Aman yiğitler su yetiştirin!.. Su sizden, altın benden!.." diye bağırıyordu.

Babıâli'nin resmi kısmında en büyük dairelerden "Arz Odası"ile "Hasır Odası" denilen sofasalon bir fırın, hamam külhanı halinde yanıyordu ve gayet yüksek olan Arz Odası etrafını da tehdide başlamıştı. Tersaneliler, gomana denilen kalyon halatlarını o binanın birkaç yerine bağlamaya muvaffak oldular, halatlara yapışan yüzlerce kalyoncu var kuvvetlerini bazuya verip alt kısmı yanmakta olan Arz Odası'nın üst kısmını yere indirdiler. O yüksek yapı çökerken yangını seyreden halktan ve halatları çeken kalyoncular dan enkaz altında kalıp telef olanlar oldu. Fakat yangın da orada tutuldu.

Ahşap enkaz dört gün için için yandı. Etrafı tulumbacılar ile bir orta yeniçeri neferi kordon altına almış, nerede yeni bir alev görülürse hemen söndürülüyordu. Artık yangının tamamen söndüğüne kanaat getirilip kordon kaldırıldıktan sonra, dördüncü gece, geceyarısından sonra birkaç kalas yine alevlendi ve ilk yangından kurtulmuş olan harem dairesi de tamamen yandı, o büyük ahşap saraydan nişan kalmadı. Mahvolan kıymetli resmi evrak hariç, bina ve içindeki eşya zararı, zamanımızın para değeriyle 5 milyon liraya yakındı.

1741 Ayasofya yangını

Ateş 4 Aralık 1741 (25 Ramazan 1154) geceyarısından sonra Ayasofya çarşısında bir bakkal dükkânı üstündeki bekâr uşağı çırak odasından çıktı. Dükkânın hemen bitişiğinde büyük ve köhne bir ahşap konağa sirayet edince şiddetli poyrazla derhal büyüdü.

O tarihte Ayasofya çarşısı iki sıralı bakkal dükkânlarından kurulmuştu. Tutuşan yağlar ve ballar söndürme işini çok güçleştirdi. Padişah Sultan I. Mahmud ve Sadrazam Hacı Ahmed Paşa ve diğer

devlet erkânı yangın yerine geldiler. Padişah sahur yemeğini de yangın yerinde ve ayak üstünde yedi. Ayasofya çarşısı tamamen yandı, ateş Ayasofya Hamamı'nın arkasında durduruldu. Tulumbacılardan ve sair askerden yirmiden fazla can kayboldu.

Devletin "Cebehane" denilen büyük silah deposu da o civardaydı, birkaç defa tutuşma tehlikesini tulumbacıların gayretiyle atlattı.

1750 Küçükpazar yangını

4 Şubat 1750 (26 Safer 1163) geceyarısı Küçükpazar'dan çıkan ateş şiddetli poyrazla hemen iki kola ayrıldı; bir kolu Süleymaniye altında otuzdan fazla saray misali büyük konağı kül etti, bu arada muazzam ve muhteşem Yeniçeri Ağalığı Sarayı, "Ağakapısı" da yandı. İkinci kolu Vefa semtini yaktı.

Bu yangından sonra yeniden yapılan Ağakapısı'nda "Yangın Köşkü" adı verilen İstanbul'un ilk yangın kulesi inşa edildi ve içine "köşklü" diye anılan yangın gözcüleri konuldu.

1756 Cibali yangını

Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı kurulduktan sonra İstanbul'un ilk büyük ateş afetidir. Vakanüvis Vâsıf Efendi şöyle anlatıyor:

"... Ateş 8 Şevval 1169 (6 Temmuz 1756) gece saat ikide (gün kavuştuktan iki saat sonra) Cibali Kapısı'nın dışında sol tarafındaki yahudhanelerin birinden çıktı (yahudhane, her odasında bir aile oturan 3040 odalı büyük Yahudi meskenlerine verilmiş bir isimdir ki İstanbul'un ilk ahşap apartmanlarıdır; arsa sathına nispetle en çok kira getiren binalardı). O havalide olan ev ve dükkânları yakarak kale duvarlarından şehir içine atladı. Esmekte olan şiddetli poyraz önünde birkaç kola ayrıldı. Her kolu da birkaç yere yayılıp yangına memur zabitler hangi tarafı söndürmeye gayret etti ise muvaffak olamadı. Unkapanı'nı ve Süleymaniye'yi ta Kaptanpaşa Hamamı'na (Çinili Hamam) kadar, bir tarafı Vefa Meydanı'ndan Şehzade Camii'ni ve Eski Odalar'ı (Şehzade Camii karşısındaki yeniçeri kışlası) ve ta Langa Kapısı'na kadar sağını solunu, o taraf-

ta sur dışında deniz (Marmara) kenarındaki bütün binaları yakıp mahvetti. Bir tarafı Zeyrek'ten Saraçhane ve Etmeydanı, Aksaray ve Yeni Odalar'dan (Aksaray'daki büyük yeniçeri kışlası) birkaç kışlayı, Avratpazarı'nı; Samatya sahilinde Davutpaşa iskelesini, bir taraftan Fatih, Sultanselim ve Alipaşa çarşısını, Lütfipaşa'yı, Ayakapı'yu tamamen kül etti. İstanbul halkını zâr ve zebûn ve nice zenginlerin ciğerini hun etti ve ne hal ise kırk sekiz saat sonra ateş sükûn buldu..."

Bu yangından bahseden Hammer, 580 değirmen ve fırın, 70 hamam, 10 han, 200 cami ve mescit, 1.000 dükkân ve 8.000 mesken yandığını söylüyor.

1782 Cibali yangını

"Cibali Harîk-i Kebiri", "Büyük Cibali Yangını" diye anılır. Bu müthiş ateş afetini müverrih Cevdet Paşa şöyle anlatıyor:

"... Ateş 13 Ramazan 1196 (22 Ağustos 1782) bir perşembe gecesi saat 3'te (gün kavuştuktan üç saat sonra) Cibali Kapısı içinde Horozlu Değirmen'in (Çıngıraklı Değirmen de denilir) bitişiğindeki Mavunacı Ali adında bir adamın evinden kaza eseri olarak çıkan ateş süratle büyüdü, her ne kadar padişah ve sadrazam (I. Abdülhamid ve İzzet Mehmed Paşa) ve devlet erkânı yangın yerine gelip ateşin söndürülmesine çok gayret edilmiş ise de ateş sert poyrazla an ve an şiddetlenerek Haliç kıyısından Marmara kenarında ta Yedikule'ye kadar uzandı, hatta Yedikule Hisarı'nın içindeki ahşap muhafız nefer evleri bile yandı. Marmara surlarının içinde ve dışında Narlıkapı, Samatya, Davutpaşa iskeleleri ile Langa Yenikapısı'nı yaktı.

Beri yanda Topkapısı, Mevlevihanekapısı, Silivrikapısı etrafı yandı. Bu yoldan ilerleyen ateş de Yedikule'de denize dayandı. Haliç tarafında Odunkapısı, Ayakapı etrafları, Sultanselim Camii civarında Sakızağacı, Süleymaniye'de Ağakapısı, Beyazıt'ta Simkeşhane ve Hasanpaşa Hanı etrafı; Koska'da Sadiler Tekkesi civarı, Havuzlu Hamamı, Aksaray, Cerrahpaşa, Avratpazarı, Mollagüranî, Davutpaşa Camii havalisi, Yeni Odalar, Hekimoğlualipaşa Camii ve etrafı, Kocamustafapaşa tamamen yandı. Yangın elli saat sürdü. Yanan binalardan çıkarılıp Fatih Camii'ne, bostanlara ve hâli arsalara kaçırılan eşyanın çoğu da kaçırıldıkları o cami avlularında, bostan ve arsa-

larda yandılar. Mallarından ayrılamayan (son gayretle bir şeyler kurtarmak isteyen), pek çok kimse, bilhassa Laleli Camii'nde yanarak telef oldu..."

O devrin kalem sahiplerinden olup bu yangında evi ve bütün eşyası yanmış olan Selanikli Mehmed Atâ Efendi bu yangın üzerine uzun bir makale yazmıştır; edebiyatımızda, vakayinamelerdeki yangın kayıtları müstesna yangın üzerine tek eserdir.

1720-1826 arasında yüz yıl sürmüş olan yeniçeri yangın tulumbacılığı devrinin yangınları

Bu yüz yıllık devirde tarih kaynaklarımızdan 44 yangın tespit ettik, aşağıya yılları ile ateşin çıktığı yerin adını kaydediyoruz; bu yazılarda biraz tafsilatla anlattığımız yangınların yanına bir "•" işareti koyduk:

1) 1727 Avratpazarı yangını; bir köle, efendisi Sipahi Çavuşu Mehmed'in evini yaktı, kundakçı köle yaktığı evin önünde asılarak idam edildi.

2) 1727 Kutucular yangını. •

3) 1728 Üsküdar yangını; yalı boyunda yahudhaneler yandı, ateş yeniçeri tulumbacılarının gayretiyle söndürüldü.

4) 1730 Fındıklı yangını; yalılar yandı.

5) 1732 Haliç Ayakapısı yangını; sur dışında deniz kenarında kayıkhaneler, kahvehaneler, bekâr odaları yandı.

6) 1733 Unkapanı yangını; bu iskele etrafı tamamen yandı.

7) 1735 Tophane yangını; kayıkhaneler, bekâr odaları ve semtin çok meşhur olan kahvehaneleri yandı.

8) 1735 Şehzadebaşı yangını; 5 muhteşem konak yandı.

9) 1740 Babıâli yangını. •

10) 1740 Üsküdar yangını; Büyük Hamam etrafı, meşhur kavukçu dükkânları yandı.

11) 1741 Ayasofya yangını; 5 ev yandı, enkaz altında 5 yeniçeri tulumbacı telef oldu.

12) 1741 Sultanahmet yangını; Lale Devri'nin en güzel eserlerinden bir sultan sarayı yandı.

13) 1741 Ayasofya yangını. •

14) 1742 Şehzadebaşı yangını, devrin kâşanelerinden Hacıahmetpaşa Sarayı yandı.

15) 1743 Kadırga yangını.

16) 1745 Tersane yangını; donanma mühimmat ambarları yandı.

17) 1746 Fener-Balat yangını; 800 ev yandı.

18) 1746 Hocapaşa yangını; 10 büyük konak yandı.

19) 1746 Galata yangını; Sandıkçılar ve Kürekçiler çarşısı yandı.

20) 1746 Balat yangını; 200'den fazla ev yandı.

21) 1746 Samatya yangını; 200'den fazla ev yandı.

22) 1750 Bağçekapısı yangını; Şeyhülislam Mehmed Said Efendi'nin muhteşem konağı yandı.

23) 1750 Büyük Kapalıçarşı yangını; Bitpazarı, Abacılar, Yorgancılar, Yağlıkçılar çarşıları, bu çarşılardaki hanlar, mahzenler, depolar yandı, maddi zarar milyonları aştı.

24) 1750 Üsküdar yangını; Ayazma'da 100'den fazla ev ve birkaç mescit yandı.

25) 1750 Küçükpazar yangını. •

26) 1752 Gedikpaşa, Beyazıt, Koska yangını; bu üç komşu semt üç ayrı yangında yandı.

27) 1752 Langa yangını; 500 dükkân, 1.500 ev yandı.

28) 1753 Cibali yangını; sur dışında deniz kenarında kayıkhaneler, kahvehaneler, meyhaneler yandı.

29) 1753 Uzunçarşı yangını; bu büyük çarşı ve civarındaki konaklar, evler yandı.

30) 1753 Sultanhamamı yangını; bu ticaret merkezi ile Mahmutpaşa Çarşısı, Tarakçılar, Kaşıkçılar yandı.

31) 1753 Ayvansaray yangını; 100'den fazla ev yandı.

32) 1755 Hocapaşa yangını; otuz altı saat süren bu yangında Hocapaşa, Bağçekapısı, Demirkapı, Babıâli etrafı, Cağaloğlu, Mahmutpaşa, Divanyolu, Soğukçeşme, Ayasofya çarşısı yandı.

33) 1756 Cibali yangını. •

34) 1763 Karaman çarşısı yangını; bu çarşı ve meşhur Şekerci Hanı, Taşçılar Hanı yandı.

35) 1767 Hocapaşa yangını; bu semt ile Demirkapı arasında 200 ev ve dükkân yandı.

36) 1782 Cibali yangını. •

37) 1782 Samatya yangını; 1.000'den fazla ev ve dükkân yandı.

38) 1782 Balat yangını; Balat, Sultanselim, Karagümrük, Hırkaişerif hattı üzerinde geniş bir saha mahvoldu.

39) 1795 Keresteciler yangını; on bir saat süren yangında Balıkpazarı, Taşçılar, Balmumcular, Keresteciler, Zeytinyağcılar, Nalburlar, Kutucular, Kantarcılar, Sepetçiler, 9 çarşı ile pirinç mahzenleri ve Ahiçelebi Camii yandı.

40) 1797 Galata yangını; Azapkapısı'nda 200 kadar dükkân ve ev yandı.

41) 1798 Arnavutköyü yangını; yalı boyu yandı.

42) 1808 Babıâli yangını; Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı bir suikast eseri olarak bu büyük mirî saray yeniçeriler tarafından kundaklanarak yakıldı, Alemdar Paşa intihar etti.

43) 1823 Tophane yangını; Firuzağa'da fakir bir kadının evinden çıkan ateşle başlayan yangın on yedi saat sürdü, bir kolu Fındıklı Hamamı'na dayandı, bir kolu Boğazkesen'den Bostancıbaşı'na; bir üçüncü kolu da Sormagir ve Alçakdam'dan Beyoğlu altına kadar uzandı; 2.000'den fazla ev ve dükkân, Topçular Kışlası, Top Arabacıları Kışlası, Top Dökümhanesi, 20 kadar mescit, bu arada Cihangir Camii yandı.

44) 1823 Sultanhamamı yangını; 200'den fazla ev ve dükkân yandı. Bu Sultanhamamı yangını yeniçeri tulumbacılığı devrinde son yangındır.

Belediye ve mahalle yangın tulumbacıları devrindeki İstanbul yangınları

1826 Hocapaşa yangını

Yeniçeri Ocağı'nın kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılmasından bir buçuk ay kadar sonra, 2 Ağustos 1826'da büyük Hocapaşa yangını oldu.

Şehrin merkezi ve kalabalık bir semti olan Hocapaşa'da Elvan Mahallesi'nden çıkan ateş şiddetli poyrazla çabucak yayıldı. Yeniçeri tulumbacıları da mevcut olmadığı için ateşe yangın tulumbalarıyla müdahale edilemedi, kol kol yayılan ateş Hocapaşa, Demirkapı, Salkımsöğüt, Babıâli ve etrafını; Cağaoğlu'nu, Büyük Kapalıçarşı'nın büyük bir kısmını; Beyazıt'ta Okçularbaşı'nı, Simkeşhane'yi; oradan Marmara kıyısında Yenikapı'ya kadar gelmiş bir sahayı yaktı. Otuz altı saat süren bu ateş afetinde İstanbul'un beşte birine yakın bir kısmı mahvoldu. Süleymaniye'deki Ağakapısı, Yeniçeri Ağalığı Sarayı ocak kaldırıldıktan sonra şeyhülislam efendilere hem ikametgâh hem de resmi makam olarak tahsis edilmişti; fakat şeyhülislam efendi henüz tesellüm edip taşınmadan bu yangında Babıâli yanmış, Ağakapısı yeniden yapılıncaya kadar muvakkaten sadrazamlara verilmişti.

Bu yangındadır ki tulumbacıların yokluğu pek acı şekilde görülmüş ve süratle belediye ve mahalle tulumbacılığı teşkilatının kurulmasına gidilmiştir.

1833 Cibali yangını

Mahalle tulumbacılığı teşkilatı kurulduktan sonra ilk büyük yangındır. Ateş 25 Ağustos 1833 bir cuma günü öğleye yakın Cibali

Kapısı civarında Tüfenkhane'den çıktı ve şiddetli rüzgârla çabucak yayıldı. Bir kolu Üsküplü civarını, bir kolu Âşıkpaşa semtini; bir kolu Fatih, Sofular, Horhor, Kıztaşı, Saraçhanebaşı'nı; bir kolu Süleymaniye altında Küçükpazar'ı, Vefa'yı, Şehzadebaşı'nı yaktı. Binlerce mesken, dükkân, çarşı boyları, bu arada Saraçhane, pek çok han, mescit, hamam yandı.

1865 Hocapaşa yangını

Yangın geceyarısı başladı; gayet sert bir gündoğusu rüzgârıyla kol kol ayrılarak büyük ateş afetlerinden biri oldu. Hocapaşa, Cağaloğlu, Sedefçiler-Atikalipaşa semtlerini yakarak Kadırga'ya ve Kumkapı'ya atladı. Yirmi bir saat sürdü, 27 mahalle tamamen yandı.

1870 Beyoğlu yangını

Korkunç istatistiğin ilk devresindeki yangınların en dehşetlisi, İstanbul tarihine "Beyoğlu Harîki Kebiri", "Büyük Beyoğlu Yangını" adıyla geçmiştir. Aşağıdaki satırları devrin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'nin 11 rebiülevvel 1287 tarihli nüshasından alıyoruz:

"Geçen pazar günü (5 Haziran 1870) saat yedi sıralarında (ezani saattir, öğleden bir saat sonra; 1-1,30 arası) Feridiye Sokağı'nda Macar Reçini'nin kiracı olarak oturduğu evden çıkan ateş rüzgârın son derece şiddetli olmasından çarçabuk beş altı kola ayrılarak, söndürülmesine pek çok gayret edildiği halde önlenemedi. Bir kolu Tarlabaşı'ndan, Taksim'in alt tarafından Büyük Cadde'ye (Cadde-i Kebir) çıkarak Mekteb-i Sultani'nin (Galatasarayı) önüne vardı. Bir kolu Âşıklar Meydanı'ndan Bülbülderesi'ne inip oradan Papaz Köprüsü Caddesi ile Emin Cami-i Şerifi civarına ve Sururi Mahallesi hududundan, Aynalıçeşme'den İngiliz Sefarethanesi'ni alarak kezalik Mektebi Sultani'nin önünde durdu. Yangın nihayet gece saat sekizde Kalyoncu Kulluğu'nun alt tarafında söndü. Bu hudut içinde İtalya Sefarethanesi ile kârgir ve ahşap olarak 500'den fazla büyük bina ve dükkân, sarf edilen gayret ile yangından kurtarıldı ise de tahminen 3.000 kadar ev ve dükkân yanmıştır.

Ahşap olan yerlerde herkes nefsini ve ekserisi mal ve eşyasını

kâmilen kurtarmış ise de, kâgir olan yerlerde ve bilhassa Kalyoncu Kulluğu civarında bazıları ev, dükkân ve mağazalarının kâgir olduğuna güvenerek pencerelerinin demir kapaklarını kapayıp eşyalarını çıkarmadıkları gibi kendileri de çepeçevre ateşin içinde kaldıkları halde güvendikleri ve içinde sığındıkları binaların tavanlarından ateş dökülmeye başlayınca, nefislerini kurtarmak ümidi ile evlerinin mahzenlerine inmiş oldukları, bazıları mahzen dahi bulamadıkları cihetle mahzenlere girenler boğularak ölmüşler, açıkta kalanlar da büsbütün yanmıştır.

Hatta bu kabilden olarak nefislerini kurtarmak için Düzoğlu Bogos Bey'in vekilharcı Kirkor'un hanesinde toplanmış olan 16 kişi kâmilen yanmış ve bazı mağazacı ve meyhaneciler familya ve hizmetkârları ile beraber mağazalarının mahzenlerinde kapananlardan 16 yaşında bir Katolik kızı, bir erkek canlı kurtarılmış, salı günü akşamına kadar 71 Rum, 8 Ermeni, 3 Frenk Katoliği, 22 Ermeni Katoliği milletinden ki ceman 104 ceset bulunarak defnedilmiştir.

Yangın felaketzedeleri Mankasar, Hüseyin Efendi, Hekimoğlu bahçelerine, Çürüklük denilen fukara mezarlığına, sair mezarlıklara, Kasımpaşa Deresi'ne, Tatavla taraflarına kaçıp toplanmışlardı. Padişahın emri ile (Sultan Abdülaziz) Taksim'deki Topçu Kışlası derhal boşaltıldı; kışlanın karşısındaki talimhane meydanı ile Ermeni mezarlığına 2.000'den fazla çadır kuruldu. Tophane müşiri paşa, felaketzedeleri arabalarla ve kurtarabildikleri eşyaları ile bu kışla ve çadırlara naklettirdi. Çadır aralarına taraf taraf çeşmeler yapıldı, elden gelen insani yardım gösterildi." (*Mecelle-i Umûr-ı Belediye*'deki suretinden.)

Hammer Tarihi mütercimi Atâ Bey (ünlü yazar Nurullah Ataç'ın babası) yangından kırk yedi sene sonra *İkdam* gazetesinde neşrettiği bir makalede bu yangında yanan İngiltere Sefarethanesi için şu hatırayı kaydetmiştir:

"Yangın birkaç koldan önüne gelen küçük büyük binaları yutarak İngiltere Sefarethanesi'ne yaklaştığı zaman sefarethanenin bazı memurları sefire binanın boşaltılmasının münasip olacağını söylerler. Sefir İngilizlere has olan soğukkanlılık ile, 'Sefarethane kâgirdir!..' cevabını verir. Kâgir binaların da yanmakta olduğu ihtar edilince bu binanın onlarla kabil-i kıyas olmadığını beyan eder. Fakat yarım saat sonra sefarethane, pencerelerine çekilen demir kapaklarla birlik-

te yok olur ve sefir güç hal kurtarılır." (*Mecelle-i Umûr-ı Belediye*'deki suretinden.)

Ebüzziya Tevfik Bey de *Mecmua-i Ebüzziya*'da bu yangın üzerine şunları yazıyor:

"1870 Haziranının beşinci pazar günü on yedi saat içinde Beyoğlu'nu çepçevre yakan büyük yangında hatırlarda kaldığına göre mevcut sigorta kumpanyaları, yanan evlerin sahiplerine 300.000 lira (altın para) ödemişlerdir. (1964 borsa altın fiyatına göre 27.000.000 TL.) Bu kumpanyalar ödedikleri para karşılığında aldıkları makbuzları, o zaman Dahiliye nazırı bulunan Şirvanlı Rüşdi Paşa'ya göstererek İstanbul'a itfaiye teşkilatı nizamnameleri getirtti, bunları tercüme ettirdi. Macaristan'daki usulü en mükemmel buldu. Şûrayı Devlet'in (Danıştay) kararı ve Meclisi Vükela'nın (kabine) tasvibi üzerine iradesini (fermanını) alarak kont Zijini'yi (Szechenyi) Macaristan'dan İstanbul'a getirtti.

Büyük Beyoğlu yangınından sonra İstanbul'da şubeleri bulunan sigorta şirketleri tuttukları istatistik cetvellerini ilan etmişlerdi. O tarihlerde İstanbul'da vasati olarak her ay 8 yangın oluyordu, her yangına da vasati 11 bina düşüyordu. Buna göre İstanbul'da yıllık 96 yangında 2 156 bina yanıyordu. Bir bina eşyası ile vasati tahmini ile 500 lira değerinde olsa yangın bir senede İstanbul'da 1.078.000 altın tutarında (1964'te 9.917.000 TL) milli serveti mahvediyordu."

Sermet Muhtar Alus da bana tevdi ettiği kısa bir notta şunları yazıyor:

"Çocukluğumda işitirdim, 1870 Beyoğlu yangını üzerine yanık yanık söylerler idi, hafızamda tek beyti kalmış:

Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu
Yandı da gitti kül oldu!.."

1911 Mercan-Aksaray yangını

Korkunç istatistikte ikinci devre, Meşrutiyet yangınlarının en dehşetlisidir. Yaz sonunun en güzel günlerinden biriydi. Meşrutiyet'in ilk heyecanlı yıllarında milli bayram günüydü; Hicri takvimle 1329 yılı Recebinin 26'ncı pazar günü, 22 Temmuz 1911

Miraç Gecesi arifesiydi. Türk ve Müslüman İstanbul'un her yıl vecd ile kutladığı bir gece olacaktı. O sabah çıkan İstanbul gazeteleri, ilk sayfalarının baş tarafını Miraç Gecesi'ne ayırdıktan ve "Bilcümle cevami-i şerife ve tekâya-yı münife tenvir edilerek şan-ı celil-i İslamiyet ile mütenasip bir surette..." gibi serlevhalar yazdıktan sonra sayfanın tam göbeğine gayet büyük harflerle "10 Temmuz İyd-i Millisi" başlığından sonra coşkun makaleler yayımlanmıştı.

İstanbul halkının büyük bir kısmı, Meşrutiyet Bayramı'nı kutlamak üzere büyük şehir etrafındaki mesirelere, bu arada bilhassa Boğaziçi ile Adalar'a dökülmüştü. Ateş bu milli ve dinî bayram gününde öğleye doğru alaturka saat 5.30'da Uzunçarşı başında Harbiye Nezareti veznedarlığından mütekait Mehmed Bey'in malı olup Abdullah ve kardeşi Mustafa'nın kirayla tutarak idare ettikleri konaktan bozma ve "Misafirin-i Umumiye" adı altındaki büyük ve ahşap apartmanın üçüncü katındaki 18 numaralı odadan çıktı. Bu odada İran tebaasından, bir kayda göre manav, polis raporuna göre mezatçılık yapan Mehmed ile ortağı Muhtar oturmaktaydı. O iki bekâr yabancı sabahleyin çaylarını içtikten sonra odalarında semaveri ateşiyle ve pencereyi açık bırakıp bir meçhul semte bayram eğlencesine gitmişlerdi. Sert bir poyraz esiyordu, odaları da poyraza karşıydı. Semaverin rüzgârla savrulan ateşleri odayı tutuşturduktan az sonra, esasen köhne olan koca bina bir meşale gibi yanmaya başlamıştı. Bu konak bozması apartman bayram münasebetiyle hemen bomboş olduğu gibi civar çarşı pazar da kapalıydı. Sokaklar dar, binalar tamamen ahşap ve birbirlerine bitişikti. Geç görülen ateş bir anda Mercan'da bir afet halini alıverdi. Evvela iki kol oldu; bir kolu Süleymaniye ve Dökmeciler'i; bir kolu da Ali Paşa Caddesi (1934 Belediye şehir rehberinde Fuad Paşa Caddesi), Mercan Yokuşu'nun çevirdiği adayı sardı ve kısa zaman zarfında, Kilit Hanı ortada kalıp kurtulmak üzere bu adayı kül etti; yanan binalar arasında vaktiyle Mercan İdadisi olup son zamanlarda yıkılan "Yanık Saray" diye anılan Alipaşa Konağı, Merdivenli Hamam ve Alipaşa Camii (Ağa Mescidi) bulunuyordu. Bu esnada yangın yerinde bulunan devrin Harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa, bir kalas parçasıyla kaşının üstünden yaralanmıştı. İkinci kol, Dökmeciler Hamamı köşesinden Ağızlıkçı Sokağı ile Uzunçarşı'ya kadar olan bir sınır içinde-

ki bütün binaları mahvetmişti. Bu arada Süleymaniye külliyesinden Dârülhadis Medresesi ile bitişiğinde ve iki yanında bulunan dökmeci dükkânları hayli zarar görmüş, harap olmuştu. Yangın, ilk çıktığı bu semtte hayli tahribat yaparak sönmek üzereydi ki rüzgârın savurduğu yalımlı tahtalar ve kızgın çiviler, birdenbire, ateşi mahalleler aşırı bir yere götürdü ve asıl korkunç afet başladı (Mercan'da 173 bina yanmıştı).

Şöyle ki: evvela Beyazıt Hamamı tutuştu, söndürüldü, sonra Vezneciler'de Şamlı Terzi diye anılan bir zatın dükkânı tutuştu, söndürüldü, nihayet Vezneciler'de Camcıali Mahallesi'nde Açıkbaş Eczanesi'nin bitişiğindeki Miralay Fahreddin Bey'in evinin saçağını sardı, fakat söndürülemedi ve oradan azgın bir poyrazla savrulan yalımlar ortalığı cehenneme çevirdi. İtfaiye kıtaları ile mahalle tulumbalarının bütün gayretlerine rağmen rüzgârın şiddetine susuzluk da eklenince Camcıali ve Balabanağa mahalleleri bir an içinde mahvoldu; ateş oradan Çukurçeşme ve Mollakestel ve Fevziye mahallelerine yayılarak buralarını da çabucak bir harabeye çevirdi; bu semtte, Fevziye Caddesi'nin sol cihetinde ilerleyen ateş hal tüccarlarından Aziz Bey'in konağını yaktıktan sonra önlenebildi.

O sırada rüzgârın savurduğu yalımlı tahtalar Zeynephanım Konağı ile etrafını tehdide başlamıştı. İçinde Dârülfünun'un (Üniversite) yerleştiği Zeynephanım Konağı'nın da çatısı tutuştu ise de ihtiyat tedbiri olarak içeri alınmış olan mahalle tulumbaları ile bu irfan müessesesinin hizmetine koşan Dârülfünunlu gençlerin can ve başla gösterdikleri gayretle saçak söndürüldü; fakat konağın arkasında bulunan süvari kışlası kurtarılamadı. Ateş, bu kışladan Hasanpaşa Fırını'na atladı, Çukurçeşme'de de Çürüksulu Ali Paşa ve ilmiyeden Arif Molla Bey'in konakları yandıktan sonra yangın Beyazıt Aksaray caddesine indi. Bu suretle bu caddenin her iki yanı bir ateş seli halinde Aksaray'a doğru akmaya başladı; Kemalpaşa, Yakupağa, Oruçgazi, Kuyumcubahşayiş mahalleleri tamamen yandı. Bu sahada yalnız Laleli ve Pertevniyal Valide camileri kurtuldu. Hasanpaşa karakolundan karşıya atlayan ateş Koska'yı yaktı; burada da Mimarkemalettin, Çobançavuş, Kızıltaş mahalleleri yandı, ateş Yenikapı'da surlara dayandı. Oradan tekrar iki kol oldu; bir kolu Aksaray'a bir kolu Langa'ya saldırdı. Birinci kolda Şeyhferhat,

Kâtipkasım mahalleleri bir volkan halini aldı; Langa'da, karakol karşısındaki meşhur Langa meyhaneleri bir an içinde mahvoldu. Ateş oradan Cellatçeşmesi'ne ve Sineklibakkal'a doğruldu.

Yenikapı'dan ayrılan kol ile tramvay yolundan gelmekte olan kol Langa Caddesi ile Beygirciler Caddesi, Mirahur Hamamı, Uzunodalar sokakları ile Cellatçeşmesi'ni yakmaya başlamıştı. Bostancıbaşı Abdullahağa Mahallesi'ne sıçrayan ateş Sineklibakkal Mahallesi'nin altına kadar gelmiş, Samatya tramvay caddesinin her iki tarafını kül etmişti. Bostancıbaşı Abdullahağa Camii yanan binalar arasındaydı. Tramvay şirketinin de ahırları yanmıştı (atlı tramvay devri), 220 beygir ile arabalar zorlukla Yenibahçe çayırına kaçırılmış, birçok hayvan ve araba takımları kurtarılamamıştı, on yedi saat süren bu afette İstanbul'un Camcıali, Balabanağa, Mollakestel, Kızıltaş, Mimarkemalettin, Fevziye, Kemalpaşa, Yakupağa, Mesihpaşa, Oruçgazi, Kuyumcubahşayiş, Alembey, Gureba, Hüseyinağa, Kovacıdede, Baklalıkemalettin, İğnebey, Çobançavuş, Kâtipkasım ve Şeyhferhat mahalleleri tamamen yanmış, Aksaray kül olmuştu.

Yangının tahribatı üzerine neşredilen resmi rakamlar korkunçtu: 2.400 ev, 15 fırın, 3.000 dükkân, 16 cami ve mescit, 2 medrese, 3 hamam ve bir türbe, tekke ve mektep.

İstanbul halkının büyük bir ekseriyeti milli bayram münasebetiyle mesirelerde bulunduğundan ateşi görenler dehşet içinde şehre dönmek istemiş, vapurlara, trenlere, arabalara, kayıklara hücum etmiş, İstanbul'da mahşerden örnek bir gün ve gece yaşanmıştı. Bir anda sırtındaki esvapla sokak ortasında kalmış on binlerce insanı barındırmak ve beslemek, bilhassa kadın ve çocukları korumak, İstanbul Belediyesi'ni başarılması çetin, muazzam bir toplum davası karşısında bırakmıştı. Felaket İstanbul'da büyük bir teessür uyandırmış, herkes asil bir heyecan ile felaketzedelerin ve belediyenin imdadına koşmuş; yurdun her tarafından ianeler gönderilmişti. Süleymaniye avlusunda kurulan 40 çadıra 285, Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'na 18, Vefa İdadisi'ne 55, Ethempaşa Konağı'na 16 aile yerleştirilmiş; Müşir Deli Fuad Paşa İstanbul hemşehriliğinin en ulvi simalarından biri olmuş, belediyeye gönderdiği bir mektupta, yol parası da kendine ait olmak üzere Feneryolu'ndaki köşküne ve bahçelerine 300 aileyi yerleştirmeye amade olduğunu bildirmişti. Mek-

teplerde imtihan zamanı yaklaştığından Vefa'dan başka Mercan, Davutpaşa ve Kabataş idadilerine de yangın felaketzedeleri yerleştirildi. Ve o yıl bu idadilerin imtihanları Dârülfünun olan Zeynephanım Konağı'nda yapıldı. İstanbul zabıtası üzerine düşen vazifeyi can ve başla başarmış, yangın esnasında ve yangından sonra asayişi gereği gibi sağlamıştı.

Aksaray yangınında bina ve eşya olarak tahmin edilen zarar en az 10.000.000 altındı (1964 borsa altın fiyatına göre 1.370.000.000 TL). İtalyan, Balkan ve Birinci Cihan harplerinin arifesinde Türkiye'nin devlet ve ticaret merkezi olan İstanbul'da milli servetimize inen bu darbeyi bir kasıt eseri olarak görmek acaba doğru olmaz mı? İstanbul'da iş yapan yabancı sigorta şirketleri ise ancak 600.000 lira (88.200.000 TL) ödemişlerdi. Bu afetten sonradır ki İstanbul'un Türk ve Müslüman halkı sigortaya karşı ilk ciddi alakayı göstermiştir.

Öbür yangınlar ve korkunç bir istatistik

İstanbul yangınları üzerine elimizde derli toplu tek kaynak, belediye mektupçusu merhum Osman Nuri Ergin'in *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* isimli azametli eseridir. Kıymetli müdekkik bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım asrında, 1854'ten 1921 yılına kadar geçen 67 yıl içinde büyüklü küçüklü 308 yangın tespit etmiştir ve her birinde yanan binaların sayısını da göstermiştir. Bu 308 yangında İstanbul'da cami, mescit, medrese, mektep, resmi daireler, han, hamam, dükkân, konak, köşk, yalı ev olarak 44.555 bina kül olmuştur ki korkunç bir rakamdır. Yanan binaların içinde ateşin silip süpürüp yuttuğu, mahvettiği milli servetimizin tahmini, zihnen tasavvuru dahi tüyler ürpertir.

Aşağıdaki istatistik rakamlarını adı geçen mecelleden alıyoruz:

1854'ten 1908'de Meşrutiyet'in ilanına kadar 229 yangın olmuştur, bu yangınlarda 24.340 bina yanmıştır.

1908'de Meşrutiyet'in ilanından 1921 yılına kadar da 79 yangın olmuş, bu yangınlarda da 20.215 bina yanmıştır.

İlk devre 54 yıl, ikinci devre (Meşrutiyet devri) 13 yıl olduğu halde Meşrutiyet devrindeki yanan binaların sayısı ilk devirdeki rakama yaklaşmış gibidir.

Yılları ve ateşin çıktığı semtlerin isimleri ile 50'den fazla bina yanmış yangınlar şunlardır ki tafsil ile bahsedilen yangınların yanına bir "•" işareti konmuştur:

1854	Küçümustafapaşa yangını	140	bina
1854	Yeşiltulumba yangını	748	"
1855	Fener yangını	200	"
1856	Kadıköy yangını	250	"
1856	Salmatomruk yangını	111	"
1857	Beyoğlu Sakızağacı yangını	209	"
1857	Kumkapı yangını	86	"
1857	Galata Mumhane yangını	76	"
1859	Hasköy yangını	80	"
1861	Unkapanı yangını	600	"
1861	Fener yangını	100	"
1862	Küçükmustafapaşa yangını	242	"
1862	Ayvansaray Lonca yangını	219	"
1862	Kasımpaşa yangını	526	"
1863	Akarçeşme yangını	57	"
1865	Hocapaşa yangını	1.007	"
1865	Kumkapı yangını	1.903	"
1865	Kazlıçeşme yangını	99	"
1865	Tekfursarayı yangını	170	"
1865	Yenikapı yangını	68	"
1866	Demirkapı yangını	150	"
1866	Balat yangını	500	"
1867	Balat yangını	118	"
1867	Uzunçarşı yangını	220	"
1868	Langa yangını	79	"
1869	Rumelihisarı yangını	64	"
1870	Beyoğlu yangını •	3.000	"
1871	Edirnekapısı yangını	305	"
1873	Beyoğlu yangını •	60	"
1873	Büyüklanga yangını	186	"
1873	Kuzguncuk yangını	591	"
1874	Tophane yangını	120	"

1874	Samatya yangını	687	"
1874	Üsküdar yangını	365	"
1877	Balat yangını	121	"
1877	Fener yangını	67	"
1878	Şehremini yangını	54	"
1878	Kocamustafapaşa yangını	172	"
1878	Kadıköy yangını	150	"
1881	Ortaköy yangını	414	"
1882	Karagümrük yangını	59	"
1882	Üsküdar yangını	51	"
1883	Yedikule yangını	86	"
1885	Hasköy yangını	297	"
1885	Unkapanı yangını	140	"
1885	Fener yangını	51	"
1887	Ortaköy yangını	264	"
1887	Mahmutpaşa yangını	92	"
1888	Üsküdar yangını	122	"
1888	Laleli yangını	58	"
1888	Kasımpaşa yangını	79	"
1889	Üsküdar yangını	100	"
1890	Pendik yangını	1.200	"
1890	Horhor yangını	200	"
1890	Üsküdar yangını	69	"
1891	Keresteciler yangını	316	"
1892	Sandıkburnu yangını	123	"
1892	Beşiktaş yangını	166	"
1894	Moda yangını	150	"
1895	Kocamustafapaşa yangını	146	"
1895	Halıcıoğlu yangını	105	"
1898	Büyükdere yangını	263	"
1899	Altımermer yangını	61	"
1899	Kartal Maltepesi yangını	113	"
1900	Karagümrük yangını	150	"
1900	Rumelifeneri yangını	75	"
1900	Hasköy yangını	111	"
1901	Eğrikapı yangını	90	"

1901	Kadıköy-Yeldeğirmeni yangını	100	"
1903	Kartal Maltepesi yangını	1.121	"
1905	Hasköy yangını	92	"
1906	Narlıköprü yangını	115	"
1908	Yeniköy yangını	107	"
1908	Arnatutköy yangını	109	"
1908	Çırçır yangını	1.500	"
1908	Yedikule yangını	207	"
1911	Moda yangını	50	"
1911	Mercan yangını	173	"
1911	Kuzguncuk yangını	68	"
1911	Mercan-Aksaray yangını •	5.500	"
1911	Balat yangını	334	"
1911	Beyazıt yangını	111	"
1911	Kartal Maltepesi yangını	71	"
1912	İshakpaşa yangını	885	"
1912	Tophane yangını	84	"
1912	Uzunçarşı yangını	120	"
1912	Üsküdar yangını	75	"
1913	Tophane yangını	87	"
1913	Yerebatan yangını	50	"
1913	Kabasakal yangını	120	"
1914	Halıcıoğlu yangını	221	"
1915	Şehzadebaşı yangını	50	"
1915	Tophane yangını	en az 100	"
1915	Cihangir yangını	en az 1.000	"
1916	Hasköy yangını	267	"
1917	Kumkapı yangını	296	"
1917	Yenikapı yangını	124	"
1918	Yeniköy yangını	80	"
1918	Üsküdar yangını	82	"
1918	Cibali-Fatih yangını	7.500	"
1918	Üsküdar yangını	230	"
1918	Vefa yangını	500	"
1918	Büyükdere yangını	78	"
1919	Karagümrük yangını	570	"

1919	Kasımpaşa Kulaksız yangını	381	"
1919	Kuruçeşme yangını	403	"
1919	Üsküdar yangını	63	"
1920	Nişantaşı yangını	65	"
1921	Üsküdar yangını	600	"
1921	Beşiktaş yangını	80	"

1854 ile 1908 arasında 50'den fazla ev yanmış fakat tarihleri tespit edilememiş 9 yangın daha vardır ki şunlardır:

Çatladıkapı yangını	200	bina
Ayasofya Kabasakal yangını	320	"
Küçüklanga yangını	200	"
Beşiktaş yangını	102	"
Beşiktaş yangını	51	"
Zeyrek yangını	55	"
Cibali yangını	62	"
Galata Fermeneciler yangını	70	"
Büyükada yangını	76	"

İkinci Meşrutiyet devrinde Osmanlı İmparatorluğu birbiri peşinden İtalyan Harbi'ne, Balkan Harbi'ne ve Birinci Cihan Harbi'ne girmiş ve bu harplerin üçünden de yenik olarak çıkmıştır. İstanbul'u bir taraftan yangın ateşi afetleri kahretmiş, öbür yandan harplerin sıkıntıları, yoksullukları, acıları çökmüş, büyük şehir, yürekleri sızlatan bir ıstırap meşheri halini almıştır. Ve nihayet İstanbul'umuzun üstüne bir de yabancıların, düşmanların askeri işgali kâbusu yüklenmiştir.

İstanbul'un mahalle yangın tulumbası sandıklarının de revnakı, şatafatı bu devirde sönmüş, tulumbacı kahvehanelerinin havasına siyasi parti dedikoduları girmiş, harp gaileleri çalgılı kahveleri unutturmuş, tulumbacıların en seçkin, koşarlı, uçarlı gençleri asker olup gitmişler; semai, koşma, divan, mâni, okuyanlar kalmamış, destanlar da yazılmaz olmuştur. Eski tulumbacılık ananesini kırık dökük yürütmek isteyenlerin yazdıkları destanları da artık kapış kapış alıp okuyanlar kalmamıştır.

Asırlar boyunca yangın ateşlerine semenderler gibi dalmış İstan-

bul tulumbacılarının son nesli harp ateşi karşısında da gözünü kırpmamıştır; asker kaçağı tek tulumbacı görülmemiştir, bilhassa Balkan Harbi'nde silah altına çağrılmayanlar gönüllü asker yazılarak cepheye koşmuşlar, çoğu da şehit olmuş, dönmemişlerdir.

Vâsıf Hoca merhumun bir kantoyu hatırlayarak yazdığı mısralar bu kitabın son satırları olsun:

Yangın var!.. Yangın var!..
Nerede?
Anaların babaların gönül evinde!..
Evladının gidip de dönmediği
Aziz vatanın cephelerinde!..

Sözlük

A

abat: mamur, bayındır.
âb-ı ruy: yüzsuyu; ırz, namus, onur; âbı ru.
acemi oğlanı: Yeniçeri Ocağı için yetiştirilmek amacıyla Acemi Ocağı'na gönderilen tutsak ve devşirmeler.
afak: ufuklar.
afet-i devran: çağın en güzeli.
aguş: kucak; sığınılacak yer.
ağabanî: sarık yapımında da kullanılan bir tür kumaş; abanî.
ağyar: yabancılar, rakipler, düşmanlar.
âhir: son, sonraki, sonuncu.
ahlak-ı hamide: övülecek huylar, övülmeye değer ahlak.
âl: hile, düzen, tuzak, aldatma.
alameleinnas: herkesin önünde.
âlem-i fenâ: bu dünya, geçici dünya.
alet-i itfa: söndürme aleti.
âli: yüce, yüksek.
apiko: hazır, tetikte; hoş, güzel giyimli.
ar: utanç, utanma.
ârız: yanak.
arifane: bilenlere (ariflere) yakışır biçimde.
ariyet: ödünç.
ariza: yüksek bir makama yazılan mektup ya da dilekçe.
arzuhal: dilekçe.
âsan: kolay.
asesbaşı: kentin güvenlik görevlilerinin amiri.
asırdide: asır görmüş; çok yaşlanmış, eskimiş.
âsitâne: İstanbul'un adlarından biri.
asuman: gökyüzü, felek, sema.
aşer: on.
aşere: on sayısının çoğulu; onlar.

âşık-ı şeyda: çılgın, divane âşık.
aşk-ı musaffa: arınmış, temizlenmiş aşk.
aşüfte: çılgınca seven; oynak, fettan, hafifmeşrep kadın; aşifte.
ateş-i hicran: ayrılık ateşi.
ateşpare: ateş parçası; ele avuca sığmaz yiğit.
avamfiribane: halk çoğunluğunun hoşuna gidecek biçimde.
avami: halka ilişkin.
ayaktaş: arkadaş; işleri elbirliğiyle yapanlardan her biri; yol arkadaşı.
âyan: bir yerin ileri gelenleri.
ayine: ayna.
ayvaz: mutfak ve sokak işlerine bakmakla görevli uşak.
azîm: büyük, ulu.
azürde: incinmiş.

B

bab-ı endişe: kaygı kapısı.
bâde: şarap, içki.
badelistihmam: yıkandıktan sonra.
bâd-ı aşk: aşk rüzgârı.
bağban: bağcı, bağ bekçisi.
bahâ: güzellik, süs, parıltı.
bahri: denize ilişkin; deniz ya da denizcilikle ilgili.
bahş-ı kalenderi: cömertçe yapılan bağış.
bahusus: hele, özellikle, üstelik.
baki: sürekli, devamlı, kalıcı; ölümsüz, ebedî.
balaban: bir tür yırtıcı kuş; çakırdoğan.
baloz: gemicilerin, işçilerin gittiği içkili, danslı eğlence yeri.
balyos: Venedik Cumhuriyeti elçilerine Osmanlılarca verilen ad.
bâni: inşa eden; kuran, kurucu.
baran: yağmur.
baziçe: oyun; oyuncak.
bazu-yı simin: gümüş gibi ak pazı.
bebr: pars, leopar.
bedest: elde.
bedestan: değerli eşyaların, mücevherlerin alınıp satıldığı kapalıçarşı.

bedlika: çirkin yüzlü.
bedmaye: mayası bozuk, sütsüz.
bedmest: çok sarhoş.
bednam: kötü adlı, adı kötüye çıkan.
bedr: ayın on dördü, dolunay; bedir.
bedtıynet: kötü yaradılışlı, mayası bozuk.
begayet: pek çok, aşırı, son derecede.
bela-yı asumanî: gökten gelen bela.
bencileyin: benim gibi, bana benzer.
bendegân: kullar, köleler; padişah hizmetinde olanlar.
bender: ticaret limanı, iskele.
benefşe: menekşe.
benîâdem: insanlar.
berberan: berberler.
bergüzar: andaç, anmalık, armağan.
berk: şimşek; şimşek gibi parlayan şey.
bertafsil: ayrıntılarıyla.
beşaret: müjde, iyi haber, muştu.
beytutet: geceleme, geceyi geçirme.
bezzaz: bez, kumaş satan kimse; manifaturacı.
biaman: amansız, acımasız, merhametsiz.
biar: utanmaz.
bibehre: nasipsiz, mahrum.
bican: cansız.
bihter: en iyi.
bikr-i naşüküfte: el değmemiş kız.
bimenend: eşsiz, benzersiz.
binlik: yaklaşık 3 litre sıvı alan büyük şişe.
bişek: şüphesiz.
bostancı: saraylardaki çeşitli hizmetleri yürütmekle görevli kişi.
bus: öpme.
busegâh: öpücük yeri.
busehah: öpücük isteyen.
bus-i pây: ayak öpme.
bû-yi zambak: zambak kokusu.
bühtan: yalan yere suçlama, iftira.

bülendavaz: yüksek ses, haykırma.
bürehne: çıplak.
bütan: put gibi güzel sevgililer.

C

Calut: Davud Peygamber'in sapanıyla öldürdüğü Filistinli savaşçı.
camadan: bir tür işlemeli kısa yelek.
câmehab: yatak.
camekân: hamamlarda soyunulup giyinilen camlı yer.
canip: yan, yön, taraf.
can ü dilden: candan, içtenlikle.
cebin-i pak: temiz alın.
cebren: zorla.
cebrî: zorlayışla, zorlayarak.
celadet: gözü peklik, yiğitlik, kahramanlık.
celal: büyüklük, ululuk.
celasın: kahraman, yiğit; eli çabuk, becerikli; cilasun.
cellad-ı biaman: acımasız cellat.
cem: toplama, bir araya getirme.
cemaat-i kübra: büyük topluluk.
cemal: yüz güzelliği.
cemi-i ihvan: dostların tümü.
cemil: güzel, iyi.
Cenab-ı Rahim: merhameti çok olan Allah.
cerh: yaralama.
ceride: gazete.
cevami-i şerife: mübarek camiler.
cevelan: dönüp dolaşma.
cevr ü cefa: eziyet ve zulüm.
ceza-yı nakdi: para cezası.
cezbe: bir duygu ya da inanışın aşırı etkisiyle coşup kendinden geçme.
cinan: cennetler, cennet bahçeleri.
civan: yakışıklı genç.
civelek: canlı, neşeli, oynak; Yeniçeri Ocağı'nda yeniçeri adaylarına verilen ad.
cundabaz: bir gemi direğine tırmanmada beceri gösteren kimse.

cüda: ayrılmış, ayrı düşmüş.
cülus: hükümdarlık tahtına çıkma.
cüra: esrar çekmek için kullanılan kabağa verilen ad.
cünun: delilik, çıldırma, cinnet.
cünüp: din gereği yıkanılması gereken durum.

Ç

çakırpençe: el attığı bir şeyi koparıp almasını bilen, çok hırslı ve becerikli kimse.
çakşır: erkeklerin giydiği bir tür şalvar; çağşır.
çâlâk: atik, çevik.
çarebru: bıyığı yeni terleyen delikanlı; dörtkaşlı.
çend: birkaç, bazı.
çerağ: kandil, lamba; çıra; divan edebiyatında sevgilinin yanağı.
çerge: Çingene çadırı.
çeşman: gözler.
çeşm-i cellat: öldüren göz.
çırnık: tek direkli, üç floklu yelkenli tekne.
çîn-i cebin: alın buruşuğu.
çorbacı: Hıristiyan ileri gelenlerine verilen ad; tayfaların gemi sahiplerine hitap şekillerinden biri.
çubuk: tütün içmeye yarayan uzun ağızlık.

D

dâd: adalet, doğruluk; insaf, hak.
dâd ü feryat: ah vah, eyvah.
daire: zilli tef.
dal: arka, sırt.
dalalet: sapma, sapkınlık, doğru yoldan ayrılma.
dal fes: üstünde sarık bulunmayan fes.
daltaban: ayakları çıplak; aşağılık, bayağı kimse.
darb-ı şedit: şiddetli vuruş.
dâr-ı dünya: yaşadığımız bu dünya.
dârünnedve-i haşarat: zararlı kimselerin buluşup görüşme yeri.
debbağ: hayvan derisi terbiye eden; tabak, sepici.

delalet: aracılık etme, yol gösterme, sebep olma.
delil: kılavuz, yol gösteren.
denaet: alçaklık, adilik.
dendan: diş.
derakap: derhal, hemen.
derbent: boğaz, dar geçit.
derd-i maişet: geçim sıkıntısı.
dergâh-ı âli: yüce kapı; padişah kapısı.
derun: iç, iç bölüm.
dest: el.
destar: sarık.
deşt-i Kerbela: Kerbela çölü.
Devlet-i Aliye: Osmanlı İmparatorluğu'na verilen adlardan biri.
dibace: başlangıç, giriş, önsöz.
dide: göz.
dihan: sürünecek yağlar.
dil: gönül.
dilaver: yürekli, yiğit.
dilbaz: gönül eğlendirici, güzel söz söyleyen.
dildade: yavuklu; âşık, gönül vermiş.
dildar: gönül almış sevgili.
dil hanesi: gönül evi.
dil-i mecruh: yaralı gönül.
dilkeş: gönül çeken yiğit.
dilküşa: gönül açan, iç açan.
dilsuz: yürek yakıcı.
dilşat: gönlü sevinmiş.
dirahşan: parıldayan, ışıldayan.
diz çakşırı: boyu dizkapağı hizasında biten kısa çakşır; diz çağşırı.
duahan: dua okuyucu.
duhter: kız, kız evlat.
duhter-i mah cemal: yüzü ay gibi güzel kız evlat.
duhter-i pakize: saf, temiz, el değmemiş kız evlat.
duhter-i peripeyker: peri yüzlü kız evlat.
duhuliye: giriş ücreti.
duzah: cehennem.

dü: iki.
dür: inci.
dürdane: inci tanesi; sevgili, kıymetli.
düz: anasonsuz üzüm rakısı; duziko.

E

eblehane: aptalca, akılsızca, ahmak insana yakışacak biçimde.
ebru: kaş.
ebruvan: kaşlar.
ebyat: beyitler.
ecel-i kaza: bir kaza sonucu ölme.
eclaf ü erazil: edepsizler ve reziller.
edibane: edepli, terbiyeli, zarif.
efkâr: fikirler.
eflak: felekler, gökler.
efrat: fertler, bireyler; erler, rütbesi olmayan askerler.
ehibba: dostlar.
ehl-i cehennem: günahkâr.
ehl ü iyal: çoluk çocuk, aile.
ehremen: şeytan, kötü ruh; dev.
ejder suret: ejder görünüşlü.
elfaz: sözler.
elfaz-ı galize: çirkin sözler.
elhak: doğrusu, gerçekten.
elvah-ı acip: tuhaf tablo, garip görünüş.
elvan: rengârenk.
elyak: pek uygun, en liyakatli.
emîrülmüminin: müminlerin emîri, Hz. Muhammed'in halifesi.
emr-i Hak: Tanrı buyruğu.
enâm: bütün yaratıklar, halk.
enîn ü avaz: inleme ve bağırma.
enis-i ruh: ruha yakın gelen, beğenilen, can dostu.
erazil: reziller, yüzsüzler, alçaklar, namussuzlar.
erham: çok merhametli, en bağışlayıcı.
erkam: rakamlar, sayılar.

eshar: seherler, sabah vakitleri.
eşbeh: benzerler, eşler.
eşedd-i ceza: çok şiddetli ceza.
eşirra: çok edepsiz kimseler.
evc-i bâlâ: en yüce derece.
evc-i eflak: gökyüzüne kadar yüksek.
evkatgüzar: vakit geçiren.
evlad ü ahfad: çocuklar ve torunlar.
evrak-ı metruke: terk edilmiş, bir kenara atılmış belgeler.
eynelmefer: "Kaçacak yer yok mu?" anlamında soru sözü.
eyyam: günler, gündüzler.
eyyam-ı nevcivanî: delikanlılık günleri.
eyyam-ı sabavet: çocukluk günleri.

F

fâcir: günahkâr; yalancı; ayyaş; zevk ve eğlence düşkünü.
fahişe-i facire-i mekkâre: zevke, eğlenceye, erkeğe düşkün günahkâr ve düzenbaz kadın.
fahri: parasız, ücretsiz görülen, kabul edilen iş, memnunluk; onursal.
fakr: fakirlik, yoksulluk; yalnız Allah'a gereksinim duyma ve O'ndan başkasından bir şey beklememe.
faraza: tutalım ki, sayalım ki, ola ki, sözgelişi.
farukane: doğrulukla ve adaletle.
fâsık: günah işleyen, kötülük yapan.
fasih: açık, düzgün.
faş: açığa vurma, yayma, duyurma.
felek: yazgıları belirlediği düşünülen üstün güç.
Felemenk: Avrupa'nın kuzeybatısındaki bazı ülkelere tarih boyunca verilmiş olan ad.
fermene: önü işlemeli bir tür kısa yelek.
feryad ü figan: bağırıp çağırma.
feta: yiğit; delikanlı, genç; cömert.
fevkanî: üst katı olan; üstteki.
fevt: ölüm.
fıta: dar, uzun, hafif kayık; futa.

filhakika: gerçekten, doğrusu.
firak: ayrılık.
fitne: kargaşa, karışıklık.
fitne-i cihan: dünyanın herkesi birbirine düşüren güzeli.
futa: peştamal, önlük.
futa-i gülgûn: gül renkli ipek peştamal.

G

gaddare: uzun kama.
gadr: acımasızlık.
Gafur: "acıması, bağışlaması çok olan" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından biri.
gâhî: bazen, ara sıra.
garîk: bir şeye bol bol kavuşmuş.
gayb: gizli, görünmeyen; görünmez âlem.
gayret-i batıla: yararsız uğraşma.
Gayya: cehennemde olduğuna inanılan bir vadi, kuyu ya da derenin adı; belalı çukur, derin yer.
gayz: öfke, hınç.
gazalan: ceylanlar, ahular.
gazub: öfkeli, kızgın; kükremiş.
geda: dilenci, yoksul, fakir; âşık.
gedik: ticaret ve sanatla uğraşma yetkisi.
ger: "eğer"in kısaltılmış biçimi.
germabe: hamam; kaplıca, ılıca, kaynarca.
gevher: cevher.
gılman: yeni delikanlılar, gençler.
girive: çıkmaz yol; içinden çıkılması güç durum; zor geçit.
giryan: ağlayan; ağlayarak.
gonce-i naf: goncaya benzeyen göbek.
gulgule: gürültü patırtı.
gulyabani: karanlık ve ıssız yerlerde insanın önüne çıktığı sanılan ürkütücü hayalet, hortlak.
gureba: garipler, kimsesizler.
gülbank: hep birlikte yüksek sesle okunan dua.

gülgûn: gül renginde; kırmızı, pembe.
gül-i handan: gülen, neşeli gül.
gülşen: gül bahçesi.
gülnar: nar çiçeği dalı.
gülru: gül yüzlü, al yanaklı.
gümrah: yolunu kaybetmiş, yoldan sapmış.

H

habaset: kötülük, alçaklık.
habbe: tane.
had: sınır.
hadd ü payan: sınır ve son.
***Hadikatü'l-Cevamî*:** Camiler Bahçesi (kitap).
hâdim: hizmet eden, yardımcı olan, yarayan.
hafâ: yokluk, görünmezlik; gizlilik.
hafız: koruyan, saklayan, Kuran'ı ezbere bilen.
Hafız: "koruyan, muhafaza eden" anlamında Tanrı'nın adlarından biri.
Hak: Tanrı.
hâk: toprak.
hâk ile yeksan: yerle bir.
hâk-i mader: anne toprağı.
hâk-i pak: temiz toprak.
hâk-i pây: ayak toprağı.
hakkâk: taş, tahta, metal üzerine yazı ya da figür hakkeden usta; oymacı.
hakketmek: bir yazıyı ya da figürü taş, tahta, metal üzerine kazıyarak geçirmek.
hakşinas: haktanır.
halâs: kurtulma, kurtuluş.
halavet: tat, lezzet; tatlılık, güzellik, hoşluk, sevimlilik.
halet-i sekr: sarhoşluk hali.
hâli: bir şeyden uzak, onsuz; boş, ıssız.
halimületvar: yumuşak tavırlı, iyi huylu.
hal-i pür melal: elem dolu durum; pek çok üzüntülerle dolu olma.
hal tercümesi: bir kimsenin kişisel geçmişi; yaşamöyküsü.

halvet: hamamlarda tek kurnalı bölme.
hami: koruyan, koruyucu; arka çıkan, sahip çıkan.
hamlacıbaşı: Saray kayıkhanesinin ve saltanat kayığı kürekçilerinin başı.
hamla küreği: bir filikanın en gerisinde, kıça en yakın olarak çekilen kürek.
hançer-i pulat: çelik hançer.
haneberduş: yersiz yurtsuz, serseri.
hannâs: şeytan.
hanüman: aile, ev bark, ocak, yuva.
Harem-i Hümayun: Topkapı Sarayı'nda kadınlara özgü bölüm.
harfendaz: söz atan, kinayeli söz söyleyen.
harîk: yangın, ateş.
harîk-i kebir: büyük yangın.
hasbetenlillah: Allah için, Allah rızası için.
haseki: seçkin saray kadınlarının unvanı.
hâsıl-ı kelam: sözün kısası.
hassa: padişaha ve padişah saraylarına özgü olan.
hasud: kıskanç, çekemeyen.
haşarat: zararlı, değersiz, önemsiz kimseler.
hataver: sakalı bıyığı yeni çıkmış; genç.
havf-ı ilahî: Tanrı korkusu.
havf ü hicap: korkma ve utanma.
hayf: yazık, eyvah, heyhat.
hayırhah: hayır isteyen, iyilik dileyen.
hayran: şaşkın, şaşakalmış.
hayta: serseri.
hay ü huy: zevk ve eğlence gürültüleri, velvele.
hazele: reziller, yüzsüzler, alçaklar, kalleşler.
hazer: sakınma, çekinme.
hempa: bir kimseye yaptığı kötü işlerde destek, arkadaş olan kişi.
hezel: şaka, latife.
hicap: utanma perdesi, utanma.
hicr: ayrılık.
hicran: unutulmaz acı; ayrılık.
hidayet: doğru yolu arama, doğru yola girme.

Hilye-i Muhammedî: Hz. Muhammed'in özelliklerini içeren yazılı levha.
himmet: iyilik, yardım, kayırma; gayret, emek, çalışma.
hilkat: yaratılma, yaratılış, yaratılmış olan şey; doğuştan gelen özellikler, yaradılış, huy, tabiat.
hizber: aslan; yürekli adam.
horanta: bir evde yaşayan kişilerin hepsi, ev halkı.
hûblisan: güzel sözlü.
hûbseda: güzel sesli.
hulul: girme, geçme, nüfuz etme.
hun: kan.
hunhar: kana susamış, kan dökmekten zevk alan.
hun-i şahadet: şehitlik kanı.
hurşid: güneş.
Hüda-yı gaffar: bağışlaması çok olan Tanrı.
hükm-i kaza: Tanrı emri, alın yazısı.
hükm-i şer'i: şeriat kurallarına göre verilmiş hüküm, karar.
hümapervaz: hüma gibi yüksek uçan; yüksekten atan.
hümayun: kutlu, kutsal; padişaha ait.
hünerver: hünerli, işinin ehli, usta.
hüsn: güzel, iyi, güzellik, iyilik; hüsün.
hüsn-i hal: iyi davranış, iyi gidiş.
hüsn-i müheykel: heykele benzer güzellik.
hüsn ü ân: güzellik.
hüsn ü şebab: güzellik ve gençlik.

I

ırlamak: şarkı, türkü söylemek; yırlamak.
ıstılah: terim; herkesin anlayamayacağı, özel anlamda kullanılan söz.
ıtır: güzel koku.
ıtlak: bırakma, salıverme; bağışlama, cezadan kutarma.

İ

iane: yardım amacıyla toplanan para ya da malzeme.
ibarat: cümleler; sözler, ibareler.

ibtihac: sevinç, sevinme; iç açıklığı.
idadi: lise dengi okul.
ifna: yok etme, ortadan kaldırma, tüketme; boşu boşuna harcama.
ifsat: bozma; düzensizlik yaratma, kargaşalık çıkarma.
iftirak: ayrılma; dağılma, perişan olma.
iğfal: aldatma, aldatılma.
iğva: kışkırtma, yoldan çıkarma.
ihrak: yakma, yakılma; yangın.
ihvan: kardeşler, yakın arkadaşlar, ahbaplar; aynı tarikatın, aynı mezhebin üyeleri.
ihya: yeniden güçlendirme.
iklim: ülke, diyar, memleket.
ikrar: açık olarak söyleme; kabul etme; söz verme.
iktiza: gerekli olma, gerekme, gereklilik.
ilaahirihi: "sonuna kadar böyle devam eder" anlamında kullanılır, genellikle "ilah." biçiminde kısaltılır.
ilanihaye: sonuna kadar.
indi: bir kimsenin kendi görüşüne dayanan, kendince, öznel.
inkılap: bir durumdan başka bir duruma geçme; dönüşüm.
inkisar: beddua, ilenç.
intihal: başka birinin şiirini ya da yazısını kendininmiş gibi gösterme; çalma.
inzimam: katılma, eklenme.
iptida: başlama, başlangıç; ilkönce.
irsal: gönderme, yollama.
illet-i menhuse: uğursuz hastalık.
irticalen: düşünmeden, içe doğduğu gibi, ansızın, birdenbire.
irtidat: İslam dinini bırakarak başka bir dini kabul etme.
irtikâp: kötü iş işleme, kötülük etme.
iskân: yurtlandırma, yerleştirme; yurtlanma, yerleşme.
ismet: namus, iffet; günahsızlık, temizlik.
ispat-ı vücut: varlığını gösterme, var olduğunu kanıtlama.
ispir: at ya da araba uşağı.
istibdat: despotluk; zorbalık.
istiğfar: Tanrı'dan günahlarının bağışlanmasını dileme.
istihfaf: küçümseme, önem vermeme, küçük görme.

istihkar: hor görme, küçümseme.
istihmam: hamama girme, yıkanma.
istimal: kullanma.
istimdat: yardım isteme.
istinsah: kopya etme, suretini çıkarma.
işmar: el, yüz ya da başla yapılan işaret.
işret: içkili eğlence.
itfa: ateşi söndürme; dindirme, bastırma.
itfa-i harîk: yangın söndürme.
iyal: karı, eş; ayal.
iyd-i milli: ulusal bayram.
iyş ü işret: yiyip içip eğlenme.

K

kabr-i pürnur: nur içindeki mezar.
kad: boy, endam.
kadd-i şimşad: düzgün endamlı.
kadem: ayak, adım.
kadim: eski.
kahhar: kahreden, ezen, acımayan.
kahramane: yiğitçe.
kahren: zorla, ezerek.
kalebent: kaleden dışarı çıkmama cezasına çarptırılmış, ancak içerde serbestçe dolaşabilen hükümlü.
kalenderî: tasavvufi halk edebiyatında bir şiir biçimi.
kalender meşrep: her şeye aldırmayan, gösterişsiz ve sade bir yaşam biçimi olan kimse.
kamerçin: biçimi iskarpin ile yemeni arası olan bir tür ayakkabı.
kamet: boy bos.
kâmil: kemale ermiş, olgun.
kâmuran: isteğine kavuşmuş olan, mutlu.
kân: kaynak, memba.
kapama: giysi, takım elbise.
kâr: iş.
kâraşina: iş bilir.

kârhane: iş işlenen yer, işyeri.
ka'r-ı derya: denizin dibi.
kârını itmam etmek: bir kimseyi öldürmek, ortadan kaldırmak.
kariha: düşünme yetisi.
kasem: yemin, ant.
kaşbastı: kaşların üstünden geçerek başın çevresini dolaşan ve çember gibi bağlanan bağ, çatkı.
katre: damla.
kaymakam: yarbay; birinin yerine geçen kimse, vekil.
Kayyum: "ezelden ebede var olan" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından biri.
kebe: kalın keçe; kaput.
kebir: büyük, ulu.
kenar-ı suzan: ateşin kenarı.
kerem: cömertlik, lütuf, bağış, bahşiş.
kerem kânı: bağış kaynağı.
kesb: kazanma, kazanç.
ketebe: kâtipler.
kethüda: üst düzeydeki yöneticiler adına, onların temsilcisi olarak yetki alanlarına giren işlere bakan kimselere verilen ad.
ketm: sır tutma, bir şeyi gizleme.
Kevser: cennette bulunduğuna inanılan akarsu.
kezalik: böyle, böylece; keza.
kılıç üşürmek: kılıçla saldırmak.
kırat: nitelik, değer, düzey.
kısas: dişe diş, göze göz cezası.
kıssadan hisse: anlatılan bir olaydan alınacak ders.
kibar: büyükler, ulular.
kisve: giysi.
kişizade: soylu bir aileden gelen kimse.
koçu: dört tekerlek üzerine oturtulmuş kare biçimli ve pencereli bir odacıktan oluşan ve iki atla çekilen yaysız, makassız bir araba türü.
köken: tulumbacılıkta, hortumun tulumba sandığına takıldığı yere verilen ad; göğen.
körkandil: aşırı derecede sarhoş; körkütük.
köşklü: yangınları ilgililere haber vermekle görevli kimse.

kubur: bir tür eski tabanca.
kudretenlillah: Tanrı için, Tanrı rızası için.
kulub: kalpler.
kundak: yangın çıkarmak amacıyla kulanılan tutuşturulmuş yağlı bez çıkını.
kupa: iki camlı kapısı ve önde arabacı yeri bulunan, kapalı, dört tekerlekli, iki kişilik atlı araba.
kurb: yakınlık, yakın bulunma.
kutb: bir grup ya da mesleğin başları; kutup.
kuud: oturma.
küfv ü akran: benzeri ve yaşıtı.
küşade: açık.

L

labis: giymiş olan, giyen.
lâ'l: kırmızı renk; sevgilinin dudağı.
lane: yuva; aile ocağı, ev.
laşe: leş.
laşek: kuşkusuz, elbette.
lazıme-i diyanet: dinin gerekleri.
leb-i şirin: tatlı dudak.
levh-i mahfuz: Tanrı takdirlerinin, olmuş ve olacak şeylerin yazılı bulunduğu levha; tasavvufta "gönül".
levm: azarlama, kınama.
levs: pislik, mundarlık, kin.
libas-ı matem: yas giysisi.
livata: erkekler arasındaki cinsel birleşme.
londrin: bir tür çuha.
lostromo: baş tayfa.

M

maarif: marifetler, bilimler; bilgi, kültür.
mabeyn: ara, aradaki şey.
mader: anne.
mağfiret-i Rahman: Tanrı'nın bağışlaması.
mah: ay; meh.

mahâkim-i adliye: adliye mahkemeleri.
mahbub: sevgili, sevilen.
mahbub-ı dilaşup: gönül karıştırıcı sevgili.
mahbub-ı kalp: yürekten sevilen.
mah cemal: ay gibi güzel yüzlü.
mahlas: takma ad.
mahrem-i esrar: kendisine sır verilen kimse.
mail: bir şeye ya da birine tutkun.
maişet: geçim, geçinme.
maksut: meram edilen, dilenilen şey; istek, arzu.
maktel: öldürülme yeri.
makule: cins, tür, çeşit.
mal ü menal: mal mülk, servet.
manend-i şikâr: av gibi, av benzeri.
manzur: bakılan, nazar olunan; gözde olan, beğenilen.
masru: saraya tutulmuş, saralı.
mastor: aşırı ölçüde sarhoş.
maşatlık: Müslüman olmayanlara, özellikle de Musevilere ait mezarlık.
maşuk: sevilen.
mataf-ı uşşak: âşıkların tavaf ettiği yer.
matlup: istenen, arzu edilen; istek, arzu.
matrud: kovulmuş, görevden uzaklaştırılmış.
matruş: sakal tıraşı olmuş, sakalsız.
mazruf: zarf içine konmuş; iç, öz.
meal: anlam, kavram.
mebhut: sersem, şaşkın.
mecelle: kitap, dergi.
meclup: tutkun, aşırı bağlı, vurgun.
meddah: hoş öyküleri taklitler yaparak anlatan sanatçı.
mehlika: ay yüzlü; güzel yüzlü kadın.
mehveş: ay gibi güzel kadın.
mekkâr: düzenbaz, hileci.
meknuz: gömülü; saklı, gizli.
mekr: hile, düzen; mekir.
melahatpenah: güzelliğin sığınağı.

melanet: lanet edilecek derecede kötü iş, davranış.
meleksima: melek yüzlü.
melihülvecih: şirin çehreli.
memnu: men edilmiş, yasak.
menend: benzer, eş.
mercan: dudak.
merdanî: mertlere, yiğitlere yakışır biçimde.
merd-i merdan: yiğitler yiğidi.
merdud: reddedilmiş, geri çevrilmiş; kovulmuş, atılmış.
merhamet-i ihvan: dostların merhameti.
meri: yürürlükte olan, geçerli.
merkat: yatacak yer, yatak; mezar.
mesdud: kapalı, tıkanmış, tıkalı.
meşakkat: güçlük, sıkıntı.
meşakk-ı hayat: hayatın zolukları, sıkıntıları.
meşalkeş: meşaleci.
meşher: sergi, teşhir yeri.
meşrep: yaradılış, huy, karakter; davranış biçimi.
mevt: ölüm.
mevta: ölü.
mevzuat: yasa, tüzük, yönetmelik gibi yazılı hukuk kurallarının tümü.
mevzun: biçimli, oranlı, düzgün.
meygede: şarap satılan ve içilen yer.
mezellet: alçaklık, bayağılık, itibarsızlık.
mezkûr: zikrolunan, adı geçmiş olan.
miat: kullanma süresi.
mihman: konuk, misafir.
Ah mine'l-aşk: Aşkın elinden ah!
miralay: albay.
mirî: devletin malı olan, beylik.
muahede: antlaşma.
muammer: uzun yıllar yaşayan.
muattal: kullanılmaz duruma gelmiş, terk edilmiş; işe yaramaz, boş; işsiz, boşta.
muazzep: azap çeken.
mucit: yeni bir buluş ortaya koyan kimse.

mufassal: ayrıntılı, geniş kapsamlı.
muğbeçe: meyhaneci çırağı.
muğber: gücenmiş, dargın.
muharrik: kışkırtıcı, ayartıcı.
muhayyile: hayal etme gücü, yetisi; imgelem.
muhtasar: kısaltılmış, özet.
muin: yardımcı.
mukaddem: önce.
mukadder: takdir edilmiş, alında yazılı.
mukayyet: bağlı, sınırlanmış.
mukteza-i kader: yazgı gereği.
muniyan: ince belli güzel kimse.
murassa: değerli taşlarla süslenmiş, işlemeli; çevresi çiçek ve yaprak motifli yazı; iki dizesinde sözcük öbekleri denk, sözdizimi bakışımlı beyit.
musahip: arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan; padişahın, kendisini eğlendirmesi, hoşça vakit geçirmesine yardımcı olması için hizmetinde bulundurduğu kişi.
musandıra: dolap, yüklük.
mutalsam: tılsımlı, büyülü.
mutemet: inanılıp güvenilen kimse.
muttasıl: ara vermeden, aralıksız.
mübahi: övünen, kendini öven.
mücerreb: tecrübe edilmiş, denenmiş.
mücevher tarih: ebced hesabıyla tarih düşürmede Arap alfabesine göre noktalı harflerin toplanmasından oluşacak biçimde düzenlenmiş tarih; cevherîn tarih.
mücrim: suçlu.
müdam: süren, sürekli, arası kesilmez; şarap.
müdavim: bir yere sürekli olarak gidip gelen.
müdekkik: tetkik eden, inceleyen; araştırmacı.
müellif: kitap yazan kimse, eser sahibi, yazar.
müferrak: ayrılmış.
müheykel: heykel gibi.
mühmel: ilgisizliğe uğramış; özensiz.
mühtedi: kendi dinini bırakarak Müslümanlığı kabul eden; dönme.

müjgân: kirpik.
mükedder: üzgün, kederli.
mülazım-ı evvel: üsteğmen.
mülazım-ı sani: teğmen.
mülevves: kirli, pis.
mülhem: esinlenmiş, esinilmiş.
münatıf: sapan, bir tarafa yönelen.
münhasif: sönükleşmiş, solgun; daha iyi bir şeyin yanında sönük kalan; kör olan, görmeyen.
münkalib: inkılap eden, değişen; başka şekle giren.
müntakim: öç alan, intikam alan.
mürafaa: dava açma.
mürahik: buluğ çağına gelmiş erkek çocuk; yeniyetme.
mürekkep: birleşmiş, birleşik; iki ya da daha çok şeyin karışımından olan.
mürgasa: kuş gibi.
mürşid-i benam: ün salmış mürşit.
mürşit: doğru yolu gösteren; müritlere yol gösteren şeyh.
mürur: geçme, geçiş; geçip gitme, sona erme.
müsaferet: misafirlik, konukluk.
müseccel: adı kötüye çıkmış, damgalanmış.
müstecir: kiracı, kiralayan.
müstekreh: iğrenç.
müşaare: karşılıklı şiir söyleme, bu tarz yapılan yarış.
müşekkel: şekil ve kılığı mükemmel olan; kalıbı kıyafeti gösterişli.
mütekait: emekli.
müteverrim: verem olmuş, veremli.
müverrih: tarih yazan kimse, tarihçi.
müzeyyen: süslenmiş, donanmış.

N

naçiz: değersiz, önemsiz, çok küçük.
nadan: bilgisiz, cahil; kaba, nobran.
nadim: pişman.
naf: göbek.
nafizülkelim: sözü geçen.

nahvet: kibir, gurur.
nakd-i can: en değerli şey.
nakkare: dümbelek.
nakş: resim, suret; nakış.
nakş-ı hüsün: güzel suret.
nakş-ı pây: ayak izi.
nama: bahşiş, ihsan, armağan.
namidar: ünlü, şöhretli.
nâr: ateş.
nareva: yakışıksız.
nas: insanlar, halk, herkes.
nazenin: oynak, cilveli; çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık.
nazret-i şebab: gençlik neşesi.
naz ü nahvet: kendini ağırdan satma, böbürlenme.
necip: soylu.
necm-i ikbal: baht yıldızı.
nedamet: pişmanlık.
nefer: kimse, fert; adet, parça.
nefs-i İstanbul: İstanbul'un içi.
nevcivan: taze, genç, delikanlı.
nevhat: sakalı bıyığı yeni çıkmış; genç.
nevicat: yeni ortaya çıkmış.
Neuzübillah: "Allah korusun, Allah'a sığınırız" anlamında tehlikeli bir durum karşısında kullanılır.
nezr: adak adama; nezir.
nida: çağırma, bağırma, seslenme.
nigâh: bakış, bakma; göz.
nigâh-ı ateşin: ateşli bakış.
nigâr: resim gibi güzel sevgili.
nikrah: doğru yol.
nim: yarı, yarım.
nisyan: unutma, unutuş.
nur-ı melahet: güzellik ışığı.
nur-ı mücessem: canlı biçime girmiş nur.
nuş etmek: içmek.
nümayiş: gösteriş, gösteri, görünüş.

O

orta: günümüzdeki karşılığı "tabur" olan yeniçeri birliği.

P

pâbürehne: yalınayak.
palikarya: Rum gençlerine verilen ad.
pây: ayak.
payan: son.
pederane: baba gibi, babaya yakışır biçimde.
pelaspare: eski püskü, yırtık pırtık.
peleng: kaplan.
pelid: pis, mundar; alçak, rezil.
penah: sığınma; sığınacak yer.
peripeyker: peri yüzlü, çok güzel.
perran: uçan, uçucu.
pervaz: kanat açma, uçma.
perverde: eğitilip yetiştirilmiş.
perverdigâr: besleyen, gözeten Allah.
pest: aşağı, alçak.
pırpırı: hovarda, çapkın, uçarı.
pir: yaşlı, ihtiyar, koca.
pirahen: gömlek.
pistan: meme.
potur: şalvara benzeyen bir tür pantolon.
prangabend: prangaya bağlanmış hükümlü.
pulat: çelik.
puyan: koşan, koşarcasına yürüyen.

R

rah: yol
rah-ı halâs: kurtuluş yolu.
rah-ı müstakim: doğru, dürüst yol.
rah-ı revan: gidiş yolu.
rahim ü şefik: merhametli ve şefkatli.
rahmetmek: merhamet etmek, acımak, esirgemek.

ram: boyun eğme, birinin buyruğu altına girme.
rayegân: karşılıksız elde edilen, zahmetsiz ele geçen şey.
refik: arkadaş, yoldaş.
refik-i dilbaz: gönül eğlendiren arkadaş.
refik-i şefik: sevecen arkadaş.
reftar: salınarak edalı yürüme.
ressam-ı maderzad: anadan doğma ressam.
ressam-ı şehîr: ünlü ressam.
reşit: yetişkin, ergin; doğru yolda olan; akıllı, doğru davranan.
reşk: kıskanma; kıskanmayı uyandıran.
reva: uygun, layık, yaraşır.
revan: giden, yürüyen, akan.
reviş: gidiş, yürüyüş.
revnak: parlaklık, güzellik, tazelik, süs.
revnak-ı civani: gençliğin güzelliği, parlaklığı.
rızaenlillah: Allah rızası için.
rical: yüksek makam sahibi kimseler.
rihlet: göç, göçme; ölme.
rik'a: bir yazı türü.
rindan: dünya işlerini hoş görür, kalender kimseler; rintler.
rint: dünya işlerini hoş görür, kalender kimse.
rint meşrep: kalender, derviş yaradılışlı.
ruham-ı ham: işlenmemiş mermer.
ruh-i habis: fesatçı ruh.
ruhsar: yanak.
ruhsar-ı al: kırmızı yanak.
rumuzefgen: gizliliği ortadan kaldıran.
ruşen: aydın, parlak.
ruy-i ahmer: kırmızı yüz.
ruy-i iltifat: gönül okşayan yüz, güler yüz.
ruz ü şeb: gündüz ve gece, her zaman.
Rüstem-i Zal: İranlı destan kahramanı Zal'in, yiğitliği ve güçlülüğüyle ünlenmiş oğlu; Zaloğlu Rüstem.

S

sabavet: çocukluk.
sabi: ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk.
sadaret kaymakamı: sefere çıktığında sadrazamın İstanbul'da vekâleten yerine bıraktığı vezir rütbesindeki görevli.
sad hezar: yüz bin.
sadr: yüce yer, oturulacak en iyi yer.
sahib-i himmet: yardımsever, iyiliksever.
sahipkıran: her zaman başarı ve üstünlük sağlayan hükümdar.
sahra: çöl.
saik: yönelten, götüren; neden, itici güç.
sakf-ı namus: namus çatısı.
sakin: oturan, bir yerin halkından olan.
sâl: yıl.
sâl-i bahar: gençlik yılı.
salis: üçüncü.
saltamarka: yakasız, kollu, cepken biçiminde bir tür kısa ceket.
sarıkız: Argoda esrar.
savt-ı âlâ: yüksek ses.
sebeb-i mevt: ölüm nedeni.
sebike-i sim: gümüş külçesi.
sekir: sarhoşluk; sekr.
selatin: sultanlar.
selatin meyhane: büyük, geniş gedikli meyhanelere Abdülaziz döneminin son yıllarında verilen ad.
semender: ateşten yaratılan ve ateşte yaşayabilen bir masal hayvanı.
sena: övme, övüş.
seng-i mezar: mezar taşı.
ser: baş, kafa; başkan.
serapa: baştan ayağa, bütünüyle.
serbülent: yüce, üstün.
serencam: işin, olayın sonu; başa gelen hal.
seretan: yenirce hastalığı.
sergerdan: başı dönmüş, sersem, şaşkın; perişan.
sergerde: bir toplulukta elebaşı, reis.

sergüzeşt: serüven, macera.
serlevha: yazı başlığı.
serpuş: başlık, takke, başa giyilen şey.
server: baş, başkan.
serv-i naz: uzun boylu, servi gibi sevgili.
serv-i revan: "yürüyen servi"; uzun boylu sevgili.
seyf: kılıç.
seyf-i akıl: akıl kılıcı.
seyr ü temaşa: bakıp eğlenme.
sıbyan: erkek çocuklar.
sıdk: doğruluk, gerçeklik; yürek temizliği.
sıdk u vefa: yürekten bağlanma.
sıraca: belirtisi daha çok boyunda görülen tüberküloz çeşidi.
sıvırya: bir filikada hamlacılar ile pruvacılar arasında kürek çeken kürekçiler.
sıyanet: koruma.
silahendaz: silahlandırılarak karaya çıkarılabilen denizci er.
simkeşhane: sırma tel işleyen yer.
sin: diş.
sirkat: hırsızlık.
siyehçerde: esmer yüzlü.
siyehpuş: karalar giyinmiş.
siret: huy, ahlak, karakter.
subaşı: kentin düzen ve temizliğinden sorumlu yönetim görevlisi.
sukut: düşme.
suret: görünüş, biçim; yüz, çehre, surat.
suret-i beşer: insan görünüşlü.
sur-i hitan: sünnet düğünü.
suzan: yakan; yangın.
sükkeri: şekerci.
sürre alayı: sürre-i hümayunun Hicaz'a gönderilmesi nedeniyle oluşturulan özel birliğe verilen ad.

Ş

şabb-ı emred: sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı.
şadan: keyifli, sevinçli.

şadi: mutluluk, sevinç.
şahbaz: gösterişli, yiğit kimse; şehbaz.
şah-ı bütan: put gibi güzel kadınların hükümdarı.
şah-ı huban: güzeller hükümdarı.
şahika: doruk.
şahnişin: odanın cephesinde yer alan, üç yanı pencereli küçük çıkma, cumba.
şaki: haydut, eşkıya.
şakirdan: öğrenciler, çıraklar.
şakirt: öğrenci, çırak.
şakk-ı şefe: ağzını açma, konuşma.
şan-ı celil: ululuğa yakışan şan.
şaribülleyl ü vennehar: gece gündüz içen, alkol düşkünü, ayyaş.
şaşaa: gösteriş, tantana; parıltı, parlaklık.
şeb: gece.
şebab: gençlik, tazelik.
şeb-i mübarek: kutlu gece.
şeb-i şita: kış gecesi.
şeb-i yelda: yılın en uzun gecesi (22 Aralık).
Şeddad: yaptırdığı görkemli binalar ve İrem Bağı'yla ünlü efsanevî hükümdar.
şehbaz: gösterişli, yiğit kimse; şahbaz.
şehid-i mağfur: Tanrı'nın bağışlamasına kavuşan şehit.
şehlevent: yiğit; yakışıklı genç.
şehper: kuş kanadının en uzun tüyü; büyük kanat.
şehr-i şehîr: ünlü şehir.
şekavet: eşkıyalık, haydutluk.
şekerleb: dudağı şeker gibi tatlı.
şemse: güneş biçiminde işleme, süs.
şenaat: alçaklık, kötülük, fenalık.
şenî: kötü, iğrenç, utanç verici.
şerare: kıvılcım.
şerer-i sûzefgen: yakıcı kıvılcımlar.
şerh: açımlama, yorumlama.
şerir: kötü, hayırsız, fesatçı, yaramaz.
şerr ü mekr: kötülük ve hile.

şevk ü şetaret: sevinç ve neşe.
şeytan-ı racim: lanetlenmiş şeytan.
şiar: ilke.
şifayab: iyileşmiş, şifa bulmuş.
şikâr: av; avlama.
şimşad: şimşir ağacı.
şirane: aslana yakışır biçimde, aslanca.
şir-i jiyan: kükremiş, kızgın aslan; kahraman, yiğit kimse.
şirpençe: en çok ensede çıkan öldürücü çıban.
şivekâr: cilveli, işveli.
şuh-i serbaz: cesur, korkusuz güzel.
şuh-i tannaz: herkesle eğlenen alaycı güzel.
şüheda: şehitler.
şüheda-yı mazlume: yazık edilmiş şehitler.
şükûfe: çiçek.
şütum: küfürler, sövmeler.

T

taamiye: iaşe bedeli, yemek parası.
taaşşuk: âşık olma.
tab: huy, karakter, mizaç.
tabesabah: sabaha kadar.
tâbiyet: uyrukluk.
tablakâr: başkası hesabına gezerek satış yapan satıcı; seyyar satıcı.
tab ü tüvan: güç kuvvet.
tafsil: ayrıntılı, kapsamlı açıklama.
tahfif: hafifletme, yükünü azaltma; kolaylaştırma.
tahkir: hakaret etme, aşağılama, alçaltma.
tahrir: yazma; kaydetme, deftere geçirme.
tahsin: beğenip alkışlama.
tahur: pek temiz, temizleyici.
tak-ı ebruvan: kemer gibi kavisli kaşlar.
takrir: anlatma, anlatış.
talik: bir yere asma, yukarı kaldırma.
taltif: gönül alma, gönlü hoş etme; ödüllendirme.

tamiye: ebced hesabıyla tarih düşürmede istenen tarihi elde etmek için bir dizenin belirttiği sayıdan belirli bir sayıyı çıkarma ya da ekleme.
tannaz: herkesle alay eden, eğlenen.
tanzir: benzetme, benzetilme.
tar: halk müziğinde mızrapla çalınan telli bir çalgı.
tariz: dokundurma, sataşma, taşlama.
tarumar: darmadağınık, karmakarışık.
tasvir-i dilpezir: gönlü okşayan resim.
tasvir-i mutalsam: tılsımlı resim.
taun: veba.
tayeran: uçma, uçuş.
tazeru: yeniyetme.
tebaa: uyruk.
tebahhur: buharlaşma.
tebdil: değiştirme.
tecelli: ilahî kudretin insanlarda ya da nesnelerde belirmesi.
tecennün: delirme, çıldırma.
tedip: terbiye verme, uslanmasını sağlama; ceza verme, haddini bildirme.
tefrik: ayırma, ayırt etme, seçme.
tehî: boş.
tehzil: zayıflatma.
tekâya-yı münife: büyük tekkeler.
tekfin: kefene sarma, kefenleme.
telaki: buluşma, kavuşma.
telsim: öpme, ağzını öpme.
temaşa: bakma, seyretme; gezme, dolaşma.
temayüz: yükselme, sivrilme, üstün olma.
temenna: sağ elin önce dudaklara, sonra alna dokundurulmasıyla verilen selam.
tenasüb-i endam: boy bos uygunluğu.
tenbihat-ı mükerrer: yinelenen uyarılar.
ten-i pakize: temiz, lekesiz ten.
tensip: uygun bulma.
tenvir: aydınlatma.

tersim: çizme, resmini yapma.
teselliim: verilen bir şeyi alma, aldığını kaydetme.
teşbih: benzetme.
teverrüm: verem olma, vereme tutulma.
tezkire: bir şey için izin alındığını gösteren resmi belge.
tezlil: aşağılama, hor görme.
tezyif: bir şeyi değersiz göstermeye çalışma.
tezyin: süsleme.
tıfl-ı naz: cilveli, edalı çocuk.
tılsım-ı mücerreb: denenmiş tılsım.
tımar: ağacın, tarlanın, bağın bakımını yapma; yarayı temizleme, iyileştirme.
tıynet: yaradılış.
tig: kılıç; divan şiirinde sevgilinin kaşı, kirpiği, bakışı için kullanılan benzetme öğesi.
tig-i bürran: keskin kılıç.
tir: ok.
tir-i müjgân: kirpiklerin oku.
tuba: cennette olduğu varsayılan ağaç.
tuğyan: taşma, taşkınlık; azgınlık.
tuhfe: armağan.
tumturak: gösteriş, debdebe.
turfa: az görülmüş, nadir güzel; şaşılacak, garip.
türab: toprak; toz.
tüvana: dinç, güçlü kuvvetli.

U

ukba: ahret, öbür dünya.
ukde-i dil: gönül düğümü.
ulema: bilginler.
umman: engin deniz, okyanus.
umur: işler, görevler.
unfuvan: gençlik başlangıcı, tazelik; parlaklık, güzellik.
urmak: vurmak.
usturpa: ince bir halatın ucuna bir kurşun parçası bağlanarak yapılan bir tür kırbaç.

uşşak: âşıklar.
uzlet: yalnızlık, köşesine çekilme, insanlardan uzak kalma.

Ü

üdeba: edipler.
üftadegân: düşkünler, düşmüşler; tutkunlar, âşıklar.
ülfet: alışma, tanışma; görüşme, konuşma; dostluk.

V

vaka-i dilsuz: yürek paralayıcı olay.
vakanüvis: döneminin olaylarını saptamakla görevli tarihçi.
vakayiname: olayların tarih sırasına göre günü gününe saptanıp yazıldığı eser.
valideyn: ana ile baba.
vasl: ulaşma, birleşme.
vaveyla: çığlık, feryat; yazık, eyvah.
vecd: sevgi ya da heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme.
vechen: görünüş bakımından; bir açıdan, bir yönden.
vech-i dilber: güzel sevgilinin yüzü.
vecibe: borç hükmünde olan görev.
veled-i zina: yasadışı evlenmeden doğan çocuk, piç.
veli: sahip olan kimse.
verese: vârisler, mirasçılar.
vird: belli vakitlerde okunması âdet edinilen dua.
vird-i zeban: diline dolama.
vukuat-ı cihan: dünyada olup bitenler.
vürud: geliş, gelme, yetişme.
vüzera: vezirler.

Y

yapuk: yeniçerilerin yağmurdan korunmak için giydikleri kaput; yapık.
yâran: dostlar.
yâr-i gar: çok vefalı arkadaş.
yâr-i munis: uysal sevgili.
yave: boş lakırdı, saçma sapan söz.

yekta: tek, eşsiz, benzersiz.
yekzeban: aynı dille konuşan, aynı düşüncede olan.
yevmî: gündelik.
yevm-i mahşer: mahşer günü.
Yezdan: Tanrı.
yumak: yıkamak.

Z

zadegân: soylular.
zahir: dış yüz, görünüş.
zail: ortadan kalkan, yok olan; geçen, geçmiş.
zapt u rapt: sıkıdüzen, disiplin.
zâr: ağlayan, inleyen; zayıf, bitkin.
zat-ı âlikadir: saygıdeğer kişi.
zeberdest: eli üstün; mahir, usta.
zebun: zayıf, güçsüz, âciz.
zehr-i katil: öldürücü zehir.
zehr-i mar: yılan zehri.
zehrnak: zehirli, ağılı.
zelil: hor, hakir, alçak.
zenane: kadın gibi, kadın işi, kadınca.
zenne: kadın; kadınlara ait.
zerka: gök rengi, mavi.
zeyn: süs.
zimmî: gayrimüslim vatandaş.
zincirbend: zincire vurulmuş.
zindegî: dirilik, canlılık.
zir-i kadem: ayağın altı.
zirve-i revnak: göz alıcı parlak doruk.
zişan: şanlı, yüce.

Reşad Ekrem'in dilinde tarih gerçek hayattan daha canlı, daha güzel, daha büyülü...

Tulumbacılar, 1720'den 1826'ya kadar bir asır boyunca, İstanbul'un dillere destan yangınlarını söndürürken, şehrin edebiyatına ve folkloruna da yanık izleri bıraktılar. Reşad Ekrem Koçu, yıllarca tulumbacı kahvehaneleri işletmiş Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca'nın notlarından, namlı tulumbacı, halk ressamı ve şairi Kahveci Gürcü Nusret'in antoloji-hatıratı *Zindan Şiirleri*'nden ve başka birinci el kaynaklardan yararlanarak, "teşkilatıyla, âdet ve ananeleriyle, koğuş nizamları ve hayatıyla, çalgılı kahvehaneleri ve buralardan doğmuş koşmaları, semaileri, ayaklı mânileri ve destanlarıyla, destanlara geçmiş aşk ve cinayet vakalarıyla, o renkli, sesli âlem"i anlatıyor. Bu arada, Abdülhamid'in hafiyesi Fehim Paşa'nın İngiliz metresinin kardeşi "tulumbacı taslakçısı" İngiliz Hidayet ve kadın tulumbacı Bahriye gibi aykırı örnekleri de unutmuyor!

"Uzun yıllar öncesine dönüyorum ve *Murat Reis'in Oğlu*'nu okumaya başlıyorum. Büyük bir hayranlıkla okuduğum bu roman uçsuz bucaksız denizlerden geçip giderek bana Osmanlı tarihini sevdiriyor. Yazarı Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı tarihini 'bugünde yaşatan' mucizevi, görkemli bir yazar! Reşad Ekrem'in eşsiz eseriyle dostluğum artık hep sürecek, herhalde ölünceye kadar..."

Selim İleri

"20. yüzyılın başında şehrin hüzünle yaraladığı ve şehrin hüzünlü ama tamamlanmamış bir imgesini yaratan o özel ruhlardan biridir Reşad Ekrem Koçu."

Orhan Pamuk

DK DOĞAN KİTAP

ISBN 978-605-09-3341-3

9 786050 933413

sertifika no: 11940

Tavsiye Edilen Satış Fiyatı

₺ 32